॥ अथ ऐतरेयब्राह्मणप्रारंभः ॥

ॐनमःश्रीवेदपुरुषाय ॥ ॥ हरिःॐ ॥ अग्निर्वैदेवानामवमोविष्णुःपरमस्तदंतरेणसर्वाअन्यादेवताआग्नावैष्णवंपु
रोळाशंनिर्वपंतिदीक्षणीयमेकादशकपालंसर्वाभ्यएवैनंतद्देवताभ्योऽनंतरायंनिर्वपंत्यग्निर्वैसर्वादेवताविष्णुःसर्वादेवता
एतेवैयज्ञस्यांत्येतन्वौयदग्निश्चविष्णुश्चतद्यदाग्नावैष्णवंपुरोळाशंनिर्वपंत्यंततएवतद्देवानृध्नुवंतितदाहुर्यदेकादशकपालः
पुरोळाशोद्वावग्नाविष्णूकैनयोस्तत्रक्लृप्तिःकाविभक्तिरित्यष्टाकपालआग्नेयोऽष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्रमग्नेश्छंदस्त्रिकपा
लोवैष्णवस्त्रिर्हीदंविष्णुर्व्यक्रमतसैनयोस्तत्रतृप्तिःसाविभक्तिर्घृतेचरुंनिर्वपेतयोप्रतिष्ठितोमन्येतास्यांवावसनप्रतितिष्ठ
तियोनप्रतितिष्ठतितद्यद्घृतंतत्स्त्रियैपयोयेतंडुलास्तेपुंसस्तन्मिथुनंमिथुनेनैवैनंतत्प्रजयापशुभिःप्रजनयतिप्रजात्यैप्रजा
यतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदारब्धयज्ञोवाएषआरब्धदेवतोयोदर्शपूर्णमासाभ्यांयजतआमावास्येनवाहविषेष्ट्वापौर्णमासे
नवातस्मिन्नेवहविषितस्मिन्बर्हिषिदीक्षेतैषोएकादीक्षासप्तदशसामिधेनीरनुब्रूयात्सप्तदशोवैप्रजापतिर्द्वादशमासाःपंच
र्तवोहेमंतशिशिरयोःसमासेनतावान्संवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेद ॥ १ ॥
यज्ञोवैदेवेभ्यउदक्रामत्तमिष्टिभिःप्रैषमैच्छन्यदिष्टिभिःप्रैषमैच्छंस्तदिष्टीनामिष्टित्वंतमन्वविंदन्ननुवित्तयज्ञोराध्नोति
यएवंवेदाहूतयोवैनामैतायदाहुतयऽएताभिर्वैदेवान्यजमानोह्वयतितदाहुतीनामाहुतित्वमूतयःखलुवैतानामयाभिर्दे
वायजमानस्यहवमायंतियेवैपंथानोयाःस्रुतयस्तावाऊतयस्तऽउएवैतत्स्वर्गयाणायजमानस्यभवंतितदाहुर्यदन्योजुहो

त्यंथयोनुचाहयजतिचंकस्मात्तंहोतेत्याचक्षतइतिंयद्वावसतत्रयथाभाजनदेवतांअमुमावहामुमावहेत्यावाहयतितदेव
होतुर्होतृत्वंहोताभवतिंहोतेत्येनमाचक्षतेयएवंवेद ॥ २ ॥ पुनर्वाएतमृत्विजोगर्भंकुर्वंतियंदीक्षयंत्यद्भिरभिषिंचंतिरे
तोवाआपंःसरेतसमेवैनंतत्कृत्वादीक्षयंतिंनवनीतेनाभ्यंजंत्याज्यंवैदेवानांसुरभिघृतंमनुष्याणामायुतंपितृणांनवनीतंग
र्भाणांतद्यन्नवनीतेनाभ्यंजंतिंस्वेनैवैनंतद्भागधेयेनसमर्धयंत्यांजंत्येनंतेजोवाएतदक्ष्योर्यदांजनंसतेजसमेवैनंतत्कृत्वादी
क्षयंत्येकविंशत्यादर्भपिंजूलैःपावयंतिंशुद्धमेवैनंतत्पूतंदीक्षयंतिंदीक्षितविमितंप्रपादयंतिंयोनिर्वाऽएषादीक्षितस्ययद्दी
क्षितविमितंयोनिमेवैनंतत्स्वांप्रपादयंतितस्माद्ध्रुवाद्योनेरास्तेचचरतिचंतस्माद्ध्रुवाद्योनेर्गर्भाधीयंतेचंप्रचजायंतेतस्मा
द्दीक्षितंनान्यत्रदीक्षितविमितादादित्योभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वापिवाभ्याश्रावयेयुर्वाससाप्रोर्णुवंत्युल्बंवाएतद्दीक्षित
स्ययद्वासंउल्बेनैवैनंतत्प्रोर्णुवंतिंकृष्णाजिनमुत्तरंभवत्युत्तरंवाउल्बाज्जरायुजरायुणैवैनंतत्प्रोर्णुवंतिंमुष्टीकुरुतेमुष्टीवैकृ
त्वागर्भोन्तःशेतेमुष्टीकृत्वाकुमारोजायतेतद्यन्मुष्टीकुरुतेयज्ञंचैवंतत्सर्वाश्चदेवतामुष्ट्योःकुरुतेतदाहुर्नपूर्वदीक्षिणःसंस
वोस्तिपरिगृहीतोवाएतस्ययज्ञःपरिगृहीतादेवतानैतस्यार्तिरस्त्यपरदीक्षिणएवयथातथेत्युन्मुच्यकृष्णाजिनमवभृथम
भ्यवैतितस्मान्मुक्तागर्भाजरायोर्जायंतेसहैववाससाभ्यवैतितस्मात्सहैवोल्बेनकुमारोजायते ॥ ३ ॥ त्वमग्नेसप्रथाअ
सिंसोमयास्तेमयोभुवइत्याज्यभागयोःपुरोनुवाक्येअनुब्रूयाद्यःपूर्वमनीजानःस्यात्तस्मैत्वयायज्ञंवितन्वतइतियज्ञमेवा

स्मा एतद्धितनोत्यग्निः प्रत्नेनमन्मना सोमगीर्भिष्ट्वावयमितियः पूर्वमीजानः स्यात्तस्मै प्रत्नमितिपूर्वंकर्माभिवदतितत्तन्नाद्
त्यमग्निर्वृत्राणिजंघनत्त्वंसोमासिसत्पतिरितिवार्त्रघ्नावेवकुर्याद्वृत्रंवाएषहंतियंयज्ञउपनमतितस्माद्वार्त्रघ्नावेवकर्तव्याव
ग्निर्मुखंप्रथमोदेवतानामग्निश्चविष्णोतपउत्तमंमहईत्याग्नावैष्णवस्यहविषोयाज्यानुवाक्येभवतआग्नावैष्णव्यौरूपसमृ
द्धेएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदत्यग्निश्चहवैविष्णुश्चदेवानांदीक्षापालौतौदीक्षायाईशातेतद्य
दाग्नावैष्णवंहविर्भवतियौदीक्षायाईशातेतौप्रीतौदीक्षांप्रयच्छतांयौदीक्षयितारौतौदीक्षयेतामितित्रिष्टुभौभवतः सेंद्रिय
त्वाय ॥ ४ ॥ गायत्र्यौस्विष्टकृतः संयाज्येकुर्वीततेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगायत्रीतेजस्वीब्रह्मवर्च
सीभवतियएवंविद्वान्गायत्र्यौकुरुतउष्णिहावायुष्कामः कुर्वीतायुर्वाऽउष्णिक्सर्वमायुरेतियएवंविद्वानुष्णिहौकुरुतेऽ
नुष्टुभौस्वर्गकामः कुर्वीतद्वयोर्वाअनुष्टुभोश्चतुःषष्टिरक्षराणित्रयइमऊर्ध्वाएकविंशालोकाएकविंशत्यैकविंशत्यैवेमाँल्लो
कान्रोहतिस्वर्गएवलोकेचतुःषष्टितमेनप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंविद्वाननुष्टुभौकुरुतेबृहत्यौश्रीकामोयशस्कामः कुर्वी
तश्रीर्वैयशश्छंदसांबृहतीश्रियमेवयशआत्मन्धत्तेयएवंविद्वान्बृहत्यौकुरुतेपंक्तीयज्ञकामः कुर्वीतपांक्तोवैयज्ञउपैनंयज्ञो
नमतियएवंविद्वान्पंक्तीकुरुतेत्रिष्टुभौवीर्यकामः कुर्वीतौजोवाइंद्रियंवीर्यंत्रिष्टुबोजस्वींद्रियवान्वीर्यवान्भवतियएवंवि
द्वांस्त्रिष्टुभौकुरुतेजगत्यौपशुकामः कुर्वीतजागतावैपशवः पशुमान्भवतियएवंविद्वान्जगत्यौकुरुतेविराजावन्नाद्यकामः

कुर्वीतान्नंवैविराट्तस्माद्यस्यैवेहभूयिष्ठमन्नंभवतिसऽएवभूयिष्ठंलोकेविराजतितद्विराजोविराट्त्वंवैविस्वेषुराजतिश्रेष्ठः
स्वानांभवतियएवंवेद ॥ ५ ॥ अथोपंचवीर्यंवाएतच्छंदोयद्विराड्यंत्रिपदातेनोष्णिहागायत्र्यौयदस्याएकादशाक्षरा
णिपदानितेनत्रिष्टुब्यत्त्रयस्त्रिंशदक्षरातेनानुष्टुम्नवाएकेनाक्षरेणच्छंदांसिवियंतिनद्वाभ्यांयद्विराट्तत्पंचमंसर्वेषांछंदसां
वीर्यमवरुंधेसर्वेषांछंदसांवीर्यमश्नुतेसर्वेषांछंदसांसायुज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेऽन्नादोन्नपतिर्भवत्यश्नुतेप्रजयान्नाद्यंय
एवंविद्वान्विराजौकुरुतेतस्माद्विराजावेवकर्तव्यैप्रेद्धोअग्नइमोअग्नइत्येतेऋतंवावदीक्षासत्यंदीक्षातस्माद्दीक्षितेनसत्यमे
ववदितव्यमथोखल्वाहुःकोर्हतिमनुष्यःसर्वंसत्यंवदितुंसत्यसंहितावैदेवाअनृतसंहितामनुष्याइतिविचक्षणवतींवाचंव
देच्चक्षुर्वैविचक्षणंविह्येनेनपश्यतीत्येतद्धवैमनुष्येषुसत्यंनिहितंयच्चक्षुस्तस्मादाचक्षाणमाहुरद्रागितिसयद्यदर्शमित्याहा
थास्यश्रद्दधतियद्युवैस्वयंपश्यतिनवहूनांचनान्येषांश्रद्दधातितस्माद्विचक्षणवतीमेववाचंवदेत्सत्योत्तराहैवास्यवागुदि
ताभवतिभवति ॥ ६ ॥ इतिप्रथमपंचिकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

स्वर्गंवाएतेनलोकमुपप्रयंतियत्प्रायणीयस्तत्प्रायणीयस्यप्रायणीयत्वंप्राणोवैप्रायणीयउदानउदयनीयःसमानोहो
ताभवतिसमानौहिप्राणोदानौप्राणानांक्लृप्त्यैप्राणानांप्रतिप्रज्ञात्यैयज्ञोवैदेवेभ्यउदक्रामत्तेदेवानकिंचनाशक्नुवन्कर्तुंनप्रा
जानंस्तेब्रुवन्नदितिंत्वयेमंयज्ञंप्रजानामेतिसातथेत्यब्रवीत्सावैवोवरंवृणाऽइतिवृणीष्वेतिसैतमेववरमवृणीतमत्प्रायणाय

ज्ञाःसंतुंमदुदयनाइतितथेतितस्मादादित्यश्चरुःप्रायणीयोभवंत्यादित्यउदयनीयोवरवृतोह्यस्याअथोएतंवरमवृणीतंम
यैवप्राचींदिशंप्रजानाथाग्निनादक्षिणांसोमेनप्रतीचींसवित्रोदीचीमितिंपथ्यांयजतियत्पथ्यांयजतितस्मादसौपुरउदेति
पश्चास्तमेतिंपथ्यांह्येषोनुसंचरत्यग्निंयजतियदग्निंयजतितस्माद्दक्षिणतोग्रओषधयःपच्यमानाआयंत्याग्नेय्योह्योषधयः
सोमंयजतियत्सोमंयजतितस्मात्प्रतीच्योप्यापोबह्व्यःस्यंदंतेसौम्याह्यापःसवितारंयजतियत्सवितारंयजतितस्मादुत्तर
तःपश्चादयंभूयिष्ठंपवमानःपवतेसवितृप्रसूतोह्येषएतत्पवतउत्तमामदितिंयजतियदुत्तमामदितिंयजतितस्मादसाविमां
वृष्ट्याभ्युनत्त्यभिजिघ्रतिंपंचदेवतायजतिपांक्तोयज्ञःसर्वादिशःकल्पंतेकल्पतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवंविद्वा
न्होताभवति ॥ ७ ॥ यस्तेजोब्रह्मवर्चसमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिःप्राङ्सइयात्तेजोवैब्रह्मवर्चसंप्राचीदिक्तेजस्वीब्रह्मव
र्चसीभवतियएवंविद्वान्प्राङेतियोन्नाद्यमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिर्दक्षिणासइयादन्नादोवाएषोन्नपतिर्यदग्निरन्नादोन्नपतिर्भ
वत्यश्नुतेप्रजयान्नाद्यंयएवंविद्वान्दक्षिणैतियःपशूनिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिःप्रत्यङ्सइयात्पशवोवाएतेयदापःपशुमान्भव
तियएवंविद्वान्प्रत्यङेतियःसोमपीथमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिरुदङ्सइयादुत्तराहवैसोमोराजाप्रसोमपीथमाप्नोतियएवंवि
द्वानुदङेतिस्वर्ग्यैवोर्ध्वादिक्सर्वासुदिक्षुराध्नोतिसम्यंचोवाऽइमेलोकाःसम्यंचोस्माऽइमेलोकाःश्रियैदीद्यतियएवंवेदप
थ्यांयजतियत्पथ्यांयजतिवाचमेवतद्यज्ञमुखेसंभरतिप्राणापानावग्नीषोमौप्रसवायसविताप्रतिष्ठित्याअदितिःपथ्यामेव

यजतिंयत्पथ्यामेवयजतिंवाचैवतद्यज्ञंपंथामपिनयतिंचक्षुषीएवाग्नीषोमौंप्रसवायसविताप्रतिष्ठित्याअदितिंश्चक्षुषावैदे
वायज्ञंप्राजानंश्चंक्षुषावाएतत्प्रज्ञायतेंयदप्रज्ञेयंतस्मादपिंमुग्धश्चरित्वायदैवानुष्ठ्यांचक्षुषाप्रजानात्यंथप्रजानातिंयद्वैत
देवायज्ञंप्रा जानन्नंस्यावावतत्प्राजानन्नंस्यांसमभरन्नंस्यैवैयज्ञस्तायतेंऽस्यैक्रियतेस्यैसंभ्रियतंइयंह्यदितिस्तंदुत्तमामदि
तिंयजतिंयदुत्तमामदितिंयजतिंयज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यै ॥ ८॥ देवविशःकल्पयितव्याइत्याहुंस्ताःकल्प
मानाअनुंमनुष्यविशःकल्पंतइतिंसर्वाविशःकल्पंतेंकल्पतेयज्ञोपितस्यैंजनतायैकल्पतेंयत्रैवंविद्वान्होताभवतिंस्वस्तिनः
पथ्यासुधन्वस्वित्यन्वाहस्वस्त्यप्सुवृजनेस्वर्वति ॥ स्वस्तिनःपुत्रकृथेषुयोनिषुस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतिंमरुतोवैदेवा
नांविशस्ताएवैतद्यज्ञमुखेचीकॢपंत्सवैंश्छंदोभिर्यजेदित्याहुंःसवैंवैछंदोभिरिष्ट्वादेवाःस्वर्गंलोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानंःस
वैंश्छंदोभिरिष्ट्वास्वर्गंलोकंजयतिंस्वस्तिनःपथ्यासुधन्वसु[1] ॥ स्वस्तिरिद्धिप्रपथेश्रेष्ठेतिंपथ्यायाःस्वस्तेस्त्रिष्टुभांवग्नेनयसु
पथारायेअस्मानांदेवानामपिपंथामगन्मेंत्यग्नेस्त्रिष्टुभौंत्वंसोमप्रचिकितोमनीषांयातेधामानिदिवियापृथिव्यामितिंसोम
स्यत्रिष्टुभांवाविश्वदेवंसत्पतिंयइमाविश्वाजातानीतिंसवितुर्गायत्र्यौंसुत्रामाणंपृथिवींद्यामनेहसंमहीमूषुमतारंसुव्रता
नामित्यदितेर्जगत्यांवेतानिवावसर्वाणिच्छंदांसिंगायत्रंत्रैष्टुभंजागतमन्वन्यान्येतानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतंएतैर्हवा

१ भाष्येत्रावसानाभावः 'धन्वसुस्वस्तिऋद्धि' इतिसंहितापाठस्तत्र ।

अस्यच्छंदोभिर्यजतःसर्वैश्छंदोभिरिष्टंभवतियएवंवेद ॥९॥ तावाऽएताःप्रवत्योनेतृमत्यःपथिमत्यःस्वस्तिमत्यंएतस्यह
विषोयाज्यानुवाक्याएताभिर्वाइष्ट्वादेवाःस्वर्गलोकमजयँस्तथैवैतद्यजमानएताभिरिष्ट्वास्वर्गलोकंजयतितासुपदमस्ति
स्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतिमरुतोहवैदेवविशोंतरिक्षभाजनास्तेभ्योहयोनिवेद्यस्वर्गलोकमेतीश्वराहैनंनिवारोद्धोर्विवा
मंथितोःसयदाहस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतितंमरुद्भ्योदेवविड्भ्योयजमानंनिवेदयतिनहवाएनंमरुतोदेवविशःस्वर्गलो
कंयंतनिरुंधतेनविमश्नतेस्वस्तिहैनमत्यजंतिस्वर्गलोकमभियएवंवेदविराजात्रेतस्यहविषःस्विष्टकृतःसंयाज्येस्यातांयेत्रय
स्त्रिंशदक्षरे ॥ सेदग्निरग्नीँऽरत्यस्त्वन्यान्त्सेदग्नियोंवनुष्यतोनिपातीत्येतेविराड्भ्यांवाइष्ट्वादेवाःस्वर्गलोकमजयँस्तथैवैत
द्यजमानोविराड्भ्यामिष्ट्वास्वर्गलोकंजयतितेत्रयस्त्रिंशदक्षरेभवतस्त्रयस्त्रिंशद्वैदेवाऽअष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादि
त्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्चतत्प्रथमेयज्ञमुखेदेवताअक्षरभाजःकरोत्यक्षरेणाक्षरेणैवतद्देवतांप्रीणातिदेवपात्रेणैवतद्देवता
स्तर्पयति ॥१०॥ प्रयाजवदननुयाजंकर्तव्यँप्रायणीयमित्याहुर्हीनमिवत्राएतदींखितमिवंयत्प्रायणीयस्यानुयाजाऽइति
तत्तन्नादृत्यंप्रयाजवदेवानुयाजवत्कर्तव्यँप्राणावैप्रयाजाःप्रजानुयाजायत्प्रयाजानंतरियात्प्राणांस्तद्यजमानस्यांतरियाद्य
दनुयाजानंतरियात्प्रजांतद्यजमानस्यांतरियात्तस्मात्प्रयाजवदेवानुयाजवत्कर्तव्यँपत्नीर्नसंयाजयेत्संस्थितयजुर्नजुहुया
त्तावतैवयज्ञोसंस्थितःप्रायणीयस्यनिष्कासंनिदध्यात्तमुदयनीयेनाभिनिर्वपेद्यज्ञस्यसंतत्यैयज्ञस्याव्यवच्छेदायाथोखलु

यस्यामेवस्थाल्यांप्रायणीयंनिर्वपेत्तस्यामुदयनीयंनिर्वपेत्तावतैवयज्ञःसंततोऽव्यवच्छिन्नोभवत्यमुष्मिन्वाएतेनलोकेराध्नु
वंतिनास्मिन्नित्याहुर्यत्प्रायणीयमितिप्रायणीयमितिनिर्वपंतिप्रायणीयमितिचरंतिप्रयंत्येवास्माल्लोकाद्यजमानाइत्यवि
द्ययैवतदाहुर्व्यतिषजेद्याज्यानुवाक्यायाःप्रायणीयस्यपुरोनुवाक्यास्ताउदयनीयस्ययाज्याःकुर्याद्याउदयनीयस्यपुरोनु
वाक्यास्ताःप्रायणीयस्ययाज्याःकुर्यात्तद्व्यतिषजंत्युभयोर्लोकयोर्ऋद्ध्याउभयोर्लोकयोःप्रतिष्ठित्याउभयोर्लोकयोर्ऋध्नो
त्युभयोर्लोकयोःप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदादित्यश्चरुःप्रायणीयोभवत्यादित्यउदयनीयोयज्ञस्यधृत्यैयज्ञस्यबल्सन
ध्यैयज्ञस्याप्रस्रंसायतद्यथैवादइतिहस्माहतेजन्याउभयतोंतयोरप्रस्रंसायवसौनह्यंत्येवमेवैतद्यज्ञस्योभयतोंतयोरप्रस्रं
सायबसौनह्यतियदादित्यश्चरुःप्रायणीयोभवत्यादित्यउदयनीयःपथ्ययैवेतस्वस्त्याप्रयंतिपथ्यांस्वस्तिमभ्युद्यंतिस्वस्त्ये
वेतःप्रयंतिस्वस्त्युद्यंतिस्वस्त्युद्यंति ॥ ११ ॥ इतिप्रथमपंचिकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥

प्राच्यांवैदिशिदेवाःसोमंराजानमक्रीणंस्तस्मात्प्राच्यांदिशिक्रीयतेतंत्रयोदशान्मासादक्रीणंस्तस्मात्त्रयोदशोमासो
नानुविद्यतेनवैसोमविक्रय्यनुविद्यतेपापोहिसोमविक्रयीतस्यक्रीतस्यमनुष्यानभ्युपावर्तमानस्यदिशोवीर्याणींद्रियाणि
व्युदसीदंस्तान्येकयर्चावारुरुत्संतंतानिनाशक्नुवंस्तानिद्वाभ्यांतानितिसृभिस्तानिचतसृभिस्तानिपंचभिस्तानिषड्भिस्ता
निसप्तभिर्नैवावारुंधततान्यष्टाभिरवारुंधतांष्टाभिराश्नुवतयदष्टाभिरवारुंधतांष्टाभिराश्नुवततदष्टानामष्टत्वमश्नुतेय

द्यत्कामयतेयएवंवेदंतस्मादेतेषुकर्मस्वष्टावष्टावनूच्यंतंइंद्रियाणांवीर्याणामवरुध्यै ॥ १२ ॥ सोमायक्रीतायप्रोह्यमाणा
यानुब्रूहीत्याहाध्वर्युर्भद्रादभिश्रेयःप्रेहीत्यन्वाहायंवावलोकोभद्रस्तस्मादसावेवलोकःश्रेयान्त्स्वर्गमेवतल्लोकंयजमानं
गमयतिबृहस्पतिःपुरएतातेऽअस्त्वितिब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मैवास्माएतत्पुरोगवंमकर्णवैब्रह्मण्वद्रिष्यत्यथेमवस्यवरऽआ
पृथिव्याऽइतिदेवयजनंवैवरंपृथिव्यैदेवयजनएवैनंतदवसाययत्यारेशत्रून्कृणुहिसर्ववीरइतिद्विषंतमेवास्मैतत्पाप्मानं
भ्रातृव्यमपबाधतेऽधरंपादयतिसोमयास्तेमयोभुवइतितृचंसौम्यंगायत्रमन्वाहसोमेराजनिप्रोह्यमाणेस्वयैवैनंतद्देवत
यास्वेनच्छंदसासमर्धयतिसर्वेनंदंतियशसागतेनेत्यन्वाहयशोवैसोमोराजासर्वोहवाएतेनक्रीयमाणेननंदतियश्चयज्ञेल
प्स्यमानोभवतियश्चनसभासाहेनसख्यासखायइत्येषवैब्राह्मणानांसभासाहःसखायत्सोमोराजाकिल्बिषस्पृदित्येषउए
वकिल्बिषस्पृद्योवैभवतियःश्रेष्ठतामश्नुतेसकिल्बिषंभवतितस्मादाहुर्मानुवोचोमाप्रचारीःकिल्बिषंनुमायातयन्निर्तिपि
तुषणिरित्यन्नंवैपितुंदक्षिणावैपितुतामेनेनसनोत्यन्नसनिमेवैनंतत्करोत्यरंहितोभवतिवाजिनायेतींद्रियंवैवीर्यंवाजिनं
माजरसंहास्मैवाजिनंनापच्छिद्यतेयएवंवेदागन्देवइत्यन्वाहागतोहिसतर्हिभवत्यृतुभिर्वर्धतुक्षयमित्यृतवोवैसोमस्यरा
ज्ञोराजभ्रातरोयथामनुष्यस्यतैरेवैनंतत्सहागमयतिदधातुनःसवितासुप्रजामिषमित्याशिषमाशास्तेसनःक्षपाभिरहभि
श्चजिन्वत्वित्यहानिवाअहानिरात्रयःक्षपांअहोरात्रैरेवास्माएतामाशिषमाशास्तेप्रजावंतंरयिमस्मेसमिन्वत्वि त्याशि षमे

वाशास्तैयातेधामानिहविषायजंतीत्यन्वाहतातेविश्वापरिभूरस्तुयज्ञं । गयस्फानःप्रतरणःसुवीरइतिगवांनस्फावयि
तांप्रतारयितैधीत्येवतदाहावीरहाप्रचरासोमदुर्यानितिगृहावैदुर्याबिभ्यतिवैसोमाद्राज्ञआयतोयजमानस्यगृहाःसयदे
तामन्वाहशांत्यैवैनंतच्छमयतिसोस्यशांतोनप्रजांनपशून्हिनस्तीमांधियंशिक्षमाणस्यदेवेतिवारुण्यापरिदधातिवरुणदे
वत्योवाएषंतावद्यावदुपनद्धोयावत्परिश्रितानिप्रपद्यतेस्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनच्छंदसासमर्धयतिशिक्षमाणस्यदेवेतिशि
क्षतेवाएषयोयजतेक्रतुंदक्षंवरुणसंशिशाधीतिवीर्यंप्रज्ञानंवरुणसंशिशाधीत्येवतदाहययातिविश्वादुरितातरेमसुतर्मा
णमधिनावंरुहेमेतियज्ञोवैसुतर्मानौःकृष्णाजिनंवैसुतर्मानौर्वाग्वैसुतर्मानौर्वाचमेवतदारुह्यतयास्वर्गंलोकमभिसंतरति
ताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रि
रुत्तमांताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदत्रिःप्रथ
मांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय ॥ १३ ॥ अन्यतरोनड्वान्युक्तःस्यादन्यतरोविमुक्तो
ऽथराजानमुपावहरेयुर्यदुभयोर्विमुक्तयोरुपावहरेयुःपितृदेवत्यंराजानंकुर्युर्यद्युक्तयोरयोगक्षेमःप्रजाविंदेत्ताःप्रजाःपरि
प्लवेरन्योनड्वान्विमुक्तस्तच्छालासदांप्रजानांरूपंयोयुक्तस्तच्चक्रियाणांतेयेयुक्तेन्येविमुक्तेऽन्यउपावहरंत्युभावेवतेक्षेमयो
गौकल्पयंतिदेवासुरावाएषुलोकेषुसमयतंततएतस्यांप्राच्यांदिश्ययतंतंतांस्ततोसुराअजयंस्तेदक्षिणस्यांदिश्ययतंतंता

स्ततोसुराअजयँस्तेप्रतीच्यांदिश्ययतंर्ततांस्ततोसुराऽअजयँस्तउदीच्यांदिश्ययतंर्ततांस्ततोसुराअजयँस्तउदीच्यांप्राच्यां
दिश्ययतंर्ततेततोनपराजयंतसैषादिगपराजितातस्मादेतस्यांदिशियतेतवायातयेद्वैश्वरोहानृणाकर्तोस्तेदेवाअब्रुवन्नरा
जतयावैनोजयंतिराजानंकरवामहाइतितथेतितेसोमंराजानमकुर्वंस्तेसोमेनराज्ञासर्वादिशोजयन्नेषवैसोमराजायोयज
तेप्राचितिष्ठत्यादधतितेनप्राचींदिशंजयतितंदक्षिणापरिवहंतितेनदक्षिणांदिशंजयतितंप्रत्यंचमावर्तयंतितेनप्रतीचींदि
शंजयतितमुदीचस्तिष्ठतउपावहरंतितेनोदीचींदिशंजयतिसोमेनराज्ञासर्वादिशोंजयतियएवंवेद ॥ १४ ॥ हविराति
थ्यंनिरुप्यतेसोमेराजन्यागतेसोमोवैराजायजमानस्यगृहानागच्छतितस्माएतद्धविरातिथ्यंनिरुप्यतेतदातिथ्यस्याति
थ्यत्वंनवकपालोभवतिनववैप्राणाःप्राणानांक्लृप्त्यैप्रणानांप्रतिप्रज्ञात्यैवैष्णवोभवतिविष्णुर्वैयज्ञःस्वयैवैनंतद्देवतयास्वे
नच्छंदसासमर्धयतिसर्वाणिवावच्छंदांसिचपृष्ठानिचसोमंराजानंक्रीतमन्वायंतियावंतःखलुवैराजानमनुयंतितेभ्यःस
र्वेभ्यऽआतिथ्यंक्रियतेग्निंमंथंतिसोमेराजन्यागतेतद्यथैवादोमनुष्यराजऽआगतेन्यस्मिन्वार्हत्युक्षाणंवावेहतंवाक्षदंतंऽ
एवमेवास्माऽएतत्क्षदंतेयदग्निंमंथंत्यग्निर्हिदेवानांपशुः ॥ १५ ॥ अग्नयेमथ्यमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरभित्वादेवसवि
तरितिसावित्रीमन्वाहतदाहुर्यदग्नयेमथ्यमानायानुवाचाहाथकस्मात्सावित्रीमन्वाहेतिसवितावैप्रसवानामीशेसवितृप्र
सूताएवैनंतन्मंथंतितस्मात्सावित्रीमन्वाहमहीद्यौःपृथिवीचनइतिद्यावापृथिवीयामन्वाहतदाहुर्यदग्नयेमथ्यमानायानु

वाचाहाथकस्माद्द्यावापृथिवीयामन्वाहेतिद्यावापृथिवीभ्यांवाएतंजातंदेवाःपर्यगृह्णंस्ताभ्यामेवाद्यापिपरिगृहीतस्तस्मा
द्द्यावापृथिवीयामन्वाहत्वामग्नेपुष्करादधीतितृचमाग्नेयंगायत्रमन्वाहाग्नौमथ्यमानेस्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनच्छंदसासम
र्धयत्यथर्वानिरमंथतेतिरूपसमृद्धमेतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिसयदिनजायेतयदिचिरं
जायेतराक्षोघ्न्योगायत्र्योनूच्याअग्नेहंसिन्यत्रिणमित्येतारक्षसामपहत्यैरक्षांसिवाएनंतर्ह्यालभंतेयर्हिनजायतेयर्हिचिरं
जायतेसयद्येकस्यामेवानूक्तायांजायेतयदिद्वयोरथोतब्रुवंतुजंतवइतिजातायजातवतीमभिरूपामनुब्रूयाद्यद्यज्ञेभिरूपंत
त्समृद्धमायंहस्तेनखादिनमितिहस्ताभ्यांह्येनंमंथंतिशिशुंजातमितिशिशुरिववाएषप्रथमजातोयदग्निर्नबिभ्रतिविशाम
ग्निंस्वध्वरमितियद्वैदेवानांनेतितदेषामो ३ मितिप्रदेवंदेववीतयेभरतावसुवित्तममितिप्रह्रियमाणायाभिरूपायद्यज्ञेभि
रूपंतत्समृद्धमास्वेयोनौनिषीदत्वित्येषहवाऽअस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेराजातंजातवेदसीतिजातइतरोजातवेदाइतरःप्रि
यंशिशीताततिथिमित्येषहवाअस्यप्रियोतिथिर्यदग्निरग्नेःस्योनआगृहपतिमितिशांत्यामेवैनंतद्दधात्यग्निनाग्निःसमिध्यते
कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाड्जुह्वास्यइत्यभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंत्वंह्यग्नेअग्निनाविप्रोविप्रेणसन्त्सतेतिविप्रइत
रोविप्रइतरःसन्नितरःसन्नितरःसखासख्यासमिध्यसइत्येषहवाअस्यस्वःसखायदग्निरग्नेस्तंमर्जयंतसुक्रतुंपुरोयावानमा
जिषु ॥ स्वेषुक्षयेषुवाजिनमित्येषहवाअस्यस्वःक्षयोयदग्निरग्नेर्यज्ञेनयज्ञमयजंतदेवाइत्युत्तमयापरिदधातियज्ञेनवैतद्दे

॥ ६ ॥

वायज्ञमयजंतंयदग्निनाग्निमयजंतंतेस्वर्गंलोकमायँस्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् ॥ तेहनाकंमहिमानःसचंतंयत्रपूर्वेसा
ध्याःसंतिदेवाइतिच्छंदांसिवैसाध्यादेवास्तेग्रेग्निनाग्निमयजंतंतेस्वर्गंलोकमायन्नादित्याश्चैवेहासन्नंगिरसश्चतेग्रेग्निनाग्नि
मयजंतंतेस्वर्गंलोकमायन्त्सैषास्वर्ग्याहुतिर्यदग्न्याहुतिर्यदिहवाअप्यब्राह्मणोक्तोयदिदुरुक्तोक्तोयजतेथहैषाहुतिर्गच्छत्ये
वदेवान्नपाप्मनासंसृज्यतेगच्छत्यस्याहुतिर्देवान्नास्याहुतिःपाप्मनासंसृज्यतेयएवंवेदंताएतास्त्रयोदशान्वाहरूपसमृद्धा
एतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताःसप्तदशसंपद्यंतेसप्तद
शोवैप्रजापतिर्द्वादशमासाःपंचर्तवस्तावान्त्संवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदंत्रिः
प्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय ॥ १६ ॥ समिधाग्निंदुवस्यताप्यायस्वसमेतुतइ
त्याज्यभागयोःपुरोनुवाक्येभवतआतिथ्यवत्यौरूपसमृद्धेएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदति
सैषाग्नेय्यतिथिमतीनसौम्यातिथिमत्यास्तियत्सौम्यातिथिमतीस्याच्छश्वत्सास्यादेतत्त्वेवैषातिथिमतीयदापीनवतीयदा
वाअतिथिंपरिवेविषत्यापीनइववैसतर्हिभवतितयोर्जुषाणेनैवयजतीदंविष्णुर्विचक्रमेतदस्यप्रियमभिपाथोअश्यामिति
वैष्णव्यौत्रिपदामनूच्यचतुष्पदयायजतिसप्तपदानिभवंतिशिरोवाएतद्यज्ञस्ययदातिथ्यंसप्तवैशीर्षन्प्राणाःशीर्षन्नेवत
त्प्राणान्दधातिहोतारंचित्ररथमध्वरस्यप्रप्रायमग्निर्भरतस्यशृण्वइतिस्विष्टकृतःसंयाज्येभवतआतिथ्यवत्यौरूपसमृद्धेए

तद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतित्रिष्टुभौभवतःसेंद्रियत्वायैळांतंभवतीळांतेनवाएतेनदेवाअ राध्नुवन्यदातिथ्यंतस्मादिळांतमेवकर्तव्यंप्रयाजानेवात्रयजंतिनानुयाजान्प्राणावैप्रयाजानुयाजास्तेयइमेशीर्षन्प्राणा स्तेप्रयाजायेवांचस्तेनुयाजाःसयोत्रानुयाजान्यजेद्यथेमान्प्राणानालुप्यशीर्षंधित्सेत्तादृक्तदतिरिक्तंतत्समुवाइमेप्राणाविद्रेयेचेमेयेचेमेतद्यदेवात्रप्रयाजान्यजंतिनानुयाजांस्तत्रसकामंउपाप्तोयोनुयाजेषुयोनुयाजेषु ॥ १७ ॥ ॥ इतिप्रथमपंचिकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यज्ञोवैदेवेभ्यउदक्रामंन्नवोहमन्नंभविष्यामीतिनेतिदेवाअब्रुवन्नन्नमेवनोभविष्यसीतितंदेवाविमेथिरेसहैभ्योविहृतो नप्रबभूवतेहोचुर्देवानवैनइत्थंविहृतोलंभविष्यतिहंतेमंयज्ञंसंभरामेतितथेतितंसंजभ्रुस्तंसंभृत्योचुरश्विनाविमंभिषज्य तमित्यश्विनौवैदेवानांभिषजावश्विनावध्वर्यूतस्मादध्वर्यूघर्मंसंभरतस्तंसंभृत्याहतुर्ब्रह्मन्प्रवर्ग्येणप्रचरिष्यामोहोतरभिष्टुहीति ॥ १८ ॥ ब्रह्मजज्ञानंप्रथमंपुरस्तादितिप्रतिपद्यतेब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनंतद्भिषज्यतीयंपित्रेराष्ट्र्येत्यग्रइति वाग्वैराष्ट्रीवाचमेवास्मिंस्तद्दधातिमहान्महीअस्तभायद्विजातंइतिब्राह्मणस्पत्याब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनंतद्भिषज्यत्यभित्यंदेवंसवितारमोण्योरितिसावित्रीप्राणोवैसविताप्राणमेवास्मिंस्तद्दधातिसंसीदस्वमहाँअसीत्येवैनंसमसादयन्नंजंति

१ ‘ ब्रह्म३न्प्रवर्ग्येण ’ इतिप्लुतोच्चारणमिष्टमत्रभाष्ये ।

यंप्रथयंतोनविप्राइत्यंज्यमानायाभिरूपांयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंपतंगमक्तमसुरस्यमायर्यायोनःसनुत्योअभिदासदग्नेभ
वानोअग्नेसुमनाउपेताविर्तिद्वेद्वेअभिरूपेंयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंकृणुष्वपाजःप्रसितिंनपृथ्वीमितिंपंचराक्षोघ्र्यौरक्षसाम
पहत्यैंपरित्वागिर्वणोगिरोंधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचःशुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यंदपश्यंगोपामनिपद्यमानमितिंचतस्रएकपा
तिन्यंस्ताएकविंशतिर्भवंत्येकविंशोयंपुरुषोंदशहस्त्याअंगुलयोंदशपाद्याऽआत्मैकविंशंस्तमिममात्मानमेकविंशंसंस्कुरु
ते ॥ १९ ॥ स्रक्केद्रप्सस्यधमतःसमस्वरन्निर्तिनवपावमान्योनववैप्राणांःप्राणानेवास्मिंस्तद्दधात्यंयंवेनश्चोदयत्पृश्निग
र्भाइत्यंयंवैवेनोस्माद्वाऊर्ध्वाअन्येप्राणांवेनंत्यवांचोन्येतस्माद्वेनंःप्राणोवाअयंसंनाभेरितिंतस्मान्नाभिस्तन्नाभेर्नाभित्वं
प्राणमेवास्मिंस्तद्दधातिंपवित्रंतेविततंब्रह्मणस्पतेंतपोष्पवित्रंविततंदिवस्पदेंवियत्पवित्रंधिषणाअतन्वतेतिंपूतवंतःप्रा
णास्तइमेवांचौरेतस्योमूत्र्यःपुरीष्यइंत्येतानेवास्मिंस्तद्दधाति ॥ २० ॥ गणानांत्वागणपतिंहवामहंइतिब्राह्मणस्पत्यंब्र
ह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनंतद्भिषज्यतिंप्रथश्चयस्यसप्रथश्चनामेतिघर्मतन्वंःसतनुमेवैनंतत्सरूपंकरोतिंरथंतरमाजभाराव
सिष्ठः॥भरद्वाजोबृहदाचक्रेअग्नेरितिंबृहद्रथंतरवंतमेवैनंतत्करोत्यंपश्यंत्वामनसाचेकितानमितिंप्रजावान्प्राजापत्यंः
प्रजामेवास्मिंस्तद्दधातिंकाराधद्धोत्राश्विनावामितिंनवविच्छंदसंस्तदेतद्यज्ञस्यांतस्त्यंविक्षुद्रमिववाअंतस्त्यमंणीयइवच

१ यद्यप्यत्रभाष्ये'पुरीष्या'इतिदृश्यते तथापि पुरीषायहितःपुरीष्यइतिव्युत्पत्त्यामूलपाठएवसुवचः।

स्थवीयइवचंतस्मादेताविच्छंदसोभवँत्येताभिर्हाश्विनोःकक्षीवान्प्रियंधामोपागच्छंत्सपरमंलोकमजयंदुपाश्विनोःप्रियं
धामगच्छतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदाभात्यग्निरुषसामनीकमितिसूक्तंपीपिवांसमश्विनाघर्ममच्छेत्यभिरूपँयद्यज्ञेभि
रूपंतत्समृद्धंतदुत्रैष्टुभंवीर्यंवैत्रिष्टुब्वीर्यमेवास्मिंस्तद्दधातिग्रावाणेवतदिदर्थंजरेथेइतिसूक्तमक्षीइवकर्णाविवनासेवेत्यंग
समाख्यायमेवास्मिंस्तादिंद्रियाणिदधातितदुत्रैष्टुभंवीर्यंवैत्रिष्टुब्वीर्यमेवास्मिंस्तद्दधातीळेद्यावापृथिवीपूर्वचित्तयइतिसू
क्तमग्निंघर्मंसुरुचंयामन्निष्टयइत्यभिरूपँयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंतदुजागतंजागतावैपशवःपशूनेवास्मिंस्तद्दधातियाभिर
मुमावतंयाभिरमुमावतमित्येतावतोहात्राश्विनौकामान्ददृशतुंस्तानेवास्मिंस्तद्दधातितैरेवैनंतत्समर्धयंत्यरूरुचदुषसः
पृश्निरग्रियइतिरुचितवतीरुचमेवास्मिंस्तद्दधातिद्युभिरक्तुभिःपरिपातमस्मानित्युत्तमयापरिदधात्यरिष्टेभिरश्विनासौ
भगेभिः ॥ तन्नोमित्रोवरुणोमामहंतामदितिःसिंधुःपृथिवीउतद्यौरित्येतैरेवैनंतत्कामैःसमर्धयतीतिनुपूर्वंपटलं ॥२१॥
अथोत्तरमुपह्वयेसुदुघांधेनुमेतांहिङ्कृण्वतीवसुपत्नीवसूनामभित्वादेवसवितःसमीवत्संनमातृभिःसंवत्सइवमातृभिर्यस्ते
स्तनःशशयोयोमयोभूर्गौरमीमेदनुवत्संमिषंतंनमसेदुपसीदतंसंजानानाउपसीदन्नभिज्ञ्वादशभिर्विवस्वंतोदुहंतिसप्तै
कांसमिद्धोअग्निरश्विनासमिद्धोअग्निर्वृषणारतिर्दिवस्तदुप्रयक्षतममस्यकर्मात्मन्वन्नभोदुह्यतेघृतंपयंउत्तिष्ठब्रह्मणस्पते
ऽधुक्षत्पिप्युषीमिषमुपद्रवपयसागोधुगोषमासुतेसिंचतश्रियंमानूनमश्विनोर्ऋषिःसमुत्येमहतीरपऽइत्येकाविंशतिरभि

रूपांयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंमुदुष्यदेवःसविताहिरण्ययेत्यनूत्तिष्ठतिंप्रैतुब्रह्मणस्पतिरित्यनुप्रैतिंगंधर्वइत्थापदमस्यरक्षती
तिंखरमवेक्षतेंनाकेसुपर्णमुपयत्पतंतमित्युपविशतिंतप्तोवांघर्मोनक्षतिस्वहोतोंभापिवतमश्विनेतिपूर्वाह्णेयजत्यंग्नेवीही
त्यनुवषट्करोतिंस्विष्टकृद्भाजनंयदुस्रियांस्वाहुतंघृतंपयोऽस्यपिवतमश्विनेत्यपराह्णेयजत्यंग्नेवीहीत्यनुवषट्करोतिस्विष्टकृ
द्भाजनंत्रयाणांहवैहविषांस्विष्टकृतेनसमवद्यंतिंसोमस्यघर्मस्यवाजिनस्येतिंसयदनुवषट्करोत्यंग्नेरेवस्विष्टकृतोनंतरित्यै
विश्वाआशादक्षिणसादितिब्रह्माजपतिंस्वाहाकृतःशुचिर्देवेषुघर्मःसमुद्रादूर्मिमुदियर्तिवेनोंद्रप्सःसमुद्रमभियज्जिगातिं
सखेसखायमभ्याववृत्स्वोर्ध्वऊषुणऊतयेंऊर्ध्वोनःपाह्यंहसस्तंघेमित्थानमस्विनइत्यभिरूपांयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंपावक
शोचेतवहिक्षयंपरीतिभक्षमाकांक्षतेंहुतंहविर्मधुहविरिंद्रतमेग्नावश्यामतेदेवघर्म ॥ मधुमतःपितुमतोंवाजवतोंगिरस्व
तोंनमस्तेअस्तुमामाहिंसीरितिंघर्मस्यभक्षयतिंश्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतंमायस्मिन्त्सप्तवासवाइतिंसंसाद्यमानाया
न्वाहेहविर्हविष्मोमहिसद्मदैव्यमितिंयदहरुत्सादयिष्यंतोभवंतिंसूयवसाद्भगवतीहिभूयाइत्युत्तमयापरिदधातिंतदेतद्दे
वमिथुनंयद्धर्मःसंयोघर्मस्तच्छिश्नंयौशफौतौशफौयोपयमनीतेश्रोणिकपालेयत्पयस्तद्रेतंस्तदिदमग्नौदेवयोन्यांप्रजननेरे
तःसिच्यतेंग्निर्वैदेवयोनिःसोग्नेर्देवयोन्याऽआहुतिभ्यःसंभवत्यृङ्मयोयजुर्मयःसाममयोवेदमयोंब्रह्ममयोमृतमयःसंभूय
देवताअप्येतियएवंवेदंयश्चैवंविद्वानेतेनयज्ञक्रतुनायजते ॥ २२ ॥ देवासुरावाएषुलोकेषुसमयतंतंतेवाअसुराइमाने

वलोकान्पुरोकुर्वतंयथौजीयासोबलीयासएवंतेवाअयस्मयीमेवेमामकुर्वतरजतामंतरिक्षंहरिणींदिवंतेतथेमाँल्लोकान्पुरो
कुर्वततेदेवाअब्रुवन्पुरोवाइमेसुराइमाँल्लोकानक्रतंपुरइमाँल्लोकान्प्रतिकरवामहाइतितथेतितेसदएवास्याःप्रत्यकुर्वतांग्नी
ध्रमंतरिक्षाद्धविर्धानेदिवस्तेतथेमाँल्लोकान्पुरःप्रत्यकुर्वततेदेवाअब्रुवन्नुपसदउपायामोपसदावैमहापुरंजयंतीतितथेतिते
यामेवप्रथमामुपसदमुपायँस्तयैवैनानस्माँल्लोकादनुदंतयांद्वितीयांतयांतरिक्षाद्यांतृतीयांतयादिवस्तांस्तथैभ्योलोकेभ्यो
नुदंततेवाएभ्योलोकेभ्योनुत्ताअसुराकृतूनश्रयंततेदेवाअब्रुवन्नुपसदएवोपायामेतितथेतितइमास्तिस्रःसतीरुपसदोद्वि
र्द्विरेकैकामुपायँस्ताःषट्समपद्यंतषड्वाऋतवस्तान्वाऋतुभ्योनुदंततेवाऋतुभ्योनुत्ताअसुरामासानश्रयंततेदेवाअब्रुवन्नु
पसदएवोपायामेतितथेतितइमाःषट्सतीरुपसदोद्विर्द्विरेकैकामुपायँस्ताद्वादशसमपद्यंतद्वादशवैमासास्तान्वैमासेभ्यो
नुदंततेवैमासेभ्योनुत्ताअसुराअर्धमासानश्रयंततेदेवाअब्रुवन्नुपसदएवोपायामेतितथेतितइमाद्वादशसतीरुपसदोद्वि
र्द्विरेकैकामुपायँस्ताश्चतुर्विंशतिःसमपद्यंतचतुर्विंशतिर्वाअर्धमासास्तान्वाअर्धमासेभ्योनुदंततेवाअर्धमासेभ्योनुत्ताअ
सुराअहोरात्रेअश्रयंततेदेवाअब्रुवन्नुपसदावेवोपायामेतितथेतितेयामेवपूर्वाह्णउपसदमुपायँस्तयैवैनानह्नोनुदंतयामप
राह्णेतयारात्रैस्तांस्तथोभाभ्यामहोरात्राभ्यामंतरायँस्तस्मात्सुपूर्वाह्णएवंपूर्वयोपसदाप्रचरितव्यंस्वपराह्णेपरयांतावंतमे
वतद्द्विषतेलोकंपरिशिनष्टि ॥२३॥ जितयोवैनामैतायदुपसदोऽसपत्नांवाएताभिर्देवाविजितिंव्यजयंतासपत्नांविजितिं

विजयतेयएवंवेदयान्देवाएषुलोकेषुयामृतुषुयांमासेषुयामर्धमासेषुयामहोरात्रयोर्विजितिंव्यजयंतंतांविजितिंविजयते
यएवंवेदतेदेवाअबिभयुरस्माकंविप्रेमाणमन्विदमसुराआभविष्यंतीतितेव्युत्क्रम्यामंत्रयंताग्निर्वसुभिरुदक्रामदिंद्रोरु
द्रैर्वरुणआदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्तेतथाव्युत्क्रम्यामंत्रयंततेब्रुवन्हंतयाएवनइमाः प्रियतमास्तन्वस्ताअस्यवरुणस्यरा
ज्ञोगृहेसंनिदधामहैताभिरेवनःसनसंगच्छातैयोनएतदतिक्रामाद्यआलुलोभयिषादितितथेतितेवरुणस्यराज्ञोगृहेतनूः
संन्यदधतंतेयद्वरुणस्यराज्ञोगृहेतनूःसंन्यदधतंतत्तानूनप्त्रमभवंत्तत्तानूनप्त्रस्यतानूनप्त्रत्वंतस्मादाहुर्नसतानूनप्त्रिणे
द्रोग्धव्यमितितस्माद्विदमसुरानान्वाभवंति॥२४॥शिरोवाएतद्यज्ञस्ययदातिथ्यंग्रीवाउपसदःसमानबर्हिषीभवतःसमा
नंहिशिरोग्रीवंमिषुंवाएतांदेवाःसमस्कुर्वतयदुपसदस्तस्याअग्निरनीकमासीत्सोमःशल्योविष्णुस्तेजनंवरुणःपर्णानिता
माज्यधन्वानोव्यसृजंस्तयापुरोभिंदन्तआयंस्तस्मादेताआज्यहविषोभवंतिंचतुरोग्रेस्तनान्व्रतमुपैत्युपसत्सुचतुःसंधि
हींषुरनीकंशल्यस्तेजनंपर्णानित्रीन्त्स्तनान्व्रतमुपैत्युपसत्सुत्रिषंधिहींषुरनीकंशल्यस्तेजनं ॥ द्वौस्तनौव्रतमुपैत्युपसत्सु
द्विषंधिहींषुःशल्यश्चह्येवतेजनंचैकंस्तनंव्रतमुपैत्युपसंत्स्वेकाह्येवेषुरित्याख्यायतंएकयावीर्यंक्रियतेपरोवरीयांसोवाइमे
लोकाअर्वाग्ंहीयांसःपरस्तादर्वाचीरुपसदउपैत्येषामेवलोकानामभिजित्याउपसद्यायमीढुषइमांमेअग्नेसमिधमिमामुप
सदंवनेरितितिस्रस्तिस्रःसामिधेन्योरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिजग्निवती

याज्यानुवाक्याः कुर्यादग्निर्वृत्राणिजंघनद्यंउग्रइवशर्यहात्वंसोमासिसत्पतिर्गयस्फानोअमीवहेदंविष्णुर्विचक्रमेत्रीणिप
दाविचक्रमइत्येताविपर्यस्ताभिरपराह्णेयजतिघ्नंतोवाएताभिर्देवाःपुरोभिंदंतआयन्यदुपसदःसच्छंदसःकर्तव्यानविच्छं
दसौषद्विच्छंदसःकुर्याद्ग्रीवासुतद्गंडंदध्यादीश्वरोग्लावोजनितोस्तस्मात्सच्छंदसएवकर्तव्यानविच्छंदसंस्तदुहस्माहोपा
विर्जानश्रुतेयंउपसदांकिलवैतद्ब्राह्मणेयस्मादप्यश्लीलस्यश्रोत्रियस्यमुखंव्येवज्ञायतेतृप्तमिवरेभतीवेत्याज्यहविषोह्युपस
दोग्रीवासुमुखमध्याहितंतस्माद्धस्मतदाह॥२५॥देववर्मवाएतद्यत्प्रयाजाश्चानुयाजाश्चाप्रयाजमननुयाजंभवतीष्वैसंशि
त्याअप्रतिशरायसकृदतिक्रम्याश्रावयतियज्ञस्याभिक्रांत्याअनपक्रमायतदाहुःक्रूरमिववाएतत्सोमस्यराज्ञोंतेचरंतियद
स्यघृतेनांतेचरंतिघृतेनहिवज्रेणेंद्रोवृत्रमहंस्तद्यदंशुरंशुष्टेदेवसोमाप्यायतामिंद्रायैकधनविदआतुभ्यमिंद्रःप्यायतामात्व
मिंद्रायप्यायस्वाप्यायनयास्मान्त्सखीन् ॥ सन्यामेधयास्वस्तितेदेवसोमसुत्यामुदृचमशीयेतिराजानमाप्याययंतियदेवा
स्यतत्क्रूरमिवांतेचरंतितदेवास्यैतेनाप्याययंत्यथोएनंवर्धयंत्येवद्यावापृथिव्योर्वाएषगर्भोयत्सोमोराजातद्यदेष्टारायएं
ष्टावामानिप्रेषेभगाय ॥ ऋतमृतवादिभ्योनमोदिवेनमःपृथिव्याइतिप्रस्तरेनिह्नुवतेद्यावापृथिवीभ्यामेवतन्नमस्कुर्वंत्य
थोएनेवर्धयंत्येववर्धयंत्येव ॥ २६ ॥ इतिप्रथमपंचिकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥

१ भाष्ये 'तिह्नुवते संप्रीणयन्ति' इतिव्युत्पादनात्सएवतदीप्सितःपाठः ।

09.08.2024

सोमोवैराजागंधर्वेष्वासीत्तंदेवाश्चऋषयश्चाभ्यध्यायंन्कथमयमस्मान्त्सोमोराजागच्छेदितिसावागब्रवीत्स्त्रीकामावै गंधर्वामयैवस्त्रियाभूतयापणध्वमितिंनेतिदेवाअब्रुवंन्कथंवयंत्वदृतेस्यामेतिसाब्रवीत्क्रीणीतैवयर्हिवावबोमयार्थोभवि तातर्ह्येववोहंपुनरागंतास्मीतितथेतितयामहानग्न्याभूतयासोमंराजानमक्रीणंस्तामनुकृतिमस्कन्नांवत्सतरीमाजंतिसोम क्रयणींतयासोमंराजानंक्रीणंतितांपुनर्निष्क्रीणीयात्पुनर्हिसातानागच्छत्तस्मादुपांशुवाचाचरितव्यंसोमेराजनिक्रीतेगं धर्वेषुहिर्ताहिवाग्भवतिसाग्नावेवप्रणीयमानेपुनरागच्छति ॥ २७ ॥ अग्नयेप्रणीयमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युःप्रदेवंदे व्याधियाभरताजातवेदसं ॥ हव्यानोवक्षदानुषगितिगायत्रींब्राह्मणस्यानुब्रूयाद्गायत्रोवैब्राह्मणस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगाय त्रीतेजसैवैनंतद्ब्रह्मवर्चसेनसमर्धयतीमंमहेविदथ्यायशूषमितित्रिष्टुभंराजन्यस्यानुब्रूयात्त्रैष्टुभोवैराजन्यओजोवाइंद्रियं वीर्यंत्रिष्टुबोजसैवैनंतदिंद्रियेणवीर्येणसमर्धयतिशश्वत्कृत्वईड्यायप्रजभ्रुरितिस्वानामेवैनंतच्छ्रैष्ठ्यंगमयतिशृणोतुनोद म्येभिरनीकैःशृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रइत्यांजरसंहास्मिन्नजस्रोदीदाययएवंवेदायमिहप्रथमोधायिधातृभिरितिजगतींवै श्यस्यानुब्रूयाज्जागतोवैवैश्योजागताःपशवःपशुभिरेवैनंतत्समर्धयतिवनेषुचित्रंविभ्वंविशेविशइत्यभिरूपायद्यज्ञेभिरू पंतत्समृद्धंमयमुष्यप्रदेवयुरित्यनुष्टुभिवाचंविसृजतेवाग्वाअनुष्टुब्वाच्येवतद्वाचंविसृजतेऽयमुष्यइतियदाहायमुस्याग

१ 'महानग्न्या' महतीचासौनग्नीचइतिभाष्येपाठः । नग्नीकुमारी ।

मँयापुरागंधर्वेष्ववाक्[1]समित्येवतद्वाक्प्रब्रूतेयमग्निरुरुष्यतीत्यंयंवाअग्निरुरुष्यंत्यमृतादिवजन्मनइत्यमृतत्वमेवास्मिंस्त
द्दधातिसहसश्चित्सहीयान्देवोजीवातवेकृतइतिदेवोह्येषएतज्जीवातवेकृतोयदग्निरिळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअ
धींत्येतद्वाइळायास्पदंयदुत्तरवेदीनाभिर्जातवेदोनिधीमहीतिनिधास्यंतोह्येनंभवंत्यग्नेहव्यायवोह्लवइतिहव्यंहिवक्ष्यन्भ
वंत्यग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरूर्णावंतंप्रथमःसीदयोनिमितिविश्वैरेवैनंतद्देवैःसहासादयतिकुलायिनंघृतवंतंसवित्रइतिकु
लायमिवह्येतद्यज्ञेक्रियतेयत्पैतुदारवाःपरिधयोगुग्गुलूर्णास्तुकाःसुगंधितेजनानीतियज्ञंनययजमानायसाध्वितियज्ञमे
वतद्दजुधाप्रतिष्ठापयतिसीदहोतःस्वउलोकेचिकित्वानित्यग्निर्वैदेवानांहोतातस्यैषस्वोलोकोयदुत्तरवेदीनाभिःसादयाय
ज्ञंसुकृतस्ययोनावितियजमानोवैयज्ञोयजमानायैवैतामाशिषमाशास्तेदेवावीर्देवान्हविषायजास्यग्नेबृहद्यजमानेवयो
धाइतिप्राणोवैवयःप्राणमेवतद्यजमानेदधातिनिहोताहोतृषदनेविदानइत्यग्निर्वैदेवानांहोतातस्यैतद्धोतृषदनंयदुत्तरवे
दीनाभिस्त्वेषोदीदिवाँअसदत्सुदक्षइत्यासन्नोहिसतर्हिभवत्यदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठइत्यग्निर्वैदेवानांवसिष्ठःसहस्रंभरःशु
चिजिह्वोअग्निरित्येषाहवाअस्यसहस्रंभरतायदेनमेकंसंतंबहुधाविहरंतिप्रहवैसाहस्रंपोषमाप्नोतियएवंवेदत्वंदूतस्त्वमुनः
परस्पाइत्युत्तमयापरिदधातित्वंवस्यआवृषभप्रणेता ॥ अग्नेतोकस्यनस्तनेतनूनामप्रयुच्छन्दीद्यद्बोधिगोपाइत्यग्निर्वैदे

१ 'अवात्समित्येव' इतिभाष्यपाठः । गंधर्वेषुयाहंवागवात्संस्थितास्मिइत्यर्थस्तत्र ।

वानांगोपांअग्निमेवतत्सर्वतोगोप्तारंपरिदत्तआत्मनेचयजमानायचयत्रैवंविद्वानेतयापरिदधात्यथोसंवत्सरीणामेवैतां
स्वस्तिंकुरुतेताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथ
मामन्वाहत्रिरुत्तमांताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियए
वंवेदत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय ॥ २८ ॥ हविर्धानाभ्यांप्रोह्यमाणाभ्यां
मनुब्रूहीत्याहाध्वर्युर्युजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिरित्यन्वाहब्रह्मणावाएतेदेवाअयुंजतयद्धविर्धानेब्रह्मणैवैनेएतद्युंक्तेनवैब्रह्म
ण्वद्रिष्यतिप्रेतांयज्ञस्यशंभुवेतितृचंद्यावापृथिवीयमन्वाहतदाहुर्यद्धविर्धानाभ्यांप्रोह्यमाणाभ्यामनुवाचाहाथकस्मात्तृ
चंद्यावापृथिवीयमन्वाहेतिद्यावापृथिवीवैदेवानांहविर्धानेआस्तांतेउएवाद्यापिहविर्धानेतेहीदमंतरेणसर्वंहविर्यदिदंकिं
चंतस्मात्तृचंद्यावापृथिवीयमन्वाहयमेइवयतमानेयदैतमितियमेइवह्येतेयतमानेप्रबाहुगितंःप्रवांभरन्मानुषादेवयंतइ
तिदेवयंतोह्येनेमानुषाःप्रभरंत्यासीदतंस्वमुलोकंविदाने ॥ स्वासस्थेभवतमिंदवेनइतिसोमोवैराजेंदुःसोमायैवैनेएतद्रा
ज्ञआसदेचीक्लृपंदधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचइतिद्वयोर्ह्येतत्तृतीयंछदिरधिनिधीयतउक्थ्यंवचइतियदाहयज्ञियंवैकर्मो
क्थ्यंवचोयज्ञमेवैतेनसमर्धयतियतस्रुचामिथुनायासपर्यतः ॥ असंयत्तोव्रतेतेक्षेतिपुष्यतीतियदेवादःपूर्वंयत्तवत्पदमा
हतदेवैतेनशांत्याशमयतिभद्राशक्तिर्यजमानायसुन्वतंइत्याशिषमाशास्तेविश्वारूपाणिप्रतिमुंचतेकविरितिविश्वरूपाम

न्वाहंसरराव्यामीक्षमाणोनुब्रूयाद्विश्वमिवहिरूपंरराव्याः शुक्लमिवचकृष्णमिवचविश्वंरूपमवरुंधआत्मनेचयजमानाय
चयत्रैवंविद्वानेतांरराव्यामीक्षमाणोन्वाहंपरित्वागिर्वणोगिरइत्युत्तमयापरिदधातिसयदेवहविर्धानेसंपरिश्रितेमन्येतां
थपरिदध्यादनग्नंभावुकाहंहोतुश्चयजमानस्यचभार्याभवंतियत्रैवंविद्वानेतयाहविर्धानयोः संपरिश्रितयोः परिदधातिंय
जुषावाएतेसंपरिश्रियेतेयद्धविर्धानेयजुषैवैनेएतत्परिश्रयंतितौयदेवाध्वर्युश्चप्रतिप्रस्थाताचोभयतोमेथ्यौनिहन्यातांम
थपरिदध्यादत्रहितेसंपरिश्रितेभवतस्ताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृग
भिवदतितासांत्रिः प्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्यायत
नाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदत्रिः प्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहंयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय ॥२९॥ अग्नीषो
माभ्यांप्रणीयमानाभ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युः सावीर्हिदेवप्रथमायपित्रइतिसावित्रीमन्वाहंतदाहुर्यदग्नीषोमाभ्यांप्रणीयमा
नाभ्यामनुवाचाहाथकस्मात्सावित्रीमन्वाहेतिसविताविप्रसवानामीशेसवितृप्रसूताएवैनौतत्प्रणयंतितस्मात्सावित्रीम
न्वाहंप्रैतुब्रह्मणस्पतिरितिब्राह्मणस्पत्यामन्वाहंतदाहुर्यदग्नीषोमाभ्यांप्रणीयमानाभ्यामनुवाचाहाथकस्माद्ब्राह्मणस्पत्या
मन्वाहेतिब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मैवाभ्यामेतत्पुरोगवंमकर्णवैब्रह्मण्वद्रिष्यतिप्रदेव्येतुसूनृतेतिससूनृतमेवतद्यज्ञंकरोतितस्मा
द्ब्राह्मणस्पत्यामन्वाहंहोतादेवोअमर्त्यइतितृचमाग्नेयंगायत्रमन्वाहंसोमेराजनिप्रणीयमानेसोमंवैराजानंप्रणीयमानंमंत

रेणैवसदोहविर्धानान्यसुरारक्षांस्यजिघांसँस्तमग्निर्मायययात्यनयंत्पुरस्तादेतिमाययेतिंमाययाहिसतमत्यनयंत्तस्माद्धस्या
ग्निंपुरस्ताद्धरंत्युपत्वाग्नेदिवेदिवंउपप्रियंपनिप्नतमितिंतिस्रश्चैकांचान्वाहेश्वरौहवाएतौसंयंतौयजमानंहिंसितोर्यश्चासौ
पूर्वंउद्धृतोभवतियमुचैनमपरंप्रणयंतितद्यत्तिस्रश्चैकांचान्वाहसंजानानावेवैनौतत्संगमयतिप्रतिष्ठायामेवैनौतत्प्रतिष्ठा
पयत्यात्मनश्चयजमानस्यचाहिंसायांअग्नेजुषस्वप्रतिहर्यतद्वचइत्यांहुत्यांहूयमानायामन्वाहांग्नयएवतज्जुष्टिमाहुतिंगम
यतिसोमोजिगातिगातुविदितितृचंसौम्यंगायत्रमन्वाहसोमेराजनिप्रणीयमानेस्वयैवैनंतद्देवतयांस्वेनच्छंदसासमर्धय
तिसोमःसधस्थमासददित्यासतस्यन्हिसतर्हिभवतितदतिक्रम्यैवानुब्रूयात्पृष्ठतइवाग्नीध्रंकृत्वा[1]तमस्यराजावरुणस्तमश्वि
नेतिवैष्णवीमन्वाहक्रतुंसचंतमारुतस्यवेधसः ॥ दाधारदक्षमुत्तममहर्विदंव्रजंचविष्णुःसखिवाँअपोर्णुतइतिविष्णुर्वैदे
वानांद्वारपःसएवास्माएतद्द्वारंविवृणोत्यंतश्चप्रागाअदितिर्भवासीतिप्रपाद्यमानेन्वाहश्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतमि
त्यासन्नेहिरण्ययमासदंदेवएषतीतिहिरण्मयमिवहवाएषएतद्देवेभ्यच्छदयतियत्कृष्णाजिनंतस्मादेतामन्वाहांस्तभ्ना
द्द्यामसुरोविश्ववेदाइतिदारुण्यापरिदधातिवरुणदेवत्योवाएषतावद्यावदुपनद्धोयावत्परिश्रितानिप्रपद्यतेस्वयैवैनंतद्दे
वतयास्वेनच्छंदसासमर्धयतितंयद्युपवाधावेयुरभयंवेच्छेरंन्नेवावंदस्ववरुणंबृहंतमित्येतयापरिदध्यांद्यावन्धोहाभयमि

---

१ 'पृष्ठतएवाग्नीध्रंकृत्वा' इतिभाष्यपाठः ।

च्छतिंयावच्छ्योहाभयंध्यायतिंतावच्छ्योहाभयंभवतिंयत्रैवंविद्वानेतयापरिदधातिंतस्मादेवंविद्वानेतयैवपरिदध्यांत्ताए
ताःसप्तदशान्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिंतासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरु
त्तमाँताएकविंशतिःसंपद्यंतंएकविंशोवैप्रजापतिर्द्वादशमासाःपंचर्तवस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकविंशउत्तमाप्रतिष्ठा
तद्दैवंक्षत्रैसाश्रीस्तदाधिपत्यँतद्व्रध्नस्यविष्टपँतत्प्रजापतेरायतनँतत्स्वाराज्यमृध्नोत्येतमेवैताभिरेकविंशत्यैकविंशत्या॥३०
इतिप्रथमपंचिकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ इतिप्रथमपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथद्वितीयपंचिकाप्रारंभः ॥

॥ अथद्वितीयपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ यज्ञेनवैदेवाऊर्ध्वाःस्वर्गंलोकमायंस्तेबिभयुरिमंनोदृष्ट्वामनुष्याश्चऋषयश्चानुप्रज्ञा
स्यंतीतितेवैयूपेनैवायोपयंस्तंयद्यूपेनैवायोपयंस्तद्यूपस्ययूपत्वंतमवाचीनाग्रंनिमित्योर्ध्वाउदायंस्ततोवैमनुष्याश्चऋषयश्च
देवानांयज्ञवास्त्वभ्यायन्यज्ञस्यकिंचिदेषिष्यामःप्रज्ञात्याइतितेवैयूपमेवाविंदन्नवाचीनाग्रंनिमितंतेविदुरनेनवैदेवायज्ञ
मयूयुपन्निति तमुत्खायोर्ध्वंन्यमिन्वंस्ततोवैतेप्रयज्ञमजानन्प्रस्वर्गंलोकंतद्यद्यूपऊर्ध्वोनिमीयतेज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलोक
स्यानुख्यात्यैवज्रोवाएषयद्यूपःसोष्टाश्रिःकर्तव्योऽष्टाश्रिर्वैवज्रस्तंतंप्रहरतिद्विषतेभ्रातृव्यायवधंयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्तवै
वज्रोवैयूपःसएषद्विषतोवधउद्यतस्तिष्ठतितस्माद्धाप्येतर्हियोद्वेष्टितस्याप्रियंभवत्यमुष्यायंयूपोमुष्यायंयूपइतिदृष्ट्वाखा
दिरंयूपंकुर्वीतस्वर्गकामःखादिरेणवैयूपेनदेवाःस्वर्गंलोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानःखादिरेणयूपेनस्वर्गंलोकंजयतिबैल्वंयू
पंकुर्वीतान्नाद्यकामःपुष्टिकामःसमांसमांवैबिल्वोगृभीतस्तदन्नाद्यस्यरूपमामूलाच्छाखाभिरनुचितस्तत्पुष्टेःपुष्यतिप्रजां
चपशूंश्चयएवंविद्वान्बैल्वंयूपंकुरुतेयदेववैल्वां २ ॥ बिल्वंज्योतिरितिवाआचक्षतेज्योतिःस्वेषुभवतिश्रेष्ठःस्वानांभवति
यएवंवेदपालाशंयूपंकुर्वीततेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंवनस्पतीनांपलाशस्तेजस्वीब्रह्मवर्चसीभवतियए
वंविद्वान्पालाशंयूपंकुरुतेयदेवपालाशां ३ ॥ सर्वेषांवाएषवनस्पतीनांयोनिर्यत्पलाशस्तस्मात्पलाशस्यैवपलाशेनाचक्ष
तेऽमुष्यपलाशममुष्यपलाशमितिसर्वेषांहास्यवनस्पतीनांकामउपाप्तोभवतियएवंवेद ॥ १ ॥ अञ्जमोयूपमनुब्रूहीत्याहा

ध्वर्युरंजंतित्वामध्वरेदेवयंतइत्यन्वाहाध्वरेह्येनंदेवयंतोंजंतिवनस्पतेमधुनादैव्येनेत्येतद्वैमधुदैव्यंयदाज्यंयदूर्ध्वस्तिष्ठा
द्रविणेहधत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थइतियदिचतिष्ठासियदिचशयासैद्रविणमेवास्मासुधत्तादित्येवतदाहोच्छ्रयस्ववन
नस्पतइत्युच्छ्रीयमाणायाभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंवर्ष्मन्पृथिव्याअधीत्येतद्वैवर्ष्मपृथिव्यैयत्रयूपमुन्मिन्वंतिसुमि
तीमीयमानोवर्चोधायज्ञवाहसइत्याशिषमाशास्तेसमिद्धस्यश्रयमाणःपुरस्तादितिसमिद्धस्यह्येषएतत्पुरस्ताच्छ्रयतेब्रह्म
वन्वानोअजरंसुवीरमित्याशिषमेवाशास्तेआरेअस्मदमतिंबाधमानइत्यशनायावैपाप्मामतिस्तामेवतदाराण्नुदतेयज्ञाच्च
यजमानाच्चोच्छ्रयस्वमहतेसौभगायेत्याशिषमेवाशास्तेऊर्ध्वऊषुणऊतयेतिष्ठादेवोनसवितेतियद्वैदेवानांनेतितदेषांमो
२ मितितिष्ठदेवइवसवितेत्येवतदाहोर्ध्वोवाजस्यसनितेतिवाजसनिमेवैनंतद्धनसांसनोतियदंजिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामह
इतिच्छंदांसिवाअंजयोवाघतस्तैरेतद्देवान्यजमानाविह्वयंतेममयज्ञमागच्छतममयज्ञमितियदिहवाअपिव्रहवइवयजंतेऽ
थहास्यदेवायज्ञमेवगच्छंतियत्रैवंविद्वानेतामन्वाहोर्ध्वोनःपाह्यंहसोनिकेतुनाविश्वंसमत्रिणंदहेतिरक्षांसिवैपाप्मात्रिणो
रक्षांसिपाप्मानंदहेत्येवतदाहकृधीनऊर्ध्वांचरथायजीवसइतियदाहकृधीनऊर्ध्वांचरणायजीवसइत्येवतदाहयदिहवा
अपिनीतइवयजमानोभवतिपरिहैवैनंतत्संवत्सरायददातिविदादेवेषुनोदुवइत्याशिषमेवाशास्तेजातोजायतेसुदिनत्वे

१ भाष्येनात्रप्लुतोगृहीतः । २ यज्ञमेवइतिभाष्येपाठः ।

अह्नामितिंजातोह्येषएतज्जायतेंसमर्यआविदथेवर्धमानइतिंवर्धयंत्येवैनंतंत्पुनंतिधीराअपसोमनीषेतिंपुनंत्येवैनंतद्देव
याविप्रउदियर्तिंवाचमितिंदेवेभ्यएवैनंतन्निवेदयतिंयुवासुवासाःपरिवीतआगादित्युत्तमयापरिदधातिंप्राणोवैयुवासु
वासाःसोयंशरीरैःपरिवृतःसउश्रेयान्भवतिजायमानइतिंश्रेयाच्छ्रेयान्ह्येषएतद्भवतिजायमानस्तंधीरासःकवयउन्नयंति
स्वाध्योमनसादेवयंतइतिंयेवाअनूचानास्तेकवयंस्तएवैनंतदुन्नयंतिंताएताःसप्तान्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंय
द्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिंतासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताएकादशसंपद्यंतंएकादशाक्षरावैत्रिष्टुप्त्रिष्टु
बिंद्रस्यवज्रइंद्रायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदंत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहंयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिंस्थेम्नेबलायाविस्रं
साय ॥ २ ॥ तिष्ठेद्यूपा ३ः ॥ अनुप्रहरे ३ त् इत्याहुंस्तिष्ठेत्पशुकामस्यंदेवेभ्योवैपशवोन्नाद्यायालंभायनातिष्ठंतंतेप
क्रम्यप्रतिवावदतोतिष्ठन्नास्मानालप्स्यध्वेनास्मानितिंततोवैदेवाएतंयूपंवज्रमपश्यंस्तमेभ्यउदश्रयंस्तस्माद्बिभ्यतउपाव
र्तंतंतमेवाद्याप्युपावृत्तास्ततोवैदेवेभ्यःपशवोन्नाद्यायालंभायातिष्ठंतंतिष्ठंतेस्मैपशवोन्नाद्यायालंभाययएवंवेदंयस्यचैवं
विदुषोयूपस्तिष्ठंत्यनुप्रहरेत्स्वर्गकामस्यंतमुहस्मैतंपूर्वेन्वेवप्रहरंतिंयजमानोवैयूपोयजमानःप्रस्तरोग्निर्वैदेवयोनिःसोग्नेर्देव
योन्याआहुतिभ्यःसंभूयंहिरण्यशरीरऊर्ध्वःस्वर्गलोकमेष्यतींत्यथयेतेभ्योवरआसंस्तएतंस्वरुमपश्यन्यूपशकलंतंतस्मि
न्कालेनुप्रहरेंत्तत्रसकामउपाप्तोयोनुप्रहरणेतत्रसकामउपाप्तोयःस्थानेसर्वाभ्योवाएषदेवताभ्यआत्मानमालभतेयोदीक्ष

तेग्निःसर्वादेवताःसोमःसर्वादेवताःसयदग्नीषोमीयंपशुमालभतेसर्वाभ्यएवतद्देवताभ्योयजमानआत्मानंनिष्क्रीणीतेत
दाहुर्द्विरूपोग्नीषोमीयःकर्तव्योद्विदेवत्योहीतितत्तन्नादृत्यंपीवइवकर्तव्यःपीवोरूपावैपशवःकृशितइवखलुवैयजमानोभ
वतितद्यत्पीवापशुर्भवतियजमानमेवतत्स्वेनमेधेनसमर्धयतितदाहुर्नाग्नीषोमीयस्यपशोरश्नीयात्पुरुषस्यवाएषोश्नातियो
ग्नीषोमीयस्यपशोरश्नातियजमानोह्येतेनात्मानंनिष्क्रीणीतइतितत्तन्नादृत्यंवार्त्रघ्नंवाएतद्धविर्यदग्नीषोमीयोग्नीषोमाभ्यां
वाइंद्रोवृत्रमहंस्तावेनमब्रूतांमावाभ्यांवैवृत्रमवधीर्वरंतेवृणावहाइतिवृणाथामितितावेतमेववरमवृणातांश्वःसुत्यायांप
शुंसएनयोरेषोच्युतोवरवृतोह्येनयोस्तस्मात्तस्याशितव्यंचैवलीप्सितव्यंच ॥ ३ ॥ आप्रीभिराप्रीणातितेजोवैब्रह्मवर्च
समाप्रियस्तेजसैवैनंतद्ब्रह्मवर्चसेनसमर्धयतिसमिधोयजतिप्राणावैसमिधःप्राणाहीदंसर्वंसमिंधतेयदिदंकिंचप्राणानेव
तत्प्रीणातिप्राणान्यजमानेदधातितनूनपातंयजतिप्राणोवैतनूनपात्सहितन्वःपातिप्राणमेवतत्प्रीणातिप्राणंयजमानेद
धातिनराशंसंयजतिप्रजावैनरोवाक्शंसःप्रजांचैवतद्वाचंचप्रीणातिप्रजांचवाचंचयजमानेदधातीळोयजत्यन्नंवाइळोन्न
मेवतत्प्रीणात्यन्नंयजमानेदधातिबर्हिर्यजतिपशवोवैबर्हिःपशूनेवतत्प्रीणातिपशून्यजमानेदधातिदुरोयजतिवृष्टिर्वैदुरो
वृष्टिमेवतत्प्रीणातिवृष्टिमन्नाद्यंयजमानेदधात्युषासानक्तायजत्यहोरात्रेवाउषासानक्ताहोरात्रेएवतत्प्रीणात्यहोरात्रयो
र्यजमानंदधातिदैव्याहोतारायजतिप्राणापानौवैदैव्याहोताराप्राणापानावेवतत्प्रीणातिप्राणापानौयजमानेदधातिति

स्रोदेवीर्यजतिप्राणोवाअपानोव्यानस्तिस्रोदेव्यस्ताएवतत्प्रीणातितायजमानेदधातित्वष्टारंयजतिवाग्वैत्वष्टावाग्घीदं
सर्वंताष्टीवंवाचमेवतत्प्रीणातिवाचंयजमानेदधातिवनस्पतिंयजतिप्राणोवैवनस्पतिःप्राणमेवतत्प्रीणातिप्राणंयजमानेद
धातिस्वाहाकृतीर्यजतिप्रतिष्ठावैस्वाहाकृतयःप्रतिष्ठायामेवतद्यज्ञमंततःप्रतिष्ठापयतिताभिर्यथऋष्याप्रीणीयाद्यथऋ
ष्याप्रीणातियजमानमेवतद्बंधुतायानोत्सृजति ॥४॥ पर्यग्नयेक्रियमाणायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरग्निर्होतानोअध्वरइतितृच
माग्नेयंगायत्रमन्वाहपर्यग्निक्रियमाणेस्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनच्छंदसासमर्धयतिवाजीसन्परिणीयतइतिवाजिनमिवह्येनं
संतंपरिणयंतिपरित्रिविष्ट्यध्वरंयात्यग्नीरथीरिवेत्येषहिरथीरिवाध्वरंपरियातिपरिवाजपतिःकविरित्येषहिवाजानांपतिर
तउपप्रेष्यहोतर्हव्यादेवेभ्यइत्याहाध्वर्युरजैदग्निरसनद्वाजमितिमैत्रावरुणउपप्रैषंप्रतिपद्यतेतदाहुर्यदध्वर्युर्होतारमुपप्रे
ष्यत्यथकस्मान्मैत्रावरुणउपप्रैषंप्रतिपद्यतइतिमनोवैयज्ञस्यमैत्रावरुणोवाग्यज्ञस्यहोतामनसावाइषितावाग्वदतियाह्य
न्यमनावाचंवदत्यसुर्यावैसावागदेवजुष्टातद्यन्मैत्रावरुणउपप्रैषंप्रतिपद्यतेमनसैवतद्वाचमीरयतितन्मनसेरितयावाचा
देवेभ्योहव्यंसंपादयति ॥५॥ दैव्याःशमितारआरभध्वमुतमनुष्याइत्याहयेचैवदेवानांशमितारोयेचमनुष्याणांतानेव
तत्संशास्त्युपनयतमेध्यादुरआशासानामेधपतिभ्यांमेधमितिपशुर्वैमेधोयजमानोमेधपतिर्यजमानमेवतत्स्वेनमेधेनस
मर्धयत्यथोखल्वाहुर्यस्यैवावकस्यैचदेवतायैपशुरालभ्यतेसैवमेधपतिरितिसयद्येकदेवत्यःपशुःस्यान्मेधपतयइतिब्रूयाद्य

द्विद्विदेवत्योमेधपतिभ्यामितियदिबहुदेवत्योमेधपतिभ्यइत्येतदेवस्थितंप्रास्मा अग्निंभरतेतिपशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्राप
श्यत्सदेवान्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुवन्नेहिस्वर्गंवैत्वालोकंगमयिष्यामइतिसतथेत्यब्रवीत्तस्यवैमेयुष्माकमेकःपुरस्तादै
त्वितितथेतितस्याग्निःपुरस्तादैत्सोग्निमनुप्राच्यवतंतस्मादाहुराग्नेयोवावसर्वःपशुरग्निंहिसोनुप्राच्यवतेतितस्माद्वस्याग्निं
पुरस्ताद्धरंतिस्तृणीतबर्हिरित्योषध्यात्मावैपशुःपशुमेवतत्सर्वात्मानंकरोत्यन्वेनंमातामन्यतामनुपितानुभ्रातासगर्भ्यो
नुसखासयूथ्यइतिजनित्रैरेवैनंतत्समनुमतमालभंतउदीचीनाँअस्यपदोनिधत्तात्सूर्यंचक्षुर्गमयताद्वातंप्राणमन्ववसृजता
दंतरिक्षमसुंदिशःश्रोत्रंपृथिवींशरीरमित्येष्वेवैनंतल्लोकेष्वादधात्येकधास्यत्वचमाच्छयतात्पुरानाभ्याअपिशसोवपामु
त्खिदतादंतरेवोष्माणंवारयध्वादितिपशुष्वेवतत्प्राणान्दधातिश्येनमस्यवक्षःकृणुतात्प्रशसाबाहूशलादोषणीकश्यपेवां
साच्छिद्रेश्रोणीकवषोरूस्रेकपर्णाष्ठीवंताषड्विंशतिरस्यवंक्रयस्ताअनुष्ठ्योच्यावयताद्गात्रंगात्रमस्यानूनंकृणुतादित्यंगान्ये
वास्यतद्गात्राणिप्रीणात्यूवध्यगोहंपार्थिवंखनतादित्याहौषधंवाऊवध्यमियंवाऽओषधीनांप्रतिष्ठातदेनत्स्वायामेवप्रतिष्ठा
यामंततःप्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अस्नारक्षःसंसृजतादित्याहतुषैर्वैफलीकरणैर्देवाहविर्यज्ञेभ्योरक्षांसिनिरभजन्नस्नामहाय
ज्ञात्सयदस्नारक्षःसंसृजतादित्याहरक्षांस्येवतत्स्वेनभागधेयेनयज्ञान्निरवदयतेतदाहुर्नयज्ञेरक्षसांकीर्तयेत्कानिरक्षांस्यृते
रक्षावैयज्ञइतितदुवाआहुःकीर्तयेदेवयोवैभागिनंभागान्नुदतेचयतेवैनंसयदिवैनंनचयतेऽथपुत्रमथपौत्रंचयतेत्वेवैनमि

तिंसयदिकीर्तयेदुपांशुकीर्तयेत्तिरइववाएतद्वाचोयदुपांशुतिरइवैतद्यद्रक्षास्यंथयदुच्चैःकीर्तयेदीश्वरोहास्यवाचोरक्षो
भाषोजनितोर्योयंराक्षसींवाचंवदतिंसयांवैदृप्तोवदतियामुन्मत्तःसावैराक्षसीवाङ्नात्मनादृप्यतिनास्यप्रजायांदृप्तआ
जायतेयएवंवेदंवनिष्ठुमस्यमाराविष्टोरूकंमन्यमानानेदृस्तोकेतनयैरवितारवच्छमितारइतियेचैवदेवानांशमितारोयेच
मनुष्याणांतेभ्यएवैनंतत्परिददात्यध्रिगोशमीध्वंसुशमिशमीध्वंशमीध्वमध्रिगा ३ उइतित्रिर्ब्रूयादपापेतिचाध्रिगुर्वै
देवानांशमितापापोनिग्रभीतांशमितृभ्यश्चैवैनंतन्निग्रभीतृभ्यश्चसंप्रयच्छतिशमितारोयदत्रसुकृतंकृणवथास्मासुतद्यदु
ष्कृतमन्यत्रतदित्याहाग्निर्वैदेवानांहोतासीत्सएनंवाचाव्यशाद्वाचावाएनंहोताविशास्तितद्यदर्वाग्यत्परःकृंततितदुल्बणं
यद्विथुरंक्रियतेशमितृभ्यश्चैवैनंत्तन्निग्रभीतृभ्यश्चसमनुदिशतिस्वस्त्येवहोतोन्मुच्यतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतिय
वंवेद ॥ ७ ॥ पुरुषंवैदेवाःपशुमालभंततस्मादालब्धान्मेधउदक्रामंत्सोश्वंप्राविशत्तस्मादश्वोमेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमे
धमत्यार्जंतसकिंपुरुषोभवत्तेश्वमालभंतसोश्वादालब्धादुदक्रामंत्सगांप्राविशत्तस्माद्गौर्मेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्या
र्जंतसगौरमृगोभवत्तेगामालभंतसगोरालब्धादुदक्रामंत्सोविंप्राविशत्तस्मादविर्मेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतसग
वयोभवत्तेऽविमालभंतसोऽवेरालब्धादुदक्रामंत्सोजंप्राविशत्तस्मादजोमेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतसउष्ट्रोभव
त्सोजेज्योक्तमामिवारमततस्मादेषएतेषांपशूनांप्रयुक्ततमोयदजस्तेऽजमालभंतसोजादालब्धादुदक्रामंत्सइमांप्राविशत्तं

स्मादियंमेध्याभवंदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतसशरभोभवंत्तएतउत्क्रांतमेधाअमेध्याःपशवस्तस्मादेतेषांनाश्नीयांत्तमस्य
मन्वगच्छंन्त्सोनुगतोव्रीहिरभवंत्तद्यत्पशौपुरोळाशमनुनिर्वपंतिंसमेधेननःपशुनेष्टमसत्केवलेननःपशुनेष्टमसदितिंसमेधे
नहास्यपशुनेष्टंभवतिंकेवलेनहास्यपशुनेष्टंभवतियएवंवेद ॥ ८ ॥ सवाएषपशुरेवालभ्यतेयत्पुरोळाशस्तस्ययानिकिंशा
रूणितानिरोमाणिंयेतुषाःसात्वंग्येफलीकरणास्तदसृंग्यत्पिष्टंकिक्कसास्तन्मांसंयत्किंचित्कंसारंतदस्थिसर्वेषांवाएषपशूनां
मेधेनयजतेंयःपुरोळाशेनयजतेंतस्मादाहुःपुरोळाशसत्रंलोक्यमितिंयुवमेतानिदिविरोचनान्यग्निश्चसोमसक्रतूअधत्तं ॥
युवंसिंधूँरभिशस्तेरवद्यांदग्नीषोमावमुंचतंगृभीतानितिंवपायैयजतिंसर्वाभिर्वाएषदेवताभिरालब्धोभवतिंयोदीक्षितो
भवतिंतस्मादाहुर्नदीक्षितस्याश्नीयादितिंसयदग्नीषोमावमुंचतंगृभीतानितिंवपायैयजतिंसर्वाभ्यएवतद्देवताभ्योयजमा
नंप्रमुंचतितिंतस्मादाहुरशितव्यंवपायांहुतायांयजमानोहिसतर्हिंभवतींत्यान्यंदिवोमातरिश्वाजभारेतिंपुरोळाशस्ययज्
त्यमथ्नादन्यंपरिश्येनोअद्रेरितींतइवचह्येषइतइवचमेधःसमाहृतोभवतिंस्वदस्वहव्यासमिषोदिदीहीतिंपुरोळाशःस्विष्ट
कृतोयजतिंहविरेवास्माएतत्स्वदयतींषमूर्जमात्मन्धत्तंइळामुपह्वयतेपशवोवाइळांपशूनेवतदुपह्वयतेंपशून्यजमानेदधा
ति ॥९॥ मनोतायैहविषोवदीयमानस्यानुब्रूहीत्याहाध्वर्युस्त्वंह्यग्नेप्रथमोमनोतेतिसूक्तमन्वाहंतदाहुर्यदन्यदेवत्यउतप
शुर्भवंत्यथकस्मादाग्नेयीरेवमनोतायैहविषोऽवदीयमानस्यान्वाहेतिंतिस्रोवैदेवानांमनोतास्तासुहितेषांमनांस्येतानिवा

ग्वैदेवानांमनोतांतस्यांहितेषांमनांस्योतानिंगौर्वैदेवानांमनोतांतस्यांहितेषांमनांस्योतांन्यग्निर्वैदेवानांमनोतांतस्मिन्हि
तेषांमनांस्योतांन्यग्निःसर्वामनोतांअग्नौमनोताःसंगच्छंतेतस्मादाग्नेयीरेवमनोतायैहविषोवदीयमानस्यान्वाहांग्नीषोमा
हविषःप्रस्थितस्येतिहविषोयजतिहविषइतिरूपसमृद्धांप्रस्थितस्येतिरूपसमृद्धांसर्वाभिर्हास्यसमृद्धिभिःसमृद्धंहव्यंदेवा
नप्येतियऽएवंवेदवनस्पतिंयजतिप्राणोवैवनस्पतिर्जीवंहास्यहव्यंदेवानप्येतियत्रैवंविद्वान्वनस्पतिंयजतिस्विष्टकृतंयज
तिप्रतिष्ठावैस्विष्टकृत्प्रतिष्ठायामेवतद्यज्ञमंततःप्रतिष्ठापयतीळामुपह्वयतेपशवोवाइळांपशूनेवतदुपह्वयतेपशून्यजमाने
दधातिदधाति ॥ १० ॥ इतिद्वितीयपंचिकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

देवावैयज्ञमतन्वतंतांस्तन्वानानसुराअभ्यायंन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइतितानाप्रीतेपशौपुरइवपर्यग्नेर्यूपंप्रतिपुरस्ता
दुपायंस्तेदेवाःप्रतिबुध्याग्निमयीःपुरस्त्रिपुरंपर्यास्यंतयज्ञस्यचात्मनश्चगुप्त्यैताएषामिमाअग्निमय्यःपुरोदीप्यमानाभ्राज
मानाअतिष्ठंस्ताअसुराअनपधृष्यैवापाद्रवंस्तेग्निनैवपुरस्तादसुररक्षांस्यपाघ्नताग्निनापश्चात्तथैवैतद्यजमानायत्पर्यग्निकुर्वं
त्यग्निमयीरेवतत्पुरस्त्रिपुरंपर्यस्यंतेयज्ञस्यचात्मनश्चगुप्त्यैतस्मात्पर्यग्निकुर्वंतितस्मात्पर्यग्नयेन्वाहतंवाएतंपशुमाप्रीतंसंतं
पर्यग्निकृतमुदंचंनयंतितस्योल्मुकंपुरस्ताद्धरंतियजमानोवाएषनिदानेनयत्पशुरनेनज्योतिषायजमानःपुरोज्योतिःस्वर्गं
लोकमेष्यतीतितेनज्योतिषायजमानःपुरोज्योतिःस्वर्गंलोकमेतितंयत्रनिहनिष्यंतोभवंतितदध्वर्युर्बर्हिरधस्तादुपास्यति

यदेवैनमद आप्रीतंसंतंपर्यग्निकृतंबहिर्वेदिनयंतिबर्हिषदमेवैनंतत्कुर्वंतितस्योवध्यगोहंखनंत्यौषधंवाऊवध्यमियंवाओष
धीनांप्रतिष्ठातदेनत्स्वायामेवप्रतिष्ठायामंततःप्रतिष्ठापयंतितदाहुर्यदेषहविरेवयत्पशुरथास्यवह्वपैतिलोमानित्वगसृक्कु
ष्ठिकाःशफाविषाणेस्कंदतिपिशितंकेनास्यतदापूर्यतइतियदेवैतत्पशौपुरोळाशमनुनिर्वपंतितेनैवास्यतदापूर्यतेपशुभ्योवै
मेधाउदक्रामंस्तौव्रीहिश्चैवयवश्चभूतावजायेतांतद्यत्पशौपुरोळाशमनुनिर्वपंतिसमेधेननःपशुनेष्टमसत्केवलेननःपशुनेष्ट
मसदितिसमेधेनहास्यपशुनेष्टंभवतिकेवलेनहास्यपशुनेष्टंभवतियएवंवेद ॥ ११ ॥ तस्यवपामुत्खिद्याहरंतितामध्वर्युःस्रु
वेणाभिघारयन्नाहस्तोकेभ्योनुब्रूहीतितद्यत्स्तोकाश्चोतंतिसर्वदेवत्यावैस्तोकानेन्मइमेनभिप्रीतादेवान्गच्छानितिजुषस्व
सप्रथस्तममित्यन्वाहवचोदेवप्सरस्तमं । हव्याजुह्वानआसनीत्यग्नेरेवैनांदास्येजुहोतींमंनोयज्ञममृतेषुधेहीतिसूक्तम
न्वाहेमाहव्याजातवेदोजुषस्वेतिहव्यजुष्टिमाशास्तेस्तोकानामग्नेमेदसोघृतस्येतिमेदसश्चहिघृतस्यचभवंतिहोतःप्राशान
प्रथमोनिषद्येत्यग्निर्वैदेवानांहोताग्नेप्राशानप्रथमोनिषद्येत्येवतदाहघृतवंतःपावकतेस्तोकाश्चोतंतिमेदसइतिमेदसश्चह्येव
हिघृतस्यचभवंतिस्वधर्मंदेववीतयेश्रेष्ठंनोधेहिवार्यमित्याशिषमाशास्तेतुभ्यंस्तोकाघृतश्चुतोग्नेविप्रायसंत्येतिघृतश्चुतोहि
भवंत्यृषिःश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यप्राविताभवेतियज्ञसमृद्धिमाशास्तेतुभ्यंश्चोतंत्यध्रिगोशचीवःस्तोकासोअग्नेमेदसोघृत
स्येतिमेदसश्चह्येवहिघृतस्यचभवंतिकविशस्तोबृहताभानुनागाहव्याजुषस्वमेधिरेतिहव्यजुष्टिमेवाशास्तेओजिष्ठंतेमध्य

तोमेदउद्भृतंप्रतेवयंददामहे। श्चोतंतितेवसोस्तोकाअधित्वचिप्रतितान्देवशोविहीत्यभ्येवैनांस्तद्वषट्करोतियथासोमस्या
ग्नेवीहीतितद्यत्स्तोकाश्चोतंतिसर्वदेवत्यावैस्तोकास्तस्मादियंस्तोकशोवृष्टिर्विभक्तोपाचरति॥१२॥तदाहुःकास्वाहाकृतीनां
पुरोनुवाक्याःकःप्रैषःकायाज्येतियाएवैताअन्वाहैताःपुरोनुवाक्यायःप्रैषःसप्रैषोयायाज्यासायाज्यातदाहुःकादेवताः
स्वाहाकृतयइतिविश्वेदेवाइतिब्रूयात्तस्मात्स्वाहाकृतंहविरदंतुदेवाइतियजंतीतिदेवावैयज्ञेनश्रमेणतपसाहुतिभिःस्वर्गं
लोकमजयंस्तेषांवपायामेवहुतायांस्वर्गोलोकःप्राख्यायतंतेवपामेवहुत्वाऽनादृत्यतराणिकर्माण्यूर्ध्वाःस्वर्गंलोकमायंस्त
तोवैमनुष्याश्चऋषयश्चदेवानांयज्ञवास्त्वभ्यायंन्यज्ञस्यकिंचिदेषिष्यामःप्रज्ञात्याइतितेभितःपरिचरंतएतंपशुमेवनिरांत्रं
शयानंतेविदुरियान्वावकिलपशुर्यावतीवपेतिसएतावानेवपशुर्यावतीवपाथयदेनंतृतीयसवनेश्रपयित्वाजुह्वतिभूयसी
भिर्नआहुतिभिरिष्टमसत्केवलेननःपशुनेष्टमसदितिभूयसीभिर्हास्याहुतिभिरिष्टंभवतिकेवलेनहास्यपशुनेष्टंभवतियए
वंवेद॥१३॥सावाएषामृताहुतिरेवयद्वपाहुतिरमृताहुतिरग्न्याहुतिरमृताहुतिराज्याहुतिरमृताहुतिःसोमाहुतिरेतावाअ
शरीराऽआहुतयोयावैकाश्चाशरीराआहुतयोऽमृतत्वमेवताभिर्यजमानोजयतिसावाऽएषारेतएवयद्वपाप्रेववैरेतोली
यतेप्रेववपालीयतेशुक्लंवैरेतःशुक्लावपाशरीरंवैरेतोशरीरावपायद्वैलोहितंयन्मांसंतच्छरीरंतस्माद्ब्रूयाद्यावदलोहितंताव
त्परिवासयेतिसापंचावत्ताभवतियद्यपिचतुरवत्तीयजमानःस्यादथपंचावत्तैववपाज्यस्योपस्तृणातिहिरण्यशल्कोवपा

हिरण्यशल्कआज्यस्योपरिष्टादभिघारयतितदाहुर्यद्धिरण्यंनविद्येतकथंस्यादितिद्धिराज्यस्योपस्तीर्यवपामवदायद्विरुप
रिष्टादभिघारयत्यमृतंवाआज्यममृतंहिरण्यंतत्रसकामउपाप्तोयआज्येतत्रसकामउपाप्तोयोहिरण्येतत्पंचसंपद्यंतेपांक्तो
यंपुरुषःपंचधाविहितोलोमानित्वङ्मांसमस्थिमज्जासयावानेवपुरुषस्तावंतंयजमानंसंस्कृत्याग्नौदेवयोन्यांजुहोत्यग्निर्वैदे
वयोनिःसोग्नेर्देवयोन्याआहुतिभ्यःसंभूयहिरण्यशरीरऊर्ध्वःस्वर्गलोकमेति॥१४॥देवेभ्यःप्रातर्यावभ्योहोतरनुब्रूहीत्या
हाध्वर्युरेतेवावदेवाःप्रातर्यावाणोयदग्निरुषाअश्विनौतएतेसप्तभिःसप्तभिश्छंदोभिरागच्छंत्यास्यदेवाःप्रातर्यावाणोहवं
गच्छंतियएवंवेदप्रजापतौवैस्वयंहोतरिप्रातरनुवाकमनुवक्ष्यत्युभयेदेवासुरायज्ञमुपावसन्नस्मभ्यमनुवक्ष्यत्यस्मभ्यमि
तिसवैदेवेभ्यएवान्वब्रवीत्ततोवैदेवाअभवन्परासुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृव्योभवतियएवंवेदप्रातर्वैसतं
देवेभ्योन्वब्रवीद्यत्प्रातरन्वब्रवीत्तत्प्रातरनुवाकस्यप्रातरनुवाकत्वंमहतिरात्र्याअनूच्यःसर्वस्यैवाचःसर्वस्यब्रह्मणःपरि
गृहीत्यैयोवैभवतियःश्रेष्ठतामश्नुतेतस्यवाचंप्रोदितामनुप्रवदंतितस्मान्महतिरात्र्याअनूच्यःपुरावाचःप्रवदितोरनूच्यो
यद्वाचिप्रोदितायामनुब्रूयादन्यस्यैवैनमुदितानुवादिनंकुर्यात्तस्मान्महतिरात्र्याअनूच्यःपुराशकुनिवादादनुब्रूयान्निर्ऋ
तेर्वाएतन्मुखंयद्वयांसियच्छकुनयस्तद्यत्पुराशकुनिवादादनुब्रूयान्मायज्ञियांवाचंप्रोदितामनुप्रवदिष्मेतितस्मान्महति
रात्र्याअनूच्योऽथोखलुयदैवाध्वर्युरुपाकुर्यादथानुब्रूयाद्यदावाअध्वर्युरुपाकरोतिवाचैवोपाकरोतिवाचाहोतान्वाह

वाग्घिब्रह्मंतत्रसकामउपाप्तोयोवाचिचब्रह्मणिच ॥ १५ ॥ प्रजापतौवैस्वयंहोतरिप्रातरनुवाकमनुवक्ष्यतिसर्वादेव
ताआशंसंतमामभिप्रतिपत्स्यतिमामभीतिसप्रजापतिरैक्षतयद्येकांदेवतामादिष्टामभिप्रतिपत्स्यामीतरामेकेनदेवताउ
पाप्ताभविष्यंतीतिसएतामृचमपश्यदापोरेवतीरित्यापोवैसर्वादेवतारेवत्यःसर्वादेवताःसएतयर्चाप्रातरनुवाकंप्रत्यपद्य
ततःसर्वादेवताःप्रामोदंतमामभिप्रत्यपादिमामभीतिसर्वाहास्मिन्देवताःप्रातरनुवाकमनुब्रुवतिप्रमोदंतेसर्वाभिर्हास्य
देवताभिःप्रातरनुवाकःप्रतिपन्नोभवतियएवंवेदतेदेवाअबिभयुरादातारोवैनइमंप्रातर्यज्ञमसुरायथौजीयांसोबलीयां
सएवमितितानब्रवीदिंद्रोमाबिभीतत्रिषमृद्धमेभ्योहंप्रातर्वज्रंप्रहर्तास्मीत्येतांवावतदृचमब्रवीद्वज्रस्तेनयदपोनप्त्रीयाव
ज्रस्तेनयत्त्रिष्टुब्वज्रस्तेनयद्वाक्तमेभ्यःप्राहरत्तेनैनानहंस्ततोवैदेवाअभवन्परासुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृ
व्योभवतियएवंवेदतदाहुःसवैहोतास्याद्यएतस्यामृचिसर्वाणिच्छंदांसिप्रजनयेदित्येषावावत्रिरनूक्तासर्वाणिच्छंदांसि
भवंत्येषाछंदसांप्रजातिः॥१६॥शतमनूच्यमायुष्कामस्यशतायुर्वैपुरुषःशतवीर्यःशतेंद्रियआयुष्येवैनंतद्वीर्यइंद्रियेदधा
तित्रीणिचशतानिषष्टिश्चानूच्यानियज्ञकामस्यत्रीणिचवैशतानिषष्टिश्चसंवत्सरस्याहानितावान्त्संवत्सरःसंवत्सरःप्रजा ॥ २० ॥
पतिःप्रजापतिर्यज्ञउपैनंयज्ञोनमतियस्यैवंविद्वांस्त्रीणिचशतानिषष्टिंचान्वाहसप्तचशतानिविंशतिश्चानूच्यानिप्रजापशु
कामस्यसप्तचवैशतानिविंशतिश्चसंवत्सरस्याहोरात्रास्तावान्त्संवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिर्यंप्रजायमानंविश्वंरूपमिदमनु

प्रजायतेंप्रजापतिमेवतत्प्रजायमानंप्रजयापशुभिरनुप्रजायतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदाष्टौशतान्यनूच्या
न्यत्राह्मणोकस्त्वंयोवादुरुक्तोक्तःशमलगृहीतोयजेताष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्र्यावैदेवाःपाप्मानंशमलमपाघ्नतंगायत्र्यैवा
स्यतत्पाप्मानंशमलमपहंत्यपपाप्मानंहतेयएवंवेदंसहस्रमनूच्यंस्वर्गकामस्यसहस्राश्वीनेवाइतःस्वर्गोलोकःस्वर्गस्यलोक
स्यसमष्ट्यैसंपत्त्यैसंगत्याअपरिमितमनूच्यमपरिमितोवैप्रजापतिःप्रजापतेर्वाएतदुक्थंयत्प्रातरनुवाकस्तस्मिन्त्सर्वेकामा
अवरुध्यंतेसयदपरिमितमन्वाहसर्वेषांकामानामवरुध्यैसर्वान्कामानवरुंधेयएवंवेदतस्मादपरिमितमेवानूच्यंसप्ताग्नेया
निच्छंदांस्यन्वाहसप्तवैदेवलोकाःसर्वेषुदेवलोकेषुराध्नोतियएवंवेदंसप्तोषस्यानिच्छंदांस्यन्वाहसप्तवैग्राम्याःपशवोऽव
ग्राम्यान्पशून्रुंधेयएवंवेदसप्ताश्विनानिच्छंदांस्यन्वाहसप्तधावैवागवदत्तावद्वैवागवदत्सर्वस्यैवाचःसर्वस्यब्रह्मणःपरिगृ
हीत्यैतिस्रोदेवताअन्वाहत्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकाएषामेवलोकानामभिजित्यै॥१७॥ तदाहुःकथमनूच्यःप्रातरनुवाकइ
तियथाछंदसमनूच्यःप्रातरनुवाकःप्रजापतेर्वाएतान्यंगानियच्छंदांस्येषउएवप्रजापतिर्योयजतेतद्यजमानायहितंपच्छो
नूच्यःप्रातरनुवाकश्चतुष्पादावैपशवःपशूनामवरुध्याअर्धर्चशएवानूच्योयथैवैनमेतदन्वाहप्रतिष्ठायाएवंद्विप्रतिष्ठोवैपु
रुषश्चतुष्पादाःपशवोयजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतितस्मादर्धर्चशएवानूच्यस्तदाहुर्यद्यूह्वंःप्रातर

१ अत्रप्रातरनुवाकशब्दोनभाष्यकारेष्टः किंतुतत्रप्रातरनुवाकक्रममाक्षिप्यसमाधत्तेइत्यवतरणंदृश्यते ।

नुवाकः कथमव्यूढ्ढो भवतीतियदेवास्यबृहतींमध्यान्नैतीतिब्रूयात्तेनेत्याहुतिभागावाअन्यादेवताअन्याःस्तोमभागाश्छं
दोभागास्तायाअन्नावाहुतयोहूयंतेताभिराहुतिभागाःप्रीणात्यथयत्स्तुवंतिचशंसंतिचतेनस्तोमभागाश्छंदोभागाउभ
य्योहास्यैतादेवताःप्रीताअभीष्टाभवंतियएवंवेदत्रयस्त्रिंशद्वैदेवाःसोमपास्त्रयस्त्रिंशदसोमपाअष्टौवसवएकादशरुद्रा
द्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्चैतेदेवाःसोमपाएकादशप्रयाजाएकादशानुयाजाएकादशोपयाजाएतेसोमपाः
पशुभाजनाःसोमेनसोमपान्प्रीणातिपशुनासोमपानुभय्योहास्यैतादेवताःप्रीताअभीष्टाभवंतियएवंवेदाभूदुषारुश
त्पशुरित्युत्तमयापरिदधातितदाहुर्यत्त्रीन्ऋतूनन्वाहाग्नेयमुषस्यमाश्विनंकथमस्यैकयर्चापरिदधतःसर्वेत्रयःऋतवःपरि
हिताभवंतीत्यभूदुषारुशत्पशुरित्युषसोरूपमाग्निरधाय्यृत्वियइत्यग्नेरयोजिवांवृषणवसूरथोदस्रावमर्त्यौमाध्वीममश्रुतं
हवमित्यश्विनोरेवमुहास्यैकयर्चापरिदधतःसर्वेत्रयःऋतवःपरिहिताभवंतिभवंति ॥ १८ ॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥२॥
ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासततेकवषमैलूषंसोमादनयन्दास्याःपुत्रःकितवोब्राह्मणःकथंनोमध्येदीक्षिष्टेतितंबहिर्ध
न्वोदवहन्नत्रैनंपिपासाहंतुसरस्वत्याउदकंमापादितिसबहिर्धन्वोदूढः पिपासयावित्तएतदपोनप्त्रीयमपश्यत्प्रदेवत्राब्र
ह्मणेगातुरेत्वितितेनापांप्रियंधामोपागच्छत्तमापोनूदायंस्तंसरस्वतीसमंतंपर्यधावत्तस्माद्धाप्येतर्हिपरिसारकमित्याच
क्षतेयदेनंसरस्वतीसमंतंपरिससारतेवाऋषयोब्रुवन्विदुर्वाइमंदेवाउपेमंह्वयामहाइतितथेतितमुपाह्वयंतंतमुपहूयैतदपो

नप्त्रीयमकुर्वतंप्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्वित्तितेनापांप्रियंधामोपागच्छंन्नुपदेवानामुपापांप्रियंधामगच्छंत्युपदेवानांजयति
परमंलोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वानेतदपोनप्त्रीयंकुरुतेतत्संततमनुब्रूयात्संततवर्षीह्प्रजाभ्यःपर्जन्योभवतियत्रैवंविद्वाने
तत्संततमन्वाहयदवग्राहमनुब्रूयाज्जीमूतवर्षीह्प्रजाभ्यःपर्जन्यःस्यात्तस्मात्तत्संततमेवानूच्यंतस्यत्रिःप्रथमांसंततम
न्वाहतेनैवतत्सर्वंसंततमनूक्तंभवति ॥१९॥ताएतानवानंतरायमन्वाहहिनोतानोऽअध्वरंदेवयज्येतिदशमीमावर्वृततती
रधनुद्विधाराइत्यावृत्तास्वेकंधनासुप्रतियदापोअदृश्रमायतीरितिप्रतिदृश्यमानास्वाधेनवःपयसातूण्यर्थाइत्युपायंतीषु
समन्यायंत्युपयंत्यन्याइतिसमायतीष्वापोबाअस्पर्धंतवयंपूर्वंयज्ञंवक्ष्यामोवयमितियाश्चेमाःपूर्वेद्युर्वसतीवर्योगृह्यंतेया
श्चप्रातरेकधनास्ताभृगुरपश्यंदापोवैस्पर्धंतइतिताएतयर्चासमज्ञपयंत्समन्यायंत्युपयंत्यन्याइतिताःसमजानतसंजाना
नाहास्यापोयज्ञंवहंतियएवंवेदापोनदेवीरुपयंतिहोत्रियमितिहोतृचमसेसमवनीयमानास्वन्वाहवसतीवरीष्वेकधनासु
चावेरपोध्वर्या३उइतिहोताध्वर्युंपृच्छत्यापोवैयज्ञोविदोयज्ञा३म् इत्येवतदाहोतेमनन्नमुरित्यध्वर्युःप्रत्याहोतेमाःपश्ये
त्येवतदाहतास्वध्वर्योइंद्रायसोमंसोतामधुमंतं[1] ॥ वृष्टिवानितीव्रांतंबहुरमध्यंवसुमतेरुद्रवतआदित्यवतंऋभुमतेविभु
मतेवाजवतेबृहस्पतिवतेविश्वदेव्यावते ॥ यस्येंद्रःपीत्वावृत्राणिजंघनत्प्रसजन्यानितारिषो३मितिप्रत्युत्तिष्ठति

१ भाष्येत्रनावसानंकृतं ।

प्रत्युत्थेयावा आपः प्रतिवैश्रेयांसमायंतमुत्तिष्ठंतितस्मात्प्रत्युत्थेया अनुपर्यावृत्या अनुवैश्रेयांसंपर्यावर्तंतेतस्मादनुपर्यावृ
त्या अनुव्रुवंतैवानुप्रपत्तव्यंम्ईश्वरोहयद्यप्यन्योयजेताथहोतारंयशोर्तीस्तस्मादनुव्रुवतैवानुप्रपत्तव्यंमंत्रयोयंत्यध्वभिरि
त्येतामनुव्रुवन्ननुप्रपद्येतंजामयोअध्वरीयतां ॥ पृंचतीर्मधुनापयइतियोमधव्योयशोर्तोव्रुभूर्षेदमूर्याउपसूर्येयाभिर्वासूर्यः
सहेतितेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामौपोदेवीरुपह्वयेयत्रगावःपिबंतिनइतिपशुकामस्ताएताःसर्वाएवानुव्रुवन्ननुप्रपद्येतैतेषां
कामानामवरुध्याएतान्कामानवरुंधेयएवंवेदैमाअग्मन्रेवतीजीवधन्याइतिसाद्यमानास्वन्वाहवसतीवरीष्वेकधनासु
चाग्मन्नापउशतीर्बर्हिरेदमितिसन्नासुसएतयापरिदधाति ॥ २० ॥ शिरोवाएतद्यज्ञस्ययत्प्रातरनुवाकःप्राणापानाऽउपां
श्वंतर्यामौवज्रएववाङ्नाहुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होतावाचंविसृजेतंयदहुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होतावाचंविसृजेतंवाचाव
ज्रेणयजमानस्यप्राणान्वीयाद्यएनंतत्रब्रूयाद्वाचावज्रेणयजमानस्यप्राणान्व्यगात्प्राणएनंहास्यतीतिशश्वत्तथास्यात्तस्मा
त्राहुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होतावाचंविसृजेतंप्राणंयच्छस्वाहात्वासुहवसूर्यायेत्युपांशुमनुमंत्रयेततमभिप्राणेत्प्राणप्राणंमे
यच्छेत्यपानंयच्छस्वाहात्वासुहवसूर्यायेत्यंतर्याममनुमंत्रयेततमभ्यपानेदपानापानंमेयच्छेतिव्यानायत्वेत्युपांशुसवनं
ग्रावाणमभिमृश्यवाचंविसृजतंआत्मावाउपांशुसवनंआत्मन्येवतद्धोताप्राणान्प्रतिधायवाचंविसृजतेसर्वायुःसर्वायु

१ 'यशोर्तोव्रुभूर्षेन्' इतिभाष्यपाठः । यशोर्तोःसोमयागनिमित्तांकीर्तिंप्राप्तुंसमर्थइतितत्रार्थः ।

त्वायंसर्वमायुरेतियेएवंवेद ॥ २१ ॥ तदाहुःसर्पे३त् ॥ नसर्पे३त् इति ॥ सर्पेदितिहैकआहुरुभयेषांवाएषदेवमनुष्याणांभ
क्षोयद्बहिष्पवमानंस्तस्मादेनमभिसंगच्छंतंइतिवदंतस्तत्तन्नादृत्यंयत्सर्पेद्दचमेवंतत्साम्नोनुवर्त्मानंकुर्यांद्यएनंतत्रब्रूयांद
नुवर्त्मान्वाअयंहोतासामगस्याभूदुद्गातारंयशोधादच्योष्टायतनाच्चोष्यतंआयतनादितिशश्वत्तथास्यांत्तस्मात्तत्रैवासी
नोनुमंत्रयेतंयोदेवानामिहसोमपीथोयज्ञेबर्हिंषिवेद्यां ३ ॥ तस्यापिभक्षयामसींत्येवमुहास्यात्मासोमपीथादनंतरितोभ
वंत्यथोब्रूयान्मुखमसिमुखंभूयासमितिंमुखवाएतद्यज्ञस्ययद्बहिष्पवमानोमुखंस्वेषुभवतिंश्रेष्ठःस्वानांभवतियएवंवेदासु
रीवैदीर्घजिह्वींदेवानांप्रातःसवनंमवालेटद्यमाद्यंत्तेदेवाःप्राजिज्ञासंतंतेमित्रावरुणावब्रुवंन्युवमिदंनिष्कुरुतमितितौत
थेत्यब्रूतांतौवैवोवरंवृणावहाइतिंवृणाथामितितावेतमेववरमवृणातांप्रातःसवनेप्रयस्यांसैनयोरेषाच्युतावरवृताह्येनयो
स्तद्यदस्यैविमत्तमिवतदस्यैसमृद्धंविमत्तमिवहितौतयानिरकुरुतां ॥ २२ ॥ देवानांवैसवनानिनाध्रियंतंतएतान्पुरोळा
शानपश्यंस्तानन्नुसवनंनिरवपंन्त्सवनानांधृत्यैततोवैतानितेषामध्रियंतंतद्यदनुसवनंपुरोळाशानिरुप्यंतेसवनानामेवधृ
त्यैतथाहितानितेषामध्रियंतंपुरोवाएतान्देवाअक्रतयत्पुरोळाशांस्तत्पुरोळाशानांपुरोळाशत्वंतदाहुरनुसवनंपुरोळाशा
न्निर्वपेंदष्टाकपालंप्रातःसवनंएकादशकपालंमाध्यंदिनेसवनेंद्वादशकपालंतृतीयसवनेतथाहिसवनानांरूपंतथाछंदसा
मितितत्तन्नादृत्यंमैंद्रावाएतेसर्वेनिरुप्यंतेयदनुसवनंपुरोळाशांस्तस्मात्तानेकादशकपालानेवनिर्वपेत्तदाहुर्यतोघृतेनान

ष्कंस्यात्ततःपुरोळाशस्यप्राश्नीयात्सोमपीथस्यगुप्त्यैघृतेनहिवज्रेणेंद्रोवृत्रमहंन्निितिततन्नाद्दत्यैहविर्वाएतद्यदुत्पूतंसोमपी
थोवाएषयदुत्पूतंतस्मात्तस्ययतएवकुतश्चप्राश्नीयात्सर्वतोवाएताःस्वधायजमानमुपक्षरंतियदेतानिहवींष्याज्यंधानाःक
रंभःपरिवापःपुरोळाशःपयस्येतिसर्वतएवैनंस्वधाउपक्षरंतियएवंवेद ॥ २३ ॥ योवैयज्ञंहविष्पंक्तिंवेदहविष्पंक्तिनायज्ञेन
राध्नोतिधानाःकरंभःपरिवापःपुरोळाशःपयस्येत्येषवैयज्ञोहविष्पंक्तिर्हविष्पंक्तिनायज्ञेनराध्नोतियएवंवेदयोवैयज्ञमक्षर
पंक्तिंवेदाक्षरपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतिसुमत्पद्वग्दइत्येषवैयज्ञोक्षरपंक्तिरक्षरपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतियएवंवेदयोवैयज्ञंनराशं
सपंक्तिंवेदनराशंसपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतिद्विनाराशंसंप्रातःसवनंद्विनाराशंसंमाध्यंदिनंसवनंसकृन्नाराशंसंतृतीयसवन
मेषवैयज्ञोनराशंसपंक्तिर्नराशंसपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतियएवंवेदयोवैयज्ञंसवनपंक्तिंवेदसवनपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतिपशुरु
पवसथेत्रीणिसवनानिपशुरनूबंध्यइत्येषवैयज्ञःसवनपंक्तिःसवनपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतियएवंवेदहरिवाँइंद्रोधानाअत्तुपूष
ण्वान्करंभंसरस्वतीवान्भारतीवान्परिवापइंद्रस्यापूपइतिहविष्पंक्त्यायजत्यृक्सामेवाइंद्रस्यहरीपशवःपूषान्नंकरंभःसर
स्वतीवान्भारतीवानितिवागेवसरस्वतीप्राणोभरतःपरिवापइंद्रस्यापूपइत्यन्नमेवपरिवापइंद्रियमपूपएतासामेवतद्देवता ॥ २३ ॥
नांयजमानंसायुज्यंसरूपतांसलोकतांगमयतिगच्छतिश्रेयसःसायुज्यंगच्छतिश्रेष्ठतांयएवंवेदहविरग्नेवीहीत्यनुसवनंपु
रोळाशःस्विष्टकृतोयजत्यवत्सारोवाएतेनाग्नेःप्रियंधामोपागच्छत्सपरमंलोकमजयदुपाग्नेःप्रियंधामगच्छतिजयतिपरमं

लोकंयएवंवेदंयश्चैवंविद्वानेतयाहविष्पंक्त्यायजतेंयजतीतिचयजतीतिच ॥ २४ ॥ ॥ इतितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥

देवावेसोमस्यराज्ञोग्रपेयेनसमपादयंन्नहंप्रथमःपिबेयमहंप्रथमःपिबेयमित्येवाकामयंतंतेसंपादयंतोब्रुवंन्हंताजिमयामसयोनउज्जेष्यतिसप्रथमःसोमस्यपास्यतीतितथेतिंतआजिमयुंस्तेषामाजिंयतामभिसृष्टानांवायुर्मुखंप्रथमःप्रत्यपद्यतांथेंद्रोथमित्रावरुणावथाश्विनौंसोवेदिंद्रोवायुमुद्वैजयतीतिंतमनुपरापतंत्सहनावथोज्जयावेतिंसनेत्यब्रवींदहमेवोज्जेष्यामीतिंतृतीयंमेथोज्जयावेतिंनेतिहैवाब्रवींदहमेवोज्जेष्यामीतिंतुरीयंमेथोज्जयावेतितथेतिंतंतुरीयेत्याजंतंतत्तुरीयभागिंद्रोभवत्रिभाग्वायुंस्तौसहैवेंद्रवायूउदजयतांसहमित्रावरुणौसहाश्विनौंतएषामेतेयथोज्जितंभक्षांइंद्रवाय्वोःप्रथमोंथमित्रावरुणयोरथाश्विनोंःसएषइंद्रतुरीयोग्रहोंगृह्यतेयदैंद्रवायवंस्तदेतदृषिःपश्यन्नभ्यनूवाचंनियुत्वाँइंद्रसारथिरितिंतस्माद्धाप्येतर्हिंभरताःसत्वनांवित्तिंप्रयंतिंतुरीयेहैवसंग्रहीतारोवदंतेंमुनैवानूकाशेनंयददइंद्रःसारथिरिवभूत्वोदजयत्
॥ २५ ॥ तेवाएतेप्राणाएवयद्विदेवत्यांवाक्चप्राणश्चैंद्रवायवंश्चक्षुश्चमनश्चमैत्रावरुणंःश्रोत्रंचात्माचाश्विनंस्तस्यहैतस्यैंद्रवायवस्याप्येकेंनुष्टुभौपुरोनुवाक्येकुर्वंतिंगायत्र्यौयाज्यैंवाक्चवाएषप्राणश्चग्रहोयदैंद्रवायवंस्तदपिच्छंदोभ्यांयथायथंक्लृप्स्येते[1]इतिंतत्तन्नादृत्यंव्यृद्धंवाएतद्यज्ञेक्रियतेंयत्रपुरोनुवाक्याज्यायसीयाज्यायैंयत्रवैयाज्याज्यायसीतत्समृद्धंमथोय

१ 'यथायथंकल्पस्येते' इतिभाष्यपाठः ।

समेयस्यौतत्कामायतथाकुर्यात्प्राणस्यचवाचश्चात्रैवतदुपाप्तंवायव्यापूर्वांपुरोनुवाक्यैंद्रवायव्युत्तरैवंयाज्ययोःसायावा
यव्यातयाप्राणंकल्पयतिवायुर्हिप्राणोथयैंद्रवायवीतस्यैयदैंद्रंपदंतेनवाचंकल्पयतिवाग्घ्यैंद्रुपोतंकाममाप्नोतियःप्राणे
चवाचिचंनयज्ञेविषमंकरोति ॥ २६ ॥ प्राणावैद्विदेवत्याएकपात्रागृह्यतेतस्मात्प्राणाएकनामानोद्विपात्राहूयंतेतस्मा
त्प्राणाद्वंद्वंयेनैवाध्वर्युर्यजुषाप्रयच्छतितेनहोताप्रतिगृह्णात्येषवसुःपुरूवसुरिहवसुःपुरूवसुर्मयिवसुःपुरूवसुर्वाक्पावा
चंमेपाहीत्यैंद्रवायवंभक्षयत्युपहूतावाक्सहप्राणेनोपमांवाक्सहप्राणेनह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्त
पोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिप्राणावाऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेवत
दुपह्वयतएषवसुर्विदद्वसुरिहवसुर्विदद्वसुर्मयिवसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मेपाहीतिमैत्रावरुणंभक्षयत्युपहूतंचक्षुःसहमन
सोपमांचक्षुःसहमनसाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्त
न्वस्तपोजाइतिप्राणावाऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेवतदुपह्वयतएषवसुःसंयद्वसुरिहवसुःसंयद्वसुर्मयि
वसुःसंयद्वसुःश्रोत्रपाःश्रोत्रंमेपाहीत्याश्विनंभक्षयत्युपहूतंश्रोत्रंसहात्मनोपमांश्रोत्रंसहात्मनाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्या ॥ २४ ॥
सस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिप्राणावाऋषयोदैव्यासस्तनूपावान
स्तन्वस्तपोजास्तानेवतदुपह्वयतेपुरस्तात्प्रत्यंचंभैंद्रवायवंभक्षयतितस्मात्पुरस्तात्प्राणापानौपुरस्तात्प्रत्यंचंमैत्रावरुणंभक्ष

यतिंतस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषींसर्वतःपरिहारमाश्विनंभक्षयतिंतस्मान्मनुष्याश्चपशवश्चसर्वतोवाचंवदंतींशृण्वंति ॥२७॥ प्रा
णावैद्विदेवत्याअनवानंद्विदेवत्यान्यजेत्प्राणानांसंतत्यैप्राणानामव्यवच्छेदायप्राणावैद्विदेवत्यानद्विदेवत्यानामनुवषट्
कुर्याद्यद्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितान्प्राणान्त्संस्थापयेत्संस्थावाऽएषायदनुवषट्कारोयएनंतत्रब्रूयादसंस्थिता
न्प्राणान्समतिष्ठिपत्प्राणएनंहास्यतीतिशश्वत्तथास्यात्तस्मान्नद्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्यात्तदाहुर्द्विरागूर्यमैत्रावरुणोद्विः
प्रेष्यतिंसकृदागूर्यहोताद्विर्वषट्करोतिंकाहोतुरागूरितिंप्राणावैद्विदेवत्याऽआगूर्वज्रस्तद्यदत्रहोतांतरेणागुरेतागुरावज्रे
णयजमानस्यप्राणान्वीयाद्यएनंतत्रब्रूयादागुरावज्रेणयजमानस्यप्राणान्व्यगात्प्राणएनंहास्यतीतिशश्वत्तथास्यात्तस्मा
त्तत्रहोतातरेणनागुरेताथोमनोवैयज्ञस्यमैत्रावरुणोवाग्यज्ञस्यहोतामनसावाइषितावाग्वदतियांह्यन्यमनावाचंवदत्य
सुर्यावैसावागदेवजुष्टातद्यदेवात्रमैत्रावरुणोद्विरागुरतेसैवहोतुरागूः ॥ २८ ॥ प्राणावाऋतुयाजास्तद्यदृतुयाजैश्चरं
तिंप्राणानेवतद्यजमानेदधतिंषळृतुनेतियजंतिंप्राणमेवतद्यजमानेदधतिंचत्वारऋतुभिरितियजंत्यपानमेवतद्यजमानेद
धतिंद्विर्ऋतुनेत्युपरिष्टाद्व्यानमेवतद्यजमानेदधतिंसवाअयंप्राणस्त्रेधाविहितःप्राणोपानोव्यानइतिंतद्यदृतुनऋतुभिर्ऋतु
नेतियजंतिंप्राणानांसंतत्यैप्राणानामव्यवच्छेदायप्राणावाऋतुयाजानर्तुयाजानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितावाऋतवएकैक
एवंयदृतुयाजानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितानृतून्त्संस्थापयेत्संस्थावाएषायदनुवषट्कारोयएनंतत्रब्रूयादसंस्थितानृतून्त्स

मतिष्ठिपंदुष्षमंभविष्यतीतिशश्वत्तथास्यांत्तस्मान्नर्तुयाजानामनुवषट्कुर्यात् ॥ २९ ॥ प्राणावैद्विदेवत्याःपशवइळां
द्विदेवत्यान्भक्षयित्वैळामुपह्वयतेपशवोवाइळांपशूनेवतदुपह्वयतेपशून्यजमानेदधातितदाहुरवांतरेळांपूर्वांप्राश्नीया३
त् ॥ होतृचमसंभक्षये ३ त्इति ॥ अवांतरेळामेवपूर्वांप्राश्नीयांदथहोतृचमसंभक्षयेद्यद्वावद्विदेवत्यान्पूर्वान्भक्षयतिं
तेनास्यसोमपीथःपूर्वोभक्षितोभवतितस्मादवांतरेळामेवपूर्वांप्राश्नीयांदथहोतृचमसंभक्षयेत्तदुभयतोऽन्नाद्यंपरिगृह्णातिं
सोमपीथाभ्यामन्नाद्यस्यपरिगृहीत्यैप्राणावैद्विदेवत्याआत्माहोतृचमसोद्विदेवत्यानांसंस्रवान्होतृचमसेसमवनयत्यात्म
न्येवतद्धोताप्राणान्त्समवनयतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेद ॥ ३० ॥ देवावैयदेवयज्ञेकुर्वंस्तदसुराअकुर्वं
स्तेसमावद्वीर्याएवासन्नव्यावर्तंततततोवैदेवाएतंतूष्णींशंसमपश्यंस्तमेषामसुरानान्ववायंस्तूष्णींसारोवाएषयत्तूष्णींशंसो
देवावैयंयमेववज्रमसुरेभ्यउदयच्छंस्तंतमेषामसुराःप्रत्यबुध्यंतततोवैदेवाएतंतूष्णींशंसंवज्रमपश्यंस्तमेभ्यउदयच्छंस्तमे
षामसुरानप्रत्यबुध्यंततमेभ्यःप्राहरंस्तेनैनानप्रतिबुद्धेनाघ्नंस्ततोवैदेवाअभवन्पराऽसुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्मा
भ्रातृव्योभवतियएवंवेदंतेवैदेवाविजितिनोमन्यमानायज्ञमतन्वतंतमेषामसुराअभ्यायंन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइतिं ॥ २५ ॥
तान्त्समंतमेवोदारान्परियत्तानुदपश्यंस्तेब्रुवन्त्संस्थापयामेमंयज्ञंयज्ञंनोसुरामावधिषुरितितथेतितंतूष्णींशंसेसंस्थापयं
न्भूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्याज्यप्रउगेसंस्थापयन्निंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रइतिनिष्केवल्यमरुत्वतीयेसंस्थापयन्त्सू

योंज्योतिर्ज्योतिःस्वःसूर्यइतिवैश्वदेवाग्निमारुतेसंस्थापयँस्तमेवंतूष्णींशंसेसंस्थापयँस्तमेवंतूष्णींशंसेसंस्थाप्यंतेनारिष्टेनोद्दचमाश्नुवर्तंसतदावावयज्ञःसंतिष्ठतेयदाहोतातूष्णींशंसंशंसतिसयएनंशस्तेतूष्णींशंसंउपवावदेदनुवाव्याहरेत्तंब्रूयादेषएवैतामार्तिमारिष्यतिप्रातर्वावयमद्येमंशस्तैतूष्णींशंसेसंस्थापयामस्तंयथागृहानितंकर्मणानुसमियादेवमेवैनमिदमनुसमिमऽइतिसहवावतामार्तिमृच्छतियएवंविद्वान्त्संशस्तेतूष्णींशंसंउपवावदत्यनुवाव्याहरतितस्मादेवंविद्वान्त्संशस्तेतूष्णींशंसेनोपवदेन्नानुव्याहरेत् ॥ ३१ ॥ चक्षूंषिवाएतानिसवनानांयत्तूष्णींशंसोभूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरितिप्रातसवनस्यचक्षुर्षीइंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रइतिमाध्यंदिनस्यसवनस्यचक्षुर्षीसूर्योज्योतिर्ज्योतिःस्वःसूर्यइतितृतीयसवनस्यचक्षुर्षीचक्षुष्मद्भिःसवनैराप्नोतिचक्षुष्मद्भिःसवनैःस्वर्गंलोकमेतियएवंवेदचक्षुर्वाएतद्यज्ञस्ययत्तूष्णींशंसंएकासतीव्याहृतिर्द्वेधोच्यतेतस्मादेकंसच्चक्षुर्द्वेधामूलंवाएतद्यज्ञस्ययत्तूष्णींशंसोयंकामयेतानायतनवान्त्स्यादितिनास्ययज्ञेतूष्णींशंसंशंसेदुन्मूलमेवतद्यज्ञंपराभवंतमनुपराभवतितदुवाआहुःशंसेदेवापिवैतद्दत्विजेहितंयद्धोतातूष्णींशंसंनशंसंत्यृत्विजिहिसर्वोयज्ञःप्रतिष्ठितोयज्ञेयजमानस्तस्माच्छंस्तव्यःशंस्तव्यः ॥ ३२ ॥ इतिचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥

ब्रह्मवाआहावःक्षत्रंनिविद्विट्सूक्तमाह्वयतेथनिविदंदधातिब्रह्मण्येवतत्क्षत्रमनुनियुनक्तिनिविदंशस्त्वासूक्तंशंसतिक्षत्रंवैनिविद्विट्सूक्तंक्षत्रएवतद्विशमनुनियुनक्तियंकामयेतक्षत्रेणैनंव्यर्धयानीतिमध्यएतस्यैनिविदःसूक्तंशंसेत्क्षत्रेवनिवि

द्विट्सूक्तंक्षत्रेणैवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतविशैनंव्यर्धयानीतिमध्यएतस्यसूक्तस्यनिविदंशंसेत्क्षत्रंवैनिविद्विट्सूक्तंविशैवै
नंतद्व्यर्धयतियमुकामयेतसर्वमेवास्ययथापूर्वमृजुक्लृप्तंस्यादित्याह्वयेताथनिविदंदध्यादथसूक्तंशंसेत्सोऽसर्वस्यक्लृप्तिःप्र
जापतिर्वाइदमेकएवाग्रआसंसोकामयतप्रजायेयभूयान्त्स्यामितिसतपोतप्यतसवाचमयच्छत्ससंवत्सरस्यपरस्ताद्व्याह
रद्द्वादशकृत्वोद्वादशपदावाएषानिविदेतांवावतांनिविदंव्याहरत्तांसर्वाणिभूतान्यन्वसृज्यंततदेतदृषिःपश्यन्नभ्यनूवाच
सपूर्वयानिविदाकव्यतायोरिमाःप्रजाअजनयन्मनूनामितितद्यदेतांपुरस्तात्सूक्तस्यनिविदंदधातिप्रजात्यैप्रजायतेप्रज
यापशुभिर्यएवंवेद ॥२३॥ अग्निर्देवेद्धइतिशंसत्यसौवाअग्निर्देवेद्धएतंहिदेवाइंधतएतमेवतदेतस्मिँल्लोकआयातयत्यग्नि
र्मन्विद्धइतिशंसत्ययंवाअग्निर्मन्विद्धइमंहिमनुष्याइंधतेऽग्निमेवतदस्मिँल्लोकआयातयत्यग्निःसुषमिदितिशंसतिवायुर्वा
अग्निःसुषमिद्वायुर्हिस्वयमात्मानंसमिंधेस्वयमिदंसर्वंयदिदंकिंचवायुमेवतदंतरिक्षलोकआयातयतिहोतादेववृतऽइति
शंसत्यसौवैहोतादेववृतएषहिसर्वतोदेवैर्वृतएतमेवतदेतस्मिँल्लोकआयातयतिहोतामनुवृतइतिशंसत्ययंवाअग्निर्होताम
नुवृतोयंहिसर्वतोमनुष्यैर्वृतोग्निमेवतदस्मिँल्लोकआयातयतिप्रणीर्यज्ञानामितिशंसतिवायुर्वैप्रणीर्यज्ञानांयदाहिप्राणित्यं ॥ २६ ॥
थयज्ञोथाग्निहोत्रंवायुमेवतदंतरिक्षलोकआयातयतिरथीरध्वराणामितिशंसत्यसौवैरथीरध्वराणामेषहियथैतच्चरतिरथी
रिवैतमेवतदेतस्मिँल्लोकआयातयत्यतूर्तोहोतेतिशंसत्ययंवाअग्निरतूर्तोहोतेमंहनकश्चनतिर्यंचंतरत्यग्निमेवतदस्मिँल्लोक

आयातयतिंतूर्णिर्हव्यवाळितिशंसतिंवायुर्वैतूर्णिर्हव्यवाड्वायुर्हीदंसर्वंसद्यस्तरतियदिदंकिंचवायुर्देवेभ्योहव्यंवहतिंवायु
मेवतदंतरिक्षलोकआयातयंत्यादेवोदेवान्वक्षदितिशंसंत्यसौवैदेवोदेवानावहत्येतमेवतदेतस्मिँल्लोकआयातयतियक्षद
ग्निर्देवोदेवानितिशंसंत्ययंवाअग्निर्देवोदेवान्यजंत्यग्निमेवतदस्मिँल्लोकआयातयतिसोअध्वराकरतिजातवेदाइतिशंसति
वायुर्वैजातवेदावायुर्हीदंसर्वंकरोतियदिदंकिंचवायुमेवतदंतरिक्षलोकआयातयति॥ ३४ ॥ प्रवोदेवायाग्नयइत्यनुष्टुभः
प्रथमेपदेविहरतितस्मात्स्त्रियूरूविहरतिंसमस्यत्युत्तरेपदेतस्मात्पुमानूरूसमस्यतितन्मिथुनंमिथुनमेवतदुक्थमुखेकरोति
प्रजात्यैप्रजयातेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदप्रवोदेवायाग्नयइत्येवानुष्टुभःप्रथमेपदेविहरतिवज्रमेवतत्परोवरीयांसंकरोतिस
मस्यत्येवोत्तरेपदेआरंभणतोवैवज्रस्याणिर्माथोदंडस्याथोपरशोर्वज्रमेवतत्प्रहरतिद्विषतेभ्रातृव्यायवधंयोस्यस्तृत्यस्त
स्मैस्तर्तवै॥ ३५ ॥ देवासुरावाएषुलोकेषुसमयतंतंतेवैदेवाःसदएवायतनमकुर्वततान्त्सदसोजयंस्तआग्नीध्रंसंप्रापद्यंततंते
ततोनपराजयंतंतस्मादाग्नीध्रउपवसंतिंनसदस्याग्नीध्रेह्यधारयंतंयदाग्नीध्रेधारयंतंतदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वंतेषांवैदेवानामसु
राःसदस्यानग्नीन्निर्वापयांचक्रुस्तेदेवाआग्नीध्रादेवसदस्यानग्नीन्विहरंतंतैरसुररक्षांस्यपाघ्नंततथैवैतद्यजमानाआग्नीध्रादे
वसदस्यानग्नीन्विहरंत्यसुररक्षांस्येवतदपघ्नतेतेवैप्रातराज्यैरेवाजयंतआयन्यदाज्यैरेवाजयंतआयंस्तदाज्यानामाज्यत्वं
तासांवैहोत्राणांमायतीनामाजयंतीनामच्छावाकीयाहीयततस्यामिंद्राग्नीअध्यास्तामिंद्राग्नीवैदेवानामोजिष्ठौबलिष्ठौस

हिष्ठौसत्तमौपारयिष्णुतमौतस्मादैंद्राग्नमच्छावाकःप्रातःसवनेशंसतींद्राग्नीहितस्यामध्यास्तांतस्मादुपुरस्तादन्येहोत्रकाः
सदःप्रसर्पंतिपश्चाच्छावाकःपश्चेवहिहीनोनुसंजिगमिषतितस्माद्योब्राह्मणोबह्वृचोवीर्यवान्त्स्यात्सोस्याच्छावाकीयांकु
र्यात्तेनैवसाहीनाभवति ॥ ३६ ॥ देवरथोवाएषयद्यज्ञस्तस्यैतावंतरौरश्मीयदाज्यप्रउगेतद्यदाज्येनपवमानमनुशंसतिप्र
उगेणाज्यंदेवरथस्यैवतदंतरौरश्मीविहरंत्यलोभायतामनुकृतिंमनुष्यरथस्यैवांतरौरश्मीविहरंत्यलोभायनास्यदेवरथो
लुभ्यतिनमनुष्यरथोयएवंवेदतदाहुर्यथावावस्तोत्रमेवंशस्त्रंपावमानीषुसामगाःस्तुवतआग्नेयंहोताज्यंशंसतिकथमस्य
पावमान्योनुशस्ताभवंतीतियोवाअग्निःसपवमानस्तदप्येतदृषिणोक्तमग्निर्ऋषिःपवमानइत्येवमुहास्याग्नेयीभिरेवप्रति
पद्यमानस्यपावमान्योनुशस्ताभवंतितदाहुर्यथावावस्तोत्रमेवंशस्त्रंगायत्रीषुसामगाःस्तुवतआनुष्टुभंहोताज्यंशंसतिकथ
मस्यगायत्र्योनुशस्ताभवंतीतिसंपदेतिब्रूयात्सप्तैताअनुष्टुभस्तास्त्रिःप्रथमयात्रिरुत्तमयैकादशभवंतिविराड्याज्याद्वाद
शींनवाएकेनाक्षरेणच्छंदांसिवियंतिनद्वाभ्यांताःषोळशगायत्र्योभवंत्येवमुहास्यानुष्टुब्भिरेवप्रतिपद्यमानस्यगायत्र्यो
नुशस्ताभवंत्यग्नइंद्रश्चदाशुषोदुरोणइत्याग्नेंद्र्यायजतिनवाएताविंद्राग्नीसंतौव्यजयेतामाग्नेंद्रौवाएतौसंतौव्यजयेतांतद्य
दाग्नेंद्र्यायजतिविजित्याएवंसाविराट्त्रयस्त्रिंशदक्षराभवतित्रयस्त्रिंशद्वैदेवाअष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजा
पतिश्चवषट्कारश्चतत्प्रथमउक्थमुखेदेवताअक्षरभाजःकरोत्यक्षरमक्षरमेवतद्देवताअनुप्रपिबंतिदेवपात्रेणैवतद्देवतास्तृ

प्यंतितदाहुर्यथावावशस्त्रमेवंयाज्याऽग्नेयंहोताज्यंशंसत्यथकस्मादाग्नेंद्र्यायजतीतियावाआग्नेंद्र्यैंद्राग्नींवैसासैंद्राग्नमेतदु
क्थंग्रहेणचतूष्णींशंसेनचैंद्राग्नीआगतंसुतंगीर्भिर्नभोवरेण्यं॥ अस्यपातंधियेषितेंत्यैंद्राग्नमध्वर्युर्ग्रहंगृह्णातिभूरग्निर्ज्योति
र्ज्योतिरग्निरिंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रःसूर्योज्योतिर्ज्योतिःस्वःसूर्यऽइतिहोतातूष्णींशंसंशंसतितद्यथैवशस्त्रमेवंयाज्या
॥३७॥ होतृजपंजपतिरेतस्तत्सिंचत्युपांशुजपत्युपांश्विववैरेतसःसिक्तिःपुराह्वावाज्जपतियद्वैकिंचोर्ध्वमाहावाच्छस्त्रस्यै
वतत्परांचैचतुष्पद्यासीनमभ्याह्वयतेंतस्मात्परांचोभूत्वांचतुष्पादोरेतःसिंचंतिसम्यङ्द्विपाद्भवतितस्मात्सम्यंचोभूत्वा
द्विपादोरेतःसिंचंतिपितामातरिश्वेत्याहप्राणोवैपिताप्राणोमातरिश्वाप्राणोरेतोरेतस्तत्सिंचत्यच्छिद्रापदाधाइतिरेतो
वाअच्छिद्रमतोह्यच्छिद्रःसंभवत्यच्छिद्रोक्थाकवयःशंसन्नितियेवाअनूचानास्तेकवयस्तइदमच्छिद्रंरेतःप्रजनयन्नित्येव
तदाहसोमोविश्वविन्नीथानिनेषद्बृहस्पतिरुक्थामदानिशंसिषदितिब्रह्मवैबृहस्पतिःक्षत्रंसोमःस्तुतशस्त्राणिनीथानिचो
क्थामदानिचदैवेनचैवैतद्ब्रह्मणाप्रसूतोदैवेनचक्षत्रेणोक्थानिशंसत्यैतौहवाअस्यसर्वस्यप्रसवस्येशातेयदिदंकिंचतद्यदे
ताभ्यामप्रसूतःकरोत्यकृतंतदकृतमकरितिवैनिंदंतिकृतमस्यकृतंभवतिनास्याकृतंकृतंभवतियएवंवेदवागायुर्विश्वायु
र्विश्वमायुरित्याहप्राणोवाआयुःप्राणोरेतोवाग्योनिर्योनिंतदुपसंधायरेतःसिंचतिकइदंशंसिष्यतिसइदंशंसिष्यतीत्या

१ ‘ पदाधादिति ’ भाष्यपाठः । रेतः अधात् गर्भेस्थापितवान् ।

हंप्रजापतिर्वैकः प्रजापतिः प्रजनयिष्यतीत्येवतदाह ॥ ३८ ॥ आहूयतूष्णींशंसंशंसतिरेतस्तत्सिक्तंविकरोतिसिक्तिर्वाअ
ग्रेथविकृतिरुपांशुतूष्णींशंसंशंसत्युपांश्विववैरेतसः सिक्तिस्तिरइवतूष्णींशंसंशंसतितिरइववैरेतांसिविक्रियंतेषट्पदंतू
ष्णींशंसंशंसतिषड्विधोवैपुरुषः षळंगआत्मानमेवतत्षड्विधंषळंगंविकरोतितूष्णींशंसंशस्त्वापुरोरुचंशंसतिरेतस्तद्विकृतंप्र
जनयतिविकृतिर्वाअग्रेथजातिरुच्चैः पुरोरुचंशंसत्युच्चैरेवैनंतत्प्रजनयतिद्वादशपदांपुरोरुचंशंसतिद्वादशवैमासाः संवत्स
रः संवत्सरः प्रजापतिः सोस्यसर्वस्यप्रजनयितासयोस्यसर्वस्यप्रजनयितासएवैनंतत्प्रजयापशुभिः प्रजनयतिप्रजात्यैप्रजा
यतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदजातवेदस्यांपुरोरुचंशंसतिजातवेदोन्यंगांतदाहुर्यत्तृतीयसवनमेवंजातवेदसआयतनमथक
स्मात्प्रातः सवनेजातवेदस्यांपुरोरुचंशंसतीतिप्राणोवैजातवेदाः सहिजातानांवेदयावतांवैसजातानांवेदतेभवंतियेषामु
नवेदकिमुतेस्युर्योवाआज्यआत्मसंस्कृतिंवेदतत्सुविदितं ॥ ३९ ॥ प्रवोदेवायाग्नयइतिशंसतिप्राणोवैप्रप्राणंहीमानिसर्वा
णिभूतान्यनुप्रयंतिप्राणमेवतत्संभावयतिप्राणंसंस्कुरुतेदीदिवांसमपूर्व्यमितिशंसतिमनोवैदीदायमनसोहिनकिंचनपू
र्वमस्तिमनएवतत्संभावयतिमनः संस्कुरुतेसनः शर्माणिवीतयइतिशंसतिवाग्वैशर्मतस्माद्वाचानुवदंतमाहशर्मवदास्मा
अयांसीतिवाचमेवतत्संभावयतिवाचंसंस्कुरुतेउतनोब्रह्मन्नविषइतिशंसतिश्रोत्रंवैब्रह्मश्रोत्रेणहिब्रह्मशृणोतिश्रोत्रेब्रह्म

१ 'दास्माआयांसीति' भाष्यपाठः । आङ्पूर्वस्ययमउपरमेइत्यस्यछांदसंरूपम् ।

प्रतिष्ठितंश्रोत्रमेवतत्संभावयतिश्रोत्रंसंस्कुरुतेसयंताविप्रएषामितिशंसत्यपानोवैयंतापानेनह्ययंयतःप्राणोनपराङ्भव
त्यपानमेवतत्संभावयत्यपानंसंस्कुरुतेऋतावायस्यरोदसीइतिशंसतिचक्षुर्वाऋतंतस्माद्यतरोविवदमानयोराहाहमनु
ष्ठ्याचक्षुषादर्शमितितस्यश्रद्दधतिचक्षुरेवतत्संभावयतिचक्षुःसंस्कुरुतेनूनोरास्वसहस्रवत्तोकवत्पुष्टिमद्वस्वित्युत्तमयाप
रिदधात्यात्मावैसमस्तःसहस्रवांस्तोकवान्पुष्टिमानात्मानमेवतत्समस्तंसंभावयत्यात्मानंसमस्तंसंस्कुरुतेयाज्यययायज
तिप्रत्तिर्वैयाज्यापुण्यैवलक्ष्मीःपुण्यामेवतल्लक्ष्मींसंभावयतिपुण्यांलक्ष्मींसंस्कुरुतेसएवंविद्वांश्छंदोमयोदेवतामयोब्रह्म
मयोमृतमयःसंभूयदेवताअप्येतियएवंवेदयोवैतद्वेदयथाछंदोमयोदेवतामयोब्रह्ममयोमृतमयःसंभूयदेवताअप्येतित
त्सुविदितमित्यध्यात्ममथाधिदैवतं ॥४०॥ षट्पदंतूष्णींशंसंशंसतिषड्वाऋतवऽऋतूनेवतत्कल्पयत्यृतूनप्येतिद्वादशप
दांपुरोरुचंशंसतिद्वादशवैमासामासानेवतत्कल्पयतिमासानप्येतिप्रवोदेवायाग्नयइतिशंसत्यंतरिक्षंवैप्रांतरिक्षंहीमानि
सर्वाणिभूतान्यनुप्रयंत्यंतरिक्षमेवतत्कल्पयत्यंतरिक्षमप्येतिदीदिवांसमपूर्व्यमितिशंसत्यसौवैदीदायसौतपत्येतस्मा
द्धिनकिंचनपूर्वमस्त्येतमेवतत्कल्पयत्येतमप्येतिसनःशर्माणिवीतयइतिशंसत्यग्निर्वैशर्माण्यन्नाद्यानियच्छत्यग्निमेवत
त्कल्पयत्यग्निमप्येत्युतनोब्रह्मन्नविषइतिशंसतिचंद्रमावैब्रह्मचंद्रमसमेवतत्कल्पयतिचंद्रमसमप्येतिसयंताविप्रएषामि
तिशंसतिवायुर्वैयंतावायुनाहीदंयतमंतरिक्षंनसमृच्छतिवायुमेवतत्कल्पयतिवायुमप्येत्यृतावायस्यरोदसीइतिशंसति

द्यावापृथिवीवैरोदसींद्यावापृथिवीएवतत्कल्पयतिंद्यावापृथिवीअप्येतिंनूनोरास्वसहस्रवंत्तोकवत्पुष्टिमद्वस्वित्युंत्तमया
परिदधातिंसंवत्सरोवैसमस्तंःसहस्रवांस्तोकवान्पुष्टिमान्त्संवत्सरमेवतत्समस्तंकल्पयतिंसंवत्सरंसमस्तमप्येतिंयाज्यया
यजतिवृष्टिर्वैयाज्याविद्युदेवविद्युद्धीदंवृष्टिमन्नाद्यंसंप्रयच्छतिंविद्युतमेवतत्कल्पयतिंविद्युतमप्येतिंसएवंविद्वानेतन्म
योंदेवतामयोभवतिभवति ॥ ४१ ॥ इतिपंचमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिद्वितीयपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथतृतीयपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः॥हरिः ॐ॥ग्रहोक्थंवाएतद्यत्प्रउगंनवप्रातर्ग्रहागृह्यंतेनवभिर्बहिष्पवमानेस्तुवतेस्तुतेस्तोमेदशमंगृ
ह्णातिहिंकारइतरासांदशमःसोसासंमावायव्यंशंसतितेनवायव्यउक्थवानैंद्रवायवंशंसतितेनैंद्रवायवउक्थवान्मैत्राव
॥ १ ॥ रुणंशंसतितेनमैत्रावरुणउक्थवानाश्विनंशंसतितेनाश्विनउक्थवानैंद्रंशंसतितेनशुक्रामंथिनाउक्थवंतौवैश्वदेवंशंस अ. १
तितेनाग्रयणउक्थवान्त्सारस्वतंशंसतिनसारस्वतोग्रहोस्तिवाक्तुसरस्वतीयेतुकेचवाचाग्रहागृह्यंतेतेस्यसर्वेशस्तोक्थाउ
क्थिनोभवंतियएवंवेद ॥ १ ॥ अन्नाद्यंवाएतेनावरुंधेयत्प्रउगंमन्यान्यादेवताप्रउगेशस्यतेऽन्यदन्यदुक्थंप्रउगेक्रियतेऽ
न्यदन्यदस्यान्नाद्यं[1]ग्रहेषुध्रियतेयएवंवेदैतद्धवैयजमानस्याध्यात्मतममिवोक्थंयत्प्रउगंतस्मादेनेनैतदुपेक्ष्यतममिवेत्या
हुरेतेनह्येनंहोतासंस्करोतीतिवायव्यंशंसतितस्मादाहुर्वायुःप्राणःप्राणोरेतोरेतःपुरुषस्यप्रथमंसंभवतःसंभवतीतियद्वा
यव्यंशंसतिप्राणमेवास्यतत्संस्करोत्यैंद्रवायवंशंसतियत्रवावप्राणस्तदपानोयदैंद्रवायवंशंसतिप्राणापानावेवास्यतत्सं
स्करोतिमैत्रावरुणंशंसतितस्मादाहुश्चक्षुःपुरुषस्यप्रथमंसंभवतःसंभवतीतियन्मैत्रावरुणंशंसतिचक्षुरेवास्यतत्संस्करो
त्याश्विनंशंसतितस्मात्कुमारंजातंसंवदंतउपवैशुश्रूषतेनिवैध्यायतीतियदाश्विनंशंसतिश्रोत्रमेवास्यतत्संस्करोत्यैंद्रंशंस
तितस्मात्कुमारंजातंसंवदंतेप्रतिधारयतिवैग्रीवाअथोशिरइतियदैंद्रंशंसतिवीर्यमेवास्यतत्संस्करोतिवैश्वदेवंशंसतित

---

१ ‘ गृहेषु ’ इतिभाष्यपाठः ।

स्मात्कुमारोजातःपश्चेवप्रचरतिवैश्वदेवानिह्यंगानियद्वैश्वदेवंशंसत्यंगान्येवास्यतत्संस्करोतिसारस्वतंशंसतितस्मात्कु
मारंजातंजघन्यावागाविशतिवाग्घिसरस्वतीयत्सारस्वतंशंसतिवाचमेवास्यतत्संस्करोत्येषवैजातोजायतेसर्वाभ्यएता
भ्योदेवताभ्यःसर्वेभ्यउक्थेभ्यःसर्वेभ्यश्छंदोभ्यःसर्वेभ्यःप्रउगेभ्यःसर्वेभ्यःसवनेभ्योयएवंवेदयस्यचैवंविदुषएतच्छंसं
ति ॥२॥ प्राणानांवाएतदुक्थंयत्प्रउगंसप्तदेवताःशंसतिसप्तवैशीर्षन्प्राणाःशीर्षन्नेवतत्प्राणान्दधातिकिंसयजमानस्यपा
पभद्रमाद्रियेतेतिहस्माहयोस्यहोतास्यादित्यत्रैवैनंयथाकामयेततथाकुर्याद्यंकामयेतप्राणेनैनंव्यर्धयानीतिवायव्यमस्य
लुब्धंशंसेदृचंवापदंवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंप्राणेनैवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतप्राणापानाभ्यामेनंव्यर्धयानीत्यैंद्रवायवमस्य
लुब्धंशंसेदृचंवापदंवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंप्राणापानाभ्यामेवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतचक्षुषैनंव्यर्धयानीतिमैत्रावरुणमस्य
लुब्धंशंसेदृचंवापदंवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंचक्षुषैवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतश्रोत्रेणैनंव्यर्धयानीत्याश्विनमस्यलुब्धंशंसेदृचं
वापदंवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंश्रोत्रेणैवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतवीर्येणैनंव्यर्धयानीत्यैंद्रमस्यलुब्धंशंसेदृचंवापदंवातीयात्ते
नैवतल्लुब्धंवीर्येणैवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतांगैरेनंव्यर्धयानीतिवैश्वदेवमस्यलुब्धंशंसेदृचंवापदंवातीयात्तेनैवतल्लुब्धमं
गैरेवैनंतद्व्यर्धयतियंकामयेतवाचैनंव्यर्धयानीतिसारस्वतमस्यलुब्धंशंसेदृचंवापदंवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंवाचैवैनंतद्व्यर्ध
यतियमुकामयेतसर्वैरेनमंगैःसर्वेणात्मनासमर्धयानीत्येतदेवास्ययथापूर्वमृजुक्लृप्तंशंसेत्सर्वैरेवैनंतदंगैःसर्वेणात्मनासमर्ध

यतिंसर्वैरंगैःसर्वेणात्मनासमृध्यंतेयएवंवेद ॥ ३ ॥ तदाहुर्यथावावस्तोत्रमेवंशस्त्रमाग्नेयीषुसामगाःस्तुवतेवायव्ययाहो
ताप्रतिपद्यतेकथमस्याग्नेय्योनुशस्ताभवंतीत्यग्नेर्वाएताःसर्वास्तन्वोयदेतादेवताःसयदग्निःप्रवानिवदहतितदस्यवाय
व्यंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयद्द्वैधमिवकृत्वादहतिद्वौवाइंद्रवायूतदस्यैंद्रवायवंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयदुच्चहृष्यति
निचहृष्यतितदस्यमैत्रावरुणंरूपंतदस्यतेनानुशंसतिसयदग्निर्घोरसंस्पर्शस्तदस्यवारुणंरूपंतंयद्घोरसंस्पर्शंसंतंमित्रकृत्ये
वोपासतेतदस्यमैत्रंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयदेनंद्वाभ्यांबाहुभ्यांद्वाभ्यामरणीभ्यांमंथंतिद्वौवाअश्विनौतदस्याश्वि
नंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयदुच्चैर्घोषस्तनयन्बबबाकुर्वन्निवदहतियस्माद्भूतानिविजंतेतदस्यैंद्रंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्य
थयदेनमेकंसंतंबहुधाविहरंतितदस्यवैश्वदेवंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयत्स्फूर्जयन्वाचमिववदन्दहतितदस्यसारस्वतं
रूपंतदस्यतेनानुशंसत्येवमुहास्यवायव्ययैवप्रतिपद्यमानस्यतृचेनतृचेनैवैताभिर्देवताभिःस्तोत्रियोनुशस्तोभवतिविश्वे
भिःसोम्यंमध्वग्नइंद्रेणवायुना ॥ पिबामित्रस्यधामभिरितिवैश्वदेवमुक्थंशस्त्वावैश्वदेव्यायजतियथाभागंतद्देवताः
प्रीणाति ॥ ४ ॥ देवपात्रंवाएतद्यद्वषट्कारोवषट्करोतिदेवपात्रेणैवतद्देवतास्तर्पयत्यनुवषट्करोतितद्यथादोश्वान्वागावापु
नरभ्याकारंतर्पयंत्येवमेवैतद्देवताःपुनरभ्याकारंतर्पयतियदनुवषट्करोतीमानेवाग्नीनुपासतइत्याहुर्धिष्ण्यानथकस्मात्पू
र्वस्मिन्नेवजुह्वतिपूर्वस्मिन्वषट्कुर्वंतीतियदेवसोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्करोतितेनधिष्ण्यान्प्रीणात्यसंस्थितान्त्सोमान्भक्षयं

तीत्याहुर्येषानानुवषट्करोतिकोनुसोमस्यस्विष्टकृद्भागइतियद्वावसोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्करोतितेनैवसंस्थितान्त्सोमा
न्भक्षयंतिसउएवसोमस्यस्विष्टकृद्भागोवषट्करोति ॥५॥ वज्रोवाएषयद्वषट्कारोयंद्विष्यात्तंध्यायेद्वषट्करिष्यंस्तस्मिन्नेवतं
वज्रमास्थापयतिषळितिवषट्करोतिषड्वाऋतवऋतूनेवतत्कल्पयत्यृतून्प्रतिष्ठापयत्यृतून्वैप्रतितिष्ठतइदंसर्वमनुप्रतितिष्ठ
तियदिदंकिंचप्रतितिष्ठतियएवंवेदतदुहस्माहहिरण्यदन्बैदएतानिवाएतेनषट्प्रतिष्ठापयतिद्यौरंतरिक्षेप्रतिष्ठितांतरिक्षं
पृथिव्यांपृथिव्यप्स्वापःसत्येसत्यंब्रह्मणिब्रह्मतपसीत्येताएवतत्प्रतिष्ठाःप्रतितिष्ठंतीरिदंसर्वमनुप्रतितिष्ठतियदिदंकिंचप्र
तितिष्ठतियएवंवेदवौषळितिवषट्करोत्यसौवाववावृतवष्षळेतमेवतदृतुष्वादधात्यृतुषुप्रतिष्ठापयतियादृगिववैदेवेभ्यः
करोतितादृगिवास्मैदेवाःकुर्वंति ॥६॥ त्रयोवैवषट्कारावज्रोधामच्छद्रिक्तःसयमेवोच्चैर्बलिवषट्करोतिसवज्रस्तंतंप्रहरति
द्विषतेभ्रातृव्यायवधंयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्तवैतस्मात्सभ्रातृव्यवतावषट्कृत्योऽथयःसमःसंततोनिर्हाणर्चःसधामच्छंत्तं
तंप्रजाश्चपशवश्चानूपतिष्ठंतेतस्मात्सप्रजाकामेनपशुकामेनवषट्कृत्योऽथयेनैवषळवराध्नोतिसरिक्तोरिणक्त्यात्मानंरि
णक्तियजमानंपापीयान्वषट्कर्ताभवतिपापीयान्यस्मैवषट्करोतितस्मात्तस्याशांनेयात्किंसयजमानस्यपापभद्रमाद्रियेते
तिहस्माहयोस्यहोतास्यादित्यंत्रैवैनंयथाकामयेततथाकुर्याद्यंकामयेतयथैवानीजानोभूत्तथैवेजानःस्यादितियथैवास्य
ऋचंब्रूयात्तथैवास्यवषट्कुर्यात्सदृशमेवैनंतत्करोतियंकामयेतपापीयान्त्स्यादित्युच्चैस्तरामस्यऽऋचमुक्त्वाशनैस्तरांव

षट्कुर्यात्पापीयांसमेवैनंतत्करोतियंकामयेतश्रेयान्त्स्यादितिशनैस्तरामस्यऋचमुक्त्वोच्चैस्तरांवषट्कुर्याच्छ्रियऽएवैनं
तच्छ्रियामादधातिसंततमृचावषट्कृत्यंसंतत्यैसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेद ॥ ७ ॥ यस्यैदेवतायैहविर्गृहीतंस्या
त्तांध्यायेद्वषट्करिष्यन्त्साक्षादेवतद्देवतांप्रीणातिप्रत्यक्षाद्देवतांयजतिवज्रोवैवषट्कारःसएषप्रहृतोशांतोदीदायंतस्य
हैतस्यनसर्वऽइवशांतिंवेदनप्रतिष्ठांतस्माद्धाप्येतर्हिभूयानिवमृत्युंस्तस्यहैषैवशांतिरेषाप्रतिष्ठावागित्येवंतस्माद्वषट्कृ
त्यवषट्कृत्यवागित्यनुमंत्रयेतंसएनंशांतोनहिनस्तिवषट्कारमामांप्रमृक्षोमाहंत्वांप्रमृक्षंबृहतामनऽउपह्वयेव्यानेनशरी
रंप्रतिष्ठासिप्रतिष्ठांगच्छंप्रतिष्ठांमागमयेतिवषट्कारमनुमंत्रयेततदुहस्माहदीर्घमेतत्सद्प्रभ्वोजःसहऽओजइत्येवंवषट्का
रमनुमंत्रयेतौजश्चहवैसहश्चवषट्कारस्यप्रियतमेतन्वौप्रियेणैवैनंतद्धाम्नासमर्धयतिप्रियेणधाम्नासमृध्यतेयएवंवेदवा
क्वैप्राणापानौचवषट्कारस्तंएतेवषट्कृतेवषट्कृतेव्युत्क्रामंतितानन्नुमंत्रयेतवागोजःसहओजोमयिप्राणापानाविं
त्यात्मन्येवतद्धोतावाचंचप्राणापानौचप्रतिष्ठापयतिसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेद ॥ ८ ॥ यज्ञोवैदेवेभ्य
उदक्रामत्तंप्रैषैःप्रैषमैच्छंन्यत्प्रैषैःप्रैषमैच्छंस्तत्प्रैषाणांप्रैषत्वंतंपुरोरुग्भिःप्रारोचयंन्यत्पुरोरुग्भिःप्रारोचयंस्तत्पुरोरुचांपु
रोरुक्त्वंतंवेद्यामन्वविंदंन्यद्वेद्यामन्वविंदंस्तद्वेदेर्वेदित्वंतंवित्तंग्रहैर्व्यगृह्णतंयद्वित्तंग्रहैर्व्यगृह्णततद्ग्रहाणांग्रहत्वंतंवित्त्वा
निविद्भिर्न्यवेदयंन्यद्वित्त्वानिविद्भिर्न्यवेदयंस्तन्निविदांनिवित्त्वंमहद्वावनष्टैष्यभ्यल्पंवेच्छातियतरोवावतयोर्ज्यायइ

त्राभीच्छतिसएवतयोःसाधीयइच्छतियंउएवप्रैषान्वर्षीयसोवर्षीयसोवेदसउएवतान्साधीयोवेदनद्वैष्यंह्येतद्यत्प्रैषांस्त
स्मात्प्रह्वस्तिष्ठन्प्रेष्यति॥९॥गर्भावाएतउक्थानांयन्निविदस्तद्यत्पुरस्तादुक्थानांप्रातःसवनेधीयंतेतस्मात्परांचोगर्भाधी
यंतेपरांचःसंभवंतियन्मध्यतोमध्यंदिनेधीयंतेतस्मान्मध्येगर्भाधृतायदंततस्तृतीयसवनेधीयंतेतस्मादमुतोर्वांचोगर्भाः
प्रजायंतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदपेशावाएतउक्थानांयन्निविदस्तद्यत्पुरस्तादुक्थानांप्रातःसवनेधीयंतेय
थैवप्रवयणतःपेशःकुर्यात्तादृक्तद्यन्मध्यतोमध्यंदिनेधीयंतेयथैवमध्यतःपेशःकुर्यात्तादृक्तद्यदंततस्तृतीयसवनेधीयंते
यथैवावप्रज्जनतःपेशःकुर्यात्तादृक्तत्सर्वतोयज्ञस्यपेशसाशोभतेयएवंवेद ॥ १० ॥ सौर्यावाएतादेवतायन्निविदस्तद्य
त्पुरस्तादुक्थानांप्रातःसवनेधीयंतेमध्यतोमध्यंदिनेततस्तृतीयसवनआदित्यस्यैवतद्व्रतमनुपर्यावर्ततेपच्छोवैदेवायज्ञं
समभरंस्तस्मात्पच्छोनिविदःशस्यंतेयद्वैतद्देवायज्ञंसमभरंस्तस्मादश्वःसमभवत्तस्मादाहुरश्वंनिविदांशंस्त्रेदद्यादितितदु
खलुवरमेवददातिननिविदःपदमतीयाद्यन्निविदःपदमतीयाद्यज्ञस्यतच्छिद्रंकुर्याद्यज्ञस्यवैछिद्रंस्त्रवद्यजमानोनुपापीया
न्भवतितस्मान्ननिविदःपदमतीयान्ननिविदःपदेविपरिहरेद्यन्निविदःपदेविपरिहरेन्मोहयेद्यज्ञंमुग्धोयजमानःस्यात्त
स्मान्ननिविदःपदेविपरिहरेन्ननिविदःपदेसमस्येद्यन्निविदःपदेसमस्येद्यज्ञस्यतदायुःसंहरेत्प्रमायुकोयजमानःस्यात्तस्मा
न्ननिविदःपदेसमस्येत्प्रेदंब्रह्मप्रेदंक्षत्रमित्येतेएवसमस्येद्ब्रह्मक्षत्रयोःसंश्रित्यैतस्माद्ब्रह्मचक्षत्रंचसंश्रितेनतृचंनचतुर्ऋचम

तिमन्येतनिविद्धानमेकैकंवैनिविदःपदमृचंसूक्तंप्रतितस्मान्नतृचंनचतुर्ऋचमतिमन्येतनिविद्धान्निविदाह्येवस्तोत्रमति
शस्तंभवत्येकांपरिशिष्यंतृतीयसवनेनिविदंदध्यांद्यद्वेपरिशिष्यदध्यात्प्रजननंतदुपहन्यांद्वभैस्तत्प्रजाव्यर्धयेत्तस्मादेका
मेवपरिशिष्यंतृतीयसवनेनिविदंदध्यान्नसूक्तेननिविदमतिपद्येतयेनसूक्तेननिविदमतिपद्येतनतत्पुनरुपनिवर्तेतवास्तु
हमेवतदन्यत्तद्दैवतंतच्छंदसंसूक्तमाहृत्यंतस्मिन्निविदंदध्यान्माप्रगामपथोवयमितिपुरस्तात्सूक्तस्यशंसतिपथोवाएषप्रै
तियोयज्ञेमुह्यतिमायज्ञादिंद्रसोमिनइतियज्ञादेवतंनप्रच्यवतेमांतस्थुर्नोअरातयइत्यरातीयतएवतदपहंतियोयज्ञस्यप्र
साधनस्तंतुर्देवेष्वाततः ॥ तमाहुतंनशीमहीतिप्रजावैतंतुःप्रजामेवास्माऽएतत्संतनोतिमनोन्वाहुवामहेनाराशंसेनसो
मेनेतिमनसावैयज्ञस्तायतेमनसाक्रियतेसैवतत्रप्रायश्चित्तिःप्रायश्चित्तिः ॥ ११ ॥ इतिप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥
देवविशःकल्पयितव्याऽइत्याहुश्छंदश्छंदसिप्रतिष्ठाप्यमितिशोंसावोमित्याह्वयतेप्रातःसवनेत्र्यक्षरेणशंसामोदैवो
मित्यध्वर्युःप्रतिगृणातिपंचाक्षरेणतदष्टाक्षरंसंपद्यतेऽष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्रीमेवतत्पुरस्तात्प्रातःसवनेचीक्लृपतामुक्थं
वाचीत्याहशस्त्वाचतुरक्षरमोमुक्थशाइत्यध्वर्युश्चतुरक्षरंतदष्टाक्षरंसंपद्यतेऽष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्रीमेवतदुभयतःप्रा
तःसवनेचीक्लृपतामध्वर्योशोंसावोमित्याह्वयतेमध्यंदिनेषळक्षरेणशंसामोदैवोमित्यध्वर्युःप्रतिगृणातिपंचाक्षरेणतदेका
दशाक्षरंसंपद्यतेऽएकादशाक्षरावैत्रिष्टुप्त्रिष्टुभमेवतत्पुरस्तान्मध्यंदिनेचीक्लृपतामुक्थंवाचींद्रायेत्याहशस्त्वासप्ताक्षरं

मोमुक्थशाइत्यध्वर्युश्चतुरक्षरँतदेकादशाक्षरंसंपद्यतएकादशाक्षरावैत्रिष्टुंप्त्रिष्टुभमेवतदुभयतोमध्यंदिनेचीक्लृपतामध्व र्योशोशोंसावोमित्याह्वयतेंतृतीयसवनेसप्ताक्षरेणंशंसामोदैवोमित्यध्वर्युः प्रतिगृणातिपंचाक्षरेणंतद्द्वादशाक्षरंसंपद्यतेद्वा दशाक्षरावैजगतींजगतीमेवतत्पुरस्तात्तृतीयसवनेचीक्लृपतामुक्थंवाचींद्रायदेवेभ्यइत्याहशस्त्वैकादशाक्षरंमोमित्यध्व र्युरेकाक्षरँतद्द्वादशाक्षरंसंपद्यतेद्वादशाक्षरावैजगतींजगतीमेवतदुभयतस्तृतीयसवनेचीक्लृपतांतदेतदृषिःपश्यन्नभ्यनूवा चंयद्गायत्रेअधिगायत्रमाहितंत्रैष्टुभाद्वात्रैष्टुभंनिरतक्षत। यद्वाजगज्जगत्याहितंपदंयइत्तद्विदुस्तेअमृतत्वमानशुरित्येत द्वैतच्छंदश्छंदसिप्रतिष्ठापयतिकल्पयतिदेवविशोयएवंवेद॥१२॥प्रजापतिर्वैयज्ञंछंदांसिदेवेभ्योभागधेयानिव्यभजत्स गायत्रीमेवाग्नयेवसुभ्यः प्रातःसवनेभजंत्रिष्टुभमिंद्रायरुद्रेभ्योमध्यंदिनेजगतींविश्वेभ्योदेवेभ्यआदित्येभ्यस्तृतीयस वनेऽथास्ययत्स्वंछंदआसीदनुष्टुप्तामुदंतमभ्युदौहदच्छावाकीयामभिसैनमब्रवीदनुष्टुप्त्वंन्वेवदेवानांपापिष्ठोसियस्यते हंस्वंछंदोसियांमोदंतमभ्युदौहीरच्छावाकीयामभीतितदजानात्सस्वंसोममाहरत्सस्वेसोमेग्रंमुखमभिपर्याहरदनुष्टुभं तस्मादनुष्टुबग्रियामुख्यायुज्यतेसर्वेषांसवनानामग्रियोमुख्योभवतिश्रेष्ठतामश्नुतेयएवंवेदस्वेवैसतत्सोमेकल्पयंत्तस्मा द्यत्रक्वचयजमानवशोभवतिकल्पतएवयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवंविद्वान्यजमानोवशीयजते ॥१३॥ अग्निर्वैदे

१ 'बग्र्यामुख्या' इतिभाष्यपाठः।

वानाहोतासीत्तंमृत्युर्बहिष्पवमानेसीदत्सोनुष्टुभाज्यंप्रत्यपद्यतंमृत्युमेवतत्पर्यक्रामत्तमाज्येसीदत्सप्रउगेणप्रत्यपद्यतंमृ
त्युमेवतत्पर्यक्रामत्तंमाध्यंदिनेपवमानेसीदत्सोनुष्टुभामरुत्वतीयंप्रत्यपद्यतंमृत्युमेवतत्पर्यक्रामत्तंमाध्यंदिनेबृहतीषुना
शक्नोत्सत्तुंप्राणावैबृहत्यःप्राणानेवतन्नाशक्नोद्व्यवैतुंतस्मान्मध्यंदिनेहोताबृहतीषुस्तोत्रियेणैवप्रतिपद्यतेप्राणावैबृहत्यः
प्राणानेवतदभिप्रतिपद्यतेतंतृतीयपवमानेसीदत्सोनुष्टुभावैश्वदेवंप्रत्यपद्यतंमृत्युमेवतत्पर्यक्रामत्तंयज्ञायज्ञीयेसीदत्स
वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रत्यपद्यतंमृत्युमेवतत्पर्यक्रामद्वज्रोवैवैश्वानरीयंप्रतिष्ठायज्ञायज्ञीयंवज्रेणैवतत्प्रतिष्ठायामृत्युं
नुदतेसससर्वान्पाशान्त्सर्वान्त्स्थाणून्मृत्योरतिमुच्यस्वस्त्येवोदमुच्यतस्वस्त्येवहोतोन्मुच्यतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमा
युरेतियऽएवंवेद ॥ १४ ॥ इंद्रोवैवृत्रंहत्वानास्तृषीतिमन्यमानःपराःपरावतोगच्छत्सपरमामेवपरावतमगच्छदनुष्टुब्वै
परमापरावद्वाग्वाअनुष्टुप्सवाचंप्रविश्याशयत्तंसर्वाणिभूतानिविभज्यान्वैच्छंस्तंपूर्वेद्युःपितरोविंदन्नुत्तरमहर्देवास्तस्मा
त्पूर्वेद्युःपितृभ्यःक्रियतउत्तरमहर्देवान्यजंतेतेब्रुवन्नभिषुणवामैवतथावावनआशिष्ठमागमिष्यतीतितथेतितेभ्यषुण्वं
स्तआत्वारथंयथोतयइत्येवैनमावर्तयन्निदंवसोसुतमंधइत्येवैभ्यःसुतकीर्त्यामाविरभवदिंद्रनेदीयएदिहीत्येवैनंमध्यं
प्रापादयंतागतेंद्रेणयज्ञेनयजतेसेंद्रेणयज्ञेनराध्नोतियऽएवंवेद ॥ १५ ॥ इंद्रंवैवृत्रंजघ्निवांसंनास्तृतेतिमन्यमानाःसर्वा
देवताअजहुस्तंमरुतएवस्वापयोनाजहुःप्राणावैमरुतःस्वापयःप्राणाहैवैनंतंनाजहुस्तस्मादेषोच्युतःस्वापिमान्प्रगाथः

शस्यतंआस्वापेस्वापिभिरित्यपिहयद्यैंद्रमेवांतऊर्ध्वंछंदःशस्यतेतद्धसर्वंमरुत्वतीयंभवंत्येषचेदच्युतःस्वापिमान्प्रगाथः
शस्यतंआस्वापेस्वापिभिरिति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणस्पत्यंप्रगाथंशंसतिबृहस्पतिपुरोहितावैदेवाअजयन्स्वर्गंलोकंव्यस्मिंल्लो
केजयंततथैवैतद्यजमानोबृहस्पतिपुरोहितएवजयतिस्वर्गंलोकंव्यस्मिंल्लोकेजयतेतौवाएतौप्रगाथावस्तुतौसंतौपुनरादा
यंशस्येतेतदाहुर्यन्नकिंचनास्तुतंसंत्पुनरादायंशस्यतेऽथकस्मादेतौप्रगाथावस्तुतौसंतौपुनरादायंशस्येतेइतिपवमानो
वथंवाएतद्यन्मरुत्वतीयंषट्सुवाअत्रगायत्रीषुस्तुवतेषट्सुबृहतीषुतिसृषुत्रिष्टुप्सुसवाएषत्रिच्छंदाःपंचदशोमाध्यंदिनः
पवमानस्तदाहुःकथंतएषत्रिच्छंदाःपंचदशोमाध्यंदिनःपवमानोनुशस्तोभवतीतियेएवगायत्र्याउत्तरेप्रतिपदोयोगाय
त्रोनुचरस्ताभिरेवास्यगायत्र्योनुशस्ताभवंत्येताभ्यामेवास्यप्रगाथाभ्यांबृहत्योनुशस्ताभवंतितासुवाएतासुबृहतीषुसाम
गारौरवयौधाजयाभ्यांपुनरादायंस्तुवतेतस्मादेतौप्रगाथावस्तुतौसंतौपुनरादायंशस्येतेतच्छस्त्रेणस्तोत्रमन्वैतियेएवत्रि
ष्टुभौधाय्येयंत्रैष्टुभंनिविद्धानंताभिरेवास्यत्रिष्टुभोनुशस्ताभवंत्येवमुहास्यैषत्रिच्छंदाःपंचदशोमाध्यंदिनःपवमानोनुश
स्तोभवतिएवंवेद॥१७॥ धाय्याःशंसतिधाय्याभिर्वैप्रजापतिरिमांल्लोकानधयद्यंयंकाममकामयततथैवैतद्यजमानोधा
य्याभिरेवेमांल्लोकान्धयतियंयंकामंकामयतेयएवंवेदयदेवधाय्या३ः॥ यत्रयत्रवैदेवायज्ञस्यच्छिद्रंनिरजानंस्तद्धाय्या
भिरपिदधुस्तद्धाय्यानांधाय्यात्वमच्छिद्रेणहास्ययज्ञेनेष्टंभवतियएवंवेदयद्वेवधाय्या३ः॥ स्यूमहैतद्यज्ञस्ययद्धाय्यास्त

द्यथासूच्यावासःसंदधदियादेवमेवैताभिर्यज्ञस्यच्छिद्रंसंदधदेतियएवंवेदयद्वेवधाय्या३ः॥तान्युवाएतान्युपसदामेवोक्थानियद्धाय्यांअग्निर्नेतेत्याग्नेयीप्रथमोपसत्तस्याएतदुक्थंत्वंसोमक्रतुभिरितिसौम्याद्वितीयोपसत्तस्याएतदुक्थंपिन्वंत्यपइतिवैष्णवीतृतीयोपसत्तस्याएतदुक्थंयावंतंहवैसौम्येनाध्वरेणेष्ट्वालोकंजयतितमतएकैकयोपसदाजयतियएवंवेदंयश्चैवंविद्वान्धाय्याःशंसतितद्धैकआहुस्तान्वोमहइतिशंसेदेतांवाववयंभरतेषुशस्यमानामभिव्यजानीमइतिवदंतस्तत्तन्नादृत्यंयदेतांशंसेदीश्वरःपर्जन्योव्रर्ष्टोःपिन्वंत्यपइत्येवशंसेद्वृष्टिवनिपदंमरुतइतिमारुतंमत्यंनमिहेविनयंतीतिविनीतवद्यद्विनीतवत्तद्विक्रांतवद्यद्विक्रांतवत्तद्वैष्णवंवाजिनमितींद्रोवैवाजीतस्यांवाएतस्यांचत्वारिपदानिवृष्टिवनिमारुतंवैष्णवमैंद्रंसावाएषातृतीयसवनभाजनासतीमध्यंदिनेशस्यतेतस्माद्धेदंभरतानांपशवःसायंगोष्ठाःसंतोमध्यंदिनेसंगविनीमायंतिसोजगतींजागताहिपशवआत्मायजमानस्यमध्यंदिनंस्तद्यजमानेपशून्दधाति ॥ १८ ॥ मरुत्वतीयंप्रगाथंशंसतिपशवोवैमरुतःपशवःप्रगाथःपशूनामवरुध्यैजनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायेतिसूक्तंशंसतितद्वाएतद्यजमानजननमेवसूक्तंयजमानंहवाएतेनयज्ञाद्देवयोन्यैप्रजनयतितत्संजयंभवतिसंचजयतिविचजयतंएतद्गौरिवीतंगौरिवीतिर्हवैशाक्त्योनेदिष्ठंस्वर्गस्यलोकस्यागच्छंत्सएतत्सूक्तमपश्यत्तेनस्वर्गंलोकमजयत्तथैवैतद्यजमानएतेनसूक्तेनस्वर्गंलोकंजयतितस्यार्धाःश

१ 'न्योवर्ष्टोः' इतिभाष्यपाठः । वर्ष्टोः वृष्टेः ईश्वरो मेघ इति तत्रार्थः ।

स्त्वार्धाःपरिशिष्यंमध्येनिविदंदधातिस्वर्गस्यहैषलोकस्यरोहोयन्निवित्स्वर्गस्यहैतल्लोकस्याक्रमणंयन्निवित्तामाक्रममा
णइवशंसेदुपैवयजमानंनिगृह्णीतयोस्यप्रियःस्यादितिनुस्वर्गकामस्याथाभिचरतोयःकामयेतक्षत्रेणविशंहन्यामितितिंत्रि
स्तर्हिनिविदासूक्तंविशंसेत्क्षत्रंवैनिविद्विट्सूक्तंक्षत्रेणैवतद्विशंहंतियःकामयेतविशाक्षत्रंहन्यामितितित्रिस्तर्हिसूक्तेननिविदं
विशंसेत्क्षत्रंनिविद्विट्सूक्तंविशैवतत्क्षत्रंहंतियउकामयेतोभयतएनंविशःपर्यवच्छिनदानीत्युभयतस्तर्हिनिविदंव्याह्व
यीतोभयतएवैनंतद्विशःपर्यवच्छिनत्तीतिन्वभिचरतइतरथात्वेवस्वर्गकामस्यवयःसुपर्णाउपसेदुरिंद्रमित्युत्तमयापरि
दधातिप्रियमेधाऋषयोनाधमानाः॥ अपध्वांतमूर्णुहीतियेनतमसाप्रावृतोमन्येततन्मनसागच्छेदपहैवास्मात्तल्लुप्यतेपू
र्धिचक्षुरितिचक्षुषीमरीमृज्येताजरसंहचक्षुष्मान्भवतियएवंवेदमुमुग्ध्यस्मान्निधयेवबद्धानितिपाशावैनिधामुमुग्ध्य
स्मान्पाशादिवबद्धानित्येवतदाह॥१९॥ इंद्रोवैवृत्रंहनिष्यन्सर्वादेवताअब्रवीदनुमोपतिष्ठध्वमुपमाह्वयध्वमितितथेति
तंहनिष्यंतआद्रवंन्त्सोवेन्मांवैहनिष्यंतआद्रवंतिहंतेमान्भीषयाइतितानभिप्राश्वसीत्तस्यश्वसथादीषमाणाविश्वेदेवा
अद्रवंन्मरुतोहैनंनाजहुःप्रहरभगवोजहिवीरयस्वेत्यैवैनमेतांवाचंवदंतउपातिष्ठंततदेतदृषिःपश्यन्नभ्यनूवाचवृत्रस्य
त्वाश्वसथादीषमाणाविश्वेदेवाअजहुर्येसखायः॥ मरुद्भिरिंद्रसख्यंतेअस्त्वथेमाविश्वाःपृतनाजयासीतिसोवेदिमेवैकि
लमेसचिवाइमेमाकामयंतहंतेमानस्मिन्नुक्थआभजाइतितानेतस्मिन्नुक्थआभजदथहैतेतर्ह्युभेएवंनिष्केवल्येउक्थेआस

तुर्मरुत्वतीयंग्रहंगृह्णातिमरुत्वतीयंप्रगाथंशंसतिमरुत्वतीयंसूक्तंशंसतिमरुत्वतीयांनिविदंदधातिमरुतांसाभक्तिर्मरुत्व
तीयमुक्थंशस्त्वामरुत्वतीययायजतियथाभागंतद्देवताःप्रीणातियेत्वाहिहत्येमघवन्नवर्धन्येशाम्बरेहरिवोयेगविष्टौ ॥
येत्वानूनमनुमदंतिविप्राःपिबेंद्रसोमंसगणोमरुद्भिरितियत्रयत्रैवैभिर्व्यजयतयत्रयत्रवीर्यमकरोत्तदेवैतत्समनुवेद्येंद्रेणै
नान्त्ससोमपीथान्करोति ॥ २० ॥ इंद्रोवैवृत्रंहत्वासर्वाविजितीर्विजित्याब्रवीत्प्रजापतिमहमेतदसानियत्त्वमहंमहान
सानीतिसप्रजापतिरब्रवीदथकोहमितियदेवैतदवोचइत्यब्रवीत्ततोवैकोनामप्रजापतिरभवत्कोवैनामप्रजापतिर्यन्म
हानिंद्रोभवत्तन्महेंद्रस्यमहेंद्रत्वंसमहान्भूत्वादेवताऽअब्रवीदुद्धारंमउद्धरतेतियथाप्येतर्हीच्छतियोवैभवतियःश्रेष्ठ
तामश्नुतेसमहान्भवतितंदेवाअब्रुवन्त्स्वयमेवब्रूष्वयत्तेभविष्यतीतिसएतंमाहेंद्रंग्रहमब्रूतमाध्यंदिनंसवनानांनिष्केव
ल्यमुक्थानांत्रिष्टुभंछंदसांपृष्ठंसाम्नांतमस्माउद्धारमुदहरन्नुदस्माउद्धारंहरंतियएवंवेदतंदेवाअब्रुवन्त्सर्वंवाअवोचथा
अपिनोत्रास्त्वितिसनेत्यब्रवीत्कथंवोपिस्यादितितमब्रुवन्नप्येवनोस्तुमघवन्नितितानीक्षतैव ॥ २१ ॥ तेदेवाअब्रुवन्नियं
वाइंद्रस्यप्रियाजायावावाताप्रासहानामास्यामेवेच्छामहाइतितथेतितस्यामैच्छंतसैनानब्रवीत्प्रातर्वःप्रतिवक्तास्मीति
तस्मात्स्त्रियःपत्याविच्छंतेतस्मादुस्त्र्यनुरात्रंपत्याविच्छतेतांप्रातरुपायन्त्सैतदेवप्रत्यपद्यतयद्वावानपुरुतमंपुराषाळावृ
त्रहेंद्रोनामान्यप्राः ॥ अचेतिप्रासहस्पतिस्तुविष्मानितींद्रोवैप्रासहस्पतिस्तुविष्मान्यदीमुश्मसिकर्तवेकरत्तदितियदेवै

तदवोचामांकरत्तदित्येवैनांस्तदब्रवींत्तेदेवा अब्रुवन्नप्यस्याइहास्तुयानोस्मिन्नवैकमविददितितथेतितस्याअप्यत्राकुर्वं
स्तंस्मादेषात्रापिशस्यतेयद्वावानपुरुतमंपुराषाळितिसेनावाइंद्रस्यप्रियाजायावावाताप्रासहानामकोनामप्रजापतिःश्व
शुरस्तद्यास्यकामेसेनाजयेत्तस्याअर्धात्तिष्ठंस्तृणमुभयतःपरिच्छिद्येतरांसेनामभ्यस्येत्प्रासहेकस्त्वापश्यतीतितद्यथैवा
दःस्नुषाश्वशुराल्लज्जमानानिलीयमानैत्येवमेवसासेनाभज्यमानानिलीयमानैतियत्रैवंविद्वांस्तृणमुभयतःपरिच्छिद्येत
रांसेनामभ्यस्यतिप्रासहेकस्त्वापश्यतीतिता।निंद्रउवाचापिवोत्रास्त्विवतितेदेवा अब्रुवन्विराड्याज्यास्तुनिष्केवल्यस्य
यात्रयास्त्रिंशदक्षरा ॥ त्रयस्त्रिंशद्वैदेवाअष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्चदेवताअक्षरभा
जःकरोत्यक्षरमक्षरमेवंतद्देवताअनुप्रपिबंतिदेवपात्रेणैवतद्देवास्तृप्यंतियंकामयेतानायतनवान्त्स्यादित्यविराजास्यय
जेद्वायत्र्यावात्रिष्टुभावान्येनवाछंदसावषट्कुर्यादनायतन वंतमेवैनंतत्करोतियंकामयेतायतनवान्त्स्यादितिविराजा
स्ययजेत्पिबासोममिंद्रमंदतुत्वेत्येतयायतनवंतमेवैनंतत्करोति ॥२२॥ ऋक्चवाइदमग्रेसामचास्तांसैवनामऋगासीद
मोनामसामसावाऋक्सामोपावदन्मिथुनंसंभवावप्रजात्याइतिनेत्यब्रवीत्सामज्यायान्वाअतोममहिमेतितेद्वेभूत्वोपा
वदतांतेनप्रतिचनसमवदततास्तिस्रोभूत्वोपावदंस्तत्तिसृभिःसमभवद्यत्तिसृभिःसमभवंत्तस्मात्तिसृभिःस्तुवंतितिसृ
भिरुद्गायंतितिसृभिर्हिसामसंमितंतस्मादेकस्यबह्व्योजायाभवंतिनैकस्यैबहवःसहपतयोयद्वैतत्साचामश्चसमभवतां

तत्सामाभवत्तत्साम्नः सामत्वंसामन्भवतियएवंवेदयोवैभवतियःश्रेष्ठतामश्नुतेसमसामन्भवत्यसामन्यइतिहिनिंदंतितें
वैपंचान्यङ्भूत्वापंचान्यङ्भूत्वाकल्पेतामाहावश्चहिंकारश्चप्रस्तावश्चप्रथमाचऋगुद्गीथश्चमध्यमाचप्रतिहारश्चोत्तमाचनि
धनंचवषट्कारश्चतेयत्पंचान्यङ्भूत्वापंचान्यङ्भूत्वाकल्पेतांतस्मादाहुःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवइतियदुविराजंदशिनीमभि
समपद्येतांतस्मादाहुर्विराजियज्ञोदशिन्यांप्रतिष्ठितइत्यात्मावैस्तोत्रियःप्रजानुरूपःपत्नीधाय्यापशवःप्रगाथोगृहाःसूक्तं
सवाअस्मिंश्चलोकेमुष्मिंश्चप्रजयाचपशुभिश्चगृहेषुवसतियएवंवेद ॥ २३ ॥ स्तोत्रियंशंसत्यात्मावैस्तोत्रियस्तंमध्यम
यावाचाशंसत्यात्मानमेवतत्संस्कुरुतेनुरूपंशंसतिप्रजावाअनुरूपःसउच्चैस्तरामिवानुरूपःशंस्तव्यःप्रजामेवतच्छ्रेयसी
मात्मनःकुरुतेधाय्यांशंसतिपत्नीवैधाय्यासानीचैस्तरामिवधाय्याशंस्तव्याऽप्रतिवादिनीहास्यगृहेषुपत्नीभवतियत्रैवंवि
द्वान्नीचैस्तरांधाय्यांशंसतिप्रगाथंशंसतिसःस्वरवत्यावाचाशंस्तव्यःपशवोवैस्वरःपशवःप्रगाथःपशूनामवरुध्याइंद्रस्य
नुवीर्याणिप्रवोचमितिसूक्तंशंसतितद्वाएतत्प्रियमिंद्रस्यसूक्तंनिष्केवल्यंहैरण्यस्तूपमेतेनवैसूक्तेनहिरण्यस्तूपआंगिरसइं
द्रस्यप्रियंधामोपागच्छत्सपरमंलोकमजयदुपेंद्रस्यप्रियंधामगच्छतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदगृहावैप्रतिष्ठासूक्तंतत्प्रति ॥ ३७ ॥
ष्ठिततमयावाचाशंस्तव्यंतस्माद्यद्यपिदूरइवपशूँल्लभतेगृहानेवैनानाजिगमिषतिगृहाहिपशूनांप्रतिष्ठाप्रतिष्ठा ॥ २४ ॥
इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सोमोवैराजामुष्मिंल्लोकआसीत्तंदेवाश्चऽऋषयश्चाभ्यध्यायन्कथमयमस्मान्त्सोमोराजागच्छेदितितेब्रुवंश्छंदांसियू
यंनइमंसोमंराजानमाहरतेतितथेतितेसुपर्णाभूत्वोदपतंस्तेयत्सुपर्णाभूत्वोदपतंस्तदेतत्सौपर्णमित्याख्यानविदआचक्ष
तेछंदांसिवैतत्सोमंराजानमच्छाचरंस्तानिहतर्हिचतुरक्षराणिचतुरक्षराण्येवच्छंदांस्यासंन्त्साजगतीचतुरक्षराप्रथमोदप
तत्सापतित्वार्धमध्वनोगत्वाश्राम्यंत्सापरास्यत्रीण्यक्षराण्येकाक्षराभूत्वादीक्षांचतपश्चहरंतीपुनरभ्यवापतत्तस्मात्तस्य
वित्तादीक्षावित्तंतपोयस्यपशवःसंतिजागताहिपशवोजगतीहितानाहरदथत्रिष्टुबुदपतत्सापतित्वाभूयोर्धादध्वनोगत्वा
श्राम्यंत्सापरास्यैकमक्षरंत्र्यक्षराभूत्वादक्षिणाहरंतीपुनरभ्यवापतत्तस्मान्मध्यंदिनेदक्षिणानीयंतेत्रिष्टुभोलोकेत्रिष्टुब्भि
ताआहरत्॥२५॥तेदेवाअब्रुवन्गायत्रींत्वंनइमंसोमंराजानमाहरेतिसातथेत्यब्रवीत्तांवैमासर्वेणस्वस्त्ययनेनानुमंत्रयध्व
मितितथेतिसोदपतत्तांदेवाःसर्वेणस्वस्त्ययनेनान्वमंत्रयंतप्रेतिचेत्येतद्वैसर्वंस्वस्त्ययनंयत्प्रेतिचेतिचेतितद्योस्यप्रियः
स्यात्तमेतेनानुमंत्रयेतप्रेतिचेतिचेतिस्वस्त्येवगच्छातिस्वस्तिपुनरागच्छतिसापतित्वासोमपालान्भीषयित्वापद्भ्यांचमुखे
नचसोमंराजानंसमगृभ्णाद्यानिचेतरेछंदसीअक्षराण्यजहितांतानिचोपसमगृभ्णात्तस्याअनुविसृज्यकृशानुःसोमपालः
सव्यस्यपदोनखमच्छिदत्तच्छल्यकोभवत्तस्मात्सनखमिवयद्वशमस्रवत्सावशाभवत्तस्मात्साहविरिवाऽथयःशल्योयद
नीकमासीत्ससर्पोनिर्दंश्यभवत्सहसस्वजोयानिपर्णानितेमंथावलायानिस्नावानितेगंडूपदायत्तेजनंसोंधाहिःसोसातथे

षुरभवत्॥२६॥सायद्दक्षिणेनपदासमगृभ्णात्तत्प्रातःसवनमभवत्तद्गायत्रीस्वमायतनमकुरुततस्मात्तत्समृद्धतमंमन्यंते
सर्वेषांसवनानामग्रियोमुख्योभवतिश्रेष्ठतामश्नुतेयएवंवेदाऽथयत्सव्येनपदासमगृभ्णात्तन्माध्यंदिनंसवनमभवत्तद्वि
स्रंसततद्विस्रस्तंनान्वाप्नोत्पूर्वंसवनंतेदेवाःप्राजिज्ञासंतंतास्मिंस्त्रिष्टुभंछंदसामदधुरिंद्रंदेवतानांतेनतत्समावद्वीर्यमभवं
त्पूर्वेणसवनेनोभाभ्यासवनाभ्यांसमावद्वीर्याभ्यांसमावज्जामीभ्यांराप्नोतियएवंवेदाऽथयन्मुखेनसमगृभ्णात्तत्तृतीयस
वनमभवत्तस्यपतंतीरसमधयत्तद्धीतरसंनान्वाप्नोत्पूर्वेसवनेतेदेवाःप्राजिज्ञासंततत्पशुष्वपश्यंस्तद्यदाशिरमवनयंत्या
ज्येनपशुनाचरंतितेनतत्समावद्वीर्यमभवत्पूर्वाभ्यांसवनाभ्यांसर्वैःसवनैःसमावद्वीर्यैःसमावज्जामिभीराप्नोतियएवंवेद
॥२७॥तेवाइमेइतरेछंदसींगायत्रीमभ्यवदेतांवित्तंनावक्षराण्यनुपर्यागुरितिनेत्यब्रवीद्गायत्रींयथावित्तमेवनइतितेदेवेषु
प्रश्नमैतांतेदेवाअब्रुवन्यथावित्तमेववइतितस्माद्धाप्येतर्हिवित्याव्याहुर्यथावित्तमेवनइतिततोवाअष्टाक्षरागायत्र्यभवं
त्र्यक्षरात्रिष्टुबेकाक्षराजगतींसाष्टाक्षरागायत्रीप्रातःसवनमुदयच्छंन्नाशक्नोत्त्रिष्टुप्त्र्यक्षरांमाध्यंदिनंसवनमुद्यंतुंतागाय
त्र्यब्रवीदायान्यपिमेत्रास्त्वितिसातथेत्यब्रवीत्त्रिष्टुप्तांवैमैतैरष्टाभिरक्षरैरुपसंधेहीतितथेतितामुपसमदधांदेतद्वैतद्गायत्र्यै
मध्यंदिनेयन्मरुत्वतीयस्योत्तरेप्रतिपदोयश्चानुचरःसैकादशाक्षराभूत्वांमाध्यंदिनंसवनमुदयच्छंन्नाशक्नोज्जगत्येकाक्षरां
तृतीयसवनमुद्यंतुंतांगायत्र्यब्रवींदायान्यपिमेत्रास्त्वितिसातथेत्यब्रवीज्जगतींतांवैमैतैरेकादशभिरक्षरैरुपसंधेहीतितथे

तितामुपसमदधांदेतद्वैतद्गायत्र्यैतृतीयसवनेयद्वैश्वदेवस्योत्तरंप्रतिपदोयश्चानुचरःसाद्वादशाक्षराभूत्वातृतीयसवनमु
दयच्छंत्ततोवाअष्टाक्षरागायत्र्यभवदेकादशाक्षरात्रिष्टुब्द्वादशाक्षराजगतींसर्वैश्छंदोभिःसमावद्वीर्यैःसमावज्जामिभी
राध्नोतियएवंवेदैकंवैसत्तत्त्रेधाभवत्तस्मादाहुर्दातव्यमेवंविदुषइत्येकंहिसत्तत्त्रेधाभवत् ॥२८॥ तेदेवाअब्रुवन्नादित्यां
न्युष्माभिरिदंसवनमुद्यच्छामेतितथेतितस्मादादित्यारंभणंतृतीयसवनमादित्यग्रहःपुरस्तात्तस्ययजत्यादित्यासोअदि
तिर्मादयंतामितिमद्वत्यारूपसमृद्धयामद्वद्वैतृतीयसवनस्यरूपंनानुवषट्करोतिनभक्षयतिसंस्थावाऽएषायदनुवषट्कारःसं
स्थाभक्षःप्राणाऽआदित्यानेत्प्राणान्संस्थापयानीतितआदित्याअब्रुवन्त्सवितारंत्वयेदंसहसवनमुद्यच्छामेतितथेतित
स्मात्सावित्रीप्रतिपद्भवतिवैश्वदेवस्यसावित्रग्रहःपुरस्तात्तस्ययजतिदमूनादेवःसवितावरेण्यइतिमद्वत्यारूपसमृद्धया
मद्वद्वैतृतीयसवनस्यरूपंनानुवषट्करोतिनभक्षयतिसंस्थावाएषायदनुवषट्कारःसंस्थाभक्षःप्राणःसवितानेत्प्राणंसंस्थाप
यानीत्युभेवाएषएतेसवनेविपिबतियत्सवितांप्रातःसवनंचतृतीयसवनंचतद्यत्पिबवत्सावित्र्यैनिविदःपदंपुरस्ताद्भव
तिमद्वदुपरिष्टादुभयोरेवैनंतत्सवनयोराभजतिप्रातःसवनेचतृतीयसवनेचबह्व्यःप्रातर्वायव्याःशस्यंतएकातृतीयसव
नेतस्मादूर्ध्वाःपुरुषस्यभूयांसःप्राणायच्चावांचोद्यावापृथिवीयंशंसतिद्यावापृथिवीवैप्रतिष्ठेइयमेवेहप्रतिष्ठासावमुत्रतद्य
द्द्यावापृथिवीयंशंसतिप्रतिष्ठयोरेवैनंतत्प्रतिष्ठापयति॥२९॥आर्भवंशंसत्यृभवोवैदेवेषुतपसासोमपीथमभ्यजयंस्तेभ्यः

प्रातःसवनेवाचिकल्पयिषँस्तानग्निर्वसुभिःप्रातःसवनादनुदतंतेभ्योमाध्यंदिनेसवनेवाचिकल्पयिषँस्तानिंद्रोरुद्रैर्माध्यं
दिनात्सवनादनुदतंतेभ्यस्तृतीयसवनेवाचिकल्पयिषँस्तान्विश्वेदेवाअनोनुद्यंतनेहपास्यंतिनेहेतिसप्रजापतिरब्रवीत्स
वितारंतववाइमेंतेवासास्त्वमेवैभिःसंपिबस्वेतिसतथेत्यब्रवीत्सवितातान्वैत्वमुभयतःपरिपिबेतितान्प्रजापतिरुभयतः
पर्यपिबत्तेएतेधाय्येअनिरुक्तेप्राजापत्येशस्येतेअभितआभर्वंसुरूपकृत्नुमूतयेऽयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाइतिप्रजापतिरेवै
नांस्तदुभयतःपरिपिबतितस्मादुश्रेष्ठीपात्रेरोचयत्येवंयंकामयतेतंतेभ्योवैदेवाअपैवाबीभत्संतमनुष्यगंधात्तएतेधाय्येअं
तरदधतयेभ्योमातैवापित्रइति॥ ३०॥ वैश्वदेवंशंसतियथावैप्रजाएवंवैश्वदेवंतद्यथांतरंजनताएवंसूक्तानियथारण्यान्ये
वंधाय्यास्तदुभयतोधाय्यांपर्याह्वयतेतस्मात्तान्यरण्यानिसंत्यनरण्यानिमृगैश्चवयोभिश्चेतिहस्माहयथावैपुरुषएवंवैश्व
देवंतस्ययथावांतरमंगान्येवंसूक्तानियथापर्वाण्येवंधाय्यास्तदुभयतोधाय्यांपर्याह्वयतेतस्मात्पुरुषस्यपर्वाणिशिथिराणि
संतिदृढानिब्रह्मणाहितानिधृतानिमूलंवाएतद्यज्ञस्ययद्धाय्याश्चयाज्याश्चतद्यदन्याअन्याधाय्याश्चयाज्याश्चकुर्युरुन्मू
लमेवतद्यज्ञंकुर्युस्तस्मात्ताःसमान्यएवस्युःपांचजन्यंवाएतदुक्थंयद्वैश्वदेवंसर्वेषांवाएतत्पंचजनानामुक्थंदेवमनुष्या
णांगंधर्वाप्सरसांसर्पाणांचपितृणांचैतेषांवाएतत्पंचजनानामुक्थंसर्वएनंपंचजनाविदुरेनंपंचिन्यैजनतायैहविनोगच्छं
तियएवंवेदसर्वदेवत्योवाएषहोतायोवैश्वदेवंशंसतिसर्वादिशोध्यायेच्छंसिष्यन्त्सर्वास्वेवतद्दिक्षुरसंदधातियस्यामस्य

दिशिद्वेष्यःस्यान्नतांध्यायेंदनुहायैवास्यतद्वीर्यमादत्तेऽदितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमित्युत्तमयापरिदधातीयंवाअदितिरियं
द्यौरियमंतरिक्षमदितिर्मातासपितासपुत्रइतीयंवैमातेयंपितेयंपुत्रोविश्वेदेवाअदितिःपंचजनाइत्यस्यांवैविश्वेदेवाअ
स्यांपंचजनांअदितिर्जातमदितिर्जनित्वमितीयंवैजातमियंजनित्वंद्विःपच्छःपरिदधातिचतुष्पादावैपशवःपशूनामवरु
ध्यैसकृदर्धर्चशःप्रतिष्ठायाएवंद्विप्रतिष्ठोवैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवोयजमानमेवतद्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयति
सदैवपंचजनीययापरिदध्यात्तदुपस्पृशन्भूमिंपरिदध्यात्तद्यस्यामेवयज्ञंसंभरतितस्यामेवैनंतदंततःप्रतिष्ठापयतिविश्वे
देवाःशृणुतेमंहवंमइतिवैश्वदेवमुक्थंशस्त्वावैश्वदेव्यायजतियथाभागंतद्देवताःप्रीणाति॥३१॥आग्नेयीप्रथमाघृतया
ज्यासौमीसौम्ययाज्यावैष्णवीघृतयाज्यात्वंसोमपितृभिःसंविदानइतिसौम्यस्यपितृमत्यायजतिघ्नंतिवाऽएतत्सोमंयद
भिषुण्वंतितस्यैतामनुस्तरणींकुर्वंतियत्सौम्यःपितृभ्योवाअनुस्तरणीतस्मात्सौम्यस्यपितृमत्यायजत्यवधिषुर्वाएतत्सोमं
यदभ्यसुषवुंस्तदेनंपुनःसंभावयंतिपुनराप्यायंत्युपसदांरूपेणोपसदांकिलवैतद्रूपंयदेतादेवताअग्निःसोमोविष्णुरिति
प्रतिगृह्यसौम्यंहोतापूर्वश्छंदोगेभ्योवेक्षेततंहैकेपूर्वंछंदोगेभ्योहरंतितत्तथानकुर्याद्वषट्कर्ताप्रथमःसर्वभक्षान्भक्षयती
तिहस्माहतेनैवरूपेणतस्माद्वषट्कर्तैवपूर्वोवेक्षेताथैनंछंदोगेभ्योहरंति॥३२॥प्रजापतिर्वैस्वांदुहितरमभ्यध्यायद्दिवमि
त्यन्यआहुरुषसमित्यन्येतामृश्योभूत्वारोहितंभूतामभ्यैत्तंदेवाअपश्यन्नकृतंवैप्रजापतिःकरोतीतितेतमैच्छन्यएनमा

रिष्यंत्येतमन्योन्यस्मिन्नाविंदंस्तेषांयाएवघोरतमास्तन्वआसंस्ताएकधासमभरंस्ताःसंभृताएषदेवोभवंत्तदस्यैतद्भूतव
न्नामभवतिवैसयोस्यैतदेवंनामवेदतंदेवाअब्रुवन्नयंवैप्रजापतिरकृतमकरिमंविध्येतिसतथेत्यब्रवीत्सवैवोवरंवृणाइतिवृ
णीष्वेतिसएतमेववरमवृणीतपशूनामाधिपत्यंतदस्यैतत्पशुमन्नामपशुमान्भवतियोस्यैतदेवंनामवेदतमभ्यायत्यावि
ध्यंत्सविद्धऊर्ध्वउदप्रपतत्तमेतंमृगइत्याचक्षतेयउएवमृगव्याधःसउएवसयारोहित्सारोहिणीयोएवेषुस्त्रिकांडासोएवेषु
स्त्रिकांडातद्वाइदंप्रजापतेरेतःसिक्तमधावत्तत्सरोभवत्तेदेवाअब्रुवन्मेदंप्रजापतेरेतोदुषदितियदब्रुवन्मेदंप्रजापतेरेतो
दुषदितितन्मादुषमभवत्तन्मादुषस्यमादुषत्वंमादुषंहवैनामैतद्यन्मानुषंतन्मादुषंसन्मानुषमित्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्ष
प्रियाइवहिदेवाः॥३३॥तदग्निनापर्यादधुस्तन्मरुतोधून्वंस्तदग्निर्नप्राच्यावयत्तदग्निनावैश्वानरेण पर्यादधुस्तन्मरुतोधू
न्वंस्तदग्निर्वैश्वानरःप्राच्यावयत्तस्ययद्रेतसःप्रथममुददीप्यततदसावादित्योभवद्यद्द्वितीयमासीत्तद्भृगुरभवत्तंवरुणो
न्यगृह्णीततस्मात्सभृगुर्वारुणिरथयत्तृतीयमदीदेदिवतआदित्याअभवन्येंगाराआसंस्तेंगिरसोभवन्यदंगाराःपुनरवशां
ताउददीप्यंततद्बृहस्पतिरभवद्यानिपरिक्षाणान्यासंस्तेकृष्णाःपशवोभवन्यालोहिनीमृत्तिकातेरोहिताअथयद्भस्मासी
त्तत्परुष्यंव्यसर्पद्गौरोगवयऋश्यउष्ट्रोगर्दभइतियेचैतेरुणाःपशवस्तेचतान्वाएषदेवोभ्यवदतममवाइदंममवैवास्तुहमि
तितमेतयर्चानिरवादयंतयैषारौद्रीशस्यतआतेपितर्मरुतांसुम्नमेतुमानःसूर्यस्यसंदृशोयुयोथाः ॥ त्वंनोवीरोअर्वतिक्षमे

थाइतिब्रूयान्नाभिनइत्यंनभिमानुकोहैषदेवःप्रजाभवतिंप्रजायेमहिरुद्रियप्रजाभिरितिब्रूयान्नरुद्रेत्येतस्यैवनाम्नःपरि
हृत्यैतदुखलुशंनःकरतीत्येवशंसेच्छमितिप्रतिपद्यतेंसर्वस्माएवशांत्यैनृभ्योनारिभ्योगवइतिंपुमांसोवैनरःस्त्रियोनार्यः
सर्वस्माएवशांत्यैसोनिरुक्तारौद्रीशांतासर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेदसोगायत्रीब्रह्मवैगायत्रीब्रह्मणैवैनंतन्न
मस्यति॥३४॥वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रतिपद्यतेवैश्वानरोवाएतद्रेतःसिक्तंप्राच्यावयंत्तस्माद्वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रति
पद्यतेऽनवानंप्रथमकृक्शंस्तव्यांग्नीन्वाऽएषोर्चींष्यशांतान्प्रसीदन्नेतिंयआग्निमारुतंशंसतिंप्राणेनैवतदग्नींस्तरत्यंधीय
न्नुपहन्यादंन्यंविवक्तारमिच्छेत्तमेवतत्सेतुंकृत्वातरतिंतस्मादाग्निमारुतेनव्युच्यमेष्टव्योविवक्तामारुतंशंसतिंमरुतोह
वाएतद्रेतःसिक्तंधून्वंतःप्राच्यावयंस्तस्मान्मारुतंशंसतिंयज्ञायज्ञावोअग्नयेदेवोवोद्रविणोदाइतिंमध्येयोनिंचानुरूपंच
शंसतितद्यन्मध्येयोनिंचानुरूपंचशंसतितस्मान्मध्येयोनिर्धृतांयदुद्वेसूक्तेशस्त्वाशंसतिप्रतिष्ठयोरेवंतदुपरिष्टात्प्रजननं
दधातिंप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेद॥३५॥जातवेदस्यंशंसतिप्रजापतिःप्रजाअसृजतंताःसृष्टाःपराच्यएवाय
न्नव्यावर्ततंताअग्निनापर्यगच्छंत्ताअग्निमुपावर्ततंतमेवाद्याप्युपावृत्ताःसोब्रवीज्जातावैप्रजाअनेनाविदमितिंयदब्रवीज्जा
तावैप्रजाअनेनाविदमितितज्जातवेदस्यमभवंत्तज्जातवेदसोजातवेदस्त्वंताअग्निनापरि गतानिरुद्धाःशोचत्योदीध्यत्यो
तिष्ठंस्ताअद्भिरभ्यषिंचंत्तस्मादुपरिष्टाज्जातवेदस्यस्यापोहिष्ठीयंशंसतितस्मात्तच्छमयतेवशंस्त व्यंता अद्भिरभिषिच्यंनि

जास्यैवामन्यतंतासुवाअह्निनाबुध्न्येनपरोक्षात्तेजोदधांदेषहवाअहिर्बुध्न्योयदग्निर्गार्हपत्योऽग्निनैवासुतद्गार्हपत्येनपरो
क्षात्तेजोदधातितस्मादाहुर्जुह्वदेवांजुह्वतोवसीयानिति ॥३६॥ देवानांपत्नीःशंसंत्यनूचीरग्निंगृहपतिंतस्मादनूचीपत्नी
गार्हपत्यमास्तेतदाहूराकांपूर्वांशंसेज्जाम्यैवैपूर्वपेयमितितत्तन्नाहत्यैदेवानामेवपत्नीःपूर्वाःशंसेदेषहवाएतत्पत्नीषुरेतोद
धातियदग्निर्गार्हपत्योऽग्निनैवासुतद्गार्हपत्येनपत्नीषुप्रत्यक्षाद्रेतोदधातिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदतस्मा
त्समानोदर्यास्वसान्योदर्यायैजायायाअनुजीविनीजीवतिराकांशंसतिराकाहवाएतांपुरुषस्यसेवनींसीव्यतियैषाशिश्ने
धिपुमांसोस्यपुत्राजायंतेयएवंवेदपावीरवींशंसतिवाग्वैसरस्वतीपावीरवीवाच्येवतद्वाचंदधातितदाहुर्यामींपूर्वांशंसे२
त् ॥ पित्र्याँ३इति ॥ यामीमेवपूर्वांशंसेदिमंयमप्रस्तरमाहिसीदेतिराज्ञोवैपूर्वपेयंतस्माद्यामीमेवपूर्वांशंसेन्मातलीकव्यै
र्यमोअंगिरोभिरितिकाव्यानामनूचींशंसंत्यवरेणैववैदेवान्काव्याःपरेणैवपितॄंस्तस्मात्काव्यानामनूचींशंसंत्युदीरताम
वरउत्परासइतिपित्र्याःशंसंत्युन्मध्यमाःपितरःसोम्यासइतियेचैवावमायेचपरमायेचमध्यमास्तान्त्सर्वाननंतरायंप्री
णात्याहंपितॄन्त्सुविदत्राँअवित्सीतिद्वितीयांशंसतिबर्हिषदोयेस्वधयासुतस्यैत्येतद्धवाएषांप्रियंधामयद्बर्हिषदइतिप्रिये

---

१ भाष्ये ' शिश्नेधि ' इतिपाठः । शिश्नेऽधि शिश्नस्योपरीतितदर्थः । २ भाष्ये ' पित्र्यः३मिति ' इतिपाठः ।

णैवैनं[1]स्तद्धाम्नासमर्धयतिप्रियेणधाम्नासमृध्यतेयएवंवेदेदंपितृभ्योनमोअस्त्वद्येतिनमस्कारवतीमंततःशंसतितस्माद
ततःपितृभ्योनमस्क्रियतेतदाहुर्व्याहावंपित्र्याःशंसे३त्॥अव्याहावा३ँ इति ॥ व्याहावमेवशंसेदसंस्थितंवैपितृयज्ञस्य
साध्वसंस्थितंवाएषपितृयज्ञंसंस्थापयतियोव्याहावंशंसतितस्माद्व्याहावमेवशंस्तव्यं ॥३७॥ स्वादुष्किलायंमधुमाँउता
यमितींद्रस्यैंद्रीरनुपानीयाःशंसत्येताभिर्वाइंद्रस्तृतीयसवनमन्वपिबत्तदनुपानीयानामनुपानीयात्वंमाद्यंतीववैतर्हिदे
वतायदेताहोताशंसतितस्मादेतासुमद्वत्प्रतिगीर्यंययोरोजसास्कभितारजांसीतिवैष्णुवारुणीमृचंशंसतिविष्णुर्वैयज्ञ
स्यदुरिष्टंपातिवरुणःस्विष्टंतयोरुभयोरेवशांत्यैविष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रवोचमितिवैष्णवींशंसतियथावैमत्यमेवंयज्ञस्यवि
ष्णुस्तद्यथादुष्कृष्टंदुर्मतीकृतंसुकृष्टंसुमतीकृतंकुर्वन्नियादेवमेवैतद्यज्ञस्यदुःष्टुतंदुःशस्तंसुष्टुतंसुशस्तंकुर्वन्नेतियदेतांहो
ताशंसतितंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीतिप्राजापत्यांशंसतिप्रजावैतंतुःप्रजामेवास्माएतत्संतनोतिज्योतिष्मतःपथोरक्ष
धियाकृतानितिदेवयानावैज्योतिष्मंतःपंथानस्तानेवास्माएतद्वितनोत्यनुल्बणंवयतजोगुवामपोमनुर्भवजनयादैव्यं
जनमित्येवैनंतन्मनोःप्रजयासंतनोतिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदेवानइंद्रोमघवाविरप्शीत्युत्तमयापरिदधा
तीयंवाइंद्रोमघवाविरप्शीकरत्सत्याचर्षणीधृदनर्वेतीयंवैसत्याचर्षणीधृदनर्वा ॥ त्वंराजाजनुषांधेह्यस्मेइतीयंवैराजा

१ 'एनांस्तद्धा म्ना' इतिभाष्यपाठः। एनान्पितॄनितितदर्थः। एनानित्यर्थे एनंस्तदितिछांदसं। २ भाष्ये 'अव्याहावा३तिमि' पाठः।

जनुषामधिश्रवोमाहिनंयज्ञरित्रइतीयंवैमाहिनंयज्ञश्रवोयजमानोजरितायजमानायैवैतामाशिषमाशास्तेतदुपस्पृश
न्भूमिंपरिदध्यात्तद्यस्यामेवयज्ञंसंभरतितिस्यामेवैनंतदंततःप्रतिष्ठापयत्यग्नेमरुद्भिःशुभयद्भिर्ऋक्वभिरित्याग्निमारुतमु
क्थंशस्त्वाग्निमारुत्यायजतियथाभागंतद्देवताःप्रीणातिप्रीणाति ॥३८॥ इतितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥
देवावाअसुरैर्युद्धमुपप्रायन्विजयायतानग्निर्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुवन्नपित्वमेह्यस्माकंवैत्वमेकोसीतिसनास्तुतो
न्वेष्यामीत्यब्रवीत्स्तुतनुमेति तथेतितंतेसमुत्क्रम्योपनिवृत्त्यास्तुवंस्तान्त्स्तुतोनुप्रैत्सत्रिःश्रेणिभूत्वात्र्यनीकोऽसुरान्यु
द्धमुपप्रायद्विजयायत्रिःश्रेणिरितिच्छंदांस्येवश्रेणीरकुरुतत्र्यनीकइतिसवनान्येवानीकानितानसंभाव्यंपराभावयत्त
तोवैदेवाअभवन्परासुरा भवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृव्योभवतियएवंवेदसावाएषागायत्र्येवयदग्निष्टोमश्चतुर्विं
शत्यक्षरावैगायत्रीचतुर्विंशतिरग्निष्टोमस्यस्तुतशस्त्राणितद्वैयदिदमाहुःसुधायांहवैवाजीसुहितोदधातीतिगायत्रीवैतन्न
हवैगायत्रीक्षमारमतऊर्ध्वाहवाएषायजमानमादायस्वरेतीत्यग्निष्टोमोवैतंनहवाऽअग्निष्टोमःक्षमारमतऊर्ध्वोहवाएषय
जमानमादायस्वरेतिसवाएषसंवत्सरएवयदग्निष्टोमश्चतुर्विंशत्यर्धमासोवैसंवत्सरश्चतुर्विंशतिरग्निष्टोमस्यस्तुतशस्त्राणि ॥ ४२ ॥
तंयथासमुद्रंस्रोत्याएवंसर्वेयज्ञक्रतवोपियंति ॥३९॥ दीक्षणीयेष्टिस्तायतेतामेवानुयाःकाश्चेष्टयस्ताःसर्वाअग्निष्टोममपि
यंतीळामुपह्वयतइळाविधावैपाकयज्ञाइळामेवानुयेकेचपाकयज्ञास्तेसर्वेग्निष्टोममपियंतिसायंप्रातरग्निहोत्रंजुह्वतिसायं

प्रातर्व्रतंप्रयच्छंतिस्वाहाकारेणाग्निहोत्रंजुह्वतिस्वाहाकारेणव्रतंप्रयच्छंतिस्वाहाकारमेवान्वग्निहोत्रमग्निष्टोममप्येतिपंच
दशप्रायणीयेसामिधेनीरन्वाहपंचदशदर्शपूर्णमासयोः प्रायणीयमेवानुदर्शपूर्णमासावग्निष्टोममपीतः सोमंराजानंक्रीणं
त्यौषधोवैसोमोराजौषधिभिस्तंभिषज्यंतियंभिषज्यंतिसोममेवराजानंक्रीयमाणमनुयानिकानिचभेषजानितानिसर्वा
ण्यग्निष्टोममपियंत्यग्निमातिथ्येमंथंत्यग्निंचातुर्मास्येष्वातिथ्यमेवानुचातुर्मास्यान्यग्निष्टोममपियंतिपयसाप्रवर्ग्येचरंति
पयसादाक्षायणयज्ञेप्रवर्ग्यमेवानुदाक्षायणयज्ञोग्निष्टोममप्येतिपशुरुपवसथेभवतितमेवानुयेकेचपशुबंधास्तेसर्वेग्निष्टो
ममपियंतीळादधोनामयज्ञक्रतुस्तंदध्नाचरंतिदध्नादधिघर्मेदधिघर्ममेवान्विळादधोग्निष्टोममप्येति ॥ ४० ॥ इतिनुपुर
स्तादथोपरिष्टात्पंचदशोक्थ्यस्यस्तोत्राणिपंचदशशस्त्राणिसमासोमासधासंवत्सरोविहितः संवत्सरोग्निर्वैश्वानरोग्निरग्नि
ष्टोमः संवत्सरमेवानूक्थ्योग्निष्टोममप्येत्युक्थ्यमपियंतमनुवाजपेयोप्येत्युक्थ्योहिसभवतिद्वादशरात्रेः पर्यायाः सर्वेपं
चदशास्तेद्वौद्वौसंपद्यात्रिंशदेकाविंशंषोळशिसामत्रिवृत्संधिः सात्रिंशत्समासंत्रिंशन्मासस्यरात्रयोमासधासंवत्सरोविहि
तः संवत्सरोग्निर्वैश्वानरोग्निरग्निष्टोमः संवत्सरमेवान्वतिरात्रोग्निष्टोममप्येत्यतिरात्रमपियंतमन्वप्तोर्यामोप्येत्यत्यतिरा
त्रोहिसभवत्येतद्वैयेचपुरस्ताद्येचोपरिष्टाद्यज्ञक्रतवस्तेसर्वेग्निष्टोममपियंतितस्यसंस्तुतस्यनवतिशतंस्तोत्रियाः सायानव
तिस्तेदशत्रिवृतोऽथयानवतिस्तेदशाऽथयादशतासामेकास्तोत्रियोदेतित्रिवृत्परिशिष्यतेसोसावेकविंशोध्याहितस्तप

तिंविषुवान्वाएषस्तोमानांदशवाएतस्मादवाचस्त्रिवृतोदशपरांचोमध्यएषएकविंशउभयतोध्याहितस्तपतितद्यासौस्तो
त्रियोदेतिंसैतस्मिन्नध्यूह्यांसयजमानस्तद्दैवंक्षत्रंसहोबलमश्नुतेहवैदेवंक्षत्रंसहोबलमेतस्यहसायुज्यंसरूपतांसलोकताम
श्नुतेयएवंवेद॥४१॥देवावाअसुरैर्विजिग्यानाऊर्ध्वाःस्वर्गंलोकमायंन्त्सोग्निर्दिविस्पृगूर्ध्वउदश्रयतसःस्वर्गस्यलोकस्यद्वा
रमवृणोदग्निर्वैस्वर्गस्यलोकस्याधिपतिस्तंवसवःप्रथमाआगच्छंस्तएनमब्रुवन्नतिनोर्जस्याकाशंनःकुर्वितिसनास्तुतोतिस्र
क्ष्यइत्यब्रवीत्स्तुतनुमेतितथेतितंतेत्रिवृतास्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जततेयथालोकमगच्छंस्तंरुद्राआगच्छंस्तएनमब्रुव
न्नतिनोर्जस्याकाशंनःकुर्वितिसनास्तुतोतिस्रक्ष्यइत्यब्रवीत्स्तुतनुमेतितथेतितंतेपंचदशेनस्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जं
ततेयथालोकमगच्छंस्तमादित्याआगच्छंस्तएनमब्रुवन्नतिनोर्जस्याकाशंनःकुर्वितिसनास्तुतोतिस्रक्ष्यइत्यब्रवीत्स्तुतनु
मेतितथेतितंतेसप्तदशेनस्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जततेयथालोकमगच्छंस्तंविश्वेदेवाआगच्छंस्तएनमब्रुवन्नतिनोर्ज
स्याकाशंनःकुर्वितिसनास्तुतोतिस्रक्ष्यइत्यब्रवीत्स्तुतनुमेतितथेतितंतएकविंशेनस्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जततेयथा
लोकमगच्छंन्नेकैकेनवैतंदेवाःस्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जततेयथालोकमगच्छंन्नथहैनमेषएतैःसर्वैःस्तोमैःस्तौतियोय
जतेयश्चैनमेवंवेदातीतुतमर्जातांअतिहवाएनमर्जतेस्वर्गंलोकमभियएवंवेद॥४२॥सवाएषोग्निरेवयदग्निष्टोमस्तंयदस्तुवं

१ भाष्ये 'मर्जते' इतिपाठः मर्जतएव प्रापयत्येवेतितदर्थः ।

स्तस्मादग्निस्तोमस्तमग्निस्तोमंसंतमग्निष्टोमइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवास्तंयच्चतुष्टयादेवाश्चतुर्भिःस्तोमैरस्तु
वंस्तस्माच्चतुःस्तोमस्तंचतुःस्तोमंसंतंचतुःष्टोमइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाअथयदेनमूर्ध्वंसंतंज्योतिर्भूतम
स्तुवंस्तस्माज्ज्योतिस्तोमस्तंज्योतिस्तोमंसंतंज्योतिष्टोमइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाःसवाएषोपूर्वोनपरोय
ज्ञक्रतुर्यथारथचक्रमनंतमेवंयदग्निष्टोमस्तस्ययथैवप्रायणंतथोदयनंतदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ यदस्यपूर्वमपरंतदस्यंय
द्वस्यापरंतद्वस्यपूर्वं॥अहेरिवसर्पणंशाकलस्यंनविजानंतियतरत्परस्तादितियथाह्येवास्यप्रायणमेवमुदयनमसदितितदा
हुर्यत्त्रिवृत्प्रायणमेकविंशमुदयनंकेनतेसमेइतियोवाएकविंशस्त्रिवृद्वैसोऽथोयदुभौतृचौतृचिनाविति ब्रूयात्तेनेति॥४३॥
योवाएषतपत्येषोग्निष्टोमएषसाह्नस्तंसहैवाह्नासंस्थापयेयुःसाह्नोवैनामतेनासंत्वरमाणाश्चरेयुर्यथैवप्रातःसवनंएवंमाध्यं
दिनएवंतृतीयसवनंएवमुहयजमानोप्रमायुकोभवतियद्धवाइदंपूर्वयोःसवनयोरसंत्वरमाणाश्चरंतितस्माद्धेदंप्राच्योग्रा
मताबहुलाविष्टाअथयद्धेदंतृतीयसवनेसंत्वरमाणाश्चरंतितस्माद्धेदंप्रत्यंचिदीर्घारण्यानिभवंतितथाहयजमानःप्रमायु
कोभवतितेनासंत्वरमाणाश्चरेयुर्यथैवप्रातःसवनएवंमाध्यंदिनंएवंतृतीयसवनंएवमुहयजमानोप्रमायुकोभवतिसएतमे
वशस्त्रेणानुपर्यावर्तेतंयदावाएषप्रातरुदेत्यथमंद्रंतपतितस्मान्मंद्रयावाचाप्रातःसवनेशंसेदथयदाभ्येत्यथबलीयस्तपति
तस्माद्बलीयस्यावाचामध्यंदिनेशंसेदथयदाभितरामेत्यथबलिष्ठतमंतपतितस्माद्बलिष्ठतमयावाचातृतीयसवनेशंसेदेवं

शंसेद्यदिवाचईशीतंवाग्घिशस्त्रंयथातुवाचोत्तरोत्तरिण्योत्सहेतंसमापनायतयाप्रतिपद्येतैतत्सुशस्ततममिवभवतिसवा
ऽएषनकदाचनास्तमेतिनोदेतितंयदस्तमेतीतिमन्यंतेह्नएवतदंतमित्वाऽथात्मानंविपर्यस्यतेरा[1]त्रीमेवावस्तात्कुरुतेहःपर
स्तादथयदेनंप्रातरुदेतीतिमन्यंतेरात्रेरेवतदंतमित्वाथात्मानंविपर्यस्यतेहरेवावस्तात्कुरुतेरात्रींपरस्तात्सवाएषनकदाच
ननिम्रोचतिनहवैकदाचननिम्रोचंत्येतस्यहसायुज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेयएवंवेदयएवंवेद।४४।इतिचतुर्थोध्यायः४
यज्ञोवैदेवेभ्योन्नाद्यमुदक्रामंत्तेदेवाअब्रुवन्यज्ञोवैनोन्नाद्यमुदक्रमीदन्विमंयज्ञमन्नमन्विच्छामेतितेब्रुवन्कथमन्विच्छा
मेतिब्राह्मणेनचच्छंदोभिश्चेत्यब्रुवंस्तेब्राह्मणंछंदोभिरदीक्षयंस्तस्यांतंयज्ञमतन्वतापिपत्नीःसमयाजयंस्तस्माद्धाप्येतर्हिदी
क्षणीयायामिष्टावांतमेवयज्ञंतन्वतेऽपिपत्नीःसंयाजयंतितमनुन्यायमन्ववायंस्तेप्रायणीयमतन्वततंप्रायणीयेननेदीयो
न्वागच्छंस्तेकर्मभिःसमत्वरंततच्छंय्वंतमकुर्वंस्तस्माद्धाप्येतर्हिप्रायणीयंशंय्वंतमेवभवतितमनुन्यायमन्ववायंस्तआति
थ्यमतन्वततमातिथ्येननेदीयोन्वागच्छंस्तेकर्मभिःसमत्वरंततदिळांतमकुर्वंस्तस्माद्धाप्येतर्ह्यातिथ्यमिळांतमेवभवतित
मनुन्यायमन्ववायंस्तउपसदोतन्वततमुपसद्भिर्नेदीयोन्वागच्छंस्तेकर्मभिःसमत्वरंततेतिस्रःसामिधेनीरनूच्यतिस्रोदेव
ताऽअयजंस्तस्माद्धाप्येतर्ह्युपसत्सुतिस्रऽएवसामिधेनीरनूच्यतिस्रोदेवतायजंतितमनुन्यायमन्ववायंस्तउपवसथमतन्व ॥ ४४ ॥

१ 'रात्रिंपरस्तात्' इति भाष्ये ।

तंतमुपवसथ्येहन्याम्रुवंस्तमाश्वातंयज्ञमतन्वतापिपत्नीःसमयाजयंस्तस्माद्धाप्येतर्ह्युपवसथआतमेवयज्ञंतन्वतेपिपत्नीःसं
याजयंतितस्मादेतेषुपूर्वेषुकर्मसुशनैस्तरांशनैस्तरामिवानुब्रूयादनूत्सारमिवहितेतमायंस्तस्मादुपवसथेयावत्यावाचांका
मयीततावत्यानुब्रूयादाप्तोहिसतर्हिभवतीतितमाश्वाब्रुवंस्तिष्ठस्वनोन्नाद्यायेतिसनेत्यब्रवीत्कथंवस्तिष्ठेयेतितानीक्षतैवत
मब्रुवन्ब्राह्मणेनचनश्छंदोभिश्चसयुग्भूत्वान्नाद्यायतिष्ठस्वेतितथेतितस्माद्धाप्येतर्हियज्ञःसयुग्भूत्वादेवेभ्योहव्यंवहतिब्रा
ह्मणेनचच्छंदोभिश्च॥४५॥त्रीणिहवैयज्ञेक्रियंतेजग्धंगीर्णंवांतंतद्धैतदेवजग्धंयदाशंसमानमार्त्विज्यंकारयतउतवामेद
द्यादुतवामावृणीतेतितद्धतत्पराङेवयथाजग्धंनहैवतद्यजमानंभुनक्त्यथहैतदेवगीर्णंयद्बिभ्यदार्त्विज्यंकारयतउतवा
मानबाधेतोतवामेनयज्ञवेशसंकुर्यादितितद्धतत्पराङेवयथागीर्णंनहैवतद्यजमानंभुनक्त्यथहैतदेववांतंयदभिशस्यमा
नमार्त्विज्यंकारयतेयथाहवाइदंवांतान्मनुष्याबीभत्संतएवंतस्माद्देवास्तद्धतत्पराङेवयथावांतंनहैवतद्यजमानंभुनक्ति
सएतेषांत्रयाणामाशांनेयात्तंयद्येतेषांत्रयाणामेकंचिदकाममभ्याभवेत्तस्यास्तिवामदेव्यस्यस्तोत्रेप्रायश्चित्तिरिदंवाइदंवा
मदेव्यंयजमानलोकोमृतलोकःस्वर्गोलोकस्तत्त्रिभिरक्षरैर्न्यूनंतस्यस्तोत्रउपसृप्यत्रेधात्मानंविगृह्णीयात्पुरुषइतिसएतेषु
लोकेष्वात्मानंदधात्यस्मिन्यजमानलोकेस्मिन्नमृतलोकेस्मिन्स्वर्गेलोकेससर्वांदुरिष्टिमत्येत्यपियदिसमृद्धाइवऋत्विजः

१ भाष्ये ‘ रिदंवामदेवां ’ इत्येवपाठः द्वितीयमिदंवेतिनास्ति ।

स्युरितिहस्माहाथहैतज्जपेदेवेति ॥ ४६ ॥ छंदांसिवैदेवेभ्योहव्यमूढ्वाश्रांतानिजघनार्धेयज्ञस्यतिष्ठंतियथाश्वोवाश्वतरो
वोहिवांस्तिष्ठेदेवंतेभ्यएतंमैत्रावरुणंपशुपुरोळाशमनुंदेविकाहवींषिनिर्वपेद्धात्रेपुरोळाशंद्वादशकपालंयोधातासवषट्का
रोनुमत्यैचरुंयानुमतिःसागायत्रीराकायैचरुंयाराकासात्रिष्टुप्सिनीवाल्यैचरुंयासिनीवालीसाजगतीकुह्वैचरुंयाकुहूःसा
नुष्टुबेतानिवावसर्वाणिच्छंदांसिगायत्रंत्रैष्टुभंजागतमानुष्टुभमन्वन्यान्येतानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतएतैर्हवाअस्यच्छं
दोभिर्यजतःसर्वैश्छंदोभिरिष्टंभवतियएवंवेदतद्वैयदिदमाहुःसुधायांहवैवाजीसुहितोदधातीतिच्छंदांसिवैतत्सुधायांह
वाएनंछंदांसिदधत्यननुध्यायिनंलोकंजयतियएवंवेदतद्धैकआहुर्धातारमेवसर्वासांपुरस्तात्पुरस्तादाज्येनपरियजेत्तदा
सुसर्वासुमिथुनंदधातीतितदुवाआहुर्जामिवाएतद्यज्ञेक्रियतेयत्रसमानीभ्यामृग्भ्यांसमानेहन्यजतीतियदिहवाअपिब
ह्व्यइवजायाःपतिर्वावतासांमिथुनंतद्यदासांधातारंपुरस्ताद्यजतितदासुसर्वासुमिथुनंदधातीतिनुदेविकानां॥४७॥ अ
थदेवीनांसूर्यायपुरोळाशमेककपालंयःसूर्यःसधातासउएववषट्कारोदिवेचरुंयाद्यौःसानुमतिःसोऽएवगायत्र्युषसेचरुंयो
षाःसाराकासोएवत्रिष्टुब्गवेचरुंयागौःसासिनीवालीसोएवजगतीपृथिव्यैचरुंयापृथिवीसाकुहूःसोएवानुष्टुबेतानिवावस
र्वाणिच्छंदांसिगायत्रंत्रैष्टुभंजागतमानुष्टुभमन्वन्यान्येतानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतएतैर्हवाअस्यच्छंदोभिर्यजतःसर्वै
श्छंदोभिरिष्टंभवतियएवंवेदतद्वैयदिदमाहुःसुधायांहवैवाजीसुहितोदधातीतिच्छंदांसिवैतत्सुधायांहवाएनंछंदांसिदध

त्यंननुध्यायिनंल्लोकंजयतियएवंवेदंतद्धैकआहुःसूर्यमेवसर्वासांपुरस्तात्पुरस्तादाज्येनपरियजेत्तदासुसर्वासुमिथुनंदधा
तीतितंतदुवाआहुर्जामिवाएतद्यज्ञेक्रियतेयत्रसमानीभ्यामृग्भ्यांसमानेहन्यजतीतिंयदिह्वाअपिबह्व्यइवजायाःपतिर्वा
वतासांमिथुनंतद्यदासांसूर्यंपुरस्ताद्यजतितदासुसर्वासुमिथुनंदधातितायाइमास्ताअमूर्याअमूस्ताइमाअन्यतराभिर्वा
वतंकाममाप्नोतिंयएतासूभयीषुंताउभयीर्गतःश्रियःप्रजातिकामस्यसंनिर्वपेन्नेत्वेषिष्यमाणस्यंयदेनाएषिष्यमाणस्यसं
निर्वपेदीश्वरोहास्यवित्तेदेवाअरंतोर्यद्वाअयमात्मनेलममंस्तेतिताहशुचिवृक्षोगौपालायनोवृद्धद्युम्नस्याभिप्रतारिणस्यो
भयीर्यज्ञेसंनिरुवापंतस्यहरथगृत्संगाहमानंदृष्ट्वोवाचेत्थमहमस्यराजन्यस्यदेविकाश्चदेवीश्चोभयीर्यज्ञेसममादयंयदस्ये
त्थंरथगृत्सोगाहतइतिंचतुःषष्टिंकवचिनःशश्वद्धास्यतेपुत्रनप्तारआसुः ॥ ४८ ॥ अग्निष्टोमंवैदेवाअश्रयंतोक्थान्यसुरां
स्तेसमावद्वीर्याएवासन्नव्यावर्तंततान्भरद्वाजऋषीणामपश्यंदिमेवाअसुराउक्थेषुश्रितास्तानेषांनकश्चनपश्यतीतिंसोग्नि
मुदह्वयंतेह्यूषुब्रवाणितेंग्नइत्थेतरागिरइत्यंसुर्याहवाइतरागिरःसोग्निरुपोत्तिष्ठन्नब्रवीत्किंस्विदेवमह्यंकृशोदीर्घःपलितो
वक्ष्यतीतिंभरद्वाजोहवैकृशोदीर्घःपलितआसंसोब्रवीदिमेवाअसुराउक्थेषुश्रितास्तान्वोनकश्चनपश्यतीतिंतानग्निरश्वो
भूत्वाभ्यत्यद्रवंयदग्निरश्वोभूत्वाभ्यत्यद्रवंत्तत्साकमश्वंसामाभवंत्तत्साकमश्वस्यसाकमश्वत्वंतदाहुःसाकमश्वेनोक्था
निप्रणयेंदप्रणीतानिवावतान्युक्थानियान्यन्यत्रसाकमश्वादितिंप्रमंहिष्ठीयेनप्रणयेदित्याहुःप्रमंहिष्ठीयेनवैदेवाअसुरानु

क्थेभ्यःप्राणुदंतंतत्प्राहैवप्रमंहिष्ठीयेननयेत्प्रसाकमश्वेन ॥ ४९ ॥ तेवाअसुरामैत्रावरुणस्योक्थमश्रयंतंसोब्रवीदिंद्रःक
श्चाहंचेमानितोऽसुरान्नोत्स्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्वरुणंस्तस्मादैंद्रावरुणंमैत्रामरुणस्तृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्वरुण
श्चततोनुदेतांतेवैततोपहताअसुराब्राह्मणाच्छंसिनउक्थमश्रयंतंसोब्रवीदिंद्रःकश्चाहंचेमानितोसुरान्नोत्स्यावहाइत्यहंचे
त्यब्रवीद्बृहस्पतिस्तस्मादैंद्राबार्हस्पत्यंब्राह्मणाच्छंसीतृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्बृहस्पतिश्चततोनुदेतांतेवैततोपहता
असुराअच्छावाकस्योक्थमश्रयंतंसोब्रवीदिंद्रःकश्चाहंचेमानितोसुरान्नोत्स्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्विष्णुस्तस्मादैंद्रावैष्णव
मच्छावाकस्तृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्विष्णुश्चततोनुदेतांद्वंद्वमिंद्रेणदेवताःशस्यंतेद्वंद्वंवैमिथुनंतस्माद्वंद्वान्मिथुनंप्र
जायतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदाथहैतेपोत्रीयाश्चनेष्ट्रीयाश्चचत्वारऋतुयाजाःषळृचःसाविराड्दशिनींत
द्विराजियज्ञंदशिन्यांप्रतिष्ठापयंतिप्रतिष्ठापयंति ॥ ५० ॥ इतिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ इतितृतीयपंचिकासमाप्ता ॥३॥

॥ इतितृतीयपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथचतुर्थपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ देवावैप्रथमेनाह्नेंद्रायवज्रंसमभरँस्तंद्वितीयेनाह्नासिंचँस्तंतृतीयेनाह्नाप्रायच्छँस्तंच
तुर्थेहन्प्राहरंत्तस्माच्चतुर्थेहन्षोळशिनंशंसतिवज्रोवाएषयत्षोळशींतद्यच्चतुर्थेहन्षोळशिनंशंसतिवज्रमेवतत्प्रहरतिद्विष
तेभ्रातृव्यायवधँयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्तवैवज्रोवैषोळशीपशवउक्थानितंपरस्तादुक्थानांपर्यस्यशंसतितंयत्परस्तादुक्था
नांपर्यस्यशंसतिवज्रेणैवतत्षोळशिनापशून्परिगच्छतितस्मात्पशवोवज्रेणैवषोळशिनापरिगतामनुष्यानभ्युपावर्ततेंत
स्मादश्वोवापुरुषोवांगौर्वाहस्तीवापरिगतएवंस्वयमात्मनेतएवंवाचाभिषिद्धउपावर्ततेंवज्रमेवषोळशिनंपश्यन्वज्रेणैव
षोळशिनापरिगतोंवाग्घिवज्रोवाक्षोळशींतदाहुःकिंषोळशिनःषोळशित्वमितिषोळशःस्तोत्राणांषोळशःशस्त्राणांषोळ
शभिरक्षरैरादत्तेंषोळशभिःप्रणौतिषोळशपदांनिविदंदधातितत्षोळशिनःषोळशित्वंद्वेवाअक्षरेअतिरिच्येतेंषोळशिनो
नुष्टुभमभिसंपन्नस्यवाचोवावतौस्तनौसत्यानृतेवावतेअवत्येनंसत्यँनैनमनृतंहिनस्तियएवंवेद।१।गौरिवीतंषोळशिसा
मकुर्वीततेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगौरिवीतँतेजस्वीब्रह्मवर्चसीभवतियएवंविद्वान्गौरिवीतँषोळशिसा
मकुरुतेंनानदंषोळशिसामकर्तव्यमित्याहुरिंद्रोवैवृत्रायवज्रमुदयच्छंत्तमस्मैप्राहरत्तमभ्यहनंत्सोभिहतोव्यनदंद्यद्व्यनद
त्तन्नानदंसामाभवंत्तन्नानदस्यनानदत्वंमभ्रातृव्यंवाएतद्भ्रातृव्यहासामंयन्नानदमभ्रातृव्योभ्रातृव्यहाभवतियएवंवि
द्वान्नानदंषोळशिसामकुरुतेंतद्यदिनानदंकुर्युरविहृतःषोळशीशंस्तव्योऽविहृतासुहितासुस्तुवतेंयदिगौरिवीतंविहृतःषो

ळशीशंस्तव्योविहृतासुहितासुस्तुवते॥२॥अथातश्छंदांस्येवव्यतिषजंत्यात्वावहंतुहरयंउपोषुशृणुहीगिरइतिगायत्रीश्च
पंक्तीश्चव्यतिषजतिगायत्रोवैपुरुषःपांक्ताःपशवःपुरुषमेवतत्पशुभिर्व्यतिषजतिपशुषुप्रतिष्ठापयतियदुगायत्रीचपंक्ति
श्चंतेद्वेअनुष्टुभौतेनोवाचोरूपादनुष्टुभोरूपाद्वज्ररूपान्नैतियदिंद्रपृतनाज्येऽयंतेअस्तुहर्यतइत्युष्णिहश्चबृहतीश्चव्यतिष
जंत्यौष्णिहोवैपुरुषोबार्हताःपशवःपुरुषमेवतत्पशुभिर्व्यतिषजतिपशुषुप्रतिष्ठापयतियदुष्णिक्चबृहतीचंतेद्वेअनुष्टुभौ
तेनोवाचोरूपादनुष्टुभोरूपाद्वज्ररूपान्नैत्याधूर्षस्मैब्रह्मन्वीरब्रह्मकृतिंजुषाणइतिद्विपदांचत्रिष्टुभंचव्यतिषजतिद्विपाद्वै
पुरुषोवीर्यंत्रिष्टुप्पुरुषमेवतद्वीर्येणव्यतिषजतिवीर्येप्रतिष्ठापयतितस्मात्पुरुषोवीर्येप्रतिष्ठितःसर्वेषांपशूनांवीर्यवत्तमोयदु
द्विपदाचविंशत्यक्षरात्रिष्टुप्चंतेद्वेअनुष्टुभौतेनोवाचोरूपादनुष्टुभोरूपाद्वज्ररूपान्नैत्येषब्रह्माप्रतेमहेविदथेशंसिषंहरीइ
तिद्विपदाश्चजगतीश्चव्यतिषजतिद्विपाद्वैपुरुषोजागताःपशवःपुरुषमेवतत्पशुभिर्व्यतिषजतिपशुषुप्रतिष्ठापयतितस्मा
त्पुरुषःपशुषुप्रतिष्ठितोत्तिचैनानधिचतिष्ठतिवशेचास्यंयदुद्विपदाचषोळशाक्षराजगतीचंतेद्वेऽअनुष्टुभौतेनोवाचोरूपा
दनुष्टुभोरूपाद्वज्ररूपान्नैतित्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरं॥ प्रोष्वस्मैपुरोरथमित्यतिच्छंदसःशंसतिच्छंदसांवैयोरसोत्यक्ष
रंत्सोतिच्छंदसमभ्यत्यक्षरंत्तदतिच्छंदसोतिच्छंदस्त्वंसर्वेभ्योवाएषच्छंदोभ्यःसंनिर्मितोयत्षोळशीतद्यदतिच्छंदसःशंस
तिंसर्वेभ्यएवैनंतच्छंदोभ्यःसंनिर्मिमीतेसर्वेभ्यश्छंदोभ्यःसंनिर्मितेनषोळशिनाराध्नोतियएवंवेद ॥ ३ ॥ महानाम्नीना

नुपसर्गानुपसृजंत्ययंवैलोकः प्रथमामहानाम्न्यंतरिक्षलोकोद्वितीयासौलोकस्तृतीयासर्वेभ्योवाएषलोकेभ्यः संनिर्मितोय
त्षोळशींतद्यन्महानाम्नीनामुपसर्गानुपसृजतिसर्वेभ्यएवैनंतल्लोकेभ्यः संनिर्मिमीतेसर्वेभ्योलोकेभ्यः संनिर्मितेनंषोळशि
नाराध्नोतियएवंवेदप्रप्रवस्त्रिष्टुभमिषमर्चतप्रार्चत॥योव्यतीरफाणयदितिप्रज्ञाताअनुष्टुभः शंसतितद्यथेहचेहचापथेन
चरित्वापंथानंपर्यवेयात्तादृक्तद्यत्प्रज्ञाताअनुष्टुभः शंसतिसयोव्याप्नोगतश्रीरिवमन्येतविहृतंषोळशिनंशंसयेन्नेच्छंदसां
कृच्छ्रादवपद्याईत्यथयः पाप्मानमपजिघांसुः स्याद्विहृतंषोळशिनंशंसयेद्व्यतिषक्तइववैपुरुषः पाप्मनाव्यतिषक्तमेवास्मैत
त्पाप्मानंशमलमपहंत्यपपाप्मानंहतेयएवंवेदोद्यद्ब्रध्नस्यविष्टपमित्युत्तमयापरिदधातिस्वर्गोवैलोकोब्रध्नस्यविष्टपंस्वर्गमेव
तल्लोकंयजमानंगमयत्यपाः पूर्वेषांहरिवः सुतानामितियजतिसर्वेभ्योवाएषसवनेभ्यः संनिर्मितोयत्षोळशींतद्यदपाः पूर्वे
षांहरिवः सुतानामितियजतिपीतवद्वैप्रातः सवनंप्रातः सवनादेवैनंतत्संनिर्मिमीतेऽथोइदंसवनंकेवलंतइतिमाध्यंदिनंवै
सवनंकेवलंमाध्यंदिनादेवैनंतत्सवनात्संनिर्मिमीतेमभद्धिसोमंमधुमंतमिंद्रेतिमद्वद्वैतृतीयसवनंतृतीयसवनादेवैनंतत्सं
निर्मिमीतेसत्रावृषंजठरआवृषस्वेतिवृषण्वद्वैषोळशिनोरूपंसर्वेभ्योवाएषसवनेभ्यः संनिर्मितोयत्षोळशींतद्यदपाः पूर्वेषां
हरिवः सुतानामितियजतिसर्वेभ्यएवैनंतत्सवनेभ्यः संनिर्मिमीतेसर्वेभ्यः सवनेभ्यः संनिर्मितेनषोळशिनाराध्नोतियएवंवे
दमहानाम्नीनांपंचाक्षरानुपसर्गानुपसृजंत्येकादशाक्षरेषुपादेषुसर्वेभ्योवाएषच्छंदोभ्यः संनिर्मितोयत्षोळशींतद्यन्महाना

स्त्रीनांपंचाक्षरानुपसर्गानुपसृजंत्येकादशाक्षरेषुपादेषुंसर्वेभ्यऽएवैनंतच्छंदोभ्यःसंनिर्मिमीतेसर्वेभ्यश्छंदोभ्यःसंनिर्मिते
नंषोळशिनाराध्नोतियएवंवेद ॥ ४ ॥ अहवैदेवाअश्रयंतरात्रीमसुरास्तेसमावद्वीर्याएवासन्नव्यावर्तंतमोब्रवीदिंद्रःकश्चा
हंचेमानितोसुरान्रात्रीमन्ववेष्यावइतिंसदेवेषुनप्रत्यविंदद्विभयूरात्रेस्तमसोमृत्योस्तस्माद्धाप्येतर्हिनक्तंयावन्मात्रमि
वैवापक्रम्यबिभेतितंतमइवहिरात्रिर्मृत्युरिव ॥ तंवैछंदांस्येवान्ववायंस्तंयच्छंदांस्येवान्ववायंस्तस्मादिंद्रश्चैवच्छंदांसिच
रात्रींवहंतिंननिविच्छस्यतेनपुरोरुङ्धाय्यानान्यादेवतेंद्रश्चह्येवंच्छंदांसिचरात्रींवहंतिंतान्वैपर्यायैरेपर्यायमनुदंतंय
त्पर्यायैःपर्यायमनुदंतंतत्पर्यायाणांपर्यायत्वंतान्वैप्रथमेनैवपर्यायेणंपूर्वरात्रादनुदंतंमध्यमेनमध्यरात्रादुत्तमेनापररात्रा
दंपिशर्वर्याअनुस्मसीत्यब्रुवंन्नापिशर्वराणिखलुवाएतानिच्छंदांसीतिहस्माहैतानिहींद्रंरात्रेस्तमसोमृत्योर्बिभ्यतमत्यपार
यंस्तदपिशर्वराणामपिशर्वरत्वं ॥ ५ ॥ पांतमावोअंधसइंत्यंधस्वत्यानुष्टुभारात्रींप्रतिपद्यतंआनुष्टुभीवैरात्रिरेतद्रात्रिरू
पंमंधस्वत्यःपीतवत्योमद्वत्यंस्त्रिष्टुभोयाज्याभवंत्यभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंप्रथमेनपर्यायेणस्तुवतेंप्रथमान्येवपदा
निपुनराददतेंयदेवैषामश्वागावआसंस्तदेवैषांतेनाददतेंमध्यमेनपर्यायेणस्तुवतेंमध्यमान्येवपदानिपुरानददतेंयदेवैषा
मनोरथाआसंस्तदेवैषांतेनाददतंउत्तमेनपर्यायेणस्तुवतंउत्तमान्येवपदानिपुनराददतेंयदेवैषांवासोहिरण्यंमणिरध्यात्म
मासींत्तदेवैषांतेनाददतंआद्विषतोवसुदत्तेनिरेनमेभ्यःसर्वेभ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेदंपवमानवदहरित्याहुंर्नरात्रिःपव

मानवतींकथमुभेपवमानवतीभवतः केनतेसमावद्भाजौभवतइतियदेवेंद्रायमद्वनेसुतमिदंवसोसुतमंधइदंह्यन्वोजसासु
तमितिस्तुवंतिचशंसंतिचतेनरात्रिः पवमानवतींतेनोभेपवमानवतीभवतस्तेनतेसमावद्भाजौभवतः पंचदशस्तोत्रमहरि
त्याहुर्नरात्रिः पंचदशस्तोत्रांकथमुभेपंचदशस्तोत्रेभवतः केनतेसमावद्भाजौभवतइतिद्वादशस्तोत्राण्यपिशर्वराणितिसृ
भिर्देवताभिः संधिनाराथंतरेणस्तुवतेतेनरात्रिः पंचदशस्तोत्रांतेनोभेपंचदशस्तोत्रेभवतस्तेनतेसमावद्भाजौभवतः परि
मितंस्तुवंत्यपरिमितमनुशंसतिपरिमितंवैभूतमपरिमितंभव्यमपरिमितस्यावरुद्ध्याइत्यतिशंसतिस्तोत्रमतिवैप्रजात्मा
नमतिपशवस्तद्यत्स्तोत्रमतिशंसतियदेवास्यात्यात्मानंतदेवास्यैतेनावरुंधेवरुंधे ॥ ६ ॥ इतिप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

प्रजापतिर्वैसोमायराज्ञेदुहितरंप्रायच्छत्सूर्यांसावित्रींतस्यैसर्वेदेवावराआगच्छंस्तस्याएतत्सहस्रंवहतुमन्वाकरोद्यदे
तदाश्विनमित्याचक्षतेनाश्विनंहैवतद्यदर्वाक्सहस्रंतस्मात्तत्सहस्रंवैवशंसेद्भूयोवाप्राश्यघृतंशंसेद्यथाहवाइदमनोवारथो
वाक्तोवर्ततंएवंहैवाक्तोवर्ततेशकुनिरिवोत्पतिष्यन्नाह्वयीततस्मिन्देवानसमजानतममेदमस्तुममेदमस्त्विवतितेसंजाना
नाअब्रुवन्नाजिमस्यायामहैसयोनउज्जेष्यतितस्येदंभविष्यतीतितेग्नेरेवाधिगृहपतेरादित्यंकाष्ठामकुर्वततस्मादाग्नेयीप्रति
पद्भवत्याश्विनस्याग्निर्होतागृहपतिःसराजेतितद्धैकआहुरग्निंमन्येपितरमग्निमापिमित्येतयाप्रतिपद्येतदिविशुक्रंयजतं
सूर्यस्येतिप्रथमयैवऋचाकाष्ठामाप्नोतीतितत्तन्नादृत्यंयएनंतत्रब्रूयादग्निमग्निमितिवैप्रत्यपाद्यग्निमापत्स्यतीतिशश्वत्तथा

स्यांत्तस्मादग्निर्होतागृहपतिःसराजेंत्येतयैवप्रतिपद्येतंगृहपतिवतीप्रजातिमतीशांतांसर्वायुःसर्वायुत्वायंसर्वमायुरेतिय
एवंवेद ॥ ७ ॥ तासांवैदेवतानांमाजिंधावंतीनामभिसृष्टानांमग्निर्मुखंप्रथमःप्रत्यपद्यतंतमश्विनावन्वागच्छतांतमब्रू
तामपोदिह्यावांवाइदंजेष्यावइतिंसतथेत्यब्रवींत्तस्यवैममेहाप्यस्त्विर्तितथेतितस्माअप्यत्राकुरुतांतस्मादाग्नेयमाश्विने
शस्यतेंताउषसमन्वागच्छतांतामब्रूतामपोदिह्यावांवाइदंजेष्यावइतिंसातथेत्यब्रतींत्तस्यैवैममेहाप्यस्त्विततिथेतिंतस्या
अप्यत्राकुरुतांतस्मादुषस्यमाश्विनेशस्यतेंताविंद्रमन्वागच्छतांतमब्रूतामावांवाइदंमघवन्जेष्यावइतिंनहतंदधृषतुरपो
दिहीतिवकुंसतथेत्यब्रवींत्तस्यवैममेहाप्यस्त्विततिथेतिंतस्माअप्यत्राकुरुतांतस्मादैंद्रमाश्विनेशस्यतेंतदश्विनाउदजय
तामश्विनावाश्नुवातांयदश्विनाउदजयतामश्विनावाश्नुवातांतस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षतेंऽश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवे
दंतदाहुर्यच्छस्यतंआग्नेयंशस्यतउषस्यंशस्यतऐंद्रंमथकस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षतइंत्यश्विनौहितदुदजयतांमश्विना
वाश्नुवातांयदश्विनाउदजयतामश्विनावाश्नुवातांतस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षतेंऽश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेद॥ ८॥अश्व
तरीरथेनाग्निराजिमधावंत्तासांप्राजमानोयोनिमकूलयंत्तस्मात्तानविजायंतेंगोभिररुणैरुषाआजिमधावंत्तस्मादुषस्याग
तायांमरुणमिवैवप्रभात्युषसोरूपंमश्वरथेनेंद्रआजिमधावंत्तस्मात्सउच्चैर्घोषउपब्दिमान्क्षत्रस्यरूपंमैंद्रोहिसगर्दभरथेना
श्विनाउदजयतांमश्विनावाश्नुवातांयदश्विनाउदजयतांमश्विनावाश्नुवातांतस्मात्ससृतजवोदुग्धदोहःसर्वेषामेतर्हिवा

हनानामनाशिष्ठोरेतसंस्त्वस्यवीर्यंनाहरतांतस्मात्सद्धिरेतावाजींतदाहुःसप्तसौर्याणिच्छंदांसिशंसेद्यथैवाग्नेयंयथोषस्यं
यथाश्विनंसप्तवैदेवलोकाःसर्वेषुदेवलोकेषुराध्नोतीतितत्तन्नाद्दत्यंत्रीण्येवशंसेत्त्रयोवाऽइमेत्रिवृतोलोकाऽएषामेवलोका
नामभिजित्यैतदाहुरुदुत्यंजातवेदसमितिसौर्याणिप्रतिपद्येतेतितत्तन्नाद्दत्यंयथैवगत्वाकाष्ठामपराध्नुयात्तादृक्तत्सूर्योनो
दिवस्पात्वित्येतेनैवप्रतिपद्येतयथैवगत्वाकाष्ठामभिपद्येततादृक्तदुदुत्यंजातवेदसमितिद्वितीयंशंसतिचित्रंदेवानामुद
गादनीकमितित्रैष्टुभंमसौवावचित्रंदेवानामुदेतितस्मादेतच्छंसतिनमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसऽइतिजागतंतद्वाशीःपद
माशिषमेवैतेनाशास्तऽआत्मनेचयजमानायच ॥ ९ ॥ तदाहुःसूर्योनातिशस्योबृहतीनातिशस्यायत्सूर्यमतिशंसेद्ब्रह्मव
र्चसमतिपद्येतयद्बृहतीमतिशंसेत्प्राणानतिपद्येतेतींद्रक्रतुंनऽआभरेत्यैंद्रंप्रगाथंशंसतिशिक्षाणोअस्मिन्पुरुहूतयामनि
जीवाज्योतिरशीमहीत्यसौवावज्योतिस्तेनसूर्यनातिशंसतियदुबार्हतःप्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसत्यभित्वाशूरनोनुम
ऽइतिराथंतरींयोनिंशंसतिराथंतरेणवैसंधिनाश्विनायःस्तुवतेतद्यद्राथंतरींयोनिंशंसतिरथंतरस्यैवसयोनित्वायेशानम
स्यजगतःस्वर्दृशमित्यसौवावस्वर्दृक्तेनसूर्यनातिशंसतियदुबार्हतःप्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसतिबहवःसूरचक्षसऽइतिमै
त्रावरुणंप्रगाथंशंसत्यहवैमित्रोरात्रिर्वरुणऽउभेवाऽएषोहोरात्रेऽआरभतेयोतिरात्रमुपैतितद्यन्मैत्रावरुणंप्रगाथंशंसत्य
होरात्रयोरेवैनंतत्प्रतिष्ठापयतिसूरचक्षसऽइतितेनसूर्यनातिशंसतियदुबार्हतःप्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसतिमहीद्यौःपृ

थिवी चनस्तेहिद्यावापृथिवीविश्वशंभुवेतिंद्यावापृथिवीयेशंसतिंद्यावापृथिवीवैप्रतिष्ठेऽइयमेवेहंप्रतिष्ठासावमुत्रंतद्यद्द्या
वापृथिवीयेशंसातिंप्रतिष्ठयोरेवैनंतंत्प्रतिष्ठापयतिंदेवोदेवीधर्मणासूर्यःशुचिरितिंतेनसूर्यंनातिशंसतिंयदुगायत्रीचजग
तीचतेद्वेबृहत्यौतेनबृहतींनातिशंसतिंविश्वस्यदेवीमृचयस्यजन्मनोनयारोषातिनग्रभदितिंद्विपदांशंसतिंचितैधमुक्थ
मितिहृस्मवाऽएतदाचक्षतेंयदेतदाश्विनंनिर्ऋतिर्हस्मपाशिन्युपास्तेयदैवहोतापरिधास्यत्यथपाशान्प्रतिमोक्ष्यामीतिंत
तोवाएतांबृहस्पतिर्द्विपदामपश्यंन्नयारोषातिनग्रभदितिंतयानिर्ऋत्याःपाशिन्याऽअधराचःपाशानपास्यत्तद्यदेतांद्विप
दांहोताशंसतिनिर्ऋत्याऽएवतत्पाशिन्याऽअधराचःपाशानपास्यतिंस्वस्त्येवहोतोन्मुच्यतेसर्वायुःसर्वायुत्वायंसर्वमायुरे
तियऽएवंवेदंमृचयस्यजन्मनऽइत्यसौवावमर्चयतीवतेनसूर्यंनातिशंसतिंयदुद्विपदापुरुषच्छंदसंसासर्वाणिच्छंदांस्य
भ्याप्तांतेनबृहतींनातिशंसति॥१०॥ब्राह्मणस्पत्ययापरिदधातिंब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मण्येवैनंतदंततःप्रतिष्ठापयत्येवापित्रे
विश्वदेवायवृष्णइत्येतयापरिदध्यात्प्रजाकामःपशुकामोबृहस्पतेसुप्रजावीरवंतइतिंप्रजयावैसुप्रजावीरवान्वयंस्यामपत
योरयीणामितिंप्रजावान्पशुमान्रयिमान्वीरवान्भवतिंयत्रैवंविद्वानेतयापरिदधातिंबृहस्पतेअतियदर्योअर्हादित्येतया
परिदध्यात्तेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामोतीववान्यान्ब्रह्मवर्चसमर्हतिद्युमदितिंद्युमदिववैब्रह्मवर्चसंविभातीतिंवीववैब्रह्मव
र्चसंभातिंयद्दीदयच्छवसऋतप्रजातेतिंदीदायेववैब्रह्मवर्चसंतदस्मासुद्रविणंधेहिचित्रमितिंचित्रमिवैवब्रह्मवर्चसंब्रह्मव

चंसीब्रह्मयशसीभवतिंयएवंविद्वानेतयापरिदधातितस्मादेवंविद्वानेतयैवपरिदध्याद्ब्राह्मणस्पत्यांतेनसूर्यंनातिशंसतिंय
दुत्रिष्टुभंत्रिःशंसतिंसासर्वाणिच्छंदांस्यभ्याप्तांतेनबृहतींनातिशंसतिंगायत्र्याचत्रिष्टुभाचवषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्रीवीर्यं
त्रिष्टुंब्ब्रह्मणैवतद्वीर्यंसंदधातिंब्रह्मवर्चसीब्रह्मयशसीवीर्यवान्भवतिंयएवंविद्वान्गायत्र्याचत्रिष्टुभाचवषट्करोत्यश्विनावा
युनायुवंसुदक्षौभापिबतमश्विनेतिंगायत्र्याचविराजाचवषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्र्यन्नंविराड्ब्रह्मणैवतदन्नाद्यंसंदधातिंब्रह्म
वर्चसीब्रह्मयशसीभवतिंब्रह्माद्यमन्नमत्तिंयएवंविद्वान्गायत्र्याचविराजाचवषट्करोतितस्मादेवंविद्वान्गायत्र्याचैवविरा
जाचवषट्कुर्यात्प्रवामंधांसिमद्यान्यस्थुरुभापिबतमश्विनेत्येताभ्यां॥११॥चतुर्विंशमेतदहरुपयंत्यारंभणीयंमेतेनवैसंव
त्सरमारभंतंएतेनस्तोमांश्चच्छंदांसिचैतेनसर्वादेवताअनारब्धंवैतच्छंदोऽनारब्धासादेवतायदेतस्मिन्नहन्निनारभंतेंत
दारंभणीयस्यारंभणीयत्वंचतुर्विंशस्तोमोभवतितच्चतुर्विंशस्यचतुर्विंशत्वंचतुर्विंशतिर्वाअर्धमासाअर्धमासशएवतत्संव
त्सरमारभंतंउक्थ्योभवतिंपशवोवाउक्थानिंपशूनामवरुध्यैतस्यपंचदशस्तोत्राणिभवंतिंपंचदशशस्त्राणिंसमासोमास
शएवंतत्संवत्सरमारभंतेंतस्यषष्टिश्चत्रीणिचशतानिस्तोत्रियास्तावंतिसंवत्सरस्याहान्यहःशएवतत्संवत्सरमारभंतेंग्निष्टो
मएतदहःस्यादित्याहुरग्निष्टोमोवैसंवत्सरोनवाएतदन्योग्निष्टोमादहर्दाधारनविव्याचेतिंसयद्यग्निष्टोमःस्यादष्टाचत्वारिं
शास्त्रयःपवमानाःस्युश्चतुर्विंशानीतराणिस्तोत्राणितदुषष्टिश्चैवत्रीणिचशतानिस्तोत्रियास्तावंतिसंवत्सरस्याहान्यहःश

एवतत्संवत्सरमारभंतंउक्थ्यएवस्यात्पशुसमृद्धोयज्ञःपशुसमृद्धंसत्रंसर्वाणिचतुर्विंशानिस्तोत्राणिप्रत्यक्षाद्ध्येतदहश्चतु
र्विंशंतस्मादुक्थएवस्यात् ॥ १२॥ बृहद्रथंतरेसामनीभवतएतेवैयज्ञस्यनावौसंपारिण्यौयद्बृहद्रथंतरेताभ्यामेवतत्संवत्स
रंतरंतिपादौवैबृहद्रथंतरेशिरएतदहःपादाभ्यामेवतच्छ्रियंशिरोभ्यायंतिपक्षौवैबृहद्रथंतरेशिरएतदहःपक्षाभ्यामेवत
च्छ्रियंशिरोभ्यायुवतेतेउभेनसमवसृज्येयउभेसमवसृजेयुर्यथैवच्छिन्नानौर्बंधनात्तीरंतीरमृच्छंतीप्लवेतैवमेवतेसत्रिण
स्तीरंतीरमृच्छंतःप्लवेरन्यउभेसमवसृजेयुस्तद्यदिरथंतरमवसृजेयुर्बृहतैवोभेअनवसृष्टेअथयदिबृहदवसृजेयूरथंतरेणैवो
भेअनवसृष्टेयद्वैरथंतरंतद्वैरूपंयद्बृहत्तद्वैराजंयद्रथंतरंतच्छाक्वरंयद्बृहत्तद्रैवतमेवमेतेउभेअनवसृष्टेभवतोयेवाएवंविद्वां
सएतदहरुपयंत्याप्त्वावैतेहःशःसंवत्सरमाप्त्वार्धमासशआप्त्वामासशआप्त्वास्तोमांश्चच्छंदांसिचाप्त्वासर्वादेवतास्तपए
वतप्यमानाःसोमपीथंभक्षयंतःसंवत्सरमभिषुण्वंतआसतेयेवाअतऊर्ध्वंसंवत्सरमुपयंतिगुरुंवैतेभारमभिनिदधते[1]संवैगु
रुर्भारःशृणात्यथयएनंपरस्तात्कर्मभिराप्त्वाऽवस्तादुपैतिसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुते ॥१३॥यद्वैचतुर्विंशंतन्महाव्रतं
बृहद्दिवेनात्रहोतारेतःसिंचतितददोमहाव्रतीयेनाह्नाप्रजनयतिसंवत्सरेसंवत्सरेवैरेतःसिक्तंजायतेतस्मात्समानंबृहद्दिवो
निष्केवल्यंभवत्येषहवाएनंपरस्तात्कर्मभिराप्त्वाऽवस्तादुपैतियएवंविद्वानेतदहरुपैतिस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवे

---

१ ‘ सवैगुरुः ’ इतिभाष्यपाठः ।

दंयोवैसंवत्सरस्यावारंचपारंचवेदंसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेंऽतिरात्रोवाअस्यप्रायणीयोऽवारंमुदयनीयःपारंस्व
स्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदंयोवैसंवत्सरस्यावरोधनंचोद्रोधनंचवेदंसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेंऽतिरात्रोवाअ
स्यप्रायणीयोवरोधनंमुदयनीयउद्रोधनंस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदंयोवैसंवत्सरस्यप्राणोदानौवेदंसवैस्वस्तिसं
वत्सरस्यपारमश्नुतेंऽतिरात्रोवाअस्यप्रायणीयःप्राणंऽउदानउदयनीयःस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदयएवंवेद
॥ १४ ॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ज्योतिर्गौरायुरितिस्तोमेभिर्यंत्ययंवैलोकोज्योतिरंतरिक्षंगौरसौलोकआयुःसएवैषउत्तरस्त्र्यहोज्योतिर्गौरायुरितित्री
ण्यहानिगौरायुर्ज्योतिरितित्रीण्ययंवैलोकोज्योतिरसौलोकोज्योतिस्तेएतेज्योतिषीउभयतःसंह्लोकेतेतेनैतेनोभयतोज्यो
तिषाषळहेनयंतितद्यदेतेनोभयतोज्योतिषाषळहेनयंत्यनयोरेवतल्लोकयोरुभयतःप्रतितिष्ठंतोयंत्यस्मिंश्चलोकेमुष्मिंश्चो
भयोःपरिगृह्याएतद्देवचक्रंयदभिप्लवःषळहस्तस्ययावभितोग्निष्टोमौतौप्रधीयेचत्वारोमध्यउक्थ्यास्तन्नभ्यंगच्छतिवैवर्त
मानेनयत्रकामयतेतत्स्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदंयोवैतद्वेदयत्प्रथमःषळहःसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेय ॥ ५२ ॥
स्तद्वेदयद्द्वितीयोयस्तद्वेदयत्तृतीयोयस्तद्वेदयच्चतुर्थोयस्तद्वेदयत्पंचमः ॥१५॥ प्रथमंषळहमुपयंतिषळहानिभवंतिषड्वा
ऋतवऋतुशएवतत्संवत्सरमाप्नुवंत्यृतुशःसंवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतिद्वितीयंषळहमुपयंतिद्वादशाहानिभवंतिद्वादशवैमासा

मासशएवतत्संवत्सरमाप्नुवंतिमासशःसंवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतितृतीयंषळहमुपयंत्यष्टादशाहानिभवंतितानिद्वेधानवा
न्यानिनवान्यानिनववैप्राणानवस्वर्गालोकाःप्राणांश्चैवतत्स्वर्गांश्चलोकानाप्नुवंतिप्राणेषुचैवतत्स्वर्गेषुचलोकेषुप्रतितिष्ठं
तोयंतिचतुर्थंषळहमुपयंतिचतुर्विंशतिरहानिभवंतिचतुर्विंशतिर्वाअर्धमासाअर्धमासशएवतत्संवत्सरमाप्नुवंत्यर्धमास
शःसंवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतिपंचमंषळहमुपयंतित्रिंशदहानिभवंतित्रिंशदक्षरावैविराड्विराळन्नाद्यंविराजमेवतन्मासिमा
स्यभिसंपादयंतोयंत्यन्नाद्यकामाःखलुवैसत्रमासततद्यद्विराजंमासिमास्यभिसंपादयंतोयंत्यन्नाद्यमेवतन्मासिमास्यवरुं
धानायंत्यस्मैचलोकायामुष्मैचोभाभ्यां ॥१६॥ गवामयनेनयंतिगावोवाआदित्याआदित्यानामेवतदयनेनयंतिगावो
वैसत्रमासतशफान्छृंगाणिसिषासत्यस्तासांदशमेमासिशफाःशृंगाण्यजायंतताअब्रुवन्यस्मैकामायादीक्षामह्यापामतमु
त्तिष्ठामेतितायाउदतिष्ठंस्ताएताःशृंगिण्योऽथयाःसमापयिष्यामःसंवत्सरमित्यासततासामश्रद्धयाशृंगाणिप्रावर्तंतता
एतास्तूपराऊर्जंत्वसुन्वंस्तस्मादुताःसर्वानृतून्प्राप्त्वोत्तरमुत्तिष्ठंत्यूर्जंह्यसुन्वन्त्सर्वस्यवैगावःप्रेमाणंसर्वस्यचारुतांगताः
सर्वस्यप्रेमाणंसर्वस्यचारुतांगच्छतियएवंवेदादित्याश्चहवाअंगिरसश्चस्वर्गेलोकेऽस्पर्धंतवयंपूर्वएष्यामोवयमितितेहादि
त्याःपूर्वेस्वर्गंलोकंजग्मुःपश्चेवांगिरसःषष्ट्यांवावर्षेषुयथावाप्रायणीयोतिरात्रश्चतुर्विंशउक्थ्यःसर्वेभिप्लवाःषळहाआक्ष्यं
त्यन्यान्यहानितदादित्यानामयनंप्रायणीयोतिरात्रश्चतुर्विंशउक्थ्यःसर्वेपृष्ठ्याःषळहाआक्ष्यंत्यन्यान्यहानितदंगिरसाम

यनँसायथास्रुतिरंजसायन्येवमभिप्लवःषळहःस्वर्गस्यलोकस्यांथयथामहापथःपर्याणएवंपृष्ठ्यःषळहःस्वर्गस्यलोकस्यंतद्य
दुभाभ्यांयँत्युभाभ्यांवैयन्नरिष्यंत्युभयोःकामयोरुपाप्त्यैयश्चाभिप्लवेषळहेयश्चपृष्ठ्ये ॥ १७ ॥ एकविंशमेतदहरुपयंति
विषुवंतंमध्येसंवत्सरस्यैतेनवैदेवाएकविंशेनादित्यंस्वर्गायलोकायोदयच्छंन्त्सएषइतएकविंशस्तस्यदशावस्तादहानिदि
वाकीर्त्यस्यभवंतिदशपरस्तान्मध्यऽएषऽएकविंशउभयतोविराजिप्रतिष्ठितंउभयतोहिवाएषविराजिप्रतिष्ठितंस्तस्मादे
षोंतरेमाँल्लोकान्यन्नव्यथतेंतस्यवैदेवाआदित्यस्यंस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभयुंस्तंत्रिभिःस्वर्गैर्लोकैरवस्तात्प्रत्युत्तभ्नुवं
न्त्स्तोमावैत्रयःस्वर्गालोकास्तस्यपराचोतिपातादबिभयुंस्तंत्रिभिःस्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्यस्तभ्नुवंन्त्स्तोमावैत्रयःस्वर्गालो
कास्तत्रयोऽवस्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपरस्तान्मध्यएषएकविंशउभयतःस्वरसामभिर्धृतंउभयतोहिवाएषःस्वरसामभि
र्धृतंस्तस्मादेषोंतरेमाँल्लोकान्यन्नव्यथतेंतस्यवैदेवाआदित्यस्यंस्वर्गाल्लोकादवपातादविभयुंस्तंपरमैःस्वर्गैर्लोकैरवस्तात्प्र
त्युत्तभ्नुवंन्त्स्तोमावैपरमाःस्वर्गालोकास्तस्यपराचोतिपातादबिभयुंस्तंपरमैःस्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्यस्तभ्नुवंन्त्स्तोमावैप
रमाःस्वर्गालोकास्तत्रयोवस्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपरस्तात्तेद्वौद्वौसंपद्यत्रयश्चतुस्त्रिंशाभवंतिचतुस्त्रिंशोवैस्तोमानामुत्त
मंस्तेषुवाएषएतदध्याहितस्तपतितेषुहिवाएषएतदध्याहितस्तपतिसवाएषउत्तरोस्मात्सर्वस्माद्भूताद्भविष्यतंःसर्वमेवेद
मतिरोचतेयदिदंकिंचोत्तरोभवतियस्मादुत्तरोबुभूषतितस्मादुत्तरोभवतियएवंवेद॥१८॥स्वरसाम्नउपयंतीमेवैलोकाःस्व

रसामानंइमान्वैलोकान्स्वरसामभिरस्पृण्वँस्तत्स्वरसाम्नांस्वरसामत्वंतद्यत्स्वरसाम्नउपयँत्येष्वेवैनंतल्लोकेष्वाभजंतिते षांवैदेवाःसप्तदशानांप्रव्लयादविभयुःसमाइववैस्तोमाअविगूह्वाऽइवेमेहनप्रव्लियेरन्निर्तितान्त्सवैःस्तोमैरवस्तात्पर्यार्षि न्त्सवैःपृष्ठैःपरस्तात्तद्यदभिजित्सर्वस्तोमोवस्ताद्भवतिविश्वजित्सर्वपृष्ठःपरस्तात्तत्सप्तदशानुभयतःपर्यृषंतिधृत्याअप्र व्लयायतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गाल्लोकादवपातादविभयुस्तंपंचभीरश्मिभिरुदवयन्[1]॥रश्मयोवैदिवाकीर्त्यानिमहादि वाकीर्त्यंपृष्ठंभवतिविकर्णंब्रह्मसामभासमग्निष्टोमसामोभेबृहद्रथंतरेपवमानयोर्भवतस्तदादित्यंपंचभीरश्मिभिरुद्वयंति धृत्याअनवपातायोदितआदित्येप्रातरनुवाकमनुब्रूयात्सर्वंह्येवैतदहर्दिवाकीर्त्यंभवतिसौर्यंपशुमन्यंगश्वेतंसवनीयस्योपा लंभ्यमालभेरन्त्सूर्यदेवत्यंह्येतदहरेकविंशतिंसामिधेनीरनुब्रूयात्प्रत्यक्षाद्ध्येतदहरेकविंशमेकपंचाशतंद्विपंचाशतंवाश स्त्वामध्येनिविदंदधातितावतीरुत्तराःशंसतिशतायुर्वैपुरुषःशतवीर्यःशतेंद्रियआयुष्येवैनंतद्वीर्यइंद्रियेदधाति॥ १९॥ दूरोहणंरोहतिस्वर्गोवैलोकोदूरोहणंस्वर्गमेवतल्लोकंरोहतियएववेदयदेवदूरोहणां ३ ॥ असौवैदूरोहोयोसौतपतिक श्चिद्वाअत्रगच्छतिसयद्दूरोहणंरोहत्येतमेवतद्रोहतिहंसवत्यारोहतिहंसःशुचिषदित्येषवैहंसःशुचिषद्वसुरंतरिक्षसदित्ये षवैवसुरंतरिक्षसद्धोतावेदिषदित्येषवैहोतावेदिषदतिथिर्दुरोणसदित्येषवाअतिथिर्दुरोणसन्नृषदित्येषवैनृषद्वरसदित्ये

---

१ अत्र ' रुदवयन्रश्मयो ' इत्यत्रावसानाभावोभाष्ये ।

षवैवरसंद्वरंवाएतत्सद्मनांयस्मिन्नेषआसन्नस्तपत्यृतसदित्येषवैसत्यसंद्व्योमसदित्येषवैव्योमसंद्व्योमद्वाएतत्सद्मनांयस्मि
न्नेषआसन्नस्तपत्यब्जाइत्येषवाअब्जांअब्द्योवाएषप्रातरुदेत्यपःसायंप्रविशतिगोजाइत्येषवैगोजांऋतजाइत्येषवैसत्यजां
अद्रिजाइत्येषवाअद्रिजांऋतमित्येषवैसत्यंमेषएतानिसर्वाण्येषाहवाअस्यच्छंदःसुप्रत्यक्षतमादिवरूपंतस्माद्यत्रक्कचदूरो
हणंरोहेद्धंसवत्यैवरोहेत्ताक्ष्र्येस्वर्गकामस्यरोहेत्ताक्ष्यौहवाएतंपूर्वोध्वानमैद्यत्रादोगायत्रीसुपर्णोभूत्वासोममाहरत्तद्यथा
क्षेत्रज्ञमध्वनःपुरएतारंकुर्वीततताद्दक्तद्यदेवताक्ष्र्येयंवैताक्ष्र्योयोयंपवतएषःस्वर्गस्यलोकस्याभिवोढात्यमूषुवाजिनंदेवजू
तमित्येषवैवाजीदेवजूतःसहावानंतरुतारंरथानामित्येषवैसहावांस्तरुतैषहीमांल्लोकान्सद्यस्तरत्यरिष्टनेमिंपृतनाजमाशु
मित्येषवाअरिष्टनेमिःपृतनाजिदाशुःस्वस्तयइतिस्वस्तिताममाशास्तेताक्ष्र्यमिहाहुवेमेतिह्वयत्येवैनमेतदिंद्रस्येवरातिमा
जोहुवानाःस्वस्तयइतिस्वस्तितामेवाशास्तेनावमिवारुहेमेतिसमेवैनमेतदधिरोहतिस्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यैसंपत्त्यैसंग
त्याउर्वीनपृथ्वीबहुलेगभीरेमावामेतौमापरेतौरिपामेतीमेएवैतदनुमंत्रयतआचपराचमेष्यन्त्सद्यश्चिदाःशवसापंचकृष्टीः
सूर्यइवज्योतिषापस्ततानेतिप्रत्यक्षंसूर्यमभिवदतिसहस्रसाःशतसाअस्यरंहिर्नस्मावरंतेयुवतिंनशर्यामित्याशिषमेवैतेना
शास्तआत्मनेचयजमानेभ्यश्च ॥ २० ॥ आहूयदूरोहणंरोहतिस्वर्गोवैलोकोदूरोहणंवाग्गाहावोब्रह्मवैवाक्संयदाह्वयेतत
द्ब्रह्मणाऽऽहावेनस्वर्गलोकंरोहतिसपच्छःप्रथमंरोहतीमंतंलोकमाप्नोत्यथार्धर्चशोंतरिक्षंतदाप्नोत्यथत्रिपद्यमुंतल्लोकमा

म्नोत्यथकेवल्यातदेतस्मिन्प्रतितिष्ठतियएषतपातित्रिपद्याप्रत्यवरोहतियथाशाखाधारयमाणस्तदमुष्मिँल्लोकेप्रतितिष्ठंत्य र्धर्चशोंतरिक्षेपच्छोस्मिँल्लोकआस्वैवतंतस्वर्गलोकंयजमानाअस्मिँल्लोकेप्रतितिष्ठंत्यथयएककामाःस्युःस्वर्गकामाःपरांच मेवतेषांरोहेत्तेजयेयुर्हैवस्वर्गलोकंनेत्वेवास्मिँल्लोकेज्योगिववसेयुर्मिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथु नंवैपशवःपशवश्छंदांसिपशूनामवरुध्यै ।२१।यथावैपुरुषएवंविषुवांस्तस्ययथादक्षिणोर्धएवंपूर्वोर्धोविषुवतोयथोत्तरोर्ध एवमुत्तरोर्धोविषुवतस्तस्मादुत्तरइत्याचक्षतेप्रबाहुक्सतःशिरएवविषुवान्निविदलसंहितइववैपुरुषस्तद्धापिस्यूमेवमध्येशी र्ष्णोविज्ञायतेतदाहुर्विषुवत्यैवैतदहःशंसेद्विषुवान्वाएतदुक्थानामुक्थंविषुवान्विषुवानितिहविषुवंतोभवंतिश्रेष्ठताम श्नुवतइतितत्तन्नादृत्यंसंवत्सरएवशंसेद्रेतोवाएतत्संवत्सरंदधतोयंतियानिवैपुरासंवत्सराद्रेतांसिजायंतेयानिपंचमास्या नियानिषण्मास्यानिस्त्रीव्यंतिवैतानिनवैतैर्भुंजतेऽथयान्येवदशमास्यानिजायंतेयानिसांवत्सरिकाणितैर्भुंजतेतस्मात्संव त्सरएवैतदहःशंसेत्संवत्सरोह्येतदहराप्नोतिसंवत्सरंह्येतदहराप्नुवंत्येषहवैसंवत्सरेणपाप्मानमपहतएषविषुवतांगेभ्योहैव मासैःपाप्मानमपहतेशीर्ष्णोविषुवतापसंवत्सरेणपाप्मानंहतेपविषुवतायएवंवेदवैश्वकर्मणमृषभंसवनीयस्योपालंभ्यमा लभेरन्द्विरूपमुभयतएतंमहाव्रतीयेहनींद्रोवैवृत्रंहत्वाविश्वकर्माभवत्प्रजापतिःप्रजाःसृष्ट्वाविश्वकर्माभवत्संवत्सरोवि

१ ‘ न्विदल ’ इतिभाष्यपाठः ।

श्वकर्मेंद्रमेवंतदात्मानंप्रजाप्रतिंसंवत्सरंविश्वकर्माणमाप्नुवंतींद्रएवतदात्मनिप्रजापतौसंवत्सरेविश्वकर्मण्यंततः प्रतितिष्ठंतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदयएवंवेद ॥ २२ ॥ इतितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रजापतिरकामयतप्रजायेयभूयान्त्स्यामितिंसतपोतप्यतसतपस्तप्त्वेमंद्वादशाहमपश्यदात्मनएवांगेषुचप्राणेषुचंतमात्मनएवांगेभ्यश्चप्राणेभ्यश्चद्वादशधानिरमिमीतंतमाहरत्तेनायजतंततोवैसोभवदात्मनाप्रप्रजयापशुभिरजायतभवत्यात्मनाप्रप्रजयापशुभिर्जायतेयएवंवेदसोकामयतकथंनुगायत्र्यासर्वतोद्वादशाहंपरिभूयसर्वामृद्धिमृध्नुयामितिंतंवैतेजसैवपुरस्तात्पर्यभवच्छंदोभिर्मध्यतोक्षरैरुपरिष्टाद्गायत्र्यासर्वतोद्वादशाहंपरिभूयसर्वामृद्धिमाध्नोत्सर्वामृद्धिमृध्नोतियएवंवेदयोवैगायत्रींपक्षिणींचक्षुष्मतींज्योतिष्मतींभास्वतींवेदगायत्र्यापक्षिण्याचक्षुष्मत्याज्योतिष्मत्याभास्वत्यास्वर्गंलोकमेत्यैषावैगायत्रीपक्षिणीचक्षुष्मतीज्योतिष्मतीभास्वतीयद्द्वादशाहस्तस्ययावभितोतिरात्रौतौपक्षौयावंतराग्निष्टोमौतेचक्षुषीयेष्टौमध्यउक्थ्याःसआत्मागायत्र्यापक्षिण्याचक्षुष्मत्याज्योतिष्मत्याभास्वत्यास्वर्गंलोकमेतियएवंवेद ।२३।

त्रयश्चवाएतेत्र्यहाआदशममहर्राद्वावतिरात्रौयद्द्वादशाहोद्वादशाहानिदीक्षितोभवतियज्ञियएवतैर्भवतिद्वादशरात्रीरुपसदउपैतिशरीरमेवताभिर्धूनुतेद्वादशाहंप्रसुतोभूत्वाशरीरंधूत्वाशुद्धःपूतोदेवताअप्येतियऽएवंवेदषट्त्रिंशदहोत्राएषयद्द्वादशाहःषट्त्रिंशदक्षरावैबृहतीबृहत्यावाएतदयनंयद्द्वादशाहोबृहत्यावैदेवाइमाँल्लोकानाश्नुवततेवैदशभिरेवाक्षरैरि

मंलोकमाश्नुवतंदशभिरंतरिक्षंदशभिर्दिवंचतुर्भिश्चतस्रोदिशोद्वाभ्यामेवास्मिंल्लोकेप्रत्यतिष्ठन्प्रतितिष्ठतियएवंवेदंततदा
हुर्यदन्यानिच्छंदांसिवर्षीयांसिभूयोक्षरतराण्यथकस्मादेतांबृहतीत्याचक्षतइत्येतयाहिदेवाइमाँल्लोकानाश्नुवतंतेवैदश
भिरेवाक्षरैरिमंलोकमाश्नुवतंदशभिरंतरिक्षंदशभिर्दिवंचतुर्भिश्चतस्रोदिशोद्वाभ्यामेवास्मिंल्लोकेप्रत्यतिष्ठंस्तस्मादेतांबृह
तीत्याचक्षतेऽश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेद ॥२४॥ प्रजापतियज्ञोवाएषयद्द्वादशाहःप्रजापतिर्वाएतेनाग्रेयजतद्वादशाहे
नसोब्रवीदृतूंश्चमासांश्चयाजयतंमाद्वादशाहेनेतितंदीक्षयित्वानपक्रमंगमयित्वाब्रुवन्देहिनुनोथत्वायाजयिष्यामइ
तितेभ्यइषमूर्जंप्रायच्छंत्सैषोर्गृतुषुचमासेषुचनिहितादद्तंवैतेतमयाजयंस्तस्माद्ददद्याज्यःप्रतिगृह्णंतोवैतेतमयाजयं
स्तस्मात्प्रतिगृह्णतायाज्यमुभयेराध्नुवंतियएवंविद्वांसोयजंतेचयाजयंतिचंतेवाइमऋतवश्चमासाश्चगुरवइवामन्यंतद्वा
दशाहेप्रतिगृह्यतेब्रुवन्प्रजापतिंयाजयनोद्वादशाहेनेतिसतथेत्यब्रवीत्तेवैदीक्षध्वमितितेपूर्वपक्षाःपूर्वेदीक्षंततेपाप्मानम
पाहततस्मात्तेदिवेवदिवेवह्यपहतपाप्मानोपरपक्षाअपरेदीक्षंततेनतरांपाप्मानमपाहतंतस्मात्तेतमइवतमइवंह्यनपहत
पाप्मानस्तस्मादेवंविद्वान्दीक्षमाणेषुपूर्वःपूर्वएवदिदीक्षिषेतापपाप्मानंहतेयएवंवेदसवाअयंप्रजापतिःसंवत्सरंऋतुषुच
मासेषुचप्रत्यतिष्ठंत्तेवाइमऋतवश्चमासाश्चप्रजापतावेवसंवत्सरेप्रत्यतिष्ठंस्तएतेन्योन्यस्मिन्प्रतिष्ठिताएवंहवावसऋत्वि
जिप्रतितिष्ठतियोद्वादशाहेनयजतेतस्मादाहुर्नपापःपुरुषोयाज्योद्वादशाहेनंनेदयंमयिप्रतितिष्ठादितिज्येष्ठयज्ञोवाएष

यद्द्वादशाहः सर्वे देवानां ज्येष्ठो य एतेनाग्रे यजते श्रेष्ठयज्ञो वा एष यद्द्वादशाहः सर्वे देवानां श्रेष्ठो य एतेनाग्रे यजते ज्येष्ठः श्रेष्ठो य
जेत कल्याणी ह समा भवति न पापः पुरुषो याज्यो द्वादशाहेन नेदयं मयि प्रतितिष्ठादिति तीं द्राय वै देवा ज्यैष्ठ्याय श्रैष्ठ्याय नाति
ष्ठंत सोऽब्रवीद्बृहस्पतिं याजय मा द्वादशाहेनेति तमयाजयत्ततो वै तस्मै देवा ज्यैष्ठ्याय श्रैष्ठ्यायातिष्ठंत तिष्ठंतेऽस्मै स्वा ज्यैष्ठ्याय
श्रैष्ठ्याय समस्मिन्त्स्वा श्रेष्ठतायां जानते य एवं वेदोर्ध्वो वै प्रथमस्त्र्यहस्तिर्यङ्मध्यमोऽर्वाङुत्तमः स यदूर्ध्वः प्रथमस्त्र्यहस्तस्माद
यमग्निरूर्ध्व उद्दीप्यत ऊर्ध्वा ह्येतस्य दिग्यत्तिर्यङ्मध्यमस्तस्मादयं वायुस्तिर्यङ् पवते तिरश्चीरापो वहंति तिरश्ची ह्येतस्य दिग्य
दर्वाङुत्तमस्तस्मादसावर्वाङ् तपत्यर्वाङ् वर्षत्यर्वांचि नक्षत्राण्यर्वाची ह्येतस्य दिक्सम्यंचो वा इमे लोकाः सम्यंच एते त्र्यहाः
सम्यंचोऽस्मा इमे लोकाः श्रियै दीद्यति य एवं वेद ॥ २५ ॥ दीक्षा वै देवेभ्योऽपाक्रामत्तां वासंतिकाभ्यां मासाभ्यामन्वयुंजत तां
वासंतिकाभ्यां मासाभ्यां नोदाप्नुवंस्तां ग्रैष्माभ्यां तां वार्षिकाभ्यां तां शारदाभ्यां तां हैमंतिकाभ्यां मासाभ्यामन्वयुंजत तां
हैमंतिकाभ्यां मासाभ्यां नोदाप्नुवंस्तां शैशिराभ्यां मासाभ्यामन्वयुंजत तां शैशिराभ्यां मासाभ्यामाप्नुवन्नाप्नोति यमीप्स
ति नैनं द्विषन्नाप्नोति य एवं वेद तस्माद्यं सत्त्रियादीक्षोपनमेदेतयोरेव शैशिरयोर्मासयोरागतयोर्दीक्षेत साक्षादेव तद्दीक्षाया ॥ ५६ ।
मागतायां दीक्षते प्रत्यक्षाद्दीक्षां परिगृह्णाति तस्मादेतयोरेव शैशिरयोर्मासयोरागतयोर्ये चैव ग्राम्याः पशवो ये चारण्या अणि[1]

१ 'आणिमानं' इति भाष्ये पाठः कृशत्वं तदर्थः ।

माणंमेवतत्परुषिमाणंनियंतिंदीक्षारूपमेवतदुपनिष्ठुवंतेंसपुरस्ताद्दीक्षायाः प्राजापत्यंपशुमालभतेंतस्यसप्तदशसामिधे
नीरनुब्रूयांत्सप्तदशोवैप्रजापतिःप्रजापतेराप्त्यैतस्याप्रियोजामदग्न्योभवंतिंतदाहुर्यदन्येषुपशुषुंयथऋष्याप्रियोभवंत्य
थकस्मादस्मिन्त्सर्वेषांजामदग्न्यएवेतिंसर्वरूपावैजामदग्न्यःसर्वसमृद्धाःसर्वरूपएषपशुःसर्वसमृद्धंस्तद्यज्जामदग्न्योभवं
तिंसर्वरूपतायैसर्वसमृद्ध्यैतस्यवायव्यःपशुपुरोळाशोभवतिंतदाहुर्यदन्यदेवत्यउतपशुर्भवंत्यथकस्माद्वायव्यंःपशुपुरो
ळाशःक्रियतइतिंप्रजापतिर्वैयज्ञोयज्ञस्यायातयामतायाइतिब्रूयांद्यदुवायव्यस्तेनप्रजापतेर्नैतिंवायुर्ह्येवप्रजापतिस्तदु
क्तमृषिणांपवमानःप्रजापतिरितिंसत्रमुचेत्सन्युष्याग्नीन्यजेरंन्त्सर्वेदीक्षेरन्त्सर्वेसुनुयुर्वसंतमभ्युदवस्यंत्यूर्ग्वैवसंतइषमे
वतदूर्जमभ्युदवस्यति॥२६॥छंदांसिवाअन्योन्यस्यायतनमभ्यध्यायंन्गायत्रीत्रिष्टुभश्चजगत्यैचायतनमभ्यध्यायंन्त्रि
ष्टुब्गायत्र्यैचजगत्यैचंजगतीगायत्र्यैचत्रिष्टुभश्चंततोवाएतंप्रजापतिर्व्यूढच्छंदसंद्वादशाहमपश्यंत्तमाहरत्तेनायजतंते
नससर्वान्कामांश्छंदांस्यगमयंत्सर्वान्कामान्गच्छतियएवंवेदंच्छंदांसिव्यूहत्यंयातयामतायैछंदांस्येवव्यूहातिंतद्यथादो
श्वैर्वानडुद्भिर्वान्यैरन्यैरश्रांततरैरश्राततरैरुपविमोकंयांत्येवमेवैतच्छंदोभिरन्यैरन्यैरश्रांततरैरश्रांततरैरुपविमोकं
स्वर्गंलोकंयांतिंयच्छंदांसिव्यूहतींमौवैलोकौसहास्तांतौव्यैतांनावर्षंनसमतपत्तेंपंचजनानसमजानतंतौदेवाःसमनयँ
स्तौसंयंतावेतंदेवविवाहंव्यवहेतांरथंतरेणैवेयममूंजिन्वतिंबृहतासाविमांनौधसेनैवेयममूंजिन्वतिंश्यैतेनासाविमांधूमे

नैवेयममूंजिन्वतिवृष्ट्यासाविमांदेवयजनमेवेयममुष्यामदधात्पशूनसावस्यामेतद्वाइयममुष्यांदेवयजनमदधाद्यदेत
च्चंद्रमसिकृष्णमिव ॥ तस्मादापूर्यमाणपक्षेषुयजंतएतदेवोपेप्संतऊषानसावस्यांतद्धापितुरःकावषेयउवाचोषःपोषो
जनमेजयकेतितस्माद्धाप्येतर्हिगव्यंमीमांसमानाःपृच्छंतिसंतितत्रोषा३ःइति ॥ ऊषोहिपोषोसौवैलोकइमंलोकमभि
पर्यावर्ततंततोवैद्यावापृथिवीअभवतांनद्यावांतरिक्षान्नांतरिक्षाद्भूमिः ॥ २७॥ बृहच्चवाइदमग्रेरथंतरंचास्तांवाक्चवैत
न्मनश्चास्तांवाग्वैरथंतरंमनोबृहत्तद्बृहत्पूर्वंससृजानंरथंतरमत्यमन्यतंतद्रथंतरंगर्भमधत्ततद्वैरूपमसृजततेद्वेभूत्वारथं
तरंचवैरूपंचबृहदत्यमन्येतांतद्बृहद्गर्भमधत्ततद्वैराजमसृजततेद्वेभूत्वाबृहच्चवैराजंचरथंतरंचवैरूपंचात्यमन्येतांतद्रथं
तरंगर्भमधत्ततच्छाक्करमसृजतताानित्रीणिभूत्वारथंतरंचवैरूपंचशाक्करंचबृहच्चवैराजंचात्यमन्यंतंतद्बृहद्गर्भमधत्तत
द्रैवतमसृजततानित्रीण्यन्यानित्रीण्यन्यानिषट्पृष्ठान्यासंस्तानिहतर्हित्रीणिच्छंदांसिषट्पृष्ठानिनोदाप्नुवंन्त्सागायत्री
गर्भमधत्तसानुष्टुभमसृजतत्रिष्टुब्गर्भमधत्तसापंक्तिमसृजतजगतीगर्भमधत्तसातिच्छंदसमसृजततानित्रीण्यन्यानित्री
ण्यन्यानिषट्छंदांस्यासन्षट्पृष्ठानितानितथाकल्पंतंकल्पतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवमेतांछंदसांचपृष्ठानांच
कॢप्तिंविद्वान्दीक्षतेदीक्षते ॥ २८ ॥ इतिचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥
अग्निर्वैदेवताप्रथममहर्वहतित्रिवृत्स्तोमोरथंतरंसामगायत्रीछंदोयथादेवतमेनेनंयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नो

तियएवंवेदंयद्वाएतिचप्रेतिचंतत्प्रथमस्याह्नोरूपंयद्युक्तवद्यद्रथवंद्यदाशुमद्यत्पिबवंद्यत्प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदयं
लोकोभ्युदितोयद्राथंतरंयद्वायत्रंयत्करिष्यंदेतानिवैप्रथमस्याह्नोरूपाण्युपप्रयंतोअध्वरमितिप्रथमस्याह्न आज्यंभवति
प्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंवायवायाहिदर्शतेतिप्रउगमेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमात्वारथंयथोतयइदंवसोसुत
मंधइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौरथवच्चपिबवच्चप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदिहीतींद्रनिहवःप्रगाथःप्र
थमेपदेदेवतानिरुच्यतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंप्रैतुब्रह्मणस्पतिरितिब्राह्मणस्पत्यःप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपम
ग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधाय्याःप्रथमेषुपदेषुदेवतानिरुच्यंतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंप्रवइंद्रायबृहतइ
तिमरुत्वतीयःप्रगाथःप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमायात्विंद्रोवसउपनइतिसूक्तमेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपम
भित्वाशूरनोनुमोभित्वापूर्वपीतयइतिरथंतरंपृष्ठंभवतिराथंतरेहनिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंयद्वावानपुरुतमंपुराषा
ळितिधाय्यांवृत्रहेंद्रोनामान्यप्राइत्येतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंपिबासुतस्यरसिनइतिसामप्रगाथःपिबवान्प्रथमेह
निप्रथमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्यंपुरस्तात्सूक्तस्यशंसतिस्वस्त्ययनंवैताक्ष्यःस्वस्तितायैस्वस्त्ययनमे
वतत्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेद ॥ २९ ॥ आनइंद्रोदूरादानआसादितिसूक्तमेतिप्रथमेहनिप्रथमस्या
ह्नोरूपंसंपातौभवतोनिष्केवल्यमरुत्वतीययोर्निविद्धानेवामदेवोवाइमाँल्लोकानपश्यत्तान्त्संपातैःसमपतद्यत्संपातैःस

मपतंत्तत्संपातानांसंपातत्वंतद्यत्संपातौप्रथमेहनिशंसतिस्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यैसंपत्त्यैसंगत्यैतत्सवितुर्वृणीमहेऽद्या
नोदेवसवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरेहनिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंयुंजतेमनउतयुंजतेधियइतिसावित्रंयु
क्तवत्प्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंप्रद्यावायज्ञैःपृथिवीऋतावृधेतिद्यावापृथिवीयंप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमिहेहवो
मनसाबंधुतानरइत्यार्भवंयद्वाएतिचप्रेतिचतत्प्रथमस्याह्नोरूपंतद्यत्प्रेतिसर्वमभविष्यत्प्रैष्यन्नेवास्माल्लोकाद्यजमानाइ
तितद्यदिहेहवोमनसाबंधुतानरइत्यार्भवंप्रथमेहनिशंसत्ययंवैलोकइहेहास्मिन्नेवैनांस्तल्लोकेरमयतिदेवान्हुवेबृहच्छ्रवसः
स्वस्तयइतिवैश्वदेवंप्रथमेपदेदेवतानिरुच्यंतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंमहांतंवाएतेध्वानमेष्यंतोभवंतियेसंवत्सरंवा
द्वादशाहंवासतेतद्यद्देवान्हुवेबृहच्छ्रवसःस्वस्तयइतिवैश्वदेवंप्रथमेहनिशंसतिस्वस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्ति
संवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतादेवान्हुवेबृहच्छ्रवसःस्वस्तयइतिवैश्वदेवंप्रथमेहनिशंसतिवैश्वा
नरायपृथुपाजसेविपइत्याग्निमारुतस्यप्रतिपत्प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंप्रत्वक्षसःप्रतवसोवि
रप्शिनइतिमारुतंप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिजातवेदस्यांपुरस्तात्सूक्तस्यशंसतिस्वस्त्य
यनंवैजातवेदस्यास्वस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदप्रतव्यसींनव्यसींधीतिमग्नयइ
तिजातवेदस्यंप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंसमानमाग्निमारुतंभवतियच्चाग्निष्टोमेयद्वैयज्ञेसमानंक्रियतेतत्प्रजाअनुस

मनंतितस्मात्समानमाग्निमारुतंभवति ॥ ३० ॥ इंद्रोवैदेवताद्वितीयमहर्वहतिपंचदशःस्तोमोबृहत्सामत्रिष्टुप्छंदोय
थादेवतमेनेनंयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वैनेतिनप्रेतियत्स्थितंतद्द्वितीयस्याह्नोरूपंयदूर्ध्ववद्यत्प्र
तिवद्यदंतर्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्षमभ्युदितंयद्दार्हतंयत्त्रैष्टुभंयत्कुर्वदेतानिवैद्विती
यस्याह्नोरूपाण्यग्निंदूतंवृणीमहइतिद्वितीयस्याह्नआज्यंभवतिकुर्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंवायोयेतेसहस्रिणइति
प्रउगंसुतःसोमऋतावृधेतिवृधन्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंविश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकइतिमरुत्वतीय
स्यप्रतिपदनुचरौवृधन्वच्चांतर्वच्चद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदिहीत्यच्युतःप्रगाथउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइ
तिब्राह्मणस्पत्यंऊर्ध्ववान्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधाय्याअच्युतांबृहदिं
द्रायगायतेतिमरुत्वतीयःप्रगाथोयेनज्योतिरजनयन्नृतावृधइतिवृधन्वान्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रसोमंसोम
पतेपिबेममितिसूक्तंसजोषारुद्रैस्तृपदावृषस्वेतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंत्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइति
बृहत्पृष्ठंभवतिबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युतोभयंशृणवच्चनइतिसामप्रगाथोयच्चेदम
घयदुचह्यआसीदितिबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योच्युतः ॥ ३१ ॥ या
तऊतिरवमायापरमेतिसूक्तंजहिवृष्ण्यानिकृणुहीपराचइतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्स

वितुर्वरेण्यंमाविश्वदेवंसत्पतिमितिंवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौवार्हतेहनिंद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंमुदुष्यदेवःसवि
ताहिरण्ययेतिसावित्रंमूर्ध्ववद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतेहिद्यावापृथिवीविश्वशंभुवेतिद्यावापृथिवीयंसुजन्मनीधि
षणेअंतरीयतइत्यंतर्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतक्षन्रथंसुवृतंविद्मनापसइत्याभर्वंतक्षन्हरीइंद्रवाहावृषण्वसूइतिवृ
षण्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंयज्ञस्यवोरथ्यंविश्पतिंविशामितिवैश्वदेवंवृषाकेतुर्यजतोद्यामशायतेतिवृषण्वद्विती
येहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतदुशार्यातमंगिरसोवैस्वर्गायलोकायसत्रमासततेहस्मद्वितीयंद्वितीयमेवाहरागत्यमुह्यंतिता
न्वाएतच्छार्यातोमानवोद्वितीयेहनिसूक्तमशंसयंततोवैतेप्रयज्ञमजानन्प्रस्वर्गंलोकंतद्यदेतत्सूक्तंद्वितीयेहनिशंसतिय
ज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यैपृक्षस्यवृष्णोअरुषस्यनूसहइत्याग्निमारुतस्यप्रतिपद्वृषण्वद्वितीयेहनिद्वितीय
स्याह्नोरूपंवृष्णेशर्धायसुमखायवेधसइतिमारुतंवृषण्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिजात
वेदस्याच्युतायज्ञेनवर्धतंजातवेदसमितिजातवेदस्यंवृधन्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमह्नोरूपं ॥ ३२ ॥ पंच
मोऽध्यायः ॥ ५ ॥ इतिचतुर्थपंचिकासमाप्ता ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिचतुर्थपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथपंचमपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ विश्वेवैदेवादेवतास्तृतीयमहर्वहंतिसप्तदश स्तोमोवैरूपंसामंजगतीछंदोयथादेवतमेनेनं
यथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदंयद्वैसमानोदर्कंतत्तृतीयस्याह्नोरूपंयदश्ववद्यदंतवंद्यत्पुनरावृत्तंयत्पुन
र्निनृत्तंयद्रतवद्यत्पर्यस्तवंद्यत्रिवद्यदंतरूपंयदुत्तमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदसौलोकोभ्युदितोयद्वैरूपंयज्जागतंयत्कृतमेता
निवैतृतीयस्याह्नोरूपाणियुक्ष्वाहिदेवहूतमाँऽअश्वाँऽअग्नेरथीरिवेतितृतीयस्याह्नआज्यंभवतिदेवावैतृतीयेनाह्नास्वर्गं
लोकमायंस्तानसुरारक्षांस्यन्ववारयंतंतेविरूपाभवतंविरूपाभवतेतिभवंतआयँस्तेयद्विरूपाभवतंविरूपाभवतेतिभवंत
आयँस्तद्वैरूपंसामाभवंत्तद्वैरूपस्यवैरूपत्वंवैविरूपःपाप्मनाभूत्वापाप्मानमपहतेयएवंवेदंतान्हस्मान्वेवागच्छंतिसमेवसृ
ज्यंतेतानश्वाभूत्वापद्भिरपाघ्नतंयदश्वाभूत्वापद्भिरपाघ्नतंतदश्वानामश्वत्वमश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेदंतस्मादश्वःपशू
नांजविष्ठस्तस्माद्वश्वःप्रत्यङ्पदाहिनस्त्यपपाप्मानंहतेयएवंवेदंतस्मादेतदश्ववदाज्यंभवतितृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपं
वायवायाहिवीतयेवायोयाहिशिवादिवंइंद्रश्चवायवेषांसुतानांमामित्रेवरुणेवयमश्विनावेहगच्छतंमायाह्यद्रिभिःसुतंस
जूर्विश्वेभिर्देवेभिरुतनःप्रियाप्रियास्वित्यौष्णिहंप्रउगंसमानोदर्कंतृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंतंतमिद्राधसेमहेत्रयइंद्र
स्यसोमाइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौनिनृत्तवत्रिवत्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदिहीत्यच्युतःप्रगाथः
प्रनूनंब्रह्मणस्पतिरितिब्राह्मणस्पत्योनिनृत्तवास्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपमग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधा

मनंतितस्मात्समानमाग्निमारुतंभवति ॥ २० ॥ इंद्रोवैदेवताद्वितीयमहर्वहतिपंचदशःस्तोमोबृहत्सामत्रिष्टुप्छंदोय
थादेवतमेनेनंयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वैनेतिनप्रेतियत्स्थितंतद्द्वितीयस्याह्नोरूपंयदूर्ध्ववद्यत्प्र
तिवद्यदंतर्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्षमभ्युदितंयद्वार्हतंयत्त्रैष्टुभंयत्कुर्वदेतानिवैद्विती
यस्याह्नोरूपाण्यग्निंदूतंवृणीमहइतिद्वितीयस्याह्नआज्यंभवतिकुर्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंवायोयेतेसहस्रिणइति
प्रउगंसुतःसोमऋतावृधेतिवृधन्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंविश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकइतिमरुत्वतीय
स्यप्रतिपदनुचरौवृधन्वच्चांतर्वच्चद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदिहीत्यच्युतःप्रगाथउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइ
तिब्राह्मणस्पत्यंऊर्ध्ववान्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधाय्याअच्युताबृहदिं
द्रायगायतेतिमरुत्वतीयःप्रगाथोयेनज्योतिरजनयन्नृतावृधइतिवृधन्वान्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रसोमंसोम
पतेपिबेममितिसूक्तंसजोषारुद्रैस्तृपदावृषस्वेतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंत्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइति
बृहत्पृष्ठंभवतिबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युताभयंशृणवच्चनइतिसामप्रगाथोयच्चेदम
द्ययदुचह्यआसीदितिबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योंच्युतः ॥ २१ ॥ या
तऊतिरवमायापरमेतिसूक्तंजहिवृष्ण्यानिकृणुहीपराचइतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्स

य्याअच्युतानकिःसुदासोरथंपर्यासनरीरमदितिमरुत्वतीयःप्रगाथःपर्यस्तवांस्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंत्र्यर्यमामनु
षोदेवतातेतिसूक्तंत्रिवत्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंयद्द्यावइंद्रतेशतंयदिंद्रयावतस्त्वमितिवैरूपंपृष्ठंभवतिराथंतरेहनि
तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युताऽभित्वाशूरनोनुमइति राथंतरस्ययोनिमनुनिवर्तयतिराथंतरंह्येतद
हरायतनेनेंद्रत्रिधातुशरणमितिसामप्रगाथस्त्रिवांस्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योच्युतः
॥ १ ॥ योजातएवप्रथमोमनस्वानितिसूक्तंसमानोदर्कंतृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंतदुसजनीयमेतद्वाइंद्रस्येंद्रियंयत्स
जनीयमेतस्मिन्वैशस्यमानइंद्रमिंद्रियमाविशतितद्धाप्याहुश्छंदोगास्तृतीयेहनिबह्वचाइंद्रस्येंद्रियंशंसंतीतितदुगात्संम
दमेतेनवैगृत्समदइंद्रस्यप्रियंधामोपागच्छंत्सपरमंलोकमजयदुपेंद्रस्यप्रियंधामगच्छतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदतत्स
वितुर्वृणीमहेऽद्यानोदेवसवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरेहनितृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंतद्देवस्यसवितुर्वा
र्यंमहदितिसावित्रंमंतोवैमहदंतस्तृतीयमहस्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंघृतेनद्यावापृथिवीअभीवृतेइतिद्यावापृथिवीयं
घृतश्रियाघृतपृचाघृतावृधेतिपुनरावृत्तंपुनर्निनृत्तंतृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंमनश्वोजातोअनभीशुरुक्थ्यइत्यार्भवंर
थस्त्रिचक्रइतित्रिवत्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंपरावतोयेदिधिषंतआप्यमितिवैश्वदेवंमंतोवैपरावतोंतस्तृतीयमहस्तृ
तीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंतदुगायमेतेनवैगयःप्लातोविश्वेषांदेवानांप्रियंधामोपागच्छंत्सपरमंलोकजयदुपविश्वेषांदेवा

नांप्रियंधामगच्छतिंजयतिपरंमलोकंयएवंवेदंवैश्वानरायधिषणामृतावृधईत्याग्निमारुतस्यप्रतिपदंतोवैधिषणांतस्तृती
यमहंस्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंधारावरामरुतोधृष्णवोजसइतिमारुतंबह्वभिव्याहृत्यमंतोवैबह्वंतस्तृतीयमहंस्तृतीये
हनितृतीयस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिंजातवेदस्याच्युतांत्वमग्नेप्रथमोअंगिराऋषिरितिंजातवेदस्यंपुरस्ता
दुदर्कंतृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंत्वंत्वमित्युत्तरंत्र्यहमभिवदतिंसंतत्यैसंततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंतिंयएवंविद्वांसोयंति
॥ २ ॥ आप्यंतेवैस्तोमांआप्यंतेछंदांसितृतीयेहंन्येतदेवततउच्छिष्यतेंवागित्येवतदेतदक्षरंत्र्यक्षरंवागित्येकमक्षरमं
क्षरमितित्र्यक्षरंसएवैषउत्तरस्त्र्यहोंवागेकंगौरेकंद्यौरेकंततोवैवागेवचतुर्थमहर्वहतिंतद्यच्चतुर्थमहन्यूंखयंत्येतदेवतदक्ष
रमभ्यायच्छंत्येतद्वर्धयंत्येतत्प्रविभावयिषंतिंचतुर्थस्याह्नउद्यत्यांअन्नंवैन्यूंखोयदेलवाअभिगेष्णाश्चरंत्यथान्नाद्यंप्रजाय
तेंतद्यच्चतुर्थमहन्यूंखयंत्यन्नमेवतत्प्रजनयंत्यन्नाद्यस्यप्रजात्यैतस्माच्चतुर्थमहर्जातवद्भवतिंचतुरक्षरेणन्यूंखयेदित्याहुंश्च
तुष्पादावैपशवःपशूनामवरुध्यैत्र्यक्षरेणन्यूंखयेदित्याहुंस्त्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकांएषामेवलोकानामभिजित्यांएकाक्षरे
णन्यूंखयेदितिहस्माहंलांगलायनोब्रह्मामौद्गल्यंएकाक्षरावैवांगेषवावसंप्रतिन्यूंखंन्यूंखयतिंयएकाक्षरेणन्यूंखयतीतिंद्व्य
क्षरेणैवन्यूंखयेत्प्रतिष्ठायाएवंद्विप्रतिष्ठोवैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवोयजमानमेवतद्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतिं

१ 'यदेलवा' इतिभाष्यपाठः । इलाशब्दोन्नवाचीतद्येषांकर्षकाणामस्तितेइलवाइतितत्रव्याख्या ।

तस्माद्द्व्यक्षरेणैवन्यूंखयेन्मुखतःप्रातरनुवाकेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाअन्नमदंतिमुखतएवतदन्नाद्यस्ययजमानदधाति
मध्यतआज्येन्यूंखयतिमध्यतोवैप्रजाअन्नंधिनोतिमध्यतएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातिमुखतोमध्यंदिनेन्यूंखयतिमु
खतोवैप्रजाअन्नमदंतिमुखतएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातितदुभयतोन्यूंखंपरिगृह्णातिसवनाभ्यामन्नाद्यस्यपरिगृही
त्यै॥३॥ वाग्वैदेवताचतुर्थमहर्वहत्येकविंशःस्तोमोवैराजंसामानुष्टुप्छंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसं
राध्नोतियएवंवेदयद्वाएतिचप्रेतिचतच्चतुर्थस्याह्नोरूपंयद्ध्येवप्रथममहस्तदेतत्पुनर्यच्चतुर्थंयद्युक्तवद्यद्रथवद्यदाशुमद्यत्पि
बवद्यत्प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदयंलोकोभ्युदितोयज्जातवद्यद्धववद्यच्छुक्रवद्यद्वाचोरूपंयद्वैमदंयद्विरिफितंयद्विच्छं
दायदूनारिरिक्तंयद्वैराजंयदानुष्टुभंयत्करिष्यद्यत्प्रथमस्याह्नोरूपमेतानिवैचतुर्थस्याह्नोरूपाण्यग्निंनरस्ववृक्तिभिरितिच
तुर्थस्याह्नआज्यंभवतिवैमदंविरिफितंविरिफितस्यऋपेश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपमष्टचंपाक्तंपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवः
पशूनामवरुध्यैताउदशजगत्योजगत्प्रातःसवनएतत्र्यहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंताउपंचदशानुष्टुभआनुष्टुभंह्येतदहस्तेन
चतुर्थस्याह्नोरूपंताउविंशतिर्गायत्र्यःपुनःप्रायणीयंह्येतदहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंतदेतदस्तुतमशस्त्रमयातयामसूक्तंयज्ञ
एवसाक्षात्तद्यदेतच्चतुर्थस्याह्नआज्यंभवतियज्ञादेवतद्यज्ञंतन्वतेवाचमेवतत्पुनरुपयंतिसंतत्यैसंततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यं
तियएवंविद्वांसोयंतिवायोशुक्रोअयामितेविहिहोत्राअवीतावायोशतंहरीणामिंद्रश्चवायवेषांसोमानांमाचिकितानसुक्र

तुं आनोविश्वाभिरूतिभिंस्त्यमुवोअप्रहणमंपत्यंवृजिनंरिपुंमंवितमेनदीतमइत्यानुष्टुभंप्रउगंमेति चप्रेतिचशुक्रवच्चंचतु
र्थेंहनिचतुर्थस्याह्नोरूपँतंत्वायज्ञेभिरीमहइतिंमरुत्वतीयस्यप्रतिपदीमहंइत्यभ्यायाम्यभिवैतदहंस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपं
मिदंवसोसुतमंधइंद्रनेदीयएदिहिंप्रैतुब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिंःपिन्वंत्यपःप्रवइंद्रायवृहतइतिंप्रथश्चेनाह्वास
मानआतानंश्चतुर्थेंहनिचतुर्थस्याह्नोरूपँश्रुधीहवमिंद्रमारिषण्यइतिसूक्तँहववच्चतुर्थेंहनिचतुर्थस्याह्नोरूपँमरुत्वाँइंद्रवृष
भोरणायेतिसूक्तंमुग्रंसहोदामिहतंहुवेमेतिं हववच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपँतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनंसवनंदाधाराय
तनांदेवैतेननप्रच्यवतेइमंनुमायिनंहुवइतिपर्यासोहववांश्चतुर्थेंह निचतुर्थस्याह्नोरूपँताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्य
हस्यमध्यंदिनंवहंतिंतद्वैतच्छंदोवहतिंयस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधातिंपिबासोममिंद्रमंदतुत्वांश्रुधीहवं
विपिपानस्याद्रेरितिंवैराजंपृष्ठंभवतिवार्हतेहनिचतुर्थेंहनिचतुर्थस्याह्नोरूपँयद्वावानेतिधाय्याच्युतांत्वामिद्धिहवामहइ
तिंबृहतोयोनिमनुनिवर्तयतिंवार्हतंह्येतदरायतनेनंत्वमिंद्रप्रतूर्तिंष्वितिसामप्रगाथोंशस्तिहाजनितेतिजातवांश्चतुर्थेंह
निचतुर्थस्याह्नोरूपँत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योंच्युतः ॥ ४ ॥ कुहश्रुतइंद्रंःकस्मिन्नद्येतिसूक्तँवैमदंविरिफितँ
विरिफितस्यऋपेश्चतुर्थेंहनिचतुर्थस्याह्नोरूपँयुध्मस्यतेवृषभस्यस्वराजइतिसूक्तंमुरुंगभीरंजनुषाभ्युग्रमितिजातवंच्चतुर्थे
हनिचतुर्थस्याह्नोरूपँतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनंसवनंदाधारायतनांदेवैतेननप्रच्यवतेंत्यमुवःसत्रासाहमितिपर्यासो

त्रिश्वासुगोष्वोयतमित्यभ्यायाम्यमिवैतदहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहं
तितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधातिविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमाविश्वदेवंस
त्पतिमितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौत्राहँतेहनिचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंमादेवोयातुसवितासुरत्नइतिसावित्रंमेतिच
तुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंप्रद्यावायज्ञैःपृथिवीनमोभिरितिद्यावापृथिवीयंप्रेतिचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंप्रऋभुभ्योदूत
मिववाचमिष्यइत्यार्भवंप्रेतिचवाचमिष्यइतिचचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंप्रशुक्रैतुदेवीमनीषेतिवैश्वदेवंप्रेतिचशुक्रव
च्चचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंताउविच्छंदसःसंतिद्विपदाःसंतिचतुष्पदास्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंवैश्वानरस्यसुमतौस्यामे
त्याग्निमारुतस्यप्रतिपदितोजातइतिजातवच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंकईव्यक्तानरःसनीळाइतिमारुतंनकिर्ह्येषांजनूं
षिवेदेतिजातवच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंताउविच्छंदसःसंतिद्विपदाःसंतिचतुष्पदास्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंजातवेदसे
सुनवामसोममितिजातवेदस्याच्युताग्निंनरोदीधितिभिररण्योरितिजातवेदस्यंहस्तच्युतीजनयंतेतिजातवच्चतुर्थेहनि
चतुर्थस्याह्नोरूपंताउविच्छंदसःसंतिविराजःसंतित्रिष्टुभस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपमह्नोरूपं ॥ ५ ॥ इतिप्रथमोऽध्यायः॥१॥

गौर्वैदेवतापंचममहर्वहतित्रिणवःस्तोमःशाक्करंसामपंक्तिश्छंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नो
तियएवंवेदयद्वैनेतिनप्रेतियत्स्थितंतत्पंचमस्याह्नोरूपंयद्ध्येवद्वितीयमहस्तदेतत्पुनर्यत्पंचमंयदूर्ध्ववद्यत्प्रतिवद्यदंतर्वद्

द्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्षमभ्युदितंयद्दुग्धवद्यद्दूधवंद्यद्धेनुमद्यत्पृश्निमद्यन्मद्वद्यत्पशुरूपंय
दध्यासवद्विक्षुद्राइवहिपशवोयज्जागतंजागताहिपशवोयद्वार्हतंबार्हताहिपशवोयत्पांक्तंपांक्ताहिपशवोयद्वामंवामंहिप
शवोयद्धविष्मद्धविर्हिपशवोयद्वपुष्मद्वपुर्हिपशवोयच्छाक्वरंयत्पांक्तंयत्कुर्वद्यद्वितीयस्याह्नोरूपमेतानिवैपंचमस्याह्नोरूपा
णीममूषुवोअतिथिमुषर्बुधमितिपंचमस्याह्नआज्यंभवतिजागतमध्यासवत्पशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमानोयज्ञं
दिविस्पृशंमानोवायोमहेतनेरथेनपृथुपाजसावहवःसूरचक्षसंइमाउवांदिविष्टयःपिबासुतस्यरसिनोदेवंदेवंवोवसेदेवंदेवं
बृहदुगायिषेवचइतिबार्हतंप्रउगंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंयत्पांचजन्ययाविशेतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपत्पांचजन्ययेति
पंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमिंद्रइत्सोमपाएकइंद्रनेदीयएदिह्युत्तिष्ठब्रह्मणस्पतेऽग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपोबृहदिं
द्रायगायतेतिद्वितीयेनाह्नासमानआतानःपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमवितासिसुन्वतोवृक्तबर्हिषइतिसूक्तंमद्वत्पांक्तंपं
चपदंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमित्थाहिसोमइन्मदइतिसूक्तंमद्वत्पांक्तंपंचपदंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमिंद्रपिबतुभ्यं
सुतोमदायेतिसूक्तंमद्वत्त्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेनप्रच्यवतेमरुत्वाँइंद्रमीढ्वइतिपर्यासोनेतिन
प्रेतिपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धी
यतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधाति ॥ ६ ॥ महानाम्नीष्वत्रस्तुवतेशाक्वरेणसाम्नाराथंतरेहनिपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपं

मिंद्रोवाएताभिर्महानात्मानंनिरमिमीतंतस्मान्महानाम्न्योऽथोइमेवैलोकामहानाम्न्यऽइमेमहांतंइमान्वैलोकान्प्रजाप
तिःसृष्ट्वेदंसर्वमशक्नोद्यदिदंकिंचंयदिमाँल्लोकान्प्रजापतिःसृष्ट्वेदंसर्वमशक्नोद्यदिदंकिंचंतच्छक्कर्योभवंस्तच्छक्करीणांशक्क
रीत्वंताऊर्ध्वाःसीम्नोभ्यसृजतंयदूर्ध्वाःसीम्नोभ्यसृजतंततिसमाअभवंस्तत्सिमानांसिमात्वंस्वादोरित्थाविषूवतंउपनो
हरिभिःसुतमिंद्रंविश्वाअवीवृधन्नित्यनुरूपोवृषणवान्पृश्निमान्मद्वान्वृधन्वान्पंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधा
य्याच्युताऽभित्वाशूरनोनुमइतिरथंतरस्ययोनिमनुनिवर्तयतिराथंतरंह्येतदहरायतनेनमोषुत्वावाघतश्चनेतिसामप्र
गाथोऽध्यासवान्पशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योच्युतः ॥ ७ ॥ प्रेदंब्रह्मवृत्रतूर्ये
ष्वाविथेतिसूक्तंपांक्तंपंचपदंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमिंद्रोमदायवावृधइतिसूक्तंमद्वत्पांक्तंपंचपदंपंचमेहनिपंचमस्या
ह्नोरूपंसत्रामदासस्तवविश्वजन्याइतिसूक्तंमद्वत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यवतेतामिंद्रंवा
जयामसीतिपर्यासःसवृषावृषभोवदितिपशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदि
नंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधातितत्सवितुर्वृणीमहेऽद्यानोदेवसवितरितिवैश्व
देवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरेहनिपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमुदुष्यदेवःसवितादमूनाइतिसावित्रंमादाशुषेसुवतिभूरिवा
ममितिवामंपशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंमहीद्यावापृथिवीइहज्येष्ठेइतिद्यावापृथिवीयंरुवद्धोक्षेतिपशुरूपंपंचमेहनि

पंचमस्याह्नोरूपंमृभुर्विभ्वावाजइंद्रोनोअच्छेत्याभवैवाजोवैपशवःपशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंस्तुषेजनंसुव्रतंनव्य
सीभिरितिवैश्वदेवंमध्यासवत्पशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंहविष्पांतमजरंस्वर्विदीत्याग्निमारुतस्यप्रतिपद्धविष्मंत्पं
चमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंवपुर्नुतच्चिकितुषेचिदस्त्वितिमारुतंवपुष्मंत्पंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोम
मितिजातवेदस्याच्युताऽग्निर्होतागृहपतिःसराजेतिजातवेदस्यंमध्यासवत्पशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपं ॥ ८ ॥
देवक्षेत्रंवाएतद्यत्षष्ठमहर्देवक्षेत्रंवाएतआगच्छंतियेषष्ठमहरागच्छंतिनवैदेवाअन्योन्यस्यगृहेवसंतिनर्तुर्ऋतोर्गृहेवसती
त्याहुस्तद्यथायथमृत्विजंऋतुयाजान्यजंत्यसंप्रदायंतद्यथत्वृतून्कल्पयंतियथायथंजनतास्तदाहुर्नर्तुप्रैषैःप्रेषितव्यंनर्तुप्रैषै
र्वषट्कृत्यंवाग्वाऋतुप्रैषाऽआप्यतेवैवाक्षष्ठेहनीतियदृतुप्रैषैःप्रेष्येयुर्यदृतुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्वाचमेवतदाप्तांश्रांतामृक्णवहींवह
राविणीमृच्छेयुर्यद्वैभिर्नप्रेष्येयुर्यद्वैभिर्नवषट्कुर्युरच्युताद्यज्ञस्यच्यवेरन्यज्ञात्प्राणात्प्रजापतेःपशुभ्योजिह्माईयुस्तस्मा
दृग्मेभ्यएवाधिप्रेषितव्यंमृग्मेभ्योधिवषट्कृत्यंतन्नवाचमाप्तांश्रांतामृक्णवहींवहराविणीमृच्छंतिनाच्युताद्यज्ञस्यच्य
वंतेनयज्ञात्प्राणात्प्रजापतेःपशुभ्योजिह्मायंति॥ ९॥पारुच्छेपीरुपदधतिपूर्वयोःसवनयोःपुरस्तात्प्रस्थितयाज्यानांरोहि
तंवैनामैतच्छंदोयत्पारुच्छेपमेतेनवाइंद्रःसप्तस्वर्गाँल्लोकानरोहद्रोहतिसप्तस्वर्गाँल्लोकान्यएवंवेदतदाहुर्यत्पंचपदाएवंपंच

मस्याह्नोरूपंषट्पदाःषष्ठस्यांथकस्मात्सप्तपदांःषष्ठेहन्छस्यंतइतिंषड्भिरेवपदैःषष्ठमहराप्नुवंत्यपच्छिंद्यैवैतदहर्यत्सप्तमं
तदेवसप्तमेनपदेनाभ्यारभ्यवसंतिवाचमेवतत्पुनरुपयंतिसंतत्यैसंततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंतियएवंविद्वांसोयंति॥१०॥
देवासुरावाएषुलोकेषुसमयतंतंतेवैदेवाःषष्ठेनैवाह्नैभ्योंलोकेभ्योसुरान्प्राणुदंतंतेषांयान्यंतर्हस्तीनानिवसून्यासंस्तान्या
दायसमुद्रंप्रौप्यंतंतएतेनैवच्छंदसानुहायांतर्हस्तीनानिवसून्याददतंतद्यदेतत्पदंपुनःपदंसएवांकुशआसंजनायाद्विषतो
वसुदत्तेनिरेनंमेभ्यःसर्वेभ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेद ॥ ११ ॥ द्यौर्वैदेवताषष्ठमहर्वहतिंत्रयस्त्रिंशस्तोमोरैवतंसामाति
च्छंदांश्छंदोयथादेवतमेनेनंयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदंयद्वैसमानोदर्कंतत्षष्ठस्याह्नोरूपंयद्ध्येवतृती
यमहंस्तदेतत्पुनर्यत्षष्ठंयदश्ववद्यदंतवंद्यत्पुनरावृत्तंयत्पुनर्निनृत्तंयद्रतवद्यत्पर्यस्तवंद्यत्रिवद्यदंतरूपंयदुत्तमेपदेदेवतानि
रुच्यतेंयदसौलोकोभ्युदितोयत्पारुच्छेपंयत्सप्तपदंयन्नाराशंसंयन्नाभानेदिष्ठंयद्रैवतंयदतिच्छंदांयत्कृतंयत्तृतीयस्याह्नो
रूपंमेतानिवैषष्ठस्याह्नोरूपाण्ययंजायतमनुषोधरीमणीतिषष्ठस्याह्नआज्यंभवतिपारुच्छेपमतिच्छंदाःसप्तपदंषष्ठेहनिषष्ठ
स्याह्नोरूपंस्तीर्णंवर्हिरुपनोयाहिवीतयंआवांरथोनियुत्वान्वक्षदवसेंसुषुमायातमद्रिभिर्युवांस्तोमेभिर्देवयंतोऽअश्विनांव
र्महइंद्रवृषन्निंद्रास्तुश्रौषंळोषूणोअग्नेश्रृणुहित्वमीळितोयेदेवासोदिव्येकादशस्थेंयमददाद्रभसमृणच्युतमितिप्रउगंपारु

---

१ ‘ अपच्छिद्यैव ’ इतिभाष्यपाठः । अपच्छिद्यैवपृथक्त्वेनतस्यविच्छेदंकृत्वैवइतितदर्थः ।

च्छेपमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपं सपूर्व्योमहानामितिं मरुत्वतीयस्यप्रतिपदं तोवैमहदंतःषष्ठमहः षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपं त्रयइंद्रस्यसोमाइंद्रनेदीयएदिहिंप्रनूनंब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिः पिन्वंत्यपोनकिः सुदासोरथमितिं तृतीयेनाह्नासमानआतानः षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंयंत्वंरथमिंद्रमेधसातयइतिसूक्तंपारुच्छेपमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंसयोवृषावृष्ण्येभिः समोकाइतिसूक्तंसमानोदर्कं षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंमिंद्रमरुत्वइहपाहिसोममितिसूक्तंतेभिः साकंपिबतुवृत्रखादइत्यंतोवैखादोंतः षष्ठमहः षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनांदेवैतेननप्रच्यवतेयंहयेनवाइदमितिपर्यासः स्वर्मरुत्वताजितमित्यंतोवैजितमंतः षष्ठमहः षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधातिरेवतीर्नः सधमादेरेवाँइद्रेवतः स्तोतेतिरैवतंपृष्ठंभवतिबार्हतेहनिषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युतात्वामिद्धिहवामहइतिबृहतोयोनिमनुनिवर्तयतिबार्हतंह्येतदहरायतनेनेंद्रमिदेवतातयइतिसामप्रगाथोनिनृत्तवान्षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योच्युतः ॥ १२ ॥ ऐंद्रयाह्युपनः परावतइतिसूक्तंपारुच्छेपमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंप्रघान्वस्यमहतोमहानीतिसूक्तंसमानोदर्कं षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंमभूरेकोरयिपतेरयीणामितिसूक्तंरथमातिष्ठतुविनृम्णभीममित्यंतोवैस्थितमंतः षष्ठमहः षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायत

नांदेवैतेनननप्रच्यवतंउपनोहरिभिःसुतमितिपर्यासःसमानोदर्कःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्य
हस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधात्यभित्यंदेवंसवितारमोण्योरितिवै
श्वदेवस्यप्रतिपदतिच्छंदाःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंतत्सवितुर्वरेण्यंदोषोआगादित्यनुचरोंतोवैगतमंतःषष्ठमहःषष्ठेहनिषष्ठ
स्याह्नोरूपंमुदुष्यदेवःसवितासवायेतिसावित्रंशश्वत्तमंतदपावह्निरस्थादित्यंतोवैस्थितमंतःषष्ठमहःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरू
पंकतरापूर्वाकतरापरायोरितिद्यावापृथिवीयंसमानोदर्कंषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंकिमुश्रेष्ठःकिंयविष्ठोनआजगन्नुपनोवा
जाअध्वरमृभुक्षाइत्यार्भवंनाराशंसंत्रिवंत्षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपमिदमित्थारौद्रंगूर्तवचायेयज्ञेनदक्षिणयासमक्ताइतिवै
श्वदेवं ॥ १३ ॥ नाभानेदिष्ठंशंसतिनाभानेदिष्ठंवैमानवंब्रह्मचर्यंवसन्तंभ्रातरोनिरभजंन्त्सोब्रवीदेत्यकिंमह्यमभा
क्तैत्येतमेवनिष्ठावंमववदितारमित्यब्रुवंस्तस्माद्धाप्येतर्हिपितरंपुत्रानिष्ठावोववदितेत्येवाचक्षतेसपितरमेत्याब्रवीत्त्वांह
वावमह्यंततताभाक्षुरितितंपिताब्रवीन्मापुत्रकतदादृथाअंगिरसोवाइमेस्वर्गायलोकायसत्रमासतेतेषष्ठंषष्ठमेवाहरागत्य
मुह्यंतितानेतेसूक्तेषष्ठेहनिशंसयतेषांयत्सहस्रंसत्रपरिवेषणंतत्तेस्वर्यंतोदास्यंतीतितथेतितानुपैत्प्रतिगृभ्णीतमानवंसुमे
धसइतितमब्रुवन्किंकामोवदसीतीदमेववःषष्ठमहःप्रज्ञापयानीत्यब्रवीदथयद्वएतत्सहस्रसंत्रपरिवेषणंतन्मेस्वर्यंतोदत्ते

१ ‘ताताभाक्षुः’ इतिभाष्येदृश्यतेतथापिततशब्दस्यैवताततवाचित्वात्तताभाक्षुरितिवैदिकपाठ एवसुवचः ।

तितथेतिंतानेतेसूक्तेषष्ठेहन्यशंसयंत्ततोवैतेप्रयज्ञमजानन्प्रस्वर्गंलोकंतद्यदेतेसूक्तेषष्ठेहनिशंसतियज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यैतंस्वर्यंतोब्रुवन्नेतत्तेब्राह्मणसहस्रमितितदेनंसमाकुर्वाणंपुरुषःकृष्णशवास्युत्तरतउपोत्थायाब्रवीन्मम
वाइदंममवैवास्तुहमितिसोब्रवीन्मह्यंवाइदमदुरितितमब्रवीत्तद्वैनौतवैवपितरिप्रश्नइतिसपितरमैत्तंपिताब्रवीन्ननुतेपु
त्रकादू३रित्यदुरेवमइत्यब्रवीत्तत्तुमेपुरुषःकृष्णशवास्युत्तरतउपोदतिष्ठन्ममवाइदंममवैवास्तुहमित्यादितेतितंपिताब्र
वीत्तस्यैवपुत्रकतंत्तत्तुसतुभ्यंदास्यतीतिसपुनरेत्याब्रवीत्तवहवावकिलभगवइदमितिमेपिताहेतिसोब्रवीत्तदहंतुभ्यमे
वददामियएवसत्यमवादीरितितस्मादेवंविदुषासत्यमेववदितव्यंसएषसहस्रसनिर्मंत्रोयन्नाभानेदिष्ठंउपैनंसहस्रंनमति
प्रषष्ठेनाह्नास्वर्गंलोकंजानातियऽएवंवेद ॥ १४ ॥ तान्येतानिसहचराणीत्याचक्षतेनाभानेदिष्ठंवालखिल्यांवृषाकपि
मेवयामरुतंतानिसहैवशंसेद्यदेषामतरियात्तद्यजमानस्यांतरियाद्यदिनाभानेदिष्ठंरेतोस्यांतरियाद्यदिवालखिल्याःप्रा
णानस्यांतरियाद्यदिवृषाकपिमात्मानमस्यांतरियाद्यद्येवयामरुतंप्रतिष्ठायाएनंच्यावयेद्दैव्यैचमानुष्यैचनाभानेदिष्ठेनै
वरेतोसिंचत्तद्वालखिल्याभिर्व्यकरोत्सुकीर्तिनाकाक्षीवतेनयोनिंव्यहापयदुरौयथातवशर्मन्मदेमेतितस्माज्ज्यायान्तस
न्गर्भःकनीयांसंसंतंयोनिंनहिनस्तिब्रह्मणाहिसक्लृप्तएवयामरुतैतवैकरोतितेनेदंसर्वमेतवैकृतमेतियदिदंकिंचाहश्चकृष्ण
महरर्जुनंचेत्याग्निमारुतस्यप्रतिपदहश्चाहश्चेतिपुनरावृत्तंपुनर्निनृत्तंषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंमध्वोवोनाममारुतंयजत्राइति

मारुतं त्र्यहमभिव्याहृत्य मंतो वै बह्वं तः षष्ठमहः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्याच्युतां सप्रव्लथा सहसा जायमान इति जातवेदस्यं समानोदर्कं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं धारयन्धारयन्निति शंसति प्रस्रंसाद्वा अंतस्य बिभायं तद्यथा पुनराग्रंथं पुनर्निग्रंथमंतं बध्नीयान्मयूखं वांततो धारणाय निहन्यात्तादृक्तद्यद्धारयन्धारयन्निति शंसति संतत्यै संततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंति य एवं विद्वांसो यंति यंति ॥ १५ ॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥

यद्वा एति च प्रेति च तत्सप्तमस्याह्नो रूपं यद्ध्येव प्रथममहस्तदेवैतत्पुनर्यत्सप्तमं यद्युक्तवद्यद्रथवद्यदाशुमद्यत्पिबवद्यत्प्रथमे पदे देवता निरुच्यते यदयं लोकोभ्युदितो यज्जातवद्यदनिरुक्तं यत्करिष्यद्यत्प्रथमस्याह्नो रूपमेतानि वै सप्तमस्याह्नो रूपाणि समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदिति सप्तमस्याह्न आज्यं भवत्यनिरुक्तं सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपं वाग्वै समुद्रो न वै वाक्क्षीयते न समुद्रः क्षीयते तद्यदेतत्सप्तमस्याह्न आज्यं भवति यज्ञादेव तद्यज्ञं तन्वते वाचमेव तत्पुनरुपयंति संतत्यै संततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंति य एवं विद्वांसो यंत्याप्यं ते वै स्तोमा आप्यंते छंदांसि षष्ठेहनि तद्यथैवाद आज्येनावदानानि पुनः प्रत्यभिघारयंत्ययातयामताया एवमेवैतत्स्तोमांश्च छंदांसि च पुनः प्रत्युपयंत्ययातयामतायै यदेतत्सप्तमस्याह्न आज्यं भवति तदु त्रैष्टुभं त्रिष्टुप्प्रातः सवन एषत्र्यहं आवायो भूष शुचिपा उप नः प्रयाभिर्यासि दाश्वांसमच्छा ऽनो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं प्रसोता जीरो अध्वरेष्वस्थाद्येवायव इंद्रमादना सो या वां शतं नियुतो याः सहस्रं प्र यद्वां मित्रावरुणा स्पूर्धन्ना गोमता नासत्या रथेना नो देव शवसा

याहिशुष्मिन्प्रवोयज्ञेषुदेवयंतोअर्चन्प्रक्षोदसाधायसासस्रएषेतिप्रउगंमेतिचप्रेतिचसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टु
भंत्रिष्टुप्प्रातःसवनऽएषत्र्यहंआत्वारथंयथोतयंइदंवसोसुतमंधइंद्रनेदीयएदिहिप्रैतुब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेतातांत्वंसोमक्रतु
भिःपिन्वंत्यपःप्रवइंद्रायबृहतइतिप्रथमेनाह्नासमानआतानःसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंकयाशुभासवयसःसनीळाइति
सूक्तंनजायमानोनशतेनजातइतिजातवत्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतदुकयाशुभीयमेतद्वैसंज्ञानंसंतनिसूक्तंयत्कयाशु
भीयमेतेनहवाइंद्रोगस्त्योमरुतस्तेसमजानततद्यत्कयाशुभीयंशंसतिसंज्ञात्याएवतद्वायुष्यंतद्योस्यप्रियःस्यात्कुर्यादेवा
स्यकयाशुभीयंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यवतेत्यंसुमेषंमहयास्वर्विदमितिसूक्तमत्यंन
वाजंहवनस्यदंरथमितिरथवत्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदो
वहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवः
पशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैत्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइतिबृहत्पृष्ठंभवतिसप्तमेहनियदेवषष्ठस्याह्नस्तद्यद्वैरथंतरं
तद्वैरूपंयद्बृहत्तद्वैराजंयद्रथंतरंतच्छाक्वरंयद्बृहत्तद्रैवतंतद्यद्बृहत्पृष्ठंभवतिबृहतैवतद्बृहत्प्रत्युत्तभ्नुवंत्यस्तोमकृंतत्रायद्रथं
तरंस्यात्कृंतत्रंस्यात्तस्माद्बृहदेवकर्तव्यंयद्वावानेतिधाय्याच्युताऽभित्वाशूरनोनुमइतिरथंतरस्ययोनिमनुनिवर्तयतिरा
थंतरंह्येतदहरायतनेनपिबासुतस्यरसिनइतिसामप्रगाथःपिबवान्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमि

तिताक्ष्योंच्युतः।१६।इंद्रस्यनुवीर्याणिप्रवोचमितिसूक्तंप्रेतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनं
दाधारायतनांदेवैतेननप्रच्यवतेऽभित्यंमेषंपुरुहूतमृग्मियमितिसूक्तंयद्वावप्रेतितदभीतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतदु
जागतंजगत्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुना
निसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतत्सवितुर्वृणीमहेऽद्यानोदेव
सवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरेहनिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंमभित्वादेवसवितरितिसावित्रंयद्वावप्रेतित
दभीतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंप्रेतांयज्ञस्यशंभुवेतिद्यावापृथिवीयंप्रेतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंमयंदेवायजन्मन
इत्यार्भवंजातवत्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंमायाहिंवनसासहेतिद्विपदाःशंसतिद्विपाद्वैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवःपशवश्छं
दोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतद्यद्द्विपदाःशंसतियजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयत्यैभिरग्नेदुवोगिरइतिवै
श्वदेवंमेतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगायत्रतृतीयसवनएषत्र्यहोवैश्वानरोअजीजनदित्याग्निमारुतस्य
प्रतिपज्जातवत्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंप्रयद्वस्त्रिष्टुभमिषमितिमारुतंप्रेतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवा
मसोममितिजातवेदस्याच्युतांदूतंवोविश्ववेदसमितिजातवेदस्यमनिरुक्तंसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगा
यत्रतृतीयसवनएषत्र्यहः।१७।यद्वैनेतिनप्रेतियत्स्थितंतदष्टमस्याह्नोरूपंयद्ध्येवद्वितीयमहस्तदेवैतत्पुनर्यदष्टमंयदूर्ध्वव

यत्प्रतिवद्यदंतर्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्षमभ्युदितंयद्धव्यग्नियन्महद्वद्यद्विहूतवद्यत्पुन
र्वद्यत्कुर्वद्यद्द्वितीयस्याह्नोरूपंमेतानिवाअष्टमस्याह्नोरूपाण्यग्निंवोदेवमग्निभिःसजोषाइत्यष्टमस्याहआज्यंभवतिव्यद्य
ष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनएषत्र्यहःकुविदंगनमसायेवृधासःपीवोऽअन्नाँरयिवृधःसुमेधाउच्छन्नु
षसःसुदिनाअरिप्राउशंतादूतानदभायगोपायावत्तरस्तन्वोयावदोजःप्रतिवांसूरउदितेसूक्तैर्धेनुःप्रत्नस्यकाम्यंदुहानांब्र
ह्माणइंद्रोपयाहिविद्वानूर्ध्वोअग्निःसुमतिंवस्वोअश्रेदुतस्यानःसरस्वतीजुषाणेतिप्रउगंप्रतिवदंतर्वद्विहूतवदूर्ध्ववदष्टमेह
न्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनएषत्र्यहोविश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकऽइंद्रनेदीयएदिह्युत्तिष्ठब्र
ह्मणस्पतेऽग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपोबृहदिंद्रायगायतेतिद्वितीयेनाह्नासमानआतानोऽष्टमेहन्यष्टमास्याह्नोरूपं
शंसामहामिंद्रंयस्मिन्विश्वाइतिसूक्तंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंमहश्चित्त्वमिंद्रयतएतानितिसूक्तंमहद्वदष्टमेहन्यष्ट
मस्याह्नोरूपंपिबासोममभियमुग्रतर्दइतिसूक्तंमूर्वंगव्यंमहिगृणानइंद्रेतिमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंमहाइंद्रोनृवदाच
र्षणिप्राइतिसूक्तंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेनप्रच्यवतेतमस्य
द्यावापृथिवीसचेतसेतिसूक्तंयदैत्कृण्वानोमहिमानमिंद्रियमितिमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएत
स्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंते

त्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैमहद्वंतिसूक्तानिशस्यंतेमहद्वाअंतरिक्षंस्याह्यैपं
चसूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्याअभित्वाशूरनोनुमोऽभित्वा
पूर्वपीतयइतिरथंतरंपृष्ठंभवत्यष्टमेहनियद्वावानेतिधाय्याच्युतात्वामिद्धिहवामहइतिबृहतोयोनिमनुनिवर्तयतिबार्हतं
ह्येतदहरायतनेनोभयंश्रृणवच्चनइतिसामप्रगाथोयच्चेदमद्ययदुचह्यआसीदितिबार्हतेहन्यष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंत्यमू
षुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योच्युतः ॥१८॥ अपूर्व्यापुरुतमान्यस्माइतिसूक्तंमहेवीरायतवसेतुरायेतिमहद्वदष्टमेहन्यष्ट
स्याह्नोरूपंतांसुतेकीर्तिंमघवन्महित्वेतिसूक्तंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंत्वंमहाँइंद्रयोहशुष्मैरितिसूक्तंमहद्वष्टमेहन्य
ष्टमस्याह्नोरूपंत्वंमहाँइंद्रतुभ्यंहक्षाइतिसूक्तंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधाराय
तनांदेवैतेननप्रच्यवतेदिवश्चिदस्यवरिमाविपप्रथइतिसूक्तमिंद्रंनमह्नेतिमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजग
त्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्ता
निशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैमहद्वंतिसूक्तानिशस्यंतेमहद्वाअंत
रिक्षमंतरिक्षस्याह्यैपंचपंचसूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतानि
द्वेधापंचान्यानिपंचान्यानिदशसंपद्यंतेसादशिनीविराळन्नंविराळन्नंपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैविश्वोदेव

स्यनेतुंस्तत्सवितुर्वरेण्यंमाविश्वदेवंसत्पतिमितिंवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौबार्हतेहंन्यष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंँहिरण्यपा
णिमूतयइतिसावित्रंमूर्ध्ववदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंमहीद्यौःपृथिवीचनइतिद्यावापृथिवीयँमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नो
रूपँयुवानापितरापुनरित्यार्भवँपुनर्वद्दष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंमिमानुकंभुवनासीषधामेतिंद्विपदाःशंसतिंद्विपाद्वैपुरु
षश्चतुष्पादाःपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतद्यद्द्विपदाःशंसतियजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठाप
यतिंदेवानामिदवोमहदितिवैश्वदेवंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगायत्रतृतीयसवनएषत्र्यहंऋतावानं
वैश्वानरमित्याग्निमारुतस्यप्रतिपदग्निर्वैश्वानरोमहानितिंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंक्रीळंवःशर्धोमारुतमितिमारुतं
जंभेरसस्यवावृधइतिवृधन्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिंजातवेदस्याच्युताग्नेमृळमहाँअसीति
जातवेदस्यंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगायत्रतृतीयसवनएषत्र्यहः॥१९॥इतितृतीयोऽध्यायः॥३॥

यद्वैसमानोदर्कंतन्नवमस्याह्नोरूपंयद्ध्येवतृतीयमहस्तदेवैतत्पुनर्यन्नवमंयदश्ववद्यदंतवद्यत्पुनरावृत्तंयत्पुनर्निनृत्तंय
द्रतवद्यत्पर्यस्तवद्यत्रिवद्यदंतरूपंयदुत्तमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदसौलोकोभ्युदितोयच्छुचिवद्यत्सत्यवद्यत्क्षेतिवद्यद्गतव
द्यदोकवद्यत्कृतंयत्तृतीयस्याह्नोरूपमेतानिवैनवमस्याह्नोरूपाण्यगन्ममहानमसायविष्ठमितिंनवमस्याह्नआज्यंभवतिंग
तवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनएषत्र्यहंःप्रवीरयाशुचयोदद्रिरेतेतेसत्येनमनसादीध्यानांदिवि

क्षयंतारजसःपृथिव्यामाविश्ववाराश्विनागतंनोयंसोमइंद्रतुभ्यंसुन्वेआतुप्रब्रह्माणोअंगिरसोनक्षंतंसरस्वतींदेवयंतोहवं
तंआनोदिवोबृहतःपर्वतादासरस्वत्यभिनोनेषिवस्यइतिप्रउगंशुचिवत्सत्यवत्क्षेतिवद्गतवंदोकवन्नवमेहनिनवमस्याह्नो
रूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनएषत्र्यहस्तंतमिद्राधसेमहेत्रयइंद्रस्यसोमाइंद्रनेदीयएदिहिप्रनूनंब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेतात्वं
सोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपोनकिःसुदासोरथमितितृतीयेनाह्नासमानआतानोनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपमिंद्रःस्वाहापिबतुय
स्यसोमइतिसूक्तंमंतोवैस्वाहाकारोतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंगायत्साममनभन्यंयथावेरितिसूक्तमर्चामतद्वा
वृधानंस्ववर्दित्यंतोवैस्वरंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतिष्ठाहरीरथआयुज्यमानेतिसूक्तंमंतोवैस्थितमंतोनवम
महर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपमिमाउत्वापुरुतमस्यकारोरितिसूक्तंधियोरथेष्ठामित्यंतोवैस्थितमंतोनवममहर्नवमेहनि
नवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यवतेप्रमंदिनेपितुमदर्चतावचइतिसूक्तंस
मानोदर्कनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धी
यतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूना
मवरुद्ध्यैपंचसूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःवशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैत्वामिद्धिहवामहेत्वं
ह्येहिचेरवइतिबृहत्पृष्ठंभवतिनवमेहनियद्वावानेतिधाय्याच्युताऽभित्वाशूरनोनुमइतिरथंतरस्ययोनिमनुनिवर्तयति

राथंतरंह्येतदहरायतनेनैंद्रत्रिधातुशरण मितिसामप्रगाथंस्त्रिवान्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिता
क्ष्योंच्युतः॥२०॥संचत्वेजग्मुर्गिरइंद्रपूर्वीरितिसूक्तंगतवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंकदाभुवन्नथक्षयाणिब्रह्मेतिसूक्तंक्षेति
वदंतरूपंक्षेतीववाअंतंगत्वानवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंमासत्योयातुमघवाँऋजीषीतिसूक्तंसत्यवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरू
पंतत्तइंद्रियंपरमंपराचैरितिसूक्तंमंतोवैपरमंमंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनंसवनंदा
धारायतनादेवैतेननप्रच्यवतेऽहंभुवंवसुनःपूर्व्यस्पतिरितिसूक्तमहंधनानिसंजयामिशश्वतइत्यंतोवैजितमंतोनवममह
र्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्मा
ज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यै
पंचपंचसूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतानिद्वेधापंचान्यानिपंचा
न्यानिदशसंपद्यंतेसादशिनीविराळन्नंविराळन्नंपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनावरुद्ध्यैतत्सवितुर्वृणीमहेऽद्यानोदेवसवित
रितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरेहनिनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंदोषोआगादितिसावित्रंमंतोवैगतमंतोनवममहर्न
वमेहनिनवमस्याह्नोरूपंप्रवांमहिद्यवीअभीतिद्यावापृथिवीयंशुचीउपप्रशस्तयइतिशुचिवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंभिं
द्रइषेददातुनंस्तेनोरत्नानिधत्तनेत्याभर्वंत्रिरासाप्तानिसुन्वतइतित्रिवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंबभ्रुरेकोविषुणःसूनरो

युवेतिद्विपदाःशंसतिंद्विपाद्वैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवःपशवश्छंदो माःपशूनामवरुद्ध्यैतद्यद्विपदाःशंसतिंयजमानमेवतद्वि
प्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतियेत्रिंशतित्रयस्परइतिवैश्वदेवंत्रिवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगायत्र
तृतीयसवनएषत्र्यहोवैश्वानरोनऊतयइत्याग्निमारुतस्यप्रतिपदाप्रयातुपरावतइत्यंतोवैपरावतोंतोनवममहर्नवमेहनिन
वमस्याह्नोरूपंमरुतोयस्यहिक्षयइतिमारुतंक्षेतिवदंतरूपंक्षेतीववाअंतंगत्वानवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवा
मसोममितिजातवेदस्याच्युतांप्राग्नयेवाचमीरयेतिजातवेदस्यंसमानोदर्कंनवमेहनि नवमस्याह्नोरूपंसनःपर्षदतिद्विषः
सनःपर्षदतिद्विषइतिशंसतिंवहुवाएतस्मिन्नवरात्रेकिंचकिंचवारणंक्रियतेशांत्याएवंतद्यत्सनःपर्षदतिद्विषःसनःपर्षद
द्विषइतिशंसतिसर्वस्मादेवैनांस्तदेनसःप्रमुंचतितान्युगायत्राणिगायत्रतृतीयसवनएषत्र्यहः ॥२१॥ पृष्ठ्यंषळहमुपयंति
यथावैमुखमेवंपृष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरंमुखस्यजिह्वातालुदंताएवंछंदोमाअथयेनैववाचंव्याकरोतियेनस्वादुचास्वादुचवि
जानातितद्दशममहर्यथावैनासिकेएवंपृष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरंनासिकयोरेवंछंदोमाअथयेनैवगंधान्विजानातितद्दशमम
हर्यथावाअक्ष्येवंपृष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरमक्ष्णःकृष्णमेवंछंदोमाअथयैवकनीनिकायेनपश्यतितद्दशममहर्यथावैकर्णएवंपृ
ष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरंकर्णस्यैवंछंदोमाअथयेनैवशृणोतितद्दशममहःश्रीर्वैदशममहःश्रियंवाएतआगच्छंतियेदशममहरा
गच्छंतितस्माद्दशममहर विवाक्यंभवतिमाश्रियोववादिष्मेतिदुरववदंहिश्रेयसस्तेततःसर्पंतितेमार्जयंतेतेपत्नीशालां

संप्रपद्यंतेतेषांयएतामाहुतिंविद्यात्सब्रूयात्समन्वारभध्वमितिसजुहुयादिहरमेहरमध्वमिहधृतिरिहस्वधृतिरग्नेवाट्स्वा
हावाळितिंसयदिहरमेत्याहास्मिन्नेवैनांस्तल्लोकेरमयतीहरमध्वमितियदाहप्रजामेवैषुतद्रमयतीहधृतिरिहस्वधृतिरिति
यदाहप्रजांचैवतद्वाचंचयजमानेषुदधात्यग्नेवाळितिरथंतरंस्वाहावाळितिबृहद्देवानांवाएतन्मिथुनंयद्बृहद्रथंतरेदेवाना
मेवतन्मिथुनेनमिथुनमवरुंधतेदेवानांमिथुनेनमिथुनंप्रजायंतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेद तेततःसर्पंतितेमा
र्जयंतेतआग्नीध्रंसंप्रपद्यंतेतेषांयएतामाहुतिंविद्यात्सब्रूयात्समन्वारभध्वमितिसजुहुयादुपसृजंधरुणंमातरंधरुणोधयन्
रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासुदीधरत्स्वाहेतिरायस्पोषमिषमूर्जमवरुंधआत्मनेचयजमानेभ्यश्चयत्रैवंविद्वानेतामाहुतिंजुहो
ति ॥ २२॥ तेततःसर्पंतितेसदःसंप्रपद्यंतेयथायथमन्यऋत्विजोव्युत्सर्पंतिसंसर्पंत्युद्गातारस्तेसर्पराज्ञाऋक्षुस्तुवतइयंवै
सर्पराज्ञीयंहिसर्पतोराज्ञीयंवाअलोमिकेवाग्रआसीत्सैतंमंत्रमपश्यदायंगौःपृश्निरक्रमीदितितामयंपृश्निर्वर्णआविशन्ना
नारूपोयंयंकाममकामयतयदिदंकिंचौषधयोवनस्पतयःसर्वाणिरूपाणिपृश्निरेनंवर्णआविशतिनानारूपोयंयंकामंकाम
यतेयएवंवेद मनसाप्रस्तौतिमनसोद्गायतिमनसाप्रतिहरतिवाचाशंसतिवाक्चवैमनश्चदेवानांमिथुनंदेवानामेवतन्मिथु
नेनमिथुनमवरुंधतेदेवानांमिथुनेनमिथुनंप्रजायंतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदाथचतुर्होतॄन्होताव्याचष्टेत
देवतस्तुतमनुशंसतिदेवानांवाएतद्यज्ञियंगुह्यंनामयच्चतुर्होतारस्तद्यच्चतुर्होतॄन्होताव्याचष्टेदेवानामेवतद्यज्ञियंगुह्यंना

मप्रकाशंगमयतिंतदेनंप्रकाशंगतंप्रकाशंगमयतिंगच्छतिप्रकाशंयएवंवेदंयंब्राह्मणमनूचानंयशोनच्छेंदितिहस्माहारण्यं
परेत्यदर्भस्तंबानुद्धृत्यदक्षिणतोब्रह्माणमुपवेश्यचतुर्होतॄन्व्याचक्षीतदेवानांवाएतद्यज्ञियंगुह्यंनामयच्चतुर्होतारस्तद्यच्च
तुर्होतॄन्व्याचक्षीतदेवानामेवतद्यज्ञियंगुह्यंनामप्रकाशंगमयतिंतदेनंप्रकाशंगतंप्रकाशंगमयतिंगच्छतिप्रकाशंयएवंवेद
॥ २३ ॥ अथौदुंबरींसमन्वारभंतइषमूर्जमन्वारभइत्यूर्ग्वाअन्नाद्यमुदुंबरोयद्वैतद्देवाइषमूर्जंव्यभजंततततउदुंबरःसम
भवत्तस्मात्सत्रिःसंवत्सरस्यपच्यतेतद्यदौदुंबरींसमन्वारभंतइषमेवतदूर्जमन्नाद्यंसमन्वारभंतेवाचंयच्छंतिवाग्वैयज्ञोय
ज्ञमेवतद्यच्छंत्यहर्नियच्छंत्यहर्वैस्वर्गोलोकःस्वर्गमेवतल्लोकंनियच्छंतिनदिवावाचंविसृजेरन्यद्दिवावाचंविसृजेरन्नहर्भ्रा
तृव्यायपरिशिंष्युर्नक्तंवाचंविसृजेरन्यन्नक्तंवाचंविसृजेरन्रात्रींभ्रातृव्यायपरिशिंष्युःसमयाविषितःसूर्यःस्यादथवाचं
विसृजेरंस्तावंतमेवतद्द्विषतेलोकंपरिशिंषंत्यथोखल्वस्तमितएववाचंविसृजेरंस्तमोभाजमेवतद्द्विषंतंभ्रातृव्यंकुर्वंत्याहव
नीयंपरीत्यवाचंविसृजेरन्यज्ञोवाआवहनीयःस्वर्गोलोकआहवनीयोयज्ञेनैवतत्स्वर्गेणलोकेनस्वर्गंलोकंयंतियदिहोनम
कर्मयदत्यरीरिचाम॥ प्रजापतिंतत्पितरमप्येत्वितिवाचंविसृजंतेप्रजापतिंवैप्रजाअनुप्रजायंतेप्रजापतिरूनातिरिक्तयोः
प्रतिष्ठानैनानूनंनातिरिक्तंहिनस्तिप्रजापतिमेवोनातिरिक्तान्यभ्यत्यजंतियएवंविद्वांसएतेनवाचंविसृजंतेतस्मादेवंवि

द्वांसएतेनैववाचंविसृजेरन् ॥२४॥ अध्वर्योइत्याह्वयतैचतुर्होतृषुवदिष्यमाणंस्तदाहावस्यरूपंमोंहोतस्तथाहोतारित्यध्व
र्युःप्रतिगृणात्यवसितेवसितेदशसुपदेषुतेषांचित्तिःस्रुगासी३त् ॥ चित्तमाज्यमासी३त् ॥ वाग्वेदिरासी३त् ॥ आधी
तंबर्हिरासी३त् ॥ केतोऽअग्निरासीत् ॥ विज्ञातमग्नीदासी३त् ॥ प्राणोहविरासीत् ॥ सामाध्वर्युरासी३त् ॥ वाच
स्पतिर्होतासी३त् ॥ मनउपवक्तासी३त् ॥ तेवाएतंग्रहणमगृह्णत ॥ वाचस्पतेविधेनामन् ॥ विधेमतेनाम ॥ विधेस्त्व
मस्माकंनाम्नाद्यांगच्छ ॥ यांदेवाःप्रजापतिगृहपतयऋद्धिमराध्नुवंस्तामृद्धिंरात्स्यामोऽथप्रजापतेस्तनूरनुद्रवतिब्रह्मोद्यं
चान्नादाचान्नपत्नीचान्नादातदग्निरन्नपत्नीतदादित्योभद्राचकल्याणीचभद्रातत्सोमःकल्याणीतत्पशवोनिलयाचापभ
याचानिलयातद्वायुर्नह्येषकदाचनेलयत्यपभयातन्मृत्युःसर्वंह्येतस्माद्बिभायानाप्ताचानाप्याचानाप्तातत्पृथिव्यनाप्या
तद्द्यौरनाधृष्याचाप्रतिधृष्याचानाधृष्यातदग्निरप्रतिधृष्यातदादित्योपूर्वाचाभ्रातृव्याचापूर्वातन्मनोभ्रातृव्यातत्संव
त्सरएतावावद्वादशप्रजापतेस्तन्वएषकृत्स्नःप्रजापतिस्तत्कृत्स्नंप्रजापतिमाप्नोतिदशममहरथब्रह्मोद्यंवदंत्यग्निर्गृहपति
रितिहैकआहुःसोस्यलोकस्यगृहपतिर्वायुर्गृहपतिरितिहैकआहुःसोंतरिक्षलोकस्यगृहपतिरसौवैगृहपतिर्योसौतपत्येषप
तिर्ऋतवोगृहाः ॥ येषांवैगृहपतिंदेवंविद्वान्गृहपतिर्भवतिराध्नोतिसगृहपतीराध्नुवंतितेयजमानाः ॥ येषांवाअपहतपा

१ ' अध्वर्यवित्याह्वयते ' इतिसंसंधिपाठोभाष्ये ।

प्मानंदेवंविद्वांन्गृहपतिर्भवत्यपसगृहपतिःपाप्मानंहतेऽपतेयजमानाःपाप्मानंघ्नतेऽध्वर्योअरात्स्मारात्स्म ॥ २५ ॥
इतिचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

उद्धराहवनीयमित्यपराह्णआहंयदेवाह्नासाधुकरोतितदेवतत्प्राङुद्धृत्यतदभयेनिधत्तउद्धराहवनीयमितिप्रातराहंयदेवरात्र्यासाधुकरोतितदेवतत्प्राङुद्धृत्यतदभयेनिधत्तेयज्ञोवाआहवनीयःस्वर्गोलोकआहवनीयोयज्ञएवतत्स्वर्गेलोकेस्वर्गेलोकंनिधत्तेयएवंवेदयोवाअग्निहोत्रंवैश्वदेवंषोळशकलंपशुषुप्रतिष्ठितंवेदवैश्वदेवेनाग्निहोत्रेणषोळशकलेनपशुषुप्रतिष्ठितेनराध्नोतिरौद्रंगविसद्वायव्यमुपावसृष्टमाश्विनंदुह्यमानंसौम्यंदुग्धंवारुणमधिश्रितंपौष्णंसमुदयंतंमारुतंविष्यदमानंवैश्वदेवंबिंदुमन्मैत्रंशरोगृहीतंद्यावापृथिवीयमुद्वासितंसावित्रंप्रक्रांतंवैष्णवंह्रियमाणंबार्हस्पत्यमुपसन्नमग्नेःपूर्वाहुतिःप्रजापतेरुत्तरैंद्रंहुतमेतद्वाअग्निहोत्रंवैश्वदेवंषोळशकलंपशुषुप्रतिष्ठितंवैश्वदेवेनाग्निहोत्रेणषोळशकलेनपशुषुप्रतिष्ठितेनराध्नोतियएवंवेद॥२६॥यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमानोपविशेत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितितामभिमंत्रयेतयस्माद्भीषानिषीदसिततोनोअभयंकृधि॥ पशूनःसर्वान्गोपायनमोरुद्रायमीढुषइतितामुत्थापयेदुदस्थाद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ॥ इंद्रायकृण्वतीभागंमित्रायवरुणायचेत्यथास्याउदपात्रंमूधसिचमुखेचोपगृह्णीयादथैनांब्राह्मणायदद्यात्सातत्रप्रायश्चित्तिर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमानावाश्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यशनायांहवाएषायजमानस्यप्रतिख्यायवा

श्यतैतामन्नमप्यादयेच्छांत्यैशातेर्वाअन्नैंसूयवसाद्भगवतीहिभूयाइतिंसातत्रप्रायश्चित्तिर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमा
नास्पंदेतंकातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसायत्तत्रस्कंदयेत्तदभिमृश्यजपेद्यदद्यदुग्धंपृथिवीमसृप्तंयदोषधीरत्यसृपद्यदापः ॥ प
योगृहेषुपयोअघ्न्यायाँपयोवत्सेषुपयोअस्तुतन्मयीतितत्रयत्परिशिष्टंस्यात्तेनजुहुयाद्यद्यलंहोमायस्याद्यद्युवैसर्वंसिक्तं
स्यादथान्यामाहूयतांदुग्ध्वातेनजुहुयादात्वेवश्रद्धायैहोतव्यंसातत्रप्रायश्चित्तिःसर्वंवाअस्यबर्हिष्यंसर्वंपरिगृहीतंयएवं
विद्वानग्निहोत्रंजुहोति॥२७॥असौवाअस्यादित्योयूपःपृथिवीवेदिरोषधयोबर्हिर्वनस्पतयइध्माआपःप्रोक्षण्योदिशःपरि
धयोयद्धवाअस्यकिंचनश्यतियन्म्रियतेयदपाजंतिसर्वंहैवैनंतदमुष्मिंल्लोकेयथाबर्हिषिदत्तमागच्छेदेवमागच्छतियएवं
विद्वानग्निहोत्रंजुहोत्युभयान्वाएषदेवमनुष्यान्विपर्यासंदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदिदंकिंचमनुष्यान्वाएषसायमाहुत्या
देवेभ्योदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदिदंकिंचतएतेप्रलीनान्योकसइवशेरैमनुष्यादेवेभ्योदक्षिणानीतादेवान्वाएषप्रातरा
हुत्यामनुष्येभ्योदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदिदंकिंचतएतेविविदानाइवोत्पतंत्यदोहंकरिष्येदोहंगमिष्यामीतिवदंतोयावं
तंहवैसर्वमिदंदत्त्वालोकंजयतितावंतंहलोकंजयतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोत्यग्नयेवाएषसायमाहुत्याश्विनमुपाकरो ॥ ७३ ॥
तितद्वाक्प्रतिगृणातिवाग्वागित्यग्निनाहास्यरात्र्याश्विनंशस्तंभवतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोत्यादित्यायवाएषप्रातराहु
त्यामहाव्रतमुपाकरोतितत्प्राणःप्रतिगृणात्यन्नमन्नमित्यादित्येनहास्याह्नामहाव्रतंशस्तंभवतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहो

तिंतस्यवाएतस्याग्निहोत्रस्यसप्तचशतानिविंशतिश्चसंवत्सरेसायमाहुतयःसप्तचोएवशतानिविंशतिश्चसंवत्सरेप्रातराहु
तयस्तावत्योग्नेर्यजुष्मत्यइष्टकाःसंवत्सरेणहास्याग्निनाचित्येनेष्टंभवतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोति॥२८॥वृषशुष्मोहवा
तावतउवाचजातूकर्ण्योवक्तास्मोवाइदंदेवेभ्योयद्वैतदग्निहोत्रमुभयेद्युरहूयताऽन्येद्युर्वावतदेतर्हिहूयतइत्येतदुहैवोवा
चकुमारीगंधर्वगृहीतावक्तास्मोवाइदंपितृभ्योयद्वैतदग्निहोत्रमुभयेद्युरहूयतान्येद्युर्वावतदेतर्हिहूयतइत्येतद्वाअग्निहोत्र
मन्येद्युर्हूयतेयदस्तमितेसायंजुहोत्यनुदितेप्रातरथैतदग्निहोत्रमुभयेद्युर्हूयतेयदस्तमितेसायंजुहोत्युदितेप्रातस्तस्मादुदिते
होतव्यंचतुर्विंशेहवैसंवत्सरेऽनुदितहोमीगायत्रीलोकमाप्नोतिद्वादशउदितहोमीसयदाद्वौसंवत्सरावनुदितेजुहोत्यथहा
स्यैकोहुतोभवत्यथयउदितेजुहोतिसंवत्सरेणैवसंवत्सरमाप्नोतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यमेषहवाअ
होरात्रयोस्तेजसिजुहोतियोस्तमितेसायंजुहोत्युदितेप्रातरग्निनावैतेजसारात्रिस्तेजस्वत्यादित्येनतेजसाहस्तेजस्वदहोरात्र
योर्हास्यतेजसिहुतंभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं॥ २९ ॥ एतेहवैसंवत्सरस्यचक्रेयदहोरात्रेताभ्या
मेवतत्संवत्सरमेतिसयोनुदितेजुहोतियथैकतश्चक्रेणयायात्तादृक्तदथयउदितेजुहोतियथोभयतश्चक्रेणयान्क्षिप्रमध्वा
नंसमश्नुवीततादृक्तदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ बृहद्रथंतराभ्यामिदमेतियुक्तंयद्भूतंभविष्यच्चापिसर्वं ॥ ताभ्यामि
यादग्नीनाधायधीरोदिवैवान्यज्जुहुयान्नक्तमन्यदितिरांथंतरीवैरात्र्यहर्बार्हतंमग्निर्वैरथंतरमादित्योबृहदेतेहवाएनं

देवतेब्रध्नस्यविष्टपँस्वर्गंलोकंगमयतोथएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यंतदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ यथाहवा
स्थूरिणैकेनयायादकृत्वान्यदुपयोजनाय॥एवंयंतितेबहवोजनाःपुरोदयाज्जुह्वतियेग्निहोत्रमितितांवाएतांदेवतांप्रय
तींसर्वमिदमनुप्रैतियदिदंकिंचैतस्यैहीदंदेवता यांअनुचरंसर्वंयदिदंकिंचसैषानुचरवतीदेवताविंदतेहवाअनुचरंभवत्य
स्यानुचरोयएवंवेदसवाएषएकातिथिःसएषजुह्वत्सुवसतितद्यददोगाथाभवत्यनेनसमेनसा सोभिशस्तादेनस्वतोवापह
रादेनः ॥ एकातिथिमपसायंरुणद्धिबिसानिस्तेनोअपसोजहारेत्येषहवैसएकातिथिःसएषजुह्वत्सुवसत्येतांत्रावसदेवता
मपरुणद्धियोलमग्निहोत्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोतितमेषादेवतापरुद्धापरुणद्ध्यस्माच्चलोकादमुष्माच्चोभाभ्यांयोलमग्निहो
त्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोतितस्माद्योलमग्निहोत्रायस्याज्जुहुयात्तस्मादाहुर्नसायमतिथिरपरुध्यइत्येतद्धस्मवैतद्विद्वान्नगरी
जानश्रुतेयऽउदितहोमिनमैकादशाक्षंमानुतंतव्यमुवाचप्रजायामेनंविज्ञातास्मोयदिविद्वान्वाजुहोत्यविद्वान्वेतितस्यो
हैकादशाक्षेराष्ट्रमिवप्रजाबभूवराष्ट्रमिवहवाअस्यप्रजाभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं ॥ ३० ॥ उ
द्यन्नुखलुवाआदित्यआहवनीयेनरश्मीन्त्संदधातिसयोनुदितेजुहोतियथाकुमारायवावत्सायवाजातायस्तनंप्रतिदध्या ॥ ७४ ॥
त्तादृक्तंदथयउदितेजुहोतियथाकुमारायवावत्सायवाजातायस्तनंप्रतिदध्यात्तादृक्तत्तमस्मैप्रतिधीयमानमुभयोर्लोक
योरन्नाद्यमनुप्रतिधीयतेऽस्माच्चलोकादमुष्माच्चोभाभ्यांसयोनुदितेजुहोतियथापुरुषायवाहस्तिनेवाप्रयतेहस्तआदध्या

त्ताद्दर्कंदथयउदितेजुहोतियथापुरुषायवाहस्तिनेवाप्रयतेहस्तआदध्यात्ताद्दर्कत्तमेषएतेनैवहस्तेनोर्ध्वंहृत्वास्वर्गेलोक
आदधातियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यंमुद्यन्नुखलुवाआदित्यःसर्वाणिभूतानिप्रणयतितस्मादेनंप्राणइ
त्याचक्षतेप्राणेहास्यसंप्रतिहुतंभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यमेषहवैसत्यंवदन्त्सत्येजुहोतियोस्तमि
तेसायंजुहोत्युदितेप्रातर्भूर्भुवःस्वरो३मग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरितिसायंजुहोतिभूर्भुवःस्वरों३सूर्योज्योतिर्ज्योतिःसूर्यइ
तिप्रातःसत्यंहास्यवदतःसत्येहुतंभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यंतदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ प्रातः
प्रातरनृतंतेवदंतिपुरोदयाज्जुह्वतियेग्निहोत्रं॥ दिवाकीर्त्यमदिवाकीर्तयंतःसूर्योज्योतिर्नतदाज्योतिरेषामिति॥२१॥प्रजा
पतिरकामयतप्रजायेयभूयान्त्स्यामितिसतपोतप्यतसतपस्तप्त्वेमाँल्लोकानसृजतपृथिवीमंतरिक्षंदिवंताँल्लोकानभ्यतपत्ते
भ्योभितप्तेभ्यस्त्रीणिज्योतींष्यजायंताग्निरेवपृथिव्याअजायतवायुरंतरिक्षादादित्योदिवस्तानिज्योतींष्यभ्यतपत्तेभ्यो
भितप्तेभ्यस्त्रयोवेदाअजायंतऋग्वेदएवाग्नेरजायतयजुर्वेदोवायोःसामवेदऽआदित्यात्तान्वेदानभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्य
स्त्रीणिशुक्राण्यजायंतभूरित्येवऋग्वेदादजायतभुवइतियजुर्वेदात्स्वरितिसामवेदात्तानिशुक्राण्यभ्यतपत्तेभ्योभितप्ते
भ्यस्त्रयोवर्णाअजायंताकारउकारोमकारइतितानेकधासमभरत्तदेतदो३मितितस्मादोमोमितिप्रणौत्योमितिवैस्वर्गो
लोकओमित्यसौयोसौतपतिसप्रजापतिर्यज्ञमतनुततमाहरत्तेनायजतसऋचैवहौत्रमकरोद्यजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेत

त्रय्यै विद्यायैशुक्रँतेनब्रह्मत्वमकरोत्सप्रजापतिर्यज्ञंदेवेभ्यःसंप्रायच्छंत्तेदेवायज्ञमतन्वततमाहरंतंतेनायजंतंतऋचैवहौ
त्रमकुर्वन्यजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेवैतत्रय्यैविद्यायैशुक्रँतेनब्रह्मत्वमकुर्वंस्तेदेवाअब्रुवन्प्रजापतिंयदिनोयज्ञऋक्तआ
र्तिःस्याद्यदियजुष्टोयदिसामतोयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाकाप्रायश्चित्तिरितिसप्रजापतिरब्रवीद्देवान्यदिवोयज्ञऋक्तआति
र्भवतिभूरितिगार्हपत्येजुहवाथयदियजुष्टोभुवइत्याग्नीध्रीयेऽन्वाहार्यपचनेवाहविर्यज्ञेषुयदिसामतःस्वरित्याहवनीयेय
द्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाभूर्भुवःस्वरितिसर्वाअनुद्रुत्याहवनीयएवजुहवाथेत्येतानिहवैवेदानामंतःश्लेषणानियदेताव्याहृ
तयस्तद्यथात्मनात्मानंसंदध्याद्यथापर्वणापर्वयथाश्लेष्मणाचर्मण्यंवान्यद्वाविश्लिष्टंसंश्लेषयेदेवमेवैताभिर्यज्ञस्यविश्लि
ष्टंसंदधातिसैषासर्वप्रायश्चित्तिर्यदेताव्याहृतयस्तस्मादेषैवयज्ञेप्रायश्चित्तिःकर्तव्या॥२२॥तदाहुर्महावदा३ः॥ यदृचैवहौ
त्रंक्रियतेयजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंव्यारब्धात्रयीविद्याभवत्यथकेनब्रह्मत्वंक्रियतइतित्रय्याविद्ययेतिब्रूयादयंवैयज्ञोयो
यंपवतेतस्यवाक्चमनश्चवर्तन्यौवाचाचहिमनसाचयज्ञोवर्ततइयंवैवागदोमनस्तद्वाचात्रय्याविद्ययैकंपक्षंसंस्कुर्वंतिमन
सैवब्रह्मासंस्करोतितेहैकेब्रह्माणउपाकृतेप्रातरनुवाकेस्तोमभागान्जपित्वाभाषमाणाउपासतेतद्धैतदुवाचब्राह्मणउपा
कृतेप्रातरनुवाकेब्रह्माणंभाषमाणंदृष्ट्वार्धमस्ययज्ञस्यांतरगुरितितद्यथैकपात्पुरुषोयन्नेकतश्चक्रोवारथोवर्तमानोभ्रेषन्न्ये
त्येवमेवसयज्ञोभ्रेषन्न्येतियज्ञस्यभ्रेषमनुयजमानोभ्रेषन्न्येतितस्माद्ब्रह्मोपाकृतेप्रातरनुवाकेवाचंयमस्स्यादोपांश्वंतर्याम

योंर्होमा द्रुपाकृतेषुपवमानेष्वोद्दचोऽथयानिस्तोत्राणिसशस्त्राण्यातेषांवषट्काराद्धाचंयमएवस्यांत्तद्यथोभयतःपात्पुरुषो
यन्नुभयतश्चक्रोवारथोवर्तमानोनरिष्यत्येवमेवसयज्ञोनरिष्यतियज्ञस्यारिष्टिमनुयजमानोनरिष्यति॥ ३३॥ तदाहुर्यद्ब्र
हान्मेग्रहीत्प्राचारीन्मआहुतीर्मेहौषीदित्यध्वर्युर्वेदक्षिणानीयंतंउदगासीन्मइत्युद्गात्रेऽन्ववोचन्मेशंसीन्मेयाक्षीन्मइति
होत्रेकिंस्विदेवचकुषेब्रह्मणेदक्षिणानीयंतैकृत्वाहोस्विदेवहरताइतियज्ञस्यहैषभिषग्यद्ब्रह्मायज्ञायैवतद्भेषजंकृत्वाहरत्य
थोयद्भूयिष्ठेनैवब्रह्मणाछंदसांरसेनार्त्विज्यंकरोतियद्ब्रह्मातस्माद्ब्रह्मार्धभाग्घवाएषइतरेषामृत्विजामग्रआसयद्ब्रह्मार्ध
मेवब्रह्मणआसार्धमितरेषामृत्विजांतस्माद्यदियज्ञऋक्तआर्तिःस्याद्यदियजुष्टोयदिसामतोयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाब्रह्म
णएवनिवेदयंतैतस्माद्यदियज्ञऋक्तआर्तिर्भवतिभूरितिब्रह्मागार्हपत्येजुहुयाद्यदियजुष्टोभुवइत्याग्नीध्रीयेऽन्वाहार्यपच
नेवाहविर्यज्ञेषुयदिसामतःस्वरित्याहवनीयेयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाभूर्भुवःस्वरितिसर्वाअनुद्रुत्याहवनीयएवजुहुयात्स
प्रस्तोतोपाकृतेस्तोत्रआहब्रह्मन्स्तोष्यामःप्रशास्तरितिसभूरितिब्रह्माप्रातःसवनेब्रूयादिंद्रवंतःस्तुध्वमितिभुवइतिमाध्यं
दिनेसवनेब्रूयादिंद्रवंतःस्तुध्वमितिस्वरितितृतीयसवनेब्रूयादिंद्रवंतःस्तुध्वमितिभूर्भुवःस्वरित्युक्थ्येवातिरात्रेवाब्रूया
दिंद्रवंतःस्तुध्वमितिसयदाहेंद्रवंतःस्तुध्वमित्यैंद्रोवैयज्ञइंद्रोयज्ञस्यदेवतासेंद्रमेवतदुद्गीथंकरोतीद्रान्मागादिंद्रवंतःस्तु
ध्वमित्येवैनाँस्तदाहतदाह ॥ ३४ ॥ इतिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ इतिपंचमपंचिकासमाप्ता ॥ ५ ॥ ॥ ॥

॥ इतिपंचमपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथषष्ठपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ हरिःॐ ॥ देवाहवैसंवचरौसत्रंनिषेदुस्तेहपाप्मानंनापजघ्निरेतान्होवाचार्बुदःकाद्रवेयःसर्प
ऋषिर्मंत्रकृदेकावैवोहोत्राकृतातांवोहंकरवाण्यथपाप्मानमपहनिष्यध्वइतितेहतथेत्यूचुस्तेषांहस्मसमध्यंदिनेमध्यंदिन
एवोपोदासर्पैद्राव्णोभिष्टौतितस्मान्मध्यंदिनेमध्यंदिनएवग्राव्णोभिष्टुवंतितदनुकृतिसहस्मयेनोपोदासर्पत्तद्धाप्येतर्ह्य
र्बुदोदासर्पणीनामप्रपदस्तितान्हराजामदयांचकारतेहोचुराशीविषोवैनोराजानमवेक्षतेहंतास्योष्णीषेणाक्ष्यावपिनह्या
मेतितथेतितस्यहोष्णीषेणाक्ष्यावपिनह्युस्तस्मादुष्णीषमेवपर्यस्यग्राव्णोभिष्टुवंतितदनुकृतितान्हराजामदयामेवचका
रतेहोचुःस्वेनवैनोमंत्रेणग्राव्णोभिष्टौतिहंतास्यान्याभिर्ऋग्भिर्मंत्रमापृणचामेतितथेतितस्यहान्याभिर्ऋग्भिर्मंत्रमाप
पृचुस्ततोहैनान्नमदयांचकारतद्यदस्यान्याभिर्ऋग्भिर्मंत्रमापृंचंतिशांत्याएवतेहपाप्मानमपजघ्निरेतेषामन्वपहतिंसर्पाः
पाप्मानमपजघ्निरेतएतेपहतपाप्मानोहित्वापूर्वांजीर्णांत्वचंनवयैवप्रयंत्यपपाप्मानंहतेयएवंवेद ॥ १ ॥ तदाहुःकिय
तीभिरभिष्टुयादितिशतेनेत्याहुःशतायुर्वैपुरुषःशतवीर्यःशतेंद्रियआयुष्येवैनंतद्वीर्यइंद्रियेदधातित्रयस्त्रिंशत्यावेत्याहु
स्त्रयस्त्रिंशतोवैसदेवानांपाप्मनोपाहंस्त्रयस्त्रिंशद्धैतस्यदेवाइत्यपरिमिताभिरभिष्टुयादपरिमितोवैप्रजापतिःप्रजापतेर्वा
एषाहोत्रायद्ग्रावस्तोत्रीयातस्यांसर्वेकामाअवरुध्यंतेसयदपरिमिताभिरभिष्टौतिसर्वेषांकामानामवरुध्यैसर्वान्कामानव
रुंधेयएवंवेदतस्मादपरिमिताभिरेवाभिष्टुयात्तदाहुःकथमभिष्टुयादित्यक्षरशा३ः ॥ चतुरक्षरशा३ः ॥ पच्छा३ः ॥ अ

र्धर्चशा३ः॥ऋक्शा३ःइति॥तद्यदृक्शोनतदवकल्पतेऽथयत्पच्छोनोएवतदवकल्पतेऽथयदक्षरशश्चतुरक्षरशोवितथाछं
दांसिलुप्येरन्बहूनितथाक्षराणिहीयेरन्नर्धर्चशएवाभिष्टुयात्प्रतिष्ठायाएवंद्विप्रतिष्ठोवैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवोयजमानमे
वतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतितस्मादर्धर्चशएवाभिष्टुयात्तदाहुर्यन्मध्यंदिनेमध्यंदिनएवग्राव्णोभिष्टौतिक
थमस्येतरयोःसवनयोरभिष्टुतंभवतीतियदेवगायत्रीभिरभिष्टौतिगायत्रंवैप्रातःसवनंतेनप्रातःसवनेऽथयज्जगतीभिर
भिष्टौतिजागतंवैतृतीयसवनंतेनतृतीयसवनंएवमुहास्यमध्यंदिनेमध्यंदिनएवग्राव्णोभिष्टुवतःसर्वेषुसवनेष्वभिष्टुतंभ
वतियएवंवेदंतदाहुर्यदध्वर्युरेवान्यानृत्विजःसंप्रेष्यत्यथकस्मादेषएतामसंप्रेषितःप्रतिपद्यतइतिमनोवैग्रावःस्तोत्रीयासं
प्रेषितंवाइदंमनस्तस्मादेषएतामसंप्रेषितःप्रतिपद्यते॥ २ ॥ वाग्वैसुब्रह्मण्यातस्यैसोमोराजावत्सःसोमेराजनिक्रीतेसुब्रह्म
ण्यामाह्वयंतियथाधेनुमुपह्वयेत्तेनवत्सेनयजमानायसर्वान्कामान्दुहेसर्वान्हास्मैकामान्वाग्दुहेयएवंवेदंतदाहुःकिंसुब्रह्म
ण्यायैसुब्रह्मण्यात्वमितिवागेवेतिब्रूयाद्वाग्वैब्रह्मचसुब्रह्मचेतितदाहुरथकस्मादेनंपुमांसंसंतंस्त्रीमिवाचक्षतइतिवाग्घिसु
ब्रह्मण्येतिब्रूयात्तेनेतितदाहुर्यदंतर्वेदीतरऋत्विजआर्त्विज्यंकुर्वंतिबहिर्वेदिसुब्रह्मण्याकथमस्यांतर्वेद्यार्त्विज्यंकृतंभवती
तिवेदेर्वाउत्करमुत्किरंतियदेवोत्करेतिष्ठन्नाह्वयतीतिब्रूयात्तेनेतितदाहुरथकस्मादुत्करेतिष्ठन्सुब्रह्मण्यामाह्वयतीत्यृष
योवैसत्रमासतंतेषांयोवर्षिष्ठआसीत्तमब्रुवन्सुब्रह्मण्यामाह्वयत्वंनोनेदिष्ठाद्देवान्ह्वयिष्यसीतिवर्षिष्ठमेवैनंतत्कुर्वंत्यथोवे

दिमेवतत्सर्वांप्रीणातितदाहुःकस्मादस्माऋषभंदक्षिणामभ्याजंतीतिवृषावाऋषभोयोषासुब्रह्मण्यातन्मिथुनंतस्यमिथुन
स्यप्रजात्याइत्युपांशुपात्नीवतस्याग्नीध्रोयजतिरेतोवैपात्नीवतउपांश्विववैरेतसःसिक्तिर्नानुवषट्करोतिसंस्थावाएषायदनु
वषट्कारोनेद्रेतःसंस्थापयानीत्यसंस्थितंवैरेतसःसमृद्धंतस्मान्नानुवषट्करोतिनेष्टुरुपस्थआसीनोभक्षयतिपत्नीभाजनंवैने
ष्टाऽग्निःपत्नीषुरेतोदधातिप्रजात्याअग्निनैवतत्पत्नीषुरेतोदधातिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेददक्षिणाअनुसु
ब्रह्मण्यासंतिष्ठतेवाग्वैसुब्रह्मण्यान्नंदक्षिणान्नाद्यएवतद्वाचियज्ञमंततःप्रतिष्ठापयंतिप्रतिष्ठापयंति२इतिप्रथमोऽध्या० १

देवावैयज्ञमतन्वतंतांस्तन्वानानसुराअभ्यायन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइतितान्दक्षिणतउपायन्यतएषांयज्ञस्यतनि
ष्ठममन्यंततेदेवाःप्रतिबुध्यमित्रावरुणौदक्षिणतःपर्यौहंस्तेमित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नतं
तथैवैतद्यजमानामित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नतेतस्मान्मैत्रावरुणंमैत्रावरुणःप्रातःसवनेशं
सतिमित्रावरुणाभ्यांहिदेवादक्षिणतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नततेवैदक्षिणतोपहताअसुरामध्यतोयज्ञंप्राविशंस्तेदे
वाःप्रतिबुध्येंद्रंमध्यतोदधुस्तइंद्रेणैवमध्यतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानाइंद्रेणैवमध्यतःप्रातःसवनेऽ
सुररक्षांस्यपघ्नतेतस्मादैंद्रंब्राह्मणाच्छंसीप्रातःसवनेशंसतींद्रेणहिदेवामध्यतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नततेवैमध्यतोप
हताअसुराउत्तरतोयज्ञंप्राविशंस्तेदेवाःप्रतिबुध्येंद्राग्नीउत्तरतःपर्यौहंस्तइंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपा

घ्नंतंतथैवैतद्यजमानाइंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपघ्नतेतस्मादैंद्राग्नमच्छावाकःप्रातःसवनेशंसतींद्रा
ग्निभ्यांहिदेवाउत्तरतःप्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नंतंतेवाउत्तरतोपहताअसुराःपुरस्तात्पर्यद्रवन्त्समनीकतंस्तेदेवाःप्रति
बुध्याग्निंपुरस्तात्प्रातःसवनेपर्यौहंस्तेग्निनैवपुरस्तात्प्रातःसवनेऽसुररक्षांस्यपाघ्नंतंतथैवैतद्यजमानाअग्निनैवपुरस्तात्प्रातः
सवनेऽसुररक्षांस्यपघ्नतेतस्मादाग्नेयंप्रातःसवनंमपपाप्मानंहतेयएवंवेदंतेवैपुरस्तादपहताअसुराःपश्चात्परीत्यप्राविशंस्ते
देवाःप्रतिबुध्यविश्वान्देवानात्मानंपश्चात्तृतीयसवनेपर्यौहंस्तेविश्वैरेवदेवैरात्मभिःपश्चात्तृतीयसवनेऽसुरक्षांस्यपाघ्नंतंत
थैवैतद्यजमानाविश्वैरेवदेवैरात्मभिःपश्चात्तृतीयसवनेऽसुररक्षांस्यपघ्नतेतस्माद्वैश्वदेवंतृतीयसवनंमपपाप्मानंहतेयएवं
वेदंतेवैदेवाअसुरानेवमपाघ्नतंसर्वस्मादेवयज्ञात्ततोवैदेवाअभवन्परासुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृव्योभव
तियएवंवेदंतेदवाएवंक्लृप्तेनयज्ञेनाऽपासुरान्पाप्मानमघ्नतांजयन्त्स्वर्गंलोकंमपहवैद्विषंतंपाप्मानंभ्रातृव्यंहतेजयतिस्व
र्गंलोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वान्त्सवनानिकल्पयति॥४॥ स्तोत्रियंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्वंतिप्रातःसवनेऽहरेवतदह्नोनुरूपंकु
र्वंत्यवरेणैवतदह्नापरमहरभ्यारभंतेऽथतथानमध्यंदिनेश्रीवैपृष्ठानितानितस्मैनतत्स्थानानियत्स्तोत्रियंस्तोत्रियस्यानुरू
पंकुर्युस्तयैवविभक्त्यातृतीयसवनेनंस्तोत्रियंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्वंति॥५॥अथातआरंभणीयाएवंऋजुनीतीनोवरुणइति
ऐ. ब्रा. १४ मैत्रावरुणस्यमित्रोनयतुविद्वानितिप्रणेतावाएषहोत्रकाणांयन्मैत्रावरुणंस्तस्मादेषाप्रणेतृमतीभवतींद्रंवोविश्वतस्परी

तिब्राह्मणाच्छंसिनौहवामहेजनेभ्यइतींद्रमेवैतयाहरहर्निह्वयंतेनहैषांविहवेन्यइंद्रंवृंक्तैयत्रैवंविद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतामह
रहःशंसतियत्सोमआसुतेनरइत्यच्छावाकस्यैंद्राग्नीअजोहवुरितींद्राग्नीएवैतयाहरहर्निह्वयंतेनहैषांविहवेन्यइंद्राग्नीवृंक्ते
यत्रैवंविद्वानच्छावाकएतामहरहःशंसतिताावाएताःस्वर्गस्यलोकस्यनावःसंपारिण्यःस्वर्गमेवैताभिर्लोकमभिसंतरंति६।
अथातःपरिधानीयाएवंतेस्यामदेववरुणेतिमैत्रावरुणस्यैषंस्वश्चधीमहीत्ययंवैलोकइषमित्यसौलोकःस्वरित्युभावेवैतया
लोकावारभंतेव्यंतरिक्षमतिरदितिब्राह्मणाच्छंसिनोविवत्तृचंस्वर्गमेवैभ्यएतयालोकंविवृणोतिमदेसोमस्यरोचना॥इंद्रो
यदभिनद्वलमितिसिषासवोवाएतेयद्दीक्षितास्तस्मादेषाबलवतीभवत्युद्गाआजदंगिरोभ्यआविष्कृण्वन्गुहासतीः॥अ
र्वाचंनुनुदेवलमितिसनिमेवैभ्यएतयावरुंधइंद्रेणरोचनादिवइतिस्वर्गोवैलोकइंद्रेणरोचनादिवोदृह्णानिदृंहितानिच॥
स्थिराणिनपराणुदइतिस्वर्गएवैतयालोकेऽहरहःप्रतितिष्ठंतोयंत्याहंसरस्वतीवतोरित्यच्छावाकस्यवाग्वैसरस्वतीवाग्व
तोरितिहैतदाहैंद्राग्न्योरवोवृणइत्येतद्धवाइंद्राग्न्योःप्रियंधामयद्वागितिप्रियेणैवैनौतद्धाम्नासमर्धयतिप्रियेणधाम्नासमृ
द्ध्यतेयएवंवेद॥७॥ उभय्यःपरिधानीयाभवंतिहोत्रकाणांप्रातःसवनेचमाध्यंदिनेचाहीनाश्चैकाहिकाश्चततऐकाहिका
भिरेवमैत्रावरुणःपरिदधातितेनास्माल्लोकान्नप्रच्यवतेऽहीनाभिरच्छावाकःस्वर्गस्यलोकस्याप्त्याउभयीभिर्ब्राह्मणाच्छं
सीतेनोसउभौव्यन्वारभमाणऽएतीमंचामुंचलोकमथोमैत्रावरुणंचाच्छावाकंचाथोअहीनंचैकाहंचाथोसंवत्सरंचाग्नि

ष्टोमंचैवमुसउभौव्यन्वारभमाणएत्यथततऐकाहिकाएवंतृतीयसवनेहोत्रकाणांपरिधानीयाभवंतिंप्रतिष्ठावाएकाहः प्र
तिष्ठायामेवतद्यज्ञमंततःप्रतिष्ठापयंत्यमवानंप्रातःसवनेयजेंदेकांद्वेनस्तोममतिशंसेत्तद्यथाभिहेषतेपिपासतेक्षिप्रंप्रयच्छे
त्ताद्दक्तंदथोक्षिप्रंदेवेभ्योऽन्नाद्यंसोमपीथंप्रयच्छानीतिंक्षिप्रंहास्मिंल्लोकेप्रतितिष्ठत्यपरिमिताभिरुत्तरयोःसवनयोरपरि
मितोवैस्वर्गोलोकःस्वर्गस्यलोकस्याप्त्यैकामंतद्धोताशंसेद्यद्धोत्रकाःपूर्वेद्युःशंसेयुर्यद्वाहोतातद्धोत्रकाःप्राणोवैहोतांगानि
होत्रकाःसमानोवाअयंप्राणोंगान्यनुसंचरतितस्मात्तत्कामंहोताशंसेद्यद्धोत्रकाःपूर्वेद्युःशंसेयुर्यद्वाहोतातद्धोत्रकाःसूक्तां
तैर्होतापरिदधदेत्यंथसमान्यएवतृतीयसवनेहोत्रकाणांपरिधानीयाभवंत्यात्मावैहोतांगानिहोत्रकाःसमानावाइमेंगाना
मंतास्तस्मात्समान्यएवंतृतीयसवनेहोत्रकाणांपरिधानीयाभवंतिभवंति ॥ ८॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥

आत्वावहंतुहरयइतिंप्रातःसवनउन्नीयमानेभ्योन्वाहंवृषण्वतीःपीतवतीःसुतवतीर्मद्वतींरूपसमृद्धाऐंद्रीरन्वाहैंद्रोवै
यज्ञोगायत्रीरन्वाहंगायत्रंवैप्रातःसवनंनवन्यूनाःप्रातःसवनेन्वाहंन्यूनेवैरेतःसिच्यतेंदशमध्यंदिनेन्वाहंन्यूनेवैरेतःसि
क्तंमध्यंस्त्रियैप्राप्यस्थविष्ठंभवतिंनवन्यूनास्तृतीयसवनेन्वाहंन्यूनाद्वैप्रजाःप्रजायंतेतद्यदेतानिकेवलसूक्तान्यन्वाहंयज
मानमेवतद्गर्भंभूतंप्रजनयतिंयज्ञाद्देवयोन्यैतेहैकेसप्तसप्तान्वाहुःसप्तप्रातःसवनेसप्तमाध्यंदिनेसप्ततृतीयसवनेयावत्योवै
पुरोनुवाक्यास्तावत्योयाज्याःसप्तवैप्रांचोयजंतिसप्तवषट्कुर्वंतितासामेताःपुरोनुवाक्याइतिवदंतस्तथानकुर्याद्यजमा

नस्यहतेरेतोविलुंपैत्यथोयजमानमेवंयजमानोहिसूक्तंनवभिर्वाएतंमैत्रावरुणोऽस्माल्लोकादंतरिक्षलोकमभिप्रवहतिदश
भिरंतरिक्षलोकादमुंलोकमंभ्यंतरिक्षलोकोहिज्येष्ठोनवभिरमुष्माल्लोकात्स्वर्गंलोकमभिनहवंतंयजमानंस्वर्गंलोकमभि
वोढुमर्हतियेसप्तसप्तान्वाहुस्तस्मात्केवलशऽएवसूक्तान्यनुब्रूयात् ॥ ९ ॥ अथाहयदैंद्रोवैयज्ञोऽथकस्माद्द्वावेवप्रातःस
वनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैंद्रीभ्यांयजतोहोताचैवब्राह्मणाच्छंसीचेदंतेसोम्यंमध्विति होतायजतींद्रत्वावृषभंवयमितिब्राह्म
णाच्छंसीनानादेवत्याभिरितरेकथंतेषामैंद्योभवंतीतिमित्रंवयंहवामहइतिमैत्रावरुणोयजतिवरुणंसोमपीतयइतियद्वै
किंचपीतवत्पदंतदैंद्रंरूपंतेनेंद्रंप्रीणातिमरुतोयस्यहिक्षयइतिपोतायजतिससुगोपातमोजनइतींद्रोवैगोपास्तदैंद्रंरूपंतेनें
द्रंप्रीणात्यग्नेपत्नीरिहावहेतिनेष्टायजतित्वष्टारंसोमपीतयइतींद्रोवैत्वष्टातदैंद्रंरूपंतेनेंद्रंप्रीणात्युक्षान्नायवशान्नायेत्याग्नी
ध्रोयजतिसोमपृष्ठायवेधसइतींद्रोवैवेधास्तदैंद्रंरूपंतेनेंद्रंप्रीणातिप्रातर्यावभिरागतंदेवेभिर्जेन्यावसू ॥ इंद्राग्नीसोमपीत
यइतिस्वयंसमृद्धाच्छावाकस्यैवमुहैताऐंद्योभवंतियन्नानादेवत्यास्तेनान्यादेवताःप्रीणातियद्गायत्र्यस्तेनाग्नेय्यंएतदुहै
ताभिस्त्रयमुपाप्नोति ॥ १० ॥ असाविदेवंगोऋजीकमंधइतिमध्यंदिनउन्नीयमानेभ्योन्वाहवृषण्वतीःपीतवतीःसुतवतीर्म
द्वतीरूपसमृद्धाऐंद्रीरन्वाहैंद्रोवैयज्ञस्त्रिष्टुभोन्वाहत्रैष्टुभंवैमाध्यंदिनंसवनंतदाहुर्यत्तृतीयसवनस्यैवरूपंमद्वदथकस्मा
न्मध्यंदिनेमद्वतीरनुचाहयजंतिचाभिरितिमाद्यंतीववैमध्यंदिनेदेवताःसमेवतृतीयसवनेमादयंतेतस्मान्मध्यंदिनेमद्व

तीरनुचाहयजंतिचाभिस्तेवैखलुसर्वएवमाध्यंदिनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैंद्रीभिर्यजंत्यभितृण्णवतीभिरेकैंपिबासोममभि
यमुग्रतर्दइतिहोतायजतिसईपाहियऋजोषीतरुत्रइतिमैत्रावरुणोयजंत्येवापाहिप्रत्नथामंदतुत्वेतिब्राह्मणाच्छंसीयजंत्य
र्वाङेहिसोमकामंत्वाहुरितिपोतायजतितवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाङितिनेष्टायजतींद्रायसोमाःप्रदिवोविदानाइत्यच्छावा
कोयजंत्यापूर्णोअस्यकलशःस्वाहेत्याग्नीध्रोयजतितासामेताअभितृण्णवत्योभवंतींद्रोवैप्रातःसवनेनव्यजयतंसएताभि
रेवमाध्यंदिनंसवनमभ्यतृणंद्यदभ्यतृणत्तस्मादेताअभितृण्णवत्योभवंति॥११॥इहोपयातशवसोनपातइतितृतीयसव
नउन्नीयमानेभ्योन्वाहवृषणवतीःपीतवतीःसुतवतीर्मद्वतीरूपसमृद्धास्ताऐंद्रार्भव्योभवंतितदाहुर्यन्नार्भवीषुस्तुवतेऽथ
कस्मादार्भवःपवमानइत्याचक्षतइतिप्रजापतिर्वैपितऋभून्मर्त्यान्त्सतोमर्त्यान्कृत्वातृतीयसवनआभजत्तस्मान्नार्भवीषु
स्तुवतेऽथार्भवःपवमानइत्याचक्षतेऽथाहयद्यथाछंदसंपूर्वयोःसवनयोरन्वाहगायत्रीःप्रातःसवनेत्रिष्टुभोमाध्यंदिनेऽथ
कस्माज्जागतेसतितृतीयसवनेत्रिष्टुभोन्वाहेतिधीतरसंवैतृतीयसवनंमथैतदधीतरसंशुक्रियंछंदोयत्त्रिष्टुप्सवनस्यसरस
तायाऽइतिब्रूयादथोइंद्रमेवैतत्सवनेन्वाभजतीत्यथाहयदैंद्रार्भवंवैतृतीयसवनमथकस्मादेषएवतृतीयसवनेप्रस्थितानां
प्रत्यक्षादैंद्रार्भव्यायजतींद्रऋभुभिर्वाजवद्भिःसमुक्षितमितिहोतैवनानादेवत्याभिरितरैकथंतेषामैंद्रार्भव्योभवंतीतीं
द्रावरुणासुतपाविमंसुतमितिमैत्रावरुणोयजतियुवोरथोअध्वरंदेववीतयइतिबहूनिवाहतद्दभूणांरूपमिंद्रश्चसोमंपिबतं

बृहस्पतइतिंब्राह्मणाच्छंसीयजंत्यावांविशांविंदवःस्वाभुवइतिंबहूनिवाहतद्दभूणांरूपंमावोवहंतुसप्तयोरघुष्यदइतिपोता
यजतिंरघुपत्वानःप्रजिगातवाहुभिरितिंबहूनिवाहतद्दभूणांरूपंममेवनःसुहवाआहिगंतनेतिंनेष्टायजतिगंतनेतिंब्रहूनि
वाहतद्दभूणांरूपंमिंद्राविष्णूपिबतंमध्वोऽअस्यैत्यच्छावाकोयजंत्यावामंधांसिमदिराण्यग्मन्निर्तिबहूनिवाहतद्दभूणांरू
पंमिमंस्तोममर्हतेजातवेदसइत्याग्नीध्रोयजतिंरथमिवसंमहेमामनीषयेतिंबहूनिवाहतद्दभूणांरूपंमेवमुहैताऐंद्रार्भव्योभवं
तिंयन्नानादेवत्यास्तेनान्यादेवताःप्रीणातिंयदुजगत्प्रासाहांजागतंवैतृतीयसवनंतृतीयसवनस्यैवसमृद्ध्यै ॥१२॥अथाह
यदुक्थिन्योन्याहोत्राअनुक्थाअन्याःकथमस्यैताउक्थिन्यंःसर्वाःसमाःसमृद्धाभंवतीतिंयदेवैनाःसंप्रगीर्यंहोत्राइत्याच
क्षतेंतेनसमायदुक्थिन्योन्याहोत्राअनुक्थाअन्यास्तेनोत्रिषमांएवमुहास्यैताउक्थिन्यंःसर्वाःसमाःसमृद्धाभवंत्यथाहशं
संतिप्रातःसवनेंशंसंतिमाध्यंदिनेहोत्रकाःकथमेषांतृतीयसवनेशस्त्रंभवतीतिंयदेवमाध्यंदिनेद्वेद्वेसूक्तेशंसंतीतिब्रूयात्तेनें
त्यथाहयद्युक्थोहोताकथंहोत्रकाद्युक्थाभंवतीतिंयदेवद्विदेवत्याभिर्यजंतीतिब्रूयात्तेनेति ॥१३॥ अथाहयदेतास्तिस्रउ
क्थिन्योहोत्राःकथमितराउक्थिन्योभवंतीत्याज्यमेवाग्नीध्रीयायाउक्थंमरुत्वतीयंपोत्रीयायैवैश्वदेवंनेष्ट्रीयायैताएता
होत्राएवंन्यंगाएवभवंत्यथाहयदेकप्रैषाअन्येहोत्रकाअथकस्माद्द्विप्रैषःपोताद्विप्रैषोनेष्टेतिंयत्रादोगायत्रींसुपर्णोभूत्वा
सोममाहरत्तदेतासांहोत्राणामिंद्रउक्थानिपरिलुप्यहोत्रेप्रददौयूयंमाभ्यह्वयध्वंयूयमस्यावेदिष्टेतिंतेहोचुर्देवावाचेमेहो

त्रेप्रभावयामेतितस्मात्तेद्विप्रैषेभवतंऋचाग्नीध्रीयांप्रभावयांचक्रुंस्तस्मात्तस्यैकयर्चाभूयस्योयाज्याभवंत्यथाहयज्होताय
क्षद्धोतायक्षदितिमैत्रावरुणोहोत्रेप्रेष्यंत्यथकस्मादहोतृभ्यंःसद्भ्योहोत्राशंसिभ्योहोतायक्षद्धोतायक्षदितिप्रेष्यतीतिप्रा
णोवैहोताप्राणःसर्वऋत्विजंःप्राणोयक्षत्प्राणोयक्षदित्येवतदाहाथाहास्त्युद्गातॄणांप्रैषणा३ःनाँ३इति।अस्तीतिब्रूयाद्यदेवै
तत्प्रशास्तांजपंजपित्वास्तुध्वमित्याहसऽएषांप्रैषोऽथाहास्त्यच्छावाकस्यप्रवरा३ः॥नाँ३इति॥अस्तीतिब्रूयाद्यदेवैनंमध्व
र्युराहाच्छावाकवदस्वंयत्तेवाद्यमित्येषोस्यप्रवरोऽथाहयदैंद्रावरुणंमैत्रावरुणस्तृतीयसवनेशंसत्यथकस्मादस्याग्नेयौस्तो
त्रियानुरूपौभवतइत्यग्निनावैमुखेनदेवाअसुरानुक्थेभ्योनिर्जघ्नुंस्तस्मादस्याग्नेयौस्तोत्रियानुरूपौभवतोऽथाहयदैंद्राबा
र्हस्पत्यंब्राह्मणाच्छंसीतृतीयसवनेशंसत्यैंद्रावैष्णवमच्छावाकंःकथमेनयोरैंद्रांःस्तोत्रियानुरूपाभवंतीतींद्रोहस्मवाअसु
रानुक्थेभ्यःप्रजिगायसोब्रवीत्कश्चाहंचेत्यहंचाहंचेतिहस्मदेवताऽअन्ववयंतिसयदिंद्रःपूर्वःप्रजिगायंतस्मादेनयोरैंद्रांः
स्तोत्रियानुरूपाभवंतियद्वहंचाहंचेतिहस्मदेवताऽअन्ववयुंस्तस्मान्नानादेवत्यानिशंसतः॥१४॥अथाहयद्वैश्वदेवंवैतृती
यसवनंमथकस्मादेतान्यैंद्राणिजागतानिसूक्तानितृतीयसवनआरंभणीयानिशस्यंतइतींद्रमेवैतैरारभ्ययंतीतिब्रूयाद
थोयज्जागतंवैतृतीयसवनंतज्जगत्काम्यैवतद्यात्किंचातऊर्ध्वंछंदःशस्यतेतद्धसर्वंजागतंभवंत्येतानिचेदैंद्राणिजागतानिसू
क्तानितृतीयसवनआरंभणीयानिशस्यंतेऽथैतत्रैष्टुभमच्छावाकोंततःशंसतिसंवांकर्मणेतियदेवपनाय्यंकर्मतदेतदभिव

दतिंसमिषेत्यन्नंवाइषोऽन्नाद्यस्यावरुद्ध्याअरिष्टैर्नःपथिभिःपारयंतेतिंस्वस्तितायाएवैतदहरहःशंसंत्यथाहयज्ञागतंवैतृ
तीयसवनंमथकस्मादेषांत्रिष्टुभंःपरिधानीयाभंवतीतिंवीर्यंवैत्रिष्टुब्वीर्यएवतदंततःप्रतितिष्ठंतोयंतींयमिंद्रंवरुणमष्टमे
गीरितिंमैत्रावरुणस्यंबृहस्पतिर्नःपरिपातुपश्चादितिब्राह्मणाच्छंसिनंउभाजिग्यथुरित्यच्छावाकस्योंभौहितौजिग्यतुर्नप
राजयेथेनपराजिग्यइतिंनहितयोःकतरश्चनपराजिग्यइंद्रश्चविष्णोयदपस्पृधेथांत्रेधासहस्रंवितदैरयेथामितींद्रश्चहवैवि
ष्णुश्चासुरैर्युयुधातेंतान्हस्मजित्वोचतुःकल्पामहाइतिंतेहतथेत्यसुराऊचुःसोब्रवीदिंद्रोयावदेवायंविष्णुस्त्रिर्विक्रमतेता
वदस्माकंमथयुष्माकमितरदितिंसइमाँल्लोकान्विचक्रमेऽथोवेदानथोवाचंतदाहुःकिंतत्सहस्रमितीमेलोकाइमेवेदाअ
थोवागितिब्रूयादैरयेथामैरयेथामित्यच्छावाकउक्थ्येभ्यस्यतिंसहितत्रांत्योभवंत्यग्निष्टोमेहोतातिरात्रेचंसहितत्रांत्योभ
वत्यभ्यस्येत्षोळशिनी३॥नाभ्यस्ये३त्इति॥अभ्यस्येदित्याहुःकथमन्येष्वहःस्वभ्यस्यतिंकथमत्रनाभ्यस्येदितितस्माद
भ्यस्येत्॥१५॥अथाहयन्नाराशंसंवैतृतीयसवनंमथकस्मादच्छावाकोंततःशिल्पेष्वनाराशंसीःशंसतीतिंविकृतिर्वैनारा
शंसंकिमिवचवैकिमिवचरेतोविक्रियतेंतत्तदाविकृतंप्रजातंभवंत्यथैतन्मृद्धिवच्छंदःशिथिरंयन्नाराशंसंमथैषोंत्योयद
च्छावाकंस्तदृढ्ढतायैदढ्ढेप्रतिष्ठास्यामइतिंतस्मादच्छावाकोंततःशिल्पेष्वनाराशंसीःशंसतिंदढ्ढतायैदढ्ढेप्रतिष्ठास्यामइ
तिंदढ्ढेप्रतिष्ठास्यामइति ॥ १६ ॥ इतितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥

यः श्वः स्तोत्रियस्तमनुरूपंकुर्वंतिप्रातःसवनेहीनसंतत्यैयथावाएकाहःसुतएवमहीनंस्तद्यथैकाहस्यसुतस्यसवनानिसं तिष्ठमानानियँत्येवमेवाहीनस्याहानिसंतिष्ठमानानियंतितद्यच्छ्वः स्तोत्रियमनुरूपंकुर्वंतिप्रातःसवनेहीनसंतत्याअहीन मेवतत्संतन्वंतितेवैदेवाश्चऋषयश्चाद्रियंतसमानेनयज्ञंसंतनवामेतितएतत्समानंयज्ञस्यापश्यन्त्समानान्प्रगाथान्त्समा नीःप्रतिपदःसमानानिसूक्तान्योकःसारीवाइंद्रोयत्रवाइंद्रःपूर्वंगच्छंत्यैवतत्रापरंगच्छतियज्ञस्यैवसेंद्रतायै॥१७॥तान्वाए तान्त्संपातान्विश्वामित्रःप्रथममपश्यत्तान्विश्वामित्रेणदृष्टान्वामदेवोसृजतैवात्वामिंद्रवज्रिन्नत्रयन्नइंद्रोजुजुषेयच्चव ष्टिकथामहामवृधत्कस्यहोतुरितितान्क्षिप्रंसमपतद्यत्क्षिप्रंसमपतत्तत्संपातानांसंपातत्वंसहेक्षांचक्रेविश्वामित्रोयान्वाअ हंसंपातानपश्यन्तान्वामदेवोसृष्टकानिन्वहंसूक्तानिसंपातांस्तत्प्रतिमान्त्सृजेयेतिसएतानिसूक्तानिसंपातांस्तत्प्रतिमान सृजतसद्योहजातोवृषभःकनीनंइंद्रःपूर्भिदातिरद्दासमर्कैरिमामूषुप्रभृतिंसातयेधाइच्छंतित्वासोम्यासःसखायःशासद्व ह्लिर्दुहितुर्नद्यंगादभितष्टेवदीधयामनीषामितियएकइद्धव्यश्चर्षणीनामितिभरद्वाजोयस्तिग्मशृंगोवृषभोनभीमउदुब्र ह्माण्यैरतश्रवस्येतिवसिष्ठोऽस्माइदुप्रतवसेतुरायेतिनोधास्तएतेप्रातःसवनेषळहःस्तोत्रियान्छस्त्वामाध्यंदिनेहीनसूक्ता निशंसंतितान्येतान्यहीनसूक्तान्यासत्योयातुमघवाँऋजीषीतिसत्यवन्मैत्रावरुणोऽस्माइदुप्रतवसेतुरायेंद्रायब्रह्माणिरा ततमा॥ इंद्रब्रह्माणिगोतमासोअक्रन्नितिब्रह्मण्वद्ब्राह्मणाच्छंसीशासद्वह्निर्जनयंतवह्निमितिवह्निवदच्छावाकस्तदाहुः

कस्मादच्छावाकोवह्विवदेतत्सूक्तमुभयत्रशंसतिपराचिषुचैवाहस्स्वभ्यावर्तिषुचेतिवीर्यवान्वाएषबह्वृचोवह्विवदेतत्सू
क्तंवहतिहवैवह्निर्धुरोयासुयुज्यतेतस्मादच्छावाकोवह्विवदेतत्सूक्तमुभयत्रशंसातिपरांचिषुचैवाहस्स्वभ्यावतिषुचंता
निपंस्वहस्सुभवंतिचतुर्विंशेभिजितिविषुवतिविश्वजितिमहाव्रतेऽहीनानिहवाएतान्यहानिनह्येषुकिंचनहीयतेपरांची
निहवाएतान्यहान्यभ्यावर्तीनितस्मादेनान्येतेष्वहस्सुशंसंतियदेनानिशंसंत्यहीनान्त्स्वर्गांल्लोकान्त्सर्वरूपान्त्सर्वसमृ
द्धानवाप्नवामेतियदेवैनानिशंसंतींद्रमेवैतैर्निर्ह्वयंतेयथऽऋषभंवाशितायैयद्वेवैनानिशंसंत्यहीनस्यसंतत्याअहीनमेवत
त्संतन्वंति ॥१८॥ ततोवाएतांस्त्रीन्त्संपातान्मैत्रावरुणोविपर्यासमेकैकमहरहःशंसंत्येवात्वामिंद्रवज्रिन्नत्रेतिप्रथमेह
नियन्नइंद्रोजुजुषेयच्चवष्टीतिद्वितीयेकथामहामवृधत्कस्यहोतुरितितृतीयेत्रीनेवसंपातान्ब्राह्मणाच्छंसीविपर्यासमेकैकम
हरहःशसंतींद्रःपूर्भिदातिरद्दासमर्कैरितिप्रथमेहनियएकइद्धव्यश्चर्षणीनामितिद्वितीयेयस्तिग्मशृंगोवृषभोनभीमइति
तृतीयेत्रीनेवसंपातानच्छावाकोविपर्यासमेकैकमहरहःशंसतीमामूषुप्रभृतिंसातयेधाइतिप्रथमेहनीच्छंतित्वासोम्यासः
सखायइतिद्वितीयेशासद्वह्निर्दुहितुर्नद्यंगादितितृतीयेतानिवाएतानिनवत्रीणिचाहरहःशस्यानितानिद्वादशसंपद्यंते
द्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापतिर्यज्ञस्तत्संवत्सरंप्रजापतियज्ञमाप्नुवंतितत्संवत्सरेप्रजापतौयज्ञेऽ
हरहःप्रतितिष्ठंतोयंतितान्यंतरेणावापमावपेरन्नन्यूंख्याविराजोवैमदीश्चचतुर्थेहनिपंक्तीःपंचमेपारुच्छेपीःषष्ठेऽथयान्य

हानिमहास्तोमानिस्युः कोद्यनयोंदेवकामइतिमैत्रावरुणआवपेतंवनेनवायोन्यधायिचाकन्निति ब्राह्मणाच्छँस्यायाह्यर्वा
ङुपवंधुरेष्ठाइत्यच्छावाकएतानिवाआवपनान्येतैर्वाआवपनैर्देवाः स्वर्गंलोकमजयन्नेतैर्ऋषयस्तथैवैतद्यजमानाएतैराव
पनैः स्वर्गंलोकंजयंति ॥१९॥ सद्योहजातोवृषभः कनीनइतिमैत्रावरुणः पुरस्तात्सूक्तानामहरहः शंसतितदेतत्सूक्तंस्वर्ग्यं
मेतेनवैसूक्तेनदेवाः स्वर्गंलोकमजयन्नेतेनऋषयस्तथैवैतद्यजमानाएतेनसूक्तेनस्वर्गंलोकंजयंतितदुवैश्वामित्रंविश्वस्यहवै
मित्रंविश्वामित्रआसविश्वंहास्मैमित्रंभवतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतन्मैत्रावरुणः पुरस्तात्सूक्तानामहरहः शंसतितदृष
भवत्पशुमद्भवतिपशूनामवरुध्यैतत्पंचर्चंभवतिपंचपदापंक्तिः पंक्तिर्वाअन्नमन्नाद्यस्यावरुध्याउदुब्रह्माण्यैरतश्रवस्येति
ब्राह्मणाच्छंसीब्रह्मण्वत्समृद्धंसूक्तमहरहः शंसतितदेतत्सूक्तंस्वर्ग्यमेतेनवैसूक्तेनदेवाः स्वर्गंलोकमजयन्नेतेनऋषयस्तथैवैत
द्यजमानाएतेनसूक्तेनस्वर्गंलोकंजयंतितदुवासिष्ठमेतेनवैवसिष्ठइंद्रस्यप्रियंधामोपागच्छत्सपरमंलोकमजयदुपेंद्रस्यप्रियं
धामगच्छतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदतद्वैषळृचंषड्वाऋतवऋतूनामाप्त्यैतदुपरिष्टात्संपातानांशंसत्याप्त्वैवतत्स्वर्गंलोकंय
जमानाअस्मिँल्लोकेप्रतितिष्ठंत्यभितष्टेवदीधयामनीषामित्यच्छावाकोहरहः शंसत्यभिवत्तत्यैरूपमभिप्रियाणिमर्मृशत्प
राणीतियान्येवपराण्यहानितानिप्रियाणितान्येवतदभिमर्मृशतोयंत्यभ्यारभमाणाः परोवाअस्माल्लोकात्स्वर्गोलोकस्तमे
वतदभिवदतिकवीँऽरिच्छामिसंदृशेसुमेधाइतियेवैतेनऋषयः पूर्वेप्रेतास्तेवैकवयस्तानेवतदभ्यतिवदतितदुवैश्वामित्रं

विश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसविश्वंहास्मैमित्रंभवतिएवंवेदंतदनिरुक्तंप्राजापत्यंशंसत्यनिरुक्तोवैप्रजापतिःप्रजापते
राद्यैसक्तादिंद्रंनिराहंतेनैंद्राद्रूपान्नप्रच्यवतेंतद्वैदशर्चंदशाक्षराविराळन्नंविराळन्नाद्यस्यावरुद्ध्यैयदेवदशर्चा ३॥ दशवैप्रा
णाःप्राणानेवतदाप्नुवंतिप्राणानात्मन्दधतेतदुपरिष्टात्संपातानांशंसत्याध्रवैवतत्स्वर्गंलोकंयजमानाअस्मिँल्लोकेप्रतितिष्ठं
ति॥२०॥कस्तमिंद्रत्वावसुंकन्नव्योऽअतसीनां॥कदून्वस्याकृतमितिकद्वंतःप्रगाथाआरंभणीयाअहरहःशस्यंतेकोवैप्रजा
पतिःप्रजापतेराद्यैयदेवकद्वंता ३ः॥ अन्नंवैकमन्नाद्यस्यावरुद्ध्यैयद्वेवकद्वंता ३ः॥ अहरहर्वाएतेशांतान्यहीनसूक्तान्युपप्र
युंजानायंतितानिकद्वद्भिःप्रगाथैःशमयंतितान्येभ्यःशांतानिकंभवंतितान्येनान्छांतानिस्वर्गंलोकमभिवहंतित्रिष्टुभःसू
क्तप्रतिपदःशंसेयुस्ताहैकेपुरस्तात्प्रगाथानांशंसंतिधाय्याइतिवदंतस्तात्तथानकुर्यात्क्षत्रंवैहोताविशोहोत्राशंसिनःक्षत्रा
यैवतद्विशंप्रत्युद्यामिनींकुर्युःपापवस्यसंत्रिष्टुभोमइमाःसूक्ताप्रतिपदइत्येवविद्यात्तद्यथासमुद्रंप्रप्लवेरन्नेवंहैवतेप्रप्लवंतेये
संवत्सरंवाद्वादशाहंवासतेतद्यथासैरावतींनावंपारकामाःसमारोहेयुरेवमेवैतास्त्रिष्टुभःसमारोहंतिनहवाएतच्छंदोगम
यित्वास्वर्गंलोकमुपावर्ततेवीर्यवत्तमंहिताभ्योनव्याह्वयीतसमानंहिच्छंदोऽथोनेद्धाय्याःकरवाणीत्यदेनाःशंसंतिप्रज्ञा
ताभिःसूक्तंप्रतिपाद्भिःसूक्तानिसमारोहामेतियदेवैनाःशंसंतींद्रमेवैताभिर्निह्वयंतेयथऽऋषभंवाशितायैयद्वेवैनाःशंसंत्य
हीनस्यसंतत्याअहीनमेवतत्संतन्वंति ॥२१॥ अपप्राचइंद्रविश्वाँअमित्रानितिमैत्रावरुणःपुरस्तात्सूक्तानामहरहःशंस

त्यपापाचोअभिभूतेनुदस्व ॥ अपोदीचोअपशूराधराचंउरौयथातवशर्मन्मदेमेत्यभयस्यरूपंमभयमिवहियन्निच्छति
ब्रह्मणातेब्रह्मयुजायुनज्मीतिब्राह्मणाच्छंस्यहरहःशंसतियुनज्मीतियुक्तवतीयुक्तइवह्यहीनोहीनस्यरूपमुरुंनोलोकमनु
नेषिविद्वानित्यच्छावाकोहरहःशंसत्यनुनेषुत्येतीवह्यहीनोहीनस्यरूपंनेषीतिसत्रायणरूपंतावाएताअहरहःशस्यंतेसमा
नीभिःपरिदध्युरोकःसारीहैषामिंद्रोयज्ञंभवतीइ॥ यथऋषभोवाशितांयथावागौःप्रज्ञातंगोष्ठमेवंहैषामिंद्रोयज्ञमेवग
च्छतिनशुनंहुवीययाहीनस्यपरिदध्यात्क्षत्रियोहराष्ट्राच्च्यवतेयोहैवपरोभवतितमभिह्वयति ॥२२॥ अथातोऽहीनस्ययु
क्तिश्चविमुक्तिश्चव्यंतरिक्षमतिरदित्यहीनंयुंक्तएवेदिंद्रमितिविमुंचत्याहंसरस्वतीवतोर्नूनंसातइत्यहीनंयुंक्तेतेस्यामदेव
वरुणनूष्टुतइतिविमुंचत्येषहवाअहीनंतंतुमर्हतियएनंयोक्तुंचविमोक्तुंचवेदंतद्यच्चतुर्विंशेहन्युज्यंतेसायुक्तिरथयत्पुरस्ता
दुदयनीयस्यातिरात्रस्यविमुच्यंतेसाविमुक्तिस्तद्यच्चतुर्विंशेहन्नैकाहिकाभिःपरिदध्युरत्राहैवयज्ञंसंस्थापयेयुर्नाहीनकर्म
कुर्युरथयदहीनपरिधानीयाभिःपरिदध्युर्यथाश्रांतोविमुच्यमानउत्कृत्येतैवंयजमानाउत्कृत्येरन्नुभयीभिःपरिदध्युस्त
द्यथादीर्घाध्वउपविमोकंयायात्तादृक्तत्संततोहैषांयज्ञोभवतीइ॥ व्यूमुंचतएकांद्वेनद्वयोःसवनयोःस्तोममतिशंसेद्दी

र्घारण्यानिहवैभवंतियत्रवह्वीभिःस्तोमोतिशस्यतेऽपरिमिताभिस्तृतीयसवनेऽपरिमितोवैस्वर्गोलोकःस्वर्गस्यलोकस्या
प्त्यैसंततोहास्याभ्यारब्धोविस्रस्तोऽहीनोभवतियएवंविद्वानहीनंतनुते॥२३॥देवावैवलेगाःपर्यपश्यंस्तायज्ञेनैवेप्सं

स्ताःषष्ठेनाह्नाप्नुवंस्तेप्रातःसवनेनभाकेर्नवलमनभयंस्तंयदनभया३न् ॥ अथ्रथयन्नेवैनंतत्तउतृतीयसवनेवज्रेणवालखि
ल्याभिर्वाचःकूटेनैकपदयावलंविरुज्यगाउदाजंस्तथैवैतद्यजमानाःप्रातःसवनेनभाकेर्नवलंनभयंतितंयंनभयंतीं३॥ अ
थयंत्येवैनंतत्तस्माद्धोत्रकाःप्रातःसवनेनाभाकांस्तृचान्छंसंतियःककुभोनिधारयइतिमैत्रावरुणःपूर्वीष्टइंद्रोपमातयइ
तिब्राह्मणाच्छंसीताहिमध्यंभराणामित्यच्छावाकस्तउतृतीयसवनेवज्रेणवालखिल्याभिर्वाचःकूटेनैकपदयावलंविरुज्य
गाआप्नुवंतिपच्छःप्रथमंषड्वालखिल्यानांसूक्तानिविहरंत्यर्धर्चशोद्वितीयमृक्शस्तृतीयंसपच्छोविहरन्प्रगाथेप्रगाथएवै
कपदादध्यात्सवाचःकूटंस्ताएताःपंचैकपदाश्चतस्रोदशमादह्नएकामहाव्रतादथाष्टाक्षराणिमाहानामनानिपदानितेषां
यावद्भिःसंपद्येतंतावंतिशंसेन्नेतराण्याद्रियेताथार्धर्चशोविहरंस्ताश्चैवैकपदाःशंसेत्तानिचैवाष्टाक्षराणिमाहानामनानि
पदान्यथऋक्शोविहरंस्ताश्चैवैकपदाःशंसेत्तानिचैवाष्टाक्षराणिमाहानामनानिपदानिसयत्प्रथमंषड्वालखिल्यानांसूक्ता
निविहरतिप्राणंचतद्वाचंचविहरतियद्वितीयंचक्षुश्चतन्मनश्चविहरतियत्तृतीयंश्रोत्रंचतदात्मानंचविहरतितदुपाप्तोवि
हारेकामंउपाप्तोवज्रेवालखिल्यासूपाप्तोवाचःकूटंएकपदायामुपाप्तःप्राणक्लृप्यामविहृतानेवंचतुर्थप्रगाथान्छंसतिपश
वोवैप्रगाथाःपशूनामवरुध्यैनात्रैकपदांव्यवदध्याद्यदत्रैकपदांव्यवदध्याद्वाचःकूटेनयजमानात्पशून्निर्हण्याद्यएनंतत्रब्रू

यांद्वाचःकूटेनयजमानात्पशून्निरवधीरपशुमेनमकरितिशश्वत्तथास्यात्तस्मात्तत्रैकपदांनव्यवदध्याद्व्येवोत्तमेसूक्तेपर्यस्य
तिसएवतयोर्विहारस्तदेतत्सौबलायसर्पिर्वात्सिःशशंससहोवाचभूयिष्ठानहंयजमानेपशून्पर्यग्रहैषमकनिष्ठाउमामाग
मिष्यंतीतितस्मैहयथामहद्ध्यंऋत्विग्भ्यएवंनिनायतदेतत्पशव्यंचस्वर्ग्यंचशस्त्रंतस्मादेतच्छंसति॥२४॥दूरोहणंरोहतित
स्योक्तंब्राह्मणमैंद्रेपशुकामस्यरोहेदैंद्रावैपशवस्तज्जागतंस्याज्जागतावैपशवस्तन्महासूक्तंस्याद्भूयिष्ठेष्वेवतत्पशुषुयजमा
नंप्रतिष्ठापयतिवरौरोहेत्तन्महासूक्तंचजागतंचैंद्रावरुणेप्रतिष्ठाकामस्यरोहेदेतद्वेवतावाएषाहोत्रैतत्प्रतिष्ठायदैंद्रावरु
णातदेनत्स्वायामेवप्रतिष्ठायामंततःप्रतिष्ठापयतियदेवैंद्रावरुणा ३ इ॥ एषाहवाअत्रनिर्विन्निविदावैकामाआप्यंतेसय
चैंद्रावरुणेरोहेत्सौपर्णेरोहेत्तदुपाप्तएैंद्रावरुणेकामउपाप्तःसौपर्णे ॥२५॥ तदाहुःसंशंसेत्षष्ठेहा३न् ॥ नसंशंसे३त् इति ॥
संशंसेदित्याहुःकथमन्येष्वहःसुसंशंसतिकथमत्रनसंशंसेदित्यथोखल्वाहुर्नैवसंशंसेत्स्वर्गोवैलोकःषष्ठमहरसमायीवैस्व
र्गोलोकःकश्चिद्वैस्वर्गेलोकेसमेतीतिसयत्संशंसेत्समानंतत्कुर्यादथयन्नसंशंसती३ँ ॥ तत्स्वर्गस्यलोकस्यरूपंतस्मान्नसंशंसे
द्यदेवनसंशंसती३ँ ॥ आत्मावैस्तोत्रियःप्राणावालखिल्याःसयत्संशंसेदेताभ्यांदेवताभ्यांयजमानस्यप्राणान्वीयाद्यए
नंतत्रब्रूयादेताभ्यांदेवताभ्यांयजमानस्यप्राणान्व्यगात्प्राणएनंहास्यतीतिशश्वत्तथास्यात्तस्मान्नसंशंसेत्सयदीक्षेतांशंसि

१ ' द्वेएवोत्तमे ' इतिभाष्यपाठः।

षंवालखिल्याहंतपुरस्ताद्दूरोहणस्यसंशंसानीतिंनोएवतस्याशामियात्तंयदिदर्पएवविंदेदुपरिष्टाद्दूरोहणस्यापिव्रहूनिश
तानिशंसेद्यस्योतत्कामायतथाकुर्यादत्रैवतदुपाप्तमैंद्रोवालखिल्यास्तासांद्वादशाक्षराणिपदानितत्रसकामउपाप्तोयऐंद्रे
जागतेऽथेदमैंद्रावरुणंसूक्तमैंद्रावरुणीपरिधानीयातस्मान्नसंशंसेत्तदाहुर्यथाबावस्तोत्रमेवंशस्त्रंविहृतावालखिल्याःश
स्यंतेविहृतांस्तोत्रां ३ ॥ अविहृताँ३इति ॥ विहृतमितिब्रूयादष्टाक्षरेणद्वादशाक्षरमितितदाहुर्यथावावशस्त्रमेवंयाज्या
तिस्रोदेवताःशस्यंतेऽग्निरिंद्रोवरुणइत्यथैंद्रावरुण्यायजतिकथमग्निरनंतरितइतियोवाअग्निःसवरुणस्तदप्येतदृषिणोक्तं
त्वमग्नेवरुणोजायसेयदितितद्यदेवैंद्रावरुण्यायजतितेनाग्निरनंतरितोनंतरितः ॥ २६ ॥ इतिचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

शिल्पानिशंसंतिदेवशिल्पान्येतेषांवैशिल्पानामनुकृतीहशिल्पमधिगम्यतेहस्तीकंसोवासोहिरण्यमश्वतरीरथःशिल्पं
शिल्पंहास्मिन्नधिगम्यतेयएवंवेदवदेवशिल्पानीइँ ॥ आत्मसंस्कृतिर्वावशिल्पानिच्छंदोमयंवाएतैर्यजमानआत्मानंसं
स्कुरुतेनाभानेदिष्ठंशंसतिरेतोवैनाभानेदिष्ठोरेतस्तत्सिंचतितमनिरुक्तंशंसत्यनिरुक्तंवैरेतोगुहायोन्यांसिच्यतेसरेतोमि
श्रोभवतिक्ष्मयारेतःसंजग्मानोनिषिंचदितिरेतःसमृद्ध्याएवतंसनाराशंसंशंसतिप्रजावैनरोवाक्शंसःप्रजास्वेवतद्वाचंद
धातितस्मादिमाःप्रजावदत्योजायंतेतंहैकेपुरस्ताच्छंसंतिपुरस्तादायतनावागितिवदंतउपरिष्टादेकउपरिष्टादायतनावा

१ 'विहृतंस्तोत्रां३' इतिभाष्यपाठः । विहृतमविहृतंचस्तोत्रभेदः ।

गितिवदंतोमध्यएवशंसैन्मध्यायतनावाइयंवागुपरिष्टान्नेदीयसीवोपरिष्टान्नेदीयसीववाइयंवाक्कंहोतारेतोभूतंसिक्त्वा मैत्रावरुणायसंप्रयच्छत्येतस्यत्वंप्राणान्कल्पयेति ॥ २७॥ वालखिल्याःशंसतिप्राणावैवालखिल्याःप्राणानेवास्यतत्कल्पयतिताविहृताःशंसतिविहृतावाइमेप्राणाःप्राणेनापानोपानेनव्यानःसपच्छःप्रथमेसूक्तेविहरत्यर्धर्चशोद्वितीयेऋक्शस्तृतीयेसयत्प्रथमेसूक्तेविहरतिप्राणंचतद्वाचंचविहरतियद्द्वितीयेचक्षुश्चमनश्चविहरतियत्तृतीयेश्रोत्रंचतदात्मानंचविहरतितेहैकसहबृहत्यौसहसतोबृहत्यौविहरंतितदुपाप्तोविहारेकामोनेत्तुप्रगाथाःकल्पंतेऽतिमर्शमेवविहरेत्तथावैप्रगाथाःकल्पंतेप्रगाथावैवालखिल्यास्तस्मादतिमर्शमेवविहरेद्यदेवातिमर्शा३ ॥ आत्मावैबृहतीप्राणाःसतोबृहतींसबृहतीमशंसीत्सआत्माऽथसतोबृहतींतेप्राणाअथबृहतीमथसतोबृहतींतदात्मानंप्राणैःपरिबृहन्नेतितस्मादतिमर्शमेवविहरेद्यद्धेवातिमर्शा३ ॥ आत्मावैबृहतीपशवःसतोबृहतींसबृहतीमशंसीत्सआत्माऽथसतोबृहतींतेपशवोऽथबृहतीमथसतोबृहतींतदात्मानंपशुभिःपरिबृहन्नेतितस्मादतिमर्शमेवविहरेद्द्वेयोत्तमेसूक्तेपर्यस्यतिसएवतयोर्विहारस्तस्यमैत्रावरुणःप्राणान्कल्पयित्वाब्राह्मणाच्छंसिनेसंप्रयच्छत्येतंत्वंप्रजनयेति ॥ २८ ॥ सुकीर्तिंशंसतिदेवयोनिर्वैसुकीर्तिस्तद्यज्ञाद्देवयोन्यैयजमानंप्रजनयतिवृषाकपिंशंसत्यात्मावैवृषाकपिरात्मानमेवास्यतत्कल्पयतितद्यूंखयत्यन्नंवैन्यूंखस्तदस्मैजातायान्ना

१ 'द्वेएवोत्तमे' इतिभाष्यपाठः।

द्यंप्रतिदधातिंयथाकुमारायस्तनंसपाक्तोभवतिंपाक्तोयंपुरुषः पंचधाविहितोंलोमानित्वङ्मांसमस्थिमज्जांसयावानेवपुरु
षस्तावंतंयजमानंसंस्करोतिंतंब्राह्मणाच्छंसीजनयित्वांऽच्छावाकायसंप्रयच्छंत्येतस्यत्वंप्रतिष्ठांकल्पयेति ॥ २९ ॥
एवयामरुतंशंसतिंप्रतिष्ठावाएवयामरुत्प्रतिष्ठामेवास्यतत्कल्पयतिंतन्न्यूंखयत्यन्नंवैन्यूंखोंऽन्नाद्यमेवास्मिंस्तद्दधातिंस
जागतोवातिजागतोवांसर्वंवाइदंजागतंवातिंजागतंवासउमारुतंआपोवैमरुतआपोन्नमभिपूर्वमेवास्मिंस्तदन्नाद्यंदधातिं
तान्येतानिसहचराणीत्याचक्षतेंनाभानेदिष्ठंवालखिल्यांवृषाकपिमेवयामरुतंतानिसहवाशंसेत्सहवानशंसेंद्यदेनानिना
नाशंसेंद्यथापुरुषंवारेतोवाविच्छिंद्यात्तादृक्तंत्तस्मादेतानिसहवाशंसेत्सहवानशंसेंत्सहबुलिलआश्वतरंआश्विर्वैश्वजितो
होतासन्नीक्षांचक्रंएषांवाएषांशिल्पानांविश्वजितिसांवत्सरिकेद्वेंमध्यंदिनमभिप्रत्येतोहंताहंमित्थमेवयामरुतंशंसया
नीतिंतद्धतथाशंसयांचकारंतद्धतथाशस्यमानेंगौश्लआजगामसहोवाचंहोतःकथातेशस्त्रंविचक्रंप्लवतइतिंकिंह्यभूदित्ये
वयामरुदंयमुत्तरतःशस्यतइतिंसहोवाचैंद्रोवैमध्यंदिनंःकथेंद्रंमध्यंदिनान्निनीषसीतिंनेंद्रंमध्यंदिनान्निनीषामीतिहोवा
चंच्छंदस्त्विदममध्यंदिनसांच्ययंजागतोवातिजागतोवांसर्वंवाइदंजागतंवातिजागतंवांसउमारुतोमैवशंसिष्टेतिंसंहोवा
चारमाच्छावाकेंत्यथहास्मिन्ननुशासनमीषेंसहोवाचैंद्रमेषविष्णुंन्यंगंशंसंत्वथत्वमेतंहोतरुपरिष्टांद्रौद्मैधाय्यायैपुरस्तां
न्मारुतस्याप्यस्याथाइतिंतद्धतथाशंसयांचकारंतदिदमप्येतर्हिंतथैवशस्यते॥ ३० ॥ तदाहुर्यदस्मिन्विश्वजित्यतिरा

त्रएवंषष्ठेहनिकल्पतेयज्ञःकल्पतेयजमानस्यप्रजातिःकथमत्राशस्तएवंनाभानेदिष्ठोभवत्यथमैत्रावरुणोवालखिल्याःशं
सतितेप्राणारेतोवाअग्रेथप्राणांएवंब्राह्मणाच्छंस्यशस्तएवंनाभानेदिष्ठोभवत्यथवृषाकपिंशंसतिसआत्मारेतोवाअग्रेथा
त्मांकथमत्रयजमानस्यप्रजातिःकथंप्राणाअविक्लृप्ताभवंतीतियजमानंहवाएतेनसर्वेणयज्ञक्रतुनासंस्कुर्वंतिसयथागर्भो
योन्यामंतरेवंसंभवन्छेतेनवैसकृदेवाग्रेसर्वःसंभवंत्येकैकंवाअंगंसंभवतःसंभवतीतिसर्वाणिचेत्समानेहन्क्रियेरन्कल्पत
एवयज्ञःकल्पतेयजमानस्यप्रजातिरथैतंहोतैवयामरुतंतृतीयसवनेशंसतितद्यास्यप्रतिष्ठांतस्यामेवैनंतदंततःप्रतिष्ठाप
यति ॥ २१ ॥ छंदसांवैषष्ठेनाह्नाप्तानांरसोत्यनेदत्सप्रजापतिरबिभेत्पराङ्यंछंदसांरसोलोकानत्येष्यतीतितंपरस्ता
च्छंदोभिःपर्यगृह्णान्नाराशंस्यागायत्र्यारैभ्यात्रिष्टुभंःपारिक्षित्याजगत्याःकारव्ययानुष्टुभंस्तत्पुनश्छंदःसुरसमदधात्सर
सैर्हास्यच्छंदोभिरिष्टंभवतिसरसैश्छंदोभिर्यज्ञंतनुतेयऽएवंवेदनाराशंसीःशंसतिप्रजावैनरोवाक्शंसःप्रजास्वेवतद्वाचंद
धातितस्मादिमाःप्रजावदत्योजायंतेयएवंवेदयदेवनाराशंसी२ः ॥ शंसंतोवैदेवाश्चऋषयश्चस्वर्गंलोकमायंस्तथैवैतद्यज
मानाःशंसंतएवस्वर्गंलोकंयंतिताःप्रग्राहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपंहिवृषाकपेस्तन्न्यायमेतितासुनन्यूंखयेन्नीवीवनर्दे
त्सहितासांन्यूंखौरैभीःशंसतिरेभंतोवैदेवाश्चऋषयश्चस्वर्गंलोकमायंस्तथैवैतद्यजमानारेभंतएवस्वर्गंलोकंयंतिताःप्रग्राहं
शंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपंहिवृषाकपेस्तन्न्यायमेतितासुनन्यूंखयेन्नीवीवनर्देत्सहितासांन्यूंखंःपारिक्षितीःशंसत्यग्नि

वैपरिक्षिंदग्निर्हीमाःप्रजाःपरिक्षेत्यग्निंहीमाःप्रजाःपरिक्षियंत्यग्नेरेवसायुज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेयएवंवेदंयदेवपारि
क्षिती३ः ॥ संवत्सरोवैपरिक्षित्संवत्सरोहीमाःप्रजाःपरिक्षेतिसंवत्सरंहीमाःप्रजाःपरिक्षियंतिसंवत्सरस्यैवसायुज्यंसरूप
तांसलोकतामश्नुतेयएवंवेदंताःप्रग्राहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपंहिंवृषाकपेस्तद्व्यायमेतिंतासुनन्यूंखयेन्नीवीवनर्देत्स
हितासांन्यूंखंःकारव्याःशंसतिदेवावैयत्किंचकल्याणंकर्माकुर्वंस्तत्कारव्याभिरवाप्नुवंस्तथैवैतद्यजमानांयत्किंचकल्याणं
कर्मकुर्वंतितत्कारव्याभिराप्नुवंतिताःप्रग्राहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपंहिंवृषाकपेस्तद्व्यायमेतिंतासुनन्यूंखयेन्नीवीव
नर्देत्सहितासांन्यूंखोदिशांक्लृप्तीःशंसतिदिशएवतत्कल्पयंतिताःपंचशंसतिपंचवाइमादिशश्चतस्रस्तिरश्च्यएकोर्ध्वांतासु
नन्यूंखयेन्नैवचनिनर्देन्नेदिमादिशोन्यूंखयानीतिताअर्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएवंजनकल्पाःशंसतिप्रजावैजनकल्पांदि
शएवतत्कल्पयित्वांतासुप्रजाःप्रतिष्ठापयंतितासुनन्यूंखयेन्नैवचनिनर्देन्नेदिमाःप्रजान्यूंखयानीतिताअर्धर्चशःशंसति
प्रतिष्ठायावैंद्रगाथाःशंसतींद्रगाथाभिर्वैदेवाअसुरानभिगायाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानांइंद्रगाथाभिरेवाप्रियंभ्रातृ
व्यंमभिगायाथैनमतियंतिताअर्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएव ॥ ३२ ॥ ऐतशप्रलापंशंसत्यैतशोहवैमुनिरग्नेरायुर्ददर्शयज्ञ
स्यायातयाममितिहैकआहुःसोब्रवीत्पुत्रान्पुत्रकाअग्नेरायुरदर्शंतदभिलपिष्यामियत्किंचवदामितन्मेमापरिगातेतिस
प्रत्यपद्यतैताअश्वाआप्लवंतेप्रतीपंप्रातिसत्वनमितितस्याभ्यग्निरैतशायनएत्याकालेभिहायमुखमप्यगृह्णादद्दपन्नःपिते

तितंहोवाचापेह्यलसोभूयोमेवाचमवधीः शतायुंगामकरिष्यंसहस्रायुंपुरुषंपापिष्ठांतेप्रजांकरोमियोमेत्थमसक्थाइतित
स्मादाहुरभ्यग्नयएतशायनाऔर्वाणांपापिष्ठाइतितंहैकेभूयांसंशंसंतिसननिषेधेद्यावत्कामंशंसेत्येवब्रूयादायुर्वाएतशप्र
लापआयुरेवतद्यजमानस्यप्रतारयतियएवंवेदयदेवैतशप्रलापा३ः ॥ छंदसांहैषरसोयदैतशप्रलापश्छंदस्स्वेवतद्रसं
दधातिसरसैर्हास्यच्छंदोभिरिष्टंभवतिसरसैश्छंदोभिर्यज्ञंतनुतेयएववंवेदयद्वेवैतशप्रलापा३ः ॥ अयातयामावाअक्षिति
रैतशप्रलापोयातयामामेयज्ञेसदक्षितिर्मेयज्ञेसदितितंवाएतमैतशप्रलापंशंसतिपदावग्राहंयथानिविदंतस्योत्तमेनपदेन
प्रणौतियथानिविदःप्रवह्लिकाःशंसतिप्रवह्लिकाभिर्वैदेवाअसुरान्प्रवह्ल्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाःप्रवह्लिकाभिरे
वाप्रियंभ्रातृव्यंप्रवह्ल्याथैनमतियंतिताअर्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएवाऽजिज्ञासेन्याःशंसत्याजिज्ञासेन्याभिर्वैदेवाअ
सुरानाज्ञायाऽथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यज मानाआजिज्ञासेन्याभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यमाज्ञायाथैनमतियंतिताअर्धर्चशःशंस
तिप्रतिष्ठायाएवप्रतिराधंशंसतिप्रतिराधेनवैदेवाऽअसुरान्प्रतिराध्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाःप्रतिराधेनैवाप्रि
यंभ्रातृव्यंप्रतिराध्याथैनमतियंत्यतिवादंशंसत्यतिवादेनवैदेवाअसुरानत्युद्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाअतिवादे
नैवाप्रियंभ्रातृव्यमत्युद्याथैनमतियंतितमर्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएव ॥ २२ ॥ देवनीथंशंसत्यादित्याश्चहवाअंगि
रसश्चस्वर्गेलोकेस्पर्धंतवयंपूर्वएष्यामोवयमितितेहांगिरसःपूर्वेश्वःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यददृशुस्तेग्निंप्रजिघ्युरंगिरसांवा

एकोऽग्निः परेह्यादित्येभ्यः श्वः सुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूहीतितेहादित्याअग्निमेवदृष्ट्वासद्यःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यददृशुस्ता
नेत्याब्रवीच्छ्वःसुत्यांवःस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूमइतितेहोचुरथवयंतुभ्यंसद्यःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूमस्त्वयैववयंहोत्राःस्व
र्गंलोकमेष्यामइतिसतथेत्युक्त्वाप्रत्युक्तःपुनराजगामतेहोचुःप्रावोचा३ःइति[1] ॥ प्रावोचमितिहोवाचाथोमेप्रतिप्रावो
चन्नितिनोहिनप्रत्यज्ञास्था३ःइति ॥ प्रतिवाअज्ञासमितिहोवाचयशसावाएषोभ्यैतियआर्त्विज्येनतंयःप्रतिरुंधेयशः
सप्रतिरुंधेत्तस्मान्नप्रत्यरौत्सीतियदित्वस्मादपोजिगांसेद्यज्ञेनास्मादपोदियात् ॥ यदित्वयाज्यःस्वयमपोदितंतस्मात्
॥ ३४ ॥ तेहादित्यानंगिरसोयाजयंस्तेभ्योयाजयद्भ्यइमांपृथिवींपूर्णांदक्षिणानामददुस्तानियंप्रतिगृहीतातपत्तान्यवृं
जन्त्सासिंहीभूत्वाविजृंभतीजनानचरंत्तस्याःशोचत्याइमेप्रदराःप्रादीर्यंतयेस्याइमेप्रदराःसमेवहैवततःपुरातस्मादा
हुर्ननिवृत्तदक्षिणांप्रतिगृह्णीयान्नेन्माशुचाविद्धाशुचाविद्ध्यादितियदित्वेनांप्रतिगृह्णीयादप्रियायैनांभ्रातृव्यायदद्यात्प
राहैवभवत्यथयोसौतपतीँ३ ॥ एषोश्वःश्वेतोरूपंकृत्वाऽश्वाभिधान्यपिहितेनात्मनाप्रतिचक्रमइमंवोनयामइतिसए
षदेवनीथोनूच्यतआदित्याहजरितरंगिरोभ्योदक्षिणामनयन् ॥ तांहजरितर्नप्रत्यायन्नितिनहितइमांप्रत्यायंस्तामुह
जरितःप्रत्यायन्नितिप्रतिहितेमुमायंस्तांहजरितर्नप्रत्यगृभ्णन्नितिनहितइमांप्रत्यगृभ्णंस्तामुहजरितःप्रत्यगृभ्णन्नितिप्र

१ 'इतिप्रोवाचमिति' अत्रावसानंनभाष्यकाराभिसतं ।

तिहितेमुमगृभ्णन्नहानेतसंनविचेतनानीत्येषहवाअह्नांविचेतयितांजज्ञानेतसन्नपुरोगवासइतिंदक्षिणावैयज्ञानांपुरोग
वींयथाहवाइदमनोपुरोगवंरिष्यत्येवंहैवयज्ञोदक्षिणोरिष्यतितस्मादाहुर्दातव्यैवयज्ञेदक्षिणाभवत्यप्यल्पिकाप्युतश्वेत
आशुपत्वा ॥ उतोपद्याभिर्जविष्ठः ॥ उतेमाशुमानंपिपर्ति ॥ आदित्यारुद्रावसवस्त्वेळते ॥ इदंराधःप्रतिगृभ्णीह्यं
गिरइतिंप्रतिग्रहमेवतद्राधसऐच्छंन्निदंराधोबृहत्पृथु ॥ देवाददत्वावरं ॥ तद्वोअस्तुसुचेतनं ॥ युष्मेअस्तुदिवेदिवे ॥
प्रत्येवगृभायतेतिंप्रत्येवैनमेतदजग्रभैषंतंवाएतंदेवनीथंशंसतिंपदावग्राहंयथानिविदंतस्योत्तमेनपदेनप्रणौतियथानिवि
दः ॥ ३५ ॥ भूतेच्छदःशंसतिंभूतेच्छद्भिर्वैदेवाअसुरानुपासचंतोतेवयुद्धेनोतेवमाययातेषांवैदेवाअसुराणांभूतेच्छ
द्भिरेवभूतंछादयित्वाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानांभूतेच्छद्भिरेवाप्रियस्यभ्रातृव्यस्यभूतंछादयित्वाथैनमतियंतिता
अर्धर्चश:शंसतिप्रतिष्ठायाएवांऽहनस्याःशंसत्याहनस्याद्वैरेतःसिच्यतेरेतसःप्रजाःप्रजायंतेप्रजातिमेवतद्दधातिंतादश
शंसतिंदशाक्षराविराळन्नंविराळन्नाद्रेतःसिच्यतेरेतस :प्रजाःप्रजायंतेप्रजातिमेवतद्दधातिंतान्यूंखयत्यन्नंवैन्यूंखोन्नाद्रे
तःसिच्यतेरेतसःप्रजाःप्रजायंतेप्रजातिमेवतद्दधातिंदधिक्राव्णोअकारिषमितिदाधिक्रींशंसतिंदेवपवित्रंवैदधिक्रांइदं
वाइदंव्याहनस्यांवाचमवादींत्तद्देवपवित्रेणवाचंपुनीतेसानुष्टुब्भवतिंवाग्वाअनुष्टुप्स्वेनच्छंदसावाचंपुनीतेसुतासोम
धुमत्तमाइतिंपावमानीःशंसतिंदेवपवित्रंवैपावमान्यइदंवाइदंव्याहनस्यांवाचमवादींत्तद्देवपवित्रेणैववाचंपुनीतेताअ

नुष्टुभोभवंतिवाग्वा अनुष्टुप्सर्वस्वेनैवच्छंदसावाचंपुनीतेऽवद्रप्सोअंशुमतीमतिष्ठदित्यैंद्राबार्हस्पत्यंतृचंशंसतिविशोअदे
वीरभ्याचरंतीर्बृहस्पतिनायुजेंद्रःससाहइत्यसुरविशंहवैदेवानभ्युदाचार्यआसीत्सइंद्रोबृहस्पतिनैवयुजाऽसुर्यंवर्णमभि
दासंतमपाहँस्तथैवैतद्यजमानाइंद्राबृहस्पतिभ्यामेवयुजाऽसुर्यंवर्णमभिदासंतमपघ्नतेतदाहुःसंशंसेत्षष्ठेहा ३ न् ॥ नसं
शंसे३त्इति ॥ संशंसेदित्याहुःकथमन्येष्वहःसुसंशंसतिकथमत्रनसंशंसेदित्यथोखल्वाहुर्नैवसंशंसेत्स्वर्गोवैलोकःषष्ठम
हःसमायीवैस्वर्गोलोकःकश्चिद्वैस्वर्गेलोकेसमेतीतिसयत्संशंसेत्समानंतत्कुर्यादथयन्नसंशंसती३ ॥ तत्स्वर्गस्यलोकस्यरू
पंतस्मान्नसंशंसेद्यदेवनसंशंसती३ ॥ एतानिवाअत्रोक्थानिनाभानेदिष्ठोवालखिल्यावृषाकपिरेवयामरुत्सयत्संशंसेद
पैवसंएतेषुकामंराध्नुयादैंद्रोवृषाकपिःसर्वाणिच्छंदांस्यैतशप्रलापस्तत्रसकामउपाप्तोयऐंद्रेजागतेऽथेदमैंद्राबार्हस्पत्यंसूक्त
मैंद्राबार्हस्पत्यापरिधानीयातस्मान्नसंशंसेन्नसंशंसेत् ॥ २६ ॥ इतिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥

॥ इतिषष्ठपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथसप्तमपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ अथातःपशोर्विभक्तिस्तस्यविभागंवक्ष्यामोहनूसजिह्वेप्रस्तोतुःश्येनंवक्षऽउद्गातुः
कंठःकाकुद्रःप्रतिहर्तुर्दक्षिणाश्रोणिर्होतुःसव्याब्रह्मणोदक्षिणंसक्थिमैत्रावरुणस्यसव्यंब्राह्मणाच्छंसिनोदक्षिणंपार्श्वंसांस
मध्वर्योःसव्यमुपगातॄणांसव्योंसःपतिप्रस्थातुर्दक्षिणंदोर्नेष्टुःसव्यंपोतुर्दक्षिणऊरुरच्छावाकस्यसव्यआग्नीध्रस्यदक्षिणो
बाहुरात्रेयस्यसव्यःसदस्यस्यसदंचानूकंचगृहपतेर्दक्षिणौपादौगृहपतेर्व्रतप्रदस्यसव्यौपादौगृहपतेर्भार्यायैव्रतप्रदस्यौष्ठ
एनयोःसाधारणोभवतितंगृहपतिरेवप्राशिंष्याज्जाघनींपत्नीभ्योहरंतितांब्राह्मणायदद्युःस्कंध्याश्चमणिकास्तिस्रश्चकीक
साग्रावस्तुतस्तिस्रश्चैवकीकसाअर्धंचवैकर्तस्योन्नेतुरर्धंचैववैकर्तस्यंक्लोमाचशमितुस्तद्ब्राह्मणायदद्याद्यद्यब्राह्मणःस्याच्छि
रःसुब्रह्मण्यायैयःश्वःसुत्यांप्राहतस्याजिनमिळासर्वेषांहोतुर्वातावाएताःषट्त्रिंशतमेकपदायज्ञंवहंतिषट्त्रिंशदक्षरावैबृह
तीबार्हताःस्वर्गालोकाःप्राणांश्चैवतत्स्वर्गांश्चलोकानाप्नुवंतिप्राणेषुचैवतत्स्वर्गेषुचलोकेषुप्रतितिष्ठंतोयंतिसएषःस्वर्ग्यः
पशुर्यएनमेवंविभजंत्यथयेतोन्यथातद्यथासेलगावापापकृतोवापशुंविमथ्नीरंस्तादृक्तत्तांवाएतांपशोर्विभक्तिंश्रौतऋषिर्दे
वभागोविदांचकारतामुहाप्रोच्यैवास्माल्लोकादुच्चक्राम तामुहगिरिजायबाभ्रव्यायामनुष्यःप्रोवाचंततोहैनामेतदर्वा
ङ्मनुष्याऽअधीयतेधीयते ॥ १ ॥ इतिप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

१ 'सेलगावा' इतिभाष्ये । इलाशब्देनान्नं सेलमत्रबहुलोदेशस्तंगच्छतीतिसेलगाइतितत्रार्थः ।

तदाहुर्यआहिताग्निरुपवसथेम्रियेतकथमस्ययज्ञःस्यादितिनैनंयाजयेदित्याहुरनभिप्राप्तोहियज्ञंभवतीतितदाहुर्य
आहिताग्निरधिश्रितेग्निहोत्रेसान्नाय्येवाहविःषुवाम्रियेतकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यत्रैवैनान्यनुपर्यादध्याद्यथासर्वाणिसंद
ह्येरन्त्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निरासन्नेषुहविःषुम्रियेतकातत्रप्रायश्चित्तिरितियाभ्यएवतानिदेवताभ्योहवीं
षिगृहीतानिभवंतिताभ्यःस्वाहेत्येवैनान्याहवनीयेसर्वहुंतिजुहुयात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निःप्रवसन्म्रियेत
कथमस्याग्निहोत्रंस्यादित्यभिवान्यवत्सायाःपयसाजुहुयादन्यदिवैतत्पयोयदभिवान्यवत्सायाअन्यदिवैतदग्निहोत्रंय
त्प्रेतस्यापिवायतएवंकुतश्चपयसाजुहुयुरथाप्याहुरेवमेवैनानजस्रानजुहुतइंधीरन्नाशरीराणामाहर्तोरितियदिशरीराणि
नविद्येरन्पर्णशरःषष्टिस्त्रीणिचशतान्याहृत्यतेषांपुरुषरूपकमिवकृत्वातस्मिंस्तामावृतंकुर्युरथैनान्छरीरैराहृतैःसंस्पर्श्यो
द्वासयेयुरध्यर्धशतंकायेसक्थिनीद्विपंचाशेचविंशेचोरूद्विपंचविंशेशेषंतुशिरस्युपरिदध्यात्सातत्रप्रायश्चित्तिः ॥ २ ॥
तदाहुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमानोपविशेत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितितामभिमंत्रयेतयस्माद्भीषानिषीदसिततोनोअभ
यंकृधि ॥ पशून्नःसर्वान्गोपायनमोरुद्रायमीढुषइतितामुत्थापयेदुदस्थाद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ॥ इंद्रायकृण्व
तीभागंमित्रायवरुणायचेत्यथास्याउदपात्रंमूधसिचमुखेचोपगृह्णीयादथैनांब्राह्मणायदद्यात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य
स्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमानावाश्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यशनायांहवाएषायजमानस्यप्रतिख्यायवाश्यतेतामन्नम

प्यादयेच्छांत्यैशांतिर्वाऽअन्नंसूयवसाद्भगवतीहिभूयाइतिंसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टांदुह्यमाना
स्पंदेतंकातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसायत्तत्रस्कंदयेत्तदभिमृश्यजपेंद्यदद्यदुग्धंपृथिवीमसृप्तंयदोषधीरत्यसृपद्यदापः ॥ पयो
गृहेषुपयोअघ्न्यायांपयोवत्सेषुपयोअस्तुतन्मयीतिंतत्रयत्परिशिष्टंस्यात्तेनजुहुयांद्यद्यलंहोमायस्यांद्यद्युवैसर्वंसिक्तंस्याद
थान्यामाहूयतांदुग्ध्वातेनजुहुयांदात्वेवश्रद्धायैहोतव्यंसातत्रप्रायश्चित्तिः ॥३॥ तदाहुर्यस्यसायंदुग्धंसान्नाय्यंदुष्येद्वा
पहरेद्वांकातत्रप्रायश्चित्तिरितिंप्रातर्दुग्धंद्वैधंकृत्वांतस्यान्यतरांभक्तिमातच्यतेनयजेतंसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यप्रा
तर्दुग्धंसान्नाय्यंदुष्येद्वापहरेद्वांकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यैंद्रंवामाहेंद्रंवापुरोळाशंतस्यस्थानेनिरुप्यतेनयजेतंसातत्रप्रायश्चि
त्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वमेवसान्नाय्यंदुष्येद्वापहरेद्वांकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यैंद्रंवामाहेंद्रंवेतिसमानंसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य
स्यसर्वाण्येवहवींषिदुष्येयुर्वापहरेयुर्वांकातत्रप्रायश्चित्तिरित्याज्यस्यैनानियथादेवतंपरिकल्प्यतयाज्यहविषेष्ट्वायजेतां
तोन्यामिष्टिमनुल्बणांतन्वीतंयज्ञोयज्ञस्यप्रायश्चित्तिः ॥ ४ ॥ तदाहुर्यस्याग्निहोत्रमधिश्रितंममेध्यमापद्येतंकातत्रप्रा
यश्चित्तिरितिंसर्वमेवैनत्स्रुच्यभिपर्यासिच्यप्राङुदेत्याहवनीयेहैतांसमिधमभ्यादधांत्यथोत्तरतआहवनीयस्योष्णंभस्म
निरूह्यजुहुयान्मनसावाप्राजापत्ययावर्चांतद्धुतंचाहुतंचसयद्येकस्मिन्नुन्नीतेयदिद्वयोरेषएवकल्पस्तच्चेद्व्यपनयितुंशक्नुयां
न्निष्षिच्यैतद्दुष्टमदुष्टमभिपर्यासिच्यतस्ययथोन्नीतीस्यात्तथाजुहुयांत्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्निहोत्रमधिश्रितं

स्कंदतिवाविष्यंदतेवाकातत्रप्रायश्चित्तिरितितदद्भिरुपनिनयेच्छांत्यैशांतिर्वाआपोऽथैनद्दक्षिणेनपाणिनाभिमृश्यजप
तिदिवंतृतीयंदेवान्यज्ञोगात्ततोमाद्रविणमाष्टांतरिक्षंतृतीयंपितॄन्यज्ञोगात्ततोमाद्रविणमाष्टपृथिवींतृतीयंमनुष्यान्य
ज्ञोगात्ततोमाद्रविणमाष्टययोरोजसास्कभितारजांसीतिवैष्णुवारुणीमृचंजपतिविष्णुर्वैयज्ञस्यदुरिष्टंपातिवरुणःस्विष्टंत
योरुभयोरेवशांत्यैसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्निहोत्रमधिश्रितंप्राङुदायन्स्खलतेवापिवाभ्रंशतेकातत्रप्रायश्चित्तिरि
तिसयद्युपनिवर्तयेत्स्वर्गाल्लोकाद्यजमानमावर्तयेदत्रैवास्माउपविष्टायैतमग्निहोत्रपरीशेषमाहरेयुस्तस्ययथोन्नीतीस्यात्त
थाजुहुयात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुरथयदिस्रुग्भिद्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यन्यांस्रुचमाहृत्यजुहुयादथैनांस्रुचंभिन्नामा
हवनीयेभ्यादध्यात्प्राग्दंडांप्रत्यक्पुष्करांसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याहवनीयेहाग्निर्विद्येताथगार्हपत्यउपशाम्येत्कात
त्रप्रायश्चित्तिरितिसयदिप्रांचमुद्धरेत्प्रायतनाच्च्यवेतयत्प्रत्यंचमसुरवद्यज्ञंतन्वीतयन्मंथेद्भ्रातृव्यंयजमानस्यजनयेद्यद
नुगमयेत्प्राणोयजमानंजह्यात्सर्वमेवैनंसहभस्मानंसमोप्यगार्हपत्यायतनेनिधायाऽथप्रांचमाहवनीयमुद्धरेत्सातत्रप्राय
श्चित्तिः ॥ ५ ॥ तदाहुर्यस्याग्नावग्निमुद्धरेयुःकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसयद्यनुपश्येदुदूह्यपूर्वमपरंनिदध्याद्यद्यनानुपश्ये
त्सोग्नयेग्निवतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्निनाग्निःसमिध्यतेत्वंह्यग्नेअग्निनेत्याहुतिंवाहवनीयेजुहु
याद्ग्नयेग्निवतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यगार्हपत्याहवनीयौमिथःसंसृज्येयातांकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नये

वीतयेऽष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्नआयाहिवीतयेयोअग्निंदेववीतयइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयाद
ग्नयेवीतयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वएवाग्नयोमिथःसंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेविविचयेऽ
ष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येस्वर्णवस्तोरुषसामरोचित्वामग्नेमानुषीरीळतेविशइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहु
यादग्नयेविविचयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयोन्यैरग्निभिःसंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेक्षामव
तेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअक्रंददग्निःस्तनयन्निवद्यौरधायथानःपितरःपरासइत्याहुतिंवाहवनीये
जुहुयादग्नयेक्षामवतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिः ॥६॥ तदाहुर्यस्याग्नयोग्राम्येणाग्निनासंदह्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरिति
सोग्नयेसंवर्गायाष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येकुवित्सुनोगविष्टयेमानोअस्मिन्महाधनइत्याहुतिंवाहव
नीयेजुहुयादग्नयेसंवर्गायस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयोदिव्येनाग्निनासंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसो
ग्नयेप्सुमतेऽष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअप्स्वग्नेसधिष्टवमयोदधेमेधिरःपूतदक्षइत्याहुतिंवाहवनीये
जुहुयादग्नयेप्सुमतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयःशवाग्निनासंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेशुचयेऽ
ष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्निःशुचिव्रततमउदग्नेशुचयस्तवेत्याहुतिंवाहनीयेजुहुयादग्नयेशुचये
स्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयआरण्येनाग्निनासंदह्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसमेवारोपयेदरणीवोल्मुकं

वामोक्षयैद्यद्याहवनीयाद्यदिगार्हपत्याद्यदिनशक्नुयात्सोग्नयेसंवर्गायाष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्योक्तेयाज्यानुवाक्ये
आहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेसंवर्गायस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिः ॥ ७ ॥ तदाहुर्यआहिताग्निरुपवसथेश्रुकुर्वीतकातत्र
प्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेव्रतभृतेऽष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येत्वमग्नेव्रतभृच्छुचिर्व्रतानिबिभ्रद्व्रतपाअ
दब्धइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेव्रतभृतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निरुपवसथेव्रत्यमापद्येतकात
त्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेव्रतपतयेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येत्वमग्नेव्रतपाअसियद्वोवयंप्रमिनामव्रता
नीत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेव्रतपतयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निरमावास्यांपौर्णमासींवातीया
त्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेपथिकृतेऽष्टाकपालंपुरो ळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येवेत्थाहिवेधोअध्वनःआदेवानाम
पिपंथामगन्मेत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेपथिकृतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वएवाग्नयउपशाम्येरन्का
तत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेतपस्वतेजनद्वतेपावकवतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येआयाहितपसाजने
ष्वानोयाहितपसाजनेष्वित्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेतपस्वतेजनद्वतेपावकतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिः ॥ ८ ॥
तदाहुर्यआहिताग्निराग्रयणेनानिष्ट्वानवान्नंप्राश्नीयात्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेवैश्वानरायद्वादशकपालंपुरोळाशं
निर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येवैश्वानरोअजीजनतपृष्टोदिविपृष्टोअग्निःपृथिव्यामित्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेवैश्वान

रायस्वाहेतिंसातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यदिकपालंनश्यैत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसोश्विभ्यांद्विकपालंपुरोळा
शंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअश्विनावर्तिरस्मदागोमतानासत्यारथेनेत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादश्विभ्यांस्वाहेतिंसात
त्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यदिपवित्रंनश्यैत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसोग्नयेपवित्रवतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्य
याज्यानुवाक्येपवित्रंतेविततंब्रह्मणस्पतेतपोष्पवित्रंविततंदिवस्पदइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेपवित्रवतेस्वाहेतिं
सातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यदिहिरण्यंनश्यैत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसोग्नयेहिरण्यवतेष्टाकपालंपुरोळाशंनि
र्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येहिरण्यकेशोरजसोविसारेआतेसुपर्णाअमिनंतँएवैरित्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेहिरण्यवते
स्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यदिप्रातरस्नातोग्निहोत्रंजुहुयात्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसोग्नयेवरुणायांष्टा
पालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्त्सत्वंनोअग्नेवमोभवोतीत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्न
येवरुणायस्वाहेतिंसातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यदिसूतकान्नंप्राश्नीयात्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसोग्नयेतंतुमतें
ष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येतंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विह्यक्षानहोनह्यतनोतसोम्याइत्याहुतिंवाहवनीये
जुहुयादग्नयेतंतुमतेस्वाहेतिंसातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्जीवेमृतशब्दंश्रुत्वाकातत्रप्रायश्चित्तिरितिंसोग्नयेसु
रभिमतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्निर्होतान्यसीदद्यजीयान्त्साध्वीमकर्देववीतिंनोअद्येत्याहुतिंवा

हवनीयेजुहुयांदग्नयेसुरभिमतेस्वाहेतिंसातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यस्यभार्यागौर्वायमौजनयेंत्कातत्रप्रायश्चि
त्तिरितिंसोग्नयेमरुत्वतेंत्रयोदशकपालंपुरोळाशंनिर्वपेंत्तस्ययाज्यानुवाक्येंमरुतोयस्यहिक्षयेंऽराइवेदचरमाअहेवेंत्याहु
तिंवाहवनीयेजुहुयांदग्नयेमरुत्वतेस्वाहेतिंसातत्रप्रायश्चित्तिंस्तदाहुरपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरे३त्॥ नाहरे३त्इति ॥ आ
हरेदित्याहुंर्यदिनाहरेदनद्धापुरुषंःकोनद्धापुरुषइतिंनदेवान्नपितॄन्नमंनुष्याइतिंतस्मादपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरेंत्तदेषा
भियज्ञगाथागीयते॥ यजेत्सौंत्रामण्यांमपत्नीकोप्यसोमपः॥ मातापितृभ्यामनृणार्थांद्यजेतिवचनाच्छ्रुतिरितिंतस्मात्सौ
म्यंयाजयेत् ॥ ९ ॥ तदाहुर्वाचापत्नीकोग्निहोत्रंकथमेवजुहोतिंनिविष्टेमृतापत्नीनष्टावाग्निहोत्रेकथमग्निहोत्रंजुहोतिं
पुत्रान्पौत्रान्नप्तॄनित्याहुंरस्मिंश्चलोकेमुष्मिँश्चांस्मिँल्लोकेयंस्वर्गोस्वर्गेणंस्वर्गंलोकमारुरोहेंत्यमुष्यैवलोकस्यसंततिंधारय
तिंयस्यैषांपत्नींनैच्छेंत्तस्मादपत्नीकस्याधानंकुर्वंत्यपत्नीकोग्निहोत्रंकथमग्निहोत्रंजुहोतिंश्रद्धापत्नीसत्यंयजमानःश्रद्धास
त्यंतदित्युत्तमंमिथुनंश्रद्धयासत्येनमिथुनेनंस्वर्गाँल्लोकान्जयतीति ॥ १० ॥ तदाहुर्यद्दर्शपूर्णमासयोरुपवसतिंनहवा
अव्रतस्यदेवाहविरश्नंतिंतस्मादुपवसंत्युतमेदेवाहविरश्नीयुरितिंपूर्वांपौर्णमासीमुपवसेदितिपैंग्यंमुत्तरामितिकौषीतकं
यापूर्वापौर्णमासीसानुमतिर्योत्तरासाराकायापूर्वामावास्यासासिनीवालीयोत्तरासाकुहूर्यांपयस्तमियादभ्युदियादिति

१ 'नमनुष्यानिति' इतिभाष्ये । मनुष्यान्अतिथीनपीतितदर्थः ।

सातिथिःपूर्वांपौर्णमासीमुपवसेदनिर्ज्ञायपुरस्तादमावास्यायांचंद्रमसंयदुपैतियद्यजतेतेनसोमंक्रीणंतितेनोत्तरामुत्तरार
मुपवसेदुत्तराणिहवैसोमोयजतेसोममनुदैवतमेतद्वैदेवसोमंयच्चंद्रमास्तस्मादुत्तरामुपवसेत् ॥ ११ ॥ तदाहुर्यस्याग्निम
नुद्धृतमादित्योभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वाप्रणीतोवाप्राग्घोमादुपशाम्येत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिहिरण्यंपुरस्कृत्यसायमु
द्धरेज्ज्योतिर्वैशुक्रंहिरण्यंज्योतिःशुक्रमसौतदेवतज्ज्योतिःशुक्रंपश्यन्नुद्धरतिरजतमंतर्धायप्रातरुद्धरेदेतद्वात्रिरूपंपुरासं
भेदाच्छायानामाहवनीयमुद्धरेन्मृत्युर्वैतमश्छायातेनैवतज्ज्योतिषामृत्युंतमश्छायांतरतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य
स्यगार्हपत्याहवनीयावंतरेणाऽनोवारथोवाश्वावाप्रतिपद्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरितिनैनन्मनसिकुर्यादित्याहुरात्मन्यस्य
हिताभवंतीतितच्चेन्मनसिकुर्वीतंगार्हपत्यादविच्छिन्नामुदकधारांहरेत्तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्याहवनीयात्सातत्र
प्रायश्चित्तिस्तदाहुःकथमग्नीनन्वादधानोन्वाहार्यपचनमाहारयेश्त् ॥ नाहारयेश्त्इति ॥ आहारयेदित्याहुःप्राणा
न्वाएषोभ्यात्मन्धत्तेयोग्नीनाधत्तेतेपामेषोन्नादतमोभवतियदन्वाहार्यपचनस्तस्मिन्नेतामाहुतिंजुहोत्यग्नयेन्नादायान्नप
तयेस्वाहेत्यन्नादोहान्नपतिर्भवत्यश्नुतेप्रजयान्नाद्यंयएवंवेदांतरेणगार्हपत्याहवनीयौहोष्यन्त्संचरेत्तेनहवाएनंसंचरमा
णमग्नयोविदुरयमस्मासुहोष्यतीत्येतेनहवाअस्यसंचरमाणस्यगार्हपत्याहवनीयौपाप्मानमपहतःसोपहतपाप्मोर्ध्वःस्व
र्गंलोकमेतीतितिवैब्राह्मणमुदाहरंतितदाहुःकथमग्नीन्प्रवत्स्यन्नुपतिष्ठेतप्रोष्यवाप्रत्येत्याहरहर्वेतितूष्णीमित्याहुस्तूष्णींवैश्रे

यसआकांक्षंतेंऽथाप्याहुरहरहर्वाएतेयजमानस्याश्रद्धयोद्वासनात्प्रप्लावनाद्विभ्यतितानुपतिष्ठेतैवाऽभयंवोभयंमेस्त्वि त्यभयंहैवास्मैभवंत्यभयंहैवास्मैभवति ॥ १२ ॥ ॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥

हरिश्चंद्रोहवैधसऐक्ष्वाकोराजापुत्रआसंतस्यहशतंजायाबभूवुस्तासुपुत्रंनलेभेतस्यहपर्वतनारदौगृहऊषतुःसहनारदं पप्रच्छ यद्विमंपुत्रमिच्छंतियेविजानंतियेचन ॥ किंस्वित्पुत्रेणविंदतेतन्मआचक्ष्वनारदेतिसएकयापृष्टोदशभिःप्रत्यु वाच ॥ ऋणमस्मिन्त्संनयत्यमृतत्वंचगच्छति ॥ पितापुत्रस्यजातस्यपश्येच्चेज्जीवतोमुखं ॥ यावंतःपृथिव्यांभोगायावंतोजातवेदसि ॥ यावंतोअप्सुप्राणिनांभूयान्पुत्रेपितुस्ततः ॥ शश्वत्पुत्रेणपितरोऽत्यायन्बहुलंतमः ॥ आत्माहिजज्ञआत्मनःसइरावत्यतितारिणी ॥ किंनुमलंकिमजिनंकिमुश्मश्रूणिकिंतपः ॥ पुत्रंब्रह्माणइच्छध्वंसवैलोकोवदावदः॥ अन्नंहप्राणःशरणंहवासोरूपंहिरण्यंपशवोविवाहाः ॥ सखाहजायाकृपणंहदुहिताज्योतिर्हपुत्रःपरमेव्योमन् ॥ पतिर्जायांप्रविशतिगर्भोभूत्वासमातरं ॥ तस्यांपुनर्नवोभूत्वादशमेमासिजायते ॥ तज्जायाजायाभवतियदस्यांजायतेपुनः ॥ आभूतिरेषाभूतिर्बीजमेतन्निधीयते ॥ देवाश्चैतामृषयश्चतेजःसमभरन्महत् ॥ देवामनुष्यानब्रुवन्नेषावोजननीपुनः॥ नापुत्रस्यलोकोस्तीतितत्सर्वेपशवोविदुः ॥ तस्मात्तुपुत्रोमातरंस्वसारंचाधिरोहति ॥ एषपंथाउरुगायःसुशेवो

रण्याद्ग्राममेयायंतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥ नानाश्रांतायश्रीरस्तीतिरोहितशुश्रुम ॥ पापोनृषद्वरोजनइंद्रइच्चर
तःसखाचरैवेतिचरैवेतिवैमाब्राह्मणोवोचदितिह ॥ द्वितीयंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममेयायतमिंद्रःपुरुषरूपे
णपर्येत्योवाच ॥ पुष्पिण्यौचरतोजंघेभूष्णुरात्माफलग्रहिः ॥ शेरेस्यसर्वेपाप्मानःश्रमेणप्रपथेहतांश्चरैवेतिचरैवेतिवैमा
ब्राह्मणोवोचदितिह ॥ तृतीयंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममेयायतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥ आस्तेभगआ
सीनस्योर्ध्वस्तिष्ठतितिष्ठतः ॥ शेतेनिपद्यमानस्यचरातिचरतोभगश्चरैवेतिचरैवेतिवैमाब्राह्मणोवोचदितिह ॥ चतुर्थंसंव
त्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममेयायतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥ कलिःशयानोभवतिसंजिहानस्तुद्वापरः ॥ उत्ति
ष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरंश्चरैवेतिचरैवेतिवैमाब्राह्मणोवोचदितिह ॥ पंचमंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममेया
यतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥ चरन्वैमधुविंदतिचरन्स्वादुमुदुंबरं ॥ सूर्यस्यपश्यश्रेमाणंयोनतंद्रयतेचरंश्चरैवेति
चरैवेतिवैमाब्राह्मणोवोचदितिह ॥ षष्ठंसंवत्सरमरण्येचचारसोजीगर्तंसौयवसिमृषिमशनयापरीतमरण्यउपेयायतस्य
हत्रयःपुत्राआसुःशुनःपुच्छःशुनःशेपःशुनोलांगूलइतितंहोवाचऋषेहंतेशतंददाम्यहमेषामेकेनात्मानंनिष्क्रीणाइतिस
ज्येष्ठंपुत्रंनिगृह्णानउवाचनन्विममितिनोएवेममितिकनिष्ठंमातातौहमध्यमेसंपादयांचक्रतुःशुनःशेपेतस्यहशतंदत्त्वास
तमादायसोरण्याद्ग्राममेयायसपितरमेत्योवाचततहंताहमनेनात्मानंनिष्क्रीणाइतिसवरुणंराजानमुपससारानेनत्वाय

जाइतितथेतिंभूयान्वैब्राह्मणःक्षत्रियादितिवरुणउवाचंतस्माएतंराजसूयंयज्ञक्रतुंप्रोवाचंतमेतमभिषेचनीयेपुरुषंपशु
मालेभे॥१५॥तस्यहविश्वामित्रोहोतासीज्जमदग्निरध्वर्युर्वसिष्ठोब्रह्मायास्यउद्गातातस्माउपाकृतायंनियोक्तारंनविविदुः
सहोवाचाजीगर्तःसौयवसिर्मह्यमपरंशतंदत्ताऽहमेनंनियोक्ष्यामीतितंतस्माअपरंशतंददुस्तंसनिनियोजंतस्माउपाकृताय
नियुक्तायाप्रीतायपर्यग्निकृतायंविशसितारंनविविदुःसहोवाचाजीगर्तःसौयवसिर्मह्यमपरंशतंदत्ताऽहमेनंविशसिष्या
मीतितंतस्माअपरंशतंददुःसोसिंनिःशानएयायाऽथहशुनःशेपईक्षांचक्रेमानुषमिववैमाविशसिष्यंतिहंताहंदेवताउपधा
वामीतिंसप्रजापतिमेवप्रथमंदेवतानामुपससारकस्यनूनंकतमस्यामृतानामित्येतयर्चातंप्रजापतिरुवाचाग्निर्वैदेवानांने
दिष्ठस्तमेवोपधावेतिंसोग्निमुपससाराग्नेर्वयंप्रथमस्यामृतानामित्येतयर्चातमग्निरुवाचंसवितावैप्रसवानामीशेतमेवोपधा
वेतिंससवितारमुपससाराभित्वादेवसवितरित्येतेनतृचेनंतंसवितोवाचंवरुणायवैराज्ञेनियुक्तोसितमेवोपधावेतिंसवरु
णंराजानमुपससारातउत्तराभिरेकत्रिंशताातंवरुणउवाचाग्निर्वैदेवानांमुखंसुहृदयतमस्तंनुस्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्यामइतिंसो
ग्निंतुष्टावातउत्तराभिर्द्वाविंशत्यातमग्निरुवाचंविश्वान्नुदेवान्स्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्यामइतिंसविश्वान्देवांस्तुष्टावंनमोमहद्भ्यो
नमोअर्भकेभ्यइत्येतयर्चातंविश्वेदेवाऊचुरिंद्रोवैदेवानामोजिष्ठोबलिष्ठःसहिष्ठःसत्तमःपारयिष्णुतमस्तंनुस्तुह्यथत्वोत्स्र
क्ष्यामइतिंसइंद्रंतुष्टावंयच्चिद्धिसत्यसोमपाइतिचैतेनसूक्तेनोत्तरस्यचपंचदशभिस्तस्माइंद्रःस्तूयमानःप्रीतोमनसाहिर

ण्यरथंददौतमेतयाप्रतीयायशश्वदिंद्रइतितमिंद्रउवाचाश्विनौनुस्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्यामइतिसोश्विनौतुष्टावातउत्तरेणतृ
चेनतमश्विनाऊचतुरुषसंनुस्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्यामइतिसउषसंतुष्टावातउत्तरेणतृचेनतस्यहस्मर्च्यृच्युक्तायांविपाशोमुमुचे
कनीयऐक्ष्वाकस्योदरंभवत्युत्तमस्यामेवर्च्युक्तायांविपाशोमुमुचेऽगदऐक्ष्वाकआस ॥१६॥ तमृत्विजऊचुस्त्वमेवनोस्या
ह्नःसंस्थामधिगच्छेत्यथहैतंशुनःशेपोंजःसवंददर्शतमेताभिश्चतसृभिरभिसुषावयच्चिद्धित्वंगृहेगृहइत्यथैनंद्रोणकलश
मभ्यवनिनायोच्छिष्टंचम्वोर्भरेत्येतयर्चाथहास्मिन्नन्वारब्धेपूर्वाभिश्चतसृभिःसस्वाहाकाराभिर्जुहवांचकाराथैनमवभृ
थमभ्यवनिनायत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानित्येताभ्यामथैनमतऊर्ध्वमग्निमाहवनीयमुपस्थापयांचकारशुनश्चिच्छेपंनिदि
तंसहस्रादित्यथहशुनःशेपोविश्वामित्रस्यांकमाससादसहोवाचाजीगर्तःसौयवसिरृषेपुनर्मेपुत्रंदेहीतिनेतिहोवाचविश्वा
मित्रोदेवावाइमंमह्यमरासतेतिसहदेवरातोवैश्वामित्रआसतस्यैतेकापिलेयबाभ्रवाःसहोवाचाजीगर्तःसौयवसिस्त्वंवे
हिविह्वयावहाइतिसहोवाचाजीगर्तःसौयवसिराङ्गिरसोजन्मनास्याजीगर्तिःश्रुतःकविः ॥ ऋषेपैतामहात्तंतोमापगाःपुन
रेहिमामितिसहोवाचशुनःशेपोऽदर्शुस्त्वाशासहस्तंनयच्छूद्रेष्वलप्सत ॥ गवांत्रीणिशतानित्वमवृणीथामदंगिरइतिस
होवाचाजीगर्तःसौयवसिस्तद्वैमातातपतिपापंकर्ममयाकृतं ॥ तदहंनिह्नवेतुभ्यंप्रतियंतुशतागवामितिसहोवाचशुनः
शेपोयःसकृत्पापकंकुर्यात्कुर्यादेनत्ततोपरं ॥ नापागाःशौद्रान्न्यायादसंधेयंत्वयाकृतमित्यसंधेयमितिहविश्वामित्रउपप

पादंसहोवाचविश्वामित्रोंभीमएवसौयवसिंःशासेनविशिशासिपुः ॥ अस्यान्मैतस्यपुत्रोभूर्ममैवोपेहिपुत्रतामितिंसहोवा
चशुनःशेपंःसवैंयथानोज्ञपयाराजपुत्रतथावद ॥ यथैवांगिरसःसन्नुपेयांतवपुत्रतामितिंसहोवाचविश्वामित्रोंज्येष्ठोमेत्वं
पुत्राणांस्यांस्तवश्रेष्ठाप्रजास्यात् ॥ उपेयादैवंमेदायंतेनवैत्वोपमंत्रयइतिंसहोवाचशुनःशेपंःसंज्ञानानेषुवैब्रूयांत्सौहार्द्या
यमेश्रियै ॥ यथाहंभरतऋषभोंपेयांतवपुत्रतामित्यथहविश्वामित्रंःपुत्रानामंत्रयामासंमधुच्छंदाःशृणोतनंऋषभोरेणुरष्ट
कः ॥ येकेचभ्रातरस्थनांस्मैज्यैष्ठ्यायकल्पध्वमिति ॥१७॥ तस्यहविश्वामित्रस्यैकशतंपुत्राआसुंःपंचाशदेवज्यायांसोमधु
च्छंदसःपंचाशत्कनीयांसंस्तद्येज्यायांसोनतेकुशलंमेनिरेंताननुव्याजहारान्तान्वःप्रजाभक्षीष्टेतितएतेंध्राःपुंड्राःशबराः
पुलिंदांमूतिबाइत्युदंत्याबहवोभवंतिवैश्वामित्रादस्यूनांभूयिष्ठांःसहोवाचमधुच्छंदाःपंचाशतासार्धंयन्नःपितासंजा
नीतेंतस्मिंस्तिष्ठामहेवयं ॥ पुरस्त्वासर्वेकुर्महेत्वामन्वंचोवयंस्मसीत्यथहविश्वामित्रःप्रतीतःपुत्रांस्तुष्टावंतेवैपुत्राःपशुमं
तोंवीरवंतोभविष्यथ ॥ येमानंमेनुगृह्णंतोवीरवंतमकर्तमा ॥ पुरएत्रावीरवंतोंदेवरातेनगाथिनाः ॥ सर्वेराध्यास्थपुत्राए
षवःसाद्धिवाचनं ॥ एषवःकुशिकावीरोंदेवरातस्तमन्वित ॥ युष्मांश्चदायंमउपेतांविद्यांयामुचविद्मसि ॥ तेसम्यंचोवैश्वा
मित्रांःसर्वेसाकंसरातयः ॥ देवरातायतस्थिरेंधृत्यैश्रैष्ठ्यायगाथिनाः ॥ अधीयतदेवरातोंरिक्थयोरुभयोर्ऋषिः ॥ जह्नू
नांचाधिपत्यैदैवेवेदेचगाथिनां ॥ तदेतत्परऋक्शतगाथंशौनःशेपमाख्यानंतद्धोताराज्ञेभिषिक्तायाचष्टेहिरण्यकशिपा

वासीनआचष्टेहिरण्यकशिपावासीनःप्रतिगृणातियशोवैहिरण्यंयशसैवैनंतत्समर्धयत्योमित्यृचःप्रतिगरएवंतथेतिगा
थायाओमितिवैदैवंतथेतिमानुषंदैवेनचैवैनंतन्मानुषेणचपापादेनसःप्रमुंचतितस्माद्योराजाविजितीस्यादप्ययजमान
आख्यापयेतैवैतच्छौनःशेपमाख्यानंनहास्मिन्नल्पंचनैनःपरिशिष्यतेसहस्रमाख्यात्रेदद्याच्छतंप्रतिगरित्रएतेचैवासनें
श्वेतश्चाश्वतरीरथोहोतुःपुत्रकामाहाप्याख्यापयेरंल्लभंतेहपुत्रान्ल्लभंतेहपुत्रान् ॥ १८ ॥ इतितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
प्रजापतिर्यज्ञमसृजतयज्ञंसृष्टमनुब्रह्मक्षत्रेअसृज्येतांब्रह्मक्षत्रेअनुद्वय्यःप्रजाअसृज्यंतहुतादश्चाहुतादश्चब्रह्मैवानुहुता
दःक्षत्रमन्वहुतादएतावैप्रजाहुतादोयद्ब्राह्मणाअथैताअहुतादोयद्राजन्योवैश्यःशूद्रस्ताभ्योयज्ञउदक्रामत्तंब्रह्मक्षत्रेअ
न्वैतांयान्येवब्रह्मणआयुधानितैर्ब्रह्मान्वैद्यानिक्षत्रस्यतैःक्षत्रमेतानिवैब्रह्मणआयुधानियद्यज्ञायुधान्यथैतानिक्षत्रस्यायु
धानियदश्वरथःकवचइषुधन्वतंक्षत्रमनन्वाप्यन्यवर्ततायुधेभ्योहस्मास्यविजमानःपराङेवैत्यथैनंब्रह्मान्वैत्तमाप्नोत्तमा
प्त्वापरस्तान्निरुद्ध्यातिष्ठत्सआप्तःपरस्तान्निरुद्धस्तिष्ठंज्ञात्वास्वान्यायुधानिब्रह्मोपावर्ततस्माद्धाप्येतर्हियज्ञोब्रह्मण्येवब्रा
ह्मणेषुप्रतिष्ठितोऽथैनत्क्षत्रमन्वागच्छत्तदब्रवीदुपमास्मिन्यज्ञेह्वयस्वेतितत्तथेत्यब्रवीत्तद्वैनिधायस्वान्यायुधानिब्रह्मणए
वायुधैर्ब्रह्मणोरूपेणब्रह्मभूत्वायज्ञमुपावर्तस्वेतितथेतितत्क्षत्रंनिधायस्वान्यायुधानिब्रह्मणएवायुधैर्ब्रह्मणोरूपेणब्रह्मभू
त्वायज्ञमुपावर्ततंतस्माद्धाप्येतर्हिक्षत्रियोयजमानोनिधायैवस्वान्यायुधानिब्रह्मणएवायुधैर्ब्रह्मणोरूपेणब्रह्मभूत्वायज्ञमु

पावर्तते॥ १९ ॥ अथातोदेवयजनस्यैवयां[१]स्त्यस्तदाहुर्यद्ब्राह्मणोराजन्योवैश्योदीक्षिष्यमाणःक्षत्रियँदेवयजनंयाचतिकं
क्षत्रियोयाचेदितिदैवंक्षत्रंयाचेदित्याहुरादित्योवैदैवंक्षत्रमादित्यएषांभूतानामधिपतिःसयदहर्दीक्षिष्यमाणोभवतितद
हःपूर्वाह्णएवोद्यंतमादित्यमुपतिष्ठेतेदंश्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरुत्तमं ॥ देवसवितर्देवयजनंमेदेहिदेवयज्यायाइतिदेवयजनं
याचतिसयत्तत्रयाचितउत्तरांसर्पत्योंतथाददामीतिहैवतदाहतस्यहनकाचनरिष्टिर्भवतिदेवेनसवित्राप्रसूतस्योत्तरोत्तरि
णींहश्रियमश्नुतेश्नुतेऽहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यँयएवमुपस्थायंयाचित्वादेवयजनमध्यवसायंदीक्षतेक्षत्रियःसन् ॥२०॥
अथातइष्टापूर्तस्यापरिज्यानिःक्षत्रियस्ययजमानस्यसपुरस्ताद्दीक्षायाआहुतिंजुहुयाच्चतुर्गृहीतमाज्यमाहवनीयइष्टापूर्तं
स्यापरिज्यान्यैपुनर्नइंद्रोमघवाददातु ॥ ब्रह्मपुनरिष्टंपूर्तंदात्स्वाहेत्यथानूबंध्यायैसमिष्टयजुषामुपरिष्टात्पुनर्नोअग्निर्जा
तवेदाददातु॥ क्षत्रंपुनरिष्टंपूर्तंदात्स्वाहेतिसैषेष्टापूर्तस्यापरिज्यानिःक्षत्रियस्ययजमानस्ययदेतेआहुतीतस्मादेतेहोत
व्ये ॥२१॥ तदुहस्माहसौजातआराह्ळिरजीतपुनर्वण्यंवाएतंयदेतेऽआहुतीइतियथाहकामयेततथैतेकुर्याद्यइतोनुशासनं
कुर्यादितीमेत्वेवजुहुयाद्ब्रह्मप्रपद्येब्रह्ममाक्षत्राद्गोपायतुब्रह्मणेस्वाहेतितत्तदितीं२ ॥ ब्रह्मवाएषप्रपद्यतेयोयज्ञंप्रपद्यतेब्र
ह्मवैयज्ञोयज्ञादुहवाएषपुनर्जायतेयोदीक्षतेतंब्रह्मप्रपन्नंक्षत्रंनपरिजिनातिब्रह्ममाक्षत्राद्गोपायत्वित्याहयथैनंब्रह्मक्षत्रा

१ ' याञ्चस्तदाहुः ' इतिभाष्यपाठः ।

द्गोपायेंद्ब्रह्मणेस्वाहेतितदेनत्प्रीणातितदेनत्प्रीतंक्षत्राद्गोपायंत्यथानूबंध्यायैसमिष्टयजुषामुपरिष्टात्क्षत्रंप्रपद्येक्षत्रंमाब्रह्म
णोगोपायतुंक्षत्रायस्वाहेतितत्तदितीं३॥ क्षत्रंवाएषप्रपद्यतेयोराष्ट्रंप्रपद्यतेक्षत्रंहिराष्ट्रंतंक्षत्रंप्रपन्नंब्रह्मनपरिजिनातिक्षत्रंमा
ब्रह्मणोगोपायत्वित्याहंयथैनंक्षत्रंब्रह्मणोगोपायेत्क्षत्रायस्वाहेतितदेनत्प्रीणातितदेनत्प्रीतंब्रह्मणोगोपायतिसैषेष्टापूर्तस्यै
वापरिज्यानिःक्षत्रियस्ययजमानस्यंयदेतेआहुतींतस्मादेतेएवहोतव्ये ॥ २२ ॥ अथैंद्रोवैदेवतयाक्षत्रियोभवतित्रैष्टुभ
श्छंदसापंचदशस्तोमेनंसोमोराज्येनराजन्योंबंधुनासहदीक्षमाणएवंब्राह्मणतामभ्युपैतियत्कृष्णाजिनमध्यूहतियद्दीक्षि
तव्रतंचरतियदेनंब्राह्मणाअभिसंगच्छंतेतस्यहदीक्षमाणस्यैंद्रएवेंद्रियमादत्तेत्रिष्टुब्वीर्यंपंचदशःस्तोमआयुंःसोमोराज्यं
पितरोयशस्कीर्तिमन्योवाअयमस्मद्भवतिब्रह्मवाअयंभवतिब्रह्मवाअयमुपावर्ततइतिवदंतःसपुरस्ताद्दीक्षायाआहुतिंहु
त्वाऽहवनीयमुपतिष्ठेतनेंद्राद्देवतायाएमिनत्रिष्टुभश्छंदसोनपंचदशात्स्तोमान्नसोमाद्राज्ञोनपित्र्याद्बंधोर्मामइंद्रइंद्रिय
मादितंमात्रिष्टुब्वीर्यंमापंचदशस्तोमआयुर्मासोमोराज्यंमापितरोयशस्कीर्तिंसहेंद्रियेणवीर्येणायुषाराज्येनयशसाबंधु
नाग्निंदेवतामुपैमिगायत्रींछंदस्त्रिवृतंस्तोमंसोमंराजानंब्रह्मप्रपद्येब्राह्मणोभवामीतितस्यहनेंद्रइंद्रियमादत्तेनत्रिष्टुब्वीर्यं
नपंचदशःस्तोमआयुर्नसोमोराज्यंनपितरोयशस्कीर्तिंयएवमेतामाहुतिंहुत्वाहवनीयमुपस्थायदीक्षतेक्षत्रियःसन्
॥२३॥ अथाग्नेयोवैदेवतयाक्षत्रियोदीक्षितोभवतिगायत्रश्छंदसात्रिवृत्स्तोमेनंब्राह्मणोबंधुनासहोदवस्यन्नेवक्षत्रियता

मभ्युपैतितंतस्यहोदवस्यतोऽग्निरेवतेजआदत्तेंगायत्रीवीर्यंत्रिवृत्स्तोम आयुर्ब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिमन्योवाअयमस्मद्भव
तिक्षत्रंवाअयंभवतिक्षत्रंवाअयमुपावर्ततंइतिवदंतःसोनूबंध्यायैसमिष्टयजुषामुपरिष्टाद्धुत्वाहुतिमाहवनीयमुपतिष्ठेतं
नाग्नेर्देवतायाएमिनगायत्र्याश्छंदसोनत्रिवृतःस्तोमान्नब्रह्मणोवंधोर्मामेग्निस्तेजआदितंमागायत्रीवीर्यंमात्रिवृत्स्तोमआ
युर्माब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिंसहतेजसावीर्येणायुषाब्रह्मणायशसाकीर्त्यैंद्रंदेवतामुपैमित्रिष्टुभंछंदःपंचदशंस्तोमंसोमंरा
जानंक्षत्रंप्रपद्येक्षत्रियोभवामि ॥ देवाःपितरःपितरोदेवायोस्मिससन्यजे ॥ स्वंमइदमिष्टंस्वंपूर्तंस्वंश्रांतंस्वंहुतं ॥ तस्यमे
यमग्निरुपद्रष्टायंवायुरुपश्रोतासावादित्योनुख्यातेदमहंयएवास्मिसोस्मीतितिंतस्यहनाग्निस्तेजआदत्तेनगायत्रीत्रीर्यंनत्रि
वृत्स्तोमआयुर्नब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिंयऽएवमेतामाहुतिंहुत्वाऽऽहवनीयमुपस्थायोदवस्यतिक्षत्रियःसन् ॥२४॥ अथा
तोदीक्षायाआवेदनस्यैवतदाहुर्यद्ब्राह्मणस्यदीक्षितस्यब्राह्मणोदीक्षिष्टेतिदीक्षामावेदयंतिकथंक्षत्रियस्यावेदयेदितियथैवै
तद्ब्राह्मणस्यदीक्षितस्यब्राह्मणोदीक्षिष्टेतिदीक्षामावेदयंत्येवमेवैतत्क्षत्रियस्यावेदयेत्पुरोहितस्यार्षेयेणेतितत्तदितीं३ ॥
निधायवाएषस्वान्यायुधानिब्रह्मणएवायुधैर्ब्रह्मणोरूपेणंब्रह्मभूत्वायज्ञमुपावर्ततंतस्मात्तस्यपुरोहितस्यार्षेयेणदीक्षामावे
दयेयुःपुरोहितस्यार्षेयेणप्रवरंप्रवृणीरन् ॥२५॥ अथातोयजमानभागस्यैवतदाहुःप्राश्नीयात्क्षत्रियोयजमानभागां३ ॥ न
प्राश्नीया३त्इति ॥ यत्प्राश्नीयादहुताद्धुतंप्राश्यपापीयान्स्याद्यन्नप्राश्नीयाद्यज्ञादात्मानमंतरियाद्यज्ञोवैयजमानभागः

सब्रह्मणेपरिहृत्यं:पुरोहितायतनंवाएतत्क्षत्रियस्यंयद्ब्रह्मार्धात्मोहवाएषक्षत्रियस्यंयत्पुरोहितउपाहपरोक्षेणैवंप्राशितरू
पमाप्नोतिनास्यप्रत्यक्षंभक्षितोभवतियज्ञउहवाएषप्रत्यक्षंयद्ब्रह्मांब्रह्मणिहिसर्वोयज्ञःप्रतिष्ठितोयज्ञेयजमानोयज्ञएवतद्य
ज्ञमप्यत्यर्जतिंयथाप्स्वापोयथाग्नावग्निंतद्वैनातिरिच्यततेतदनंनहिनस्तितस्मात्सब्रह्मणेपरिहृत्योग्नौहैकेजुह्वतिप्रजापतेर्वि
भान्नामलोकंस्तस्मिंस्त्वादधामिसहयजमानेनस्वाहेतितत्तथानकुर्याद्यजमानोवैयजमानभागोयजमानंहसोग्नौप्रवृणक्ति
यएनंतत्रब्रूयाद्यजमानमग्नौप्रावार्क्षीःप्रास्याग्निःप्राणान्धक्ष्यतिमरिष्यतियजमानइतिशश्वत्तथास्यात्तस्मात्तस्याशांनेया
दाशांनेयात् ॥ २६ ॥ इतिचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विश्वंतरोहसौषद्मनःश्यापर्णान्परिचक्षाणोविश्यापर्णंयज्ञमाजह्रेतद्धानुबुध्यश्यापर्णास्तंयज्ञमाजग्मुस्तेहतदंतर्वेद्या
सांचक्रिरेतान्हदृष्ट्वोवाचपापस्यवाइमेकर्मणःकर्तारआसतेपूतायैवाचोवदितारोयच्छ्यापर्णाइमानुत्थापयतेमेमेंतर्वेदि
मासिषतेतितथेतितानुत्थापयांचक्रुस्तेहोत्थाप्यमानारुरुविरेयेतेभ्योभूतवीरेभ्योसितमृगाःकश्यपानांसोमपीथमभिजि
ग्युःपारिक्षितस्यजनमेजयस्यंविकश्यपेयज्ञेतैस्तेतत्रवीरवंतआसुःकःस्वित्सोस्माकास्तिवीरोयइमंसोमपीथमभिजेष्यती
त्ययमहमस्मिवोवीरइतिहोवाचरामोमार्गवेयोरामोहासमार्गवेयोनूचानःश्यापर्णीयस्तेषांहोत्तिष्ठतामुवाचापिनुराजन्नि

१ ‘त्सोस्माकमस्ति’ इतिभाष्यपाठः । अस्माकंराज्ञातिरस्कृतानांमध्येइतितत्रार्थः ।

त्थंविदंवेदेरुत्थापयंतीतियस्त्वंकथंवेत्थब्रह्मबंधविति ॥ २७ ॥ यत्रेंद्रंदेवताःपर्यवृंजन्विश्वरूपंत्वाष्ट्रमभ्यमंस्तवृत्रमस्तृ
तयतीन्त्सालावृकेभ्यःप्रादादरुर्मघानवधीद्बृहस्पतेःप्रत्यवधीदितितत्रेंद्रःसोमपीथेनव्यार्ध्यतैंद्रस्यानुव्यृद्धिंक्षत्रंसोमपी
थेनव्यार्ध्यतापींद्रःसोमपीथेभवत्त्वष्टुरामुष्यसोमंतद्व्यृद्धमेवाद्यापिक्षत्रंसोमपीथेनसयस्तंभक्षंविद्याद्यःक्षत्रस्यसोमपीथेन
व्यृद्धस्ययेनक्षत्रंसमृध्यतेकथंतंवेदेरुत्थापयंतीतिवेत्थब्राह्मणत्वंतंभक्षां३ ॥ वेदहीतितंवैनोब्राह्मणब्रूहीतितस्मैवैतेराज
न्निति होवाच ॥ २८॥ त्रयाणांभक्षाणामेकमाहरिष्यंतिसोमंवादधिवापोवासयदिसोमंब्राह्मणानांसभक्षोब्राह्मणांस्तेनभ
क्षेणजिन्विष्यसिब्राह्मणकल्पस्तेप्रजायामाजनिष्यतेआदाय्यापाय्यावसायीयथाकामप्रयाप्योयदावैक्षत्रियायपापंभव
तिब्राह्मणकल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरोहास्माद्वितीयोवातृतीयोवाब्राह्मणतामभ्युपैतोःसब्रह्मबंधवेनजिज्यूषितोऽ
थयदिदधिवैश्यानांसभक्षोवैश्यांस्तेनभक्षेणजिन्विष्यसिवैश्यकल्पस्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्यस्यबलिकृदन्यस्याद्योय
थाकामज्येयोयदावैक्षत्रियायपापंभवतिवैश्यकल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरोहास्माद्वितीयोवातृतीयोवावैश्यतामभ्यु
पैतोःसवैश्यतयाजिज्यूषितोथयद्यपःशूद्राणांसभक्षःशूद्रांस्तेनभक्षेणजिन्विष्यसिशूद्रकल्पस्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्य
स्यप्रेष्यःकामोत्थाप्योयथाकामवध्योयदावैक्षत्रियायपापंभवतिशूद्रकल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरोहास्माद्वितीयोवा
तृतीयोवाशूद्रतामभ्युपैतोःसशूद्रतयाजिज्यूषितः ॥२९॥ एतेवैतेत्रयोभक्षाराजन्निति होवाचयेषामाशांनेयात्क्षत्रियोय

जमानोथास्यैषस्वोभक्षोन्यग्रोधस्यावरोधाश्चफलानिचौदुंबराण्याश्वत्थानिप्लाक्षाण्यभिषुणुयात्तानिभक्षयेत्सोस्यस्वोभ
क्षोयतोवाअधिदेवायज्ञेनेष्ट्वास्वर्गंलोकमायंस्तत्रैतांश्चमसान्युब्जंस्तेन्यग्रोधाअभवंन्युब्जाइतिहाप्येनानेतर्ह्याचक्षतेकुरु
क्षेत्रेतेहप्रथमजान्यग्रोधानांतेभ्योहान्येधिजातास्तेयन्यंचोरोहंस्तस्मान्न्यङ्रोहतिन्यग्रोहोन्यग्रोहोवैनामतंन्यग्रोहंसंतं
न्यग्रोधइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाः ॥ ३० ॥ तेषांयश्चमसानांरसोवाङैत्तेवरोधाअभवन्नथयऊर्ध्वस्तानि
फलान्येषहवावक्षत्रियःस्वाद्भक्षान्नैतियोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफलानिचभक्षयत्युपाहपरोक्षेणैवसोमपीथमाप्नोतिनास्यप्र
त्यक्षंभक्षितोभवतिपरोक्षमिवहवाएषसोमोराजायन्न्यग्रोधःपरोक्षमिवैषब्रह्मणोरूपमुपनिगच्छतियत्क्षत्रियःपुरोधयैवं
दीक्षयैवप्रवरेणैवंक्षत्रंवाएतद्वनस्पतीनांयन्न्यग्रोधःक्षत्रंराजन्योनिततइवहीहक्षत्रियोराष्ट्रेवसन्भवतिप्रतिष्ठितइवनित
तइवन्यग्रोधोवरोधैर्भूम्यांप्रतिष्ठितइवंतद्यत्क्षत्रियोयजमानोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफलानिचभक्षयत्यात्मन्येवतत्क्षत्रंव
नस्पतीनांप्रतिष्ठापयतिक्षत्रआत्मानंक्षत्रेहवैसआत्मनिक्षत्रंवनस्पतीनांप्रतिष्ठापयतिन्यग्रोधइवावरोधैर्भूम्यांप्रतिराष्ट्रे
तिष्ठत्युग्रंहास्यराष्ट्रमव्यथ्यंभवतियएवमेतंभक्षंभक्षयतिक्षत्रियोयजमानः ॥ ३१ ॥ अथयदौदुंबराण्यूर्जोवाएषोन्ना
द्याद्वनस्पतिरजायतयदुदुंबरोभौज्यंवाएतद्वनस्पतीनामूर्जमेवास्मिंस्तदन्नाद्यंभौज्यंचवनस्पतीनांक्षत्रेदधात्यथयदाश्व

तथानिंतेजसोवाएषवनस्पतिरजायतयदश्वत्थःसाम्राज्यंवाएतद्वनस्पतीनांतेजएवास्मिंस्तत्साम्राज्यंचवनस्पतीनांक्षत्रे
दधात्यथयत्प्लाक्षाणियशसोवाएषवनस्पतिरजायतयत्प्लक्षःस्वाराज्यंचहवाएतद्वैराज्यंचवनस्पतीनांयशएवास्मिंस्तत्स्वा
राज्यवैराज्येचवनस्पतीनांक्षत्रेदधात्येतान्यस्यपुरस्तादुपक्लृप्तानिभवंत्यथसोमंराजानंक्रीणंतितेराज्ञएवांवृतोपवसथात्प्र
तिवेशैश्चरंत्यथौपवसथ्यमहरेतान्यध्वर्युःपुरस्तादुपकल्पयेताधिषवणंचर्माधिषवणेफलकेद्रोणकलशंदशापवित्रमद्रीन्पू
तभृतंचाधवनीयंचस्थालीमुदंचनंचमसंचनद्यदेतद्राजानंप्रातरभिषुण्वंतितदेनानिद्वेधाविगृह्णीयाद्भ्यन्यानिसुनुयां
न्माध्यंदिनायान्यानिपरिशिंष्यात् ॥ ३२ ॥ तद्यत्रैतांश्चमसानुन्नयेयुस्तदेतंयजमानचमसमुन्नयेत्तस्मिन्द्वेदर्भतरुणकेप्रा
स्तेस्यातांतयोर्वषट्कृतेतःपरिधिपूर्वंप्रास्येद्दधिक्राव्णोअकारिषमित्येतयर्चासस्वाहाकारयानुवषट्कृतेपरमाद्धिक्राःश्चव
सापंचकृष्टीरितितद्यत्रैतांश्चमसानाहरेयुस्तदेतंयजमानचमसमाहरेत्तान्यत्रोद्गृह्णीयुस्तदेनमुपोद्गृह्णीयात्तद्यदेळांहोतोपह्व
येतंयदाचमसंभक्षयेदथैनमेतयाभक्षयेद्यदत्रशिष्टंरसिनःसुतस्यंयदिंद्रोअपिबच्छचीभिः ॥ इदंतदस्यमनसाशिवेनंसोमं
राजानमिहभक्षयामीतिशिवोहवाअस्माएषवानस्पत्यःशिवेनमनसाभक्षितोभवत्युग्रंहास्यराष्ट्रमव्यथ्यंभवतियएवमेतं

१ ‘वृत्तौपवसथा’ इतिभाष्यपाठः । औपवसथाद्दिनात्पूर्वमितितदर्थः ।

भक्षंभक्षयतिक्षत्रियोयजमानःशंनएधिहृदेपीतःप्रणआयुर्जीवसेसोमतारीरित्यात्मनःप्रत्यभिमर्शईश्वरोहवाएषोप्रत्य
भिमृष्टोमनुष्यस्यायुःप्रत्यवहर्तोरनर्हन्माभक्षयतीतितद्यदेतेनात्मानमभिमृशत्यायुरेवतत्प्रतिरतआप्यायस्वसमेतुतेसं
तेपयांसिसमुयंतुवाजाइतिचमसमाप्याययत्यभिरूपाभ्यांयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धम् ॥ ३३ ॥ तद्यत्रैतांश्चमसान्त्सादये
युस्तदेतंयजमानचमसंसादयेत्तान्यत्रप्रकंपयेयुस्तदेनमनुप्रकंपयेद्दथैनमाहृतंभक्षयेन्नराशंसपीतस्यदेवसोमतेमतिविदऊ
मैःपितृभिर्भक्षितस्यभक्षयामीतिप्रातःसवनेनाराशंसोभक्षऊर्वैरितिमाध्यंदिनेकाव्यैरितितृतीयसवनऊमावैपितरःप्रा
तःसवनऊर्वामाध्यंदिनेकाव्यास्तृतीयसवनेतदेतत्पितृनेवामृतान्त्सवनभाजःकरोतिसर्वोहैवसोमृतइतिहस्माहप्रियव्र
तःसोमापोयःकश्चसवनभागित्यमृताहवाअस्यपितरःसवनभाजोभवंत्युग्रंहास्यशष्पमव्यथ्यंभवतियएवमेतंभक्षंभक्षय
तिक्षत्रियोयजमानःसमानआत्मनःप्रत्यभिमर्शःसमानमाप्यायनंचमसस्यप्रातःसवनस्यैवावृताप्रातःसवनेचरेयुर्माध्यं
दिनस्यमाध्यंदिनेतृतीयसवनस्यतृतीयसवनेतमेवमेतंभक्षंप्रोवाचरामोमार्गवेयोविश्वंतरायसौषद्मनायतस्मिन्होवाच
प्रोक्तेसहस्रमुहब्राह्मणतुभ्यंदद्मःसश्यापर्णउमेयज्ञइत्येतमुहैवप्रोवाचतुरःकावषेयोजनमेजयायपारिक्षितायैतमुहैवप्रो
चतुःपर्वतनारदौसोमकायसाहदेव्यायसहदेवायसार्ञ्जयायबभ्रवेदैवावृधायभीमायवैदर्भायनग्नजितेगांधारायैतमुहैव
प्रोवाचाग्निःसनश्रुतायारिंदमायक्रतुविदेजानकयएतमुहैवप्रोवाचवसिष्ठःसुदासेपैजवनायतेहतेसर्वएवमहज्जग्मुरेतंभ

क्षंभक्षयित्वासर्वेहैवमहाराजाआसुरादित्यइवहस्मैश्रियाँप्रतिष्ठितास्तपतिसर्वाभ्योदिग्भ्योबलिमावहंतंआदित्यइवहवै
श्रियांप्रतिष्ठितस्तपतिसर्वाभ्योदिग्भ्योबलिमावहंत्युग्रंहास्यराष्ट्रमव्यथ्यंभवतियएवमेतंभक्षंभक्षयतिक्षत्रियोयजमानोय
जमानः ॥ ३४ ॥ इतिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ इतिसप्तमपंचिकासमाप्ता ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिसप्तमपंचिकासमाप्ता ॥

॥ अथ अष्टमपंचिकाप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ अथातःस्तुतशस्त्रयोरेवैकाहिकंप्रातःसवनमैकाहिकंतृतीयसवनमेतेवैशांतेक्लृप्तेप्रति
ष्ठितेसवनेयदैकाहिकेशांत्यैक्लृप्त्यैप्रतिष्ठित्याअप्रच्युत्यांउक्थोमाध्यंदिनःपवमानौयउभयसाम्नोबृहत्पृष्ठस्योभेहिसामनी
क्रियेतेआत्वारथंयथोतयइदंवसोसुतमंधइतिराथंतरीप्रतिपद्राथंतरोनुचरःपवमानोक्थंवाएतद्यन्मरुत्वतीयंपवमाने
वाअत्ररथंतरंकुर्वंतिबृहत्पृष्ठंसवीवधतायैतदिदंरथंतरंस्तुतमाभ्यांप्रतिपदनुचराभ्यामनुशंसंत्यथोब्रह्मवैरथंतरंक्षत्रंबृह
द्ब्रह्मखलुवैक्षत्रात्पूर्वंब्रह्मपुरस्तान्मउग्रंराष्ट्रमव्यथ्यमसदित्यथान्नंवैरथंतरमन्नमेवास्मैतत्पुरस्तात्कल्पयंत्यथेयंवैपृथिवीर
थंतरमियंखलुवैप्रतिष्ठाप्रतिष्ठामेवास्मैतत्पुरस्तात्कल्पयंतिसमानइंद्रनिहवोविभक्तःसोह्वामुद्धान्ब्राह्मणस्पत्यउभयसा
म्नोरूपमुभेहिसामनीक्रियेतेसमान्योधाय्याअविभक्तास्ताअहामैकाहिकोमरुत्वतीयःप्रगाथः ॥ १ ॥ जनिष्ठाउग्रःसहसे
तुरायेतिसूक्तमुग्रवत्सहस्वत्तत्क्षत्रस्यरूपंमंद्रओजिष्ठइत्योजस्वत्तत्क्षत्रस्यरूपंबहुलाभिमानइत्यभिवदभिभूत्यैरूपंतदेका
दशचभवंत्येकादशाक्षरावैत्रिष्टुप्त्रैष्टुभोवैराजन्यओजोवाइंद्रियंवीर्यंत्रिष्टुबोजःक्षत्रंवीर्यंराजन्यस्तदेनमोजसाक्षत्रेणवी
र्येणसमर्धयंतितद्गौरिवीतंभवंत्येतद्वैमरुत्वतीयंसमृद्धंयद्गौरिवीतंतस्योक्तंब्राह्मणंत्वामिद्धिहवामहइतिबृहत्पृष्ठंभवतिक्ष ॥ १०४ ॥
त्रंवैबृहत्क्षत्रेणैवतत्क्षत्रंसमर्धयंत्यथोक्षत्रंवैबृहदात्मायजमानस्यनिष्केवल्यंतद्यद्बृहत्पृष्ठंभवतिक्षत्रंवैबृहत्क्षत्रेणैवैनंतत्सम
र्धयंत्यथोज्यैष्ठ्यंवैबृहज्ज्यैष्ठ्येनैवैनंतत्समर्धयंत्यथोश्रैष्ठ्यंवैबृहच्छ्रैष्ठ्येनैवैनंतत्समर्धयंत्यभित्वाशूरनोनुमइतिरथंतरमनुरू

यंपुत्रिणआक्रमंतेविशोकाः ॥ तंपश्यंतिपशवोवयांसिचंतस्मात्तेमात्रापिमिथुनीभवं[1]तीतिहस्माआख्याय ॥ १३ ॥
अथैनमुवाचवरुणंराजानमुपधावपुत्रोमेजायतांतेनत्वायजाइतितथेतिसवरुणंराजानमुपससारपुत्रोमेजायतांतेनत्वा
यजाइतितथेतितस्यहपुत्रोजज्ञेरोहितोनामतंहोवाचाऽजनिवैतेपुत्रोयजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशुर्निर्दशोभवत्य
थसमेध्योभवतिनिर्दशोन्वस्त्वथत्वायजाइतितथेतिसहनिर्दशआसतंहोवाचनिर्दशोन्वभूद्यजस्वमानेनेतिसहोवाचय
दावैपशोर्दंताजायंतेथसमेध्योभवतिदंतान्वस्यजायंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यहदंताजज्ञिरेतंहोवाचाऽज्ञतवाअ
स्यदंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दंताःपद्यंतेथसमेध्योभवतिदंतान्वस्यपद्यंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यह
दंताःपेदिरेतंहोवाचापत्सतवाअस्यदंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दंताःपुनर्जायंतेथसमेध्योभवतिदंतान्वस्य
पुनर्जायंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यहदंताःपुनर्जज्ञिरेतंहोवाचाऽज्ञतवाअस्यपुनर्दंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदा
वैक्षत्रियःसान्नाहुकोभवत्यथसमेध्योभवतिसन्नाहंनुप्राप्नोत्वथत्वायजाइतितथेतिसहसन्नाहंप्रापत्तंहोवाचसन्नाहंनुप्रा
प्नोद्यजस्वमानेनेतिसतथेत्युक्त्वापुत्रमामंत्रयामासंततायंवैमह्यंत्वामददाद्धंतत्वयाहमिमंयजाइतिसहनेत्युक्त्वाधनुरा
दाया[2]रण्यमपातस्थौससंवत्सरमरण्येचचार ॥ १४ ॥ अथहैक्ष्वाकंवरुणोजग्राहंतस्यहोदरंजज्ञेतदुहरोहितःशुश्रावसो

१ 'तीतिहास्मा' इतिभाष्यपाठः । २ 'रण्यमुपातस्थौ' इतिभाष्यपाठः ।

पंकुर्वंत्ययंवैलोकोरथंतरंमसौलोकोबृहदस्यवैलोकस्यासौलोकोनुरूपोमुष्यलोकस्यायंलोकोनुरूपस्तद्यद्रथंतरमनुरूपंकु
र्वंत्युभावेवतल्लोकौयजमानायसंभोगिनौकुर्वंत्यथोब्रह्मवैरथंतरंक्षत्रंबृहद्ब्रह्मणिखलुवैक्षत्रंप्रतिष्ठितंक्षत्रेब्रह्माथोसाम्नएव
सयोनितायैयद्वावानेतिधाय्यातस्याउक्तंब्राह्मणमुभयंश्रृणवच्चनइतिसामप्रगाथउभयसाम्नोरूपमुभेहिसामनीक्रियेते
॥ २ ॥ तमुष्टुहियोअभिभूत्योजाइतिसूक्तमभिवदभिभूत्यैरूपमषाढमुग्रंसहमानमाभिरित्युग्रवत्सहमानवत्तत्क्षत्रस्य
रूपंतत्पंचदशर्चंभवत्योजोवाइंद्रियंवीर्यंपंचदशओजःक्षत्रंवीर्यंराजन्यस्तदेनमोजसाक्षत्रेणवीर्येणसमर्धयतितद्भारद्वाजं
भवतिभारद्वाजंवैबृहदार्षेयेणसलोमैषहवावक्षत्रिययज्ञःसमृद्धोयोबृहत्पृष्ठस्तस्माद्यत्रक्वचक्षत्रियोयजेतंबृहदेवतत्रपृष्ठं
स्यात्तत्समृद्धं ॥ ३ ॥ ऐकाहिकाहोत्राएतावैशांताःक्लृप्ताःप्रतिष्ठिताहोत्रायदैकाहिकाःशांत्यैक्लृप्त्यैप्रतिष्ठित्याअप्रच्युत्यै
ताःसर्वरूपाभवंतिसर्वसमृद्धाःसर्वरूपतायैसर्वसमृद्ध्यैसर्वरूपाभिर्होत्राभिःसर्वसमृद्धाभिःसर्वान्कामानवाप्नवामेतित
स्माद्यत्रक्वचैकाहाअसर्वस्तोमाअसर्वपृष्ठाऐकाहिकाएवतत्रहोत्राःस्युस्तत्समृद्धमुक्थएवायंपंचदशःस्यादित्याहुरोजोवा
इंद्रियंवीर्यंपंचदशओजःक्षत्रंवीर्यंराजन्यस्तदेनमोजसाक्षत्रेणवीर्येणसमर्धयतितस्यात्रिंशत्स्तुतशस्त्राणिभवंतित्रिंशदक्ष
रावैविराड्विराळन्नाद्यंविराज्येवैनंतदन्नाद्येप्रतिष्ठापयतितस्मात्तदुक्थ्यःपंचदशःस्यादित्याहुर्ज्योतिःष्टोमएवाग्निष्टोमः
स्याद्ब्रह्मवैस्तोमानांत्रिवृत्क्षत्रंपंचदशोब्रह्मखलुवैक्षत्रात्पूर्वंब्रह्मपुरस्तान्मउग्रंराष्ट्रमव्यथ्यमसदितिविशःसप्तदशःशौद्रोव

र्णएकविंशोविंशंचैवास्मैतच्छौद्रंचवर्णमनुवर्त्मानौकुर्वंत्यथोतेजोवैस्तोमानांत्रिवृद्वीर्यंपंचदशःप्रजातिःसप्तदशःप्रतिष्ठै
कविंशस्तदेनंतेजसावीर्येणप्रजात्याप्रतिष्ठयांततःसमर्धयतितस्माज्ज्योतिःष्टोमःस्यात्तस्यचतुर्विंशतिःस्तुतशस्त्राणिभवं
तिचतुर्विंशत्यर्धमासोवैसंवत्सरःसंवत्सरेकृत्स्नमन्नाद्यंकृत्स्नएवैनंतदन्नाद्येप्रतिष्ठापयंतितस्माज्ज्योतिःष्टोमएवाग्निष्टोमः
स्यादग्निष्टोमःस्यात् ॥ ४ ॥ इतिप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

अथातःपुनरभिषेकस्यैवसूयतेहवाअस्यक्षत्रंयोदीक्षतेक्षत्रियःसन्त्सयदावभृथादुदेत्यानूबंध्ययेष्ट्वोदवस्यत्यथैनमुदव
सानीयायांसंस्थितायांपुनरभिषिंचंतितस्यैतेपुरस्तादेवसंभाराउपक्लृप्ताभवंत्यौदुंबर्यासंदीतस्यैप्रादेशमात्राःपादाःस्युर
त्निमात्राणिशीर्षण्यानूच्यानिमौंजंविवयनंव्याघ्रचर्मास्तरणमौदुंबरश्चमसउदुंबरशाखातस्मिन्नेतस्मिंश्चमसेष्टौतयानि
निषुतानिभवंतिदधिमधुसर्पिरातपवर्ष्याआपःशष्पाणिचतोक्मानिचसुरादूर्वातद्यैषादक्षिणास्फ्यवर्तनिर्वेदेर्भवतितत्रै
तांप्राचीमासंदींप्रतिष्ठापयतितस्याअंतर्वेदिद्वौपादौभवतोबहिर्वेदिद्वाविय्ंवैश्रीस्तस्याएतत्परिमितंरूपंयदंतर्वेद्यथैषभू
मापरिमितोयोबहिर्वेदितद्यदस्याअंतर्वेदिद्वौपादौभवतोबहिर्वेदिद्वाउभयोःकामयोरुपाप्त्यैयश्चांतर्वेदियश्चबहिर्वेदि
॥ ५ ॥ व्याघ्रचर्मणास्तृणात्युत्तरलोम्नाप्राचीनग्रीवेणक्षत्रंवाएतदारण्यानांपशूनांयद्व्याघ्रःक्षत्रंराजन्यःक्षत्रेणैवतत्क्षत्रं
समर्धयतितांपश्चात्प्राङुपविश्याच्यजानुदक्षिणमभिमंत्रयतउभाभ्यांपाणिभ्यामालभ्याग्निष्ट्वागायत्र्यासयुक्छंदसारोह

तुसवितोष्णिहासोमोनुष्टुभाबृहस्पतिर्बृहत्यामित्रावरुणौपंक्त्यैंद्रस्त्रिष्टुभाविश्वेदेवाजगत्यातानहमनुराज्यायसाम्राज्या
यभौज्यायस्वाराज्यायवैराज्यायपारमेष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहामीत्येतामासंदी
मारोहेद्दक्षिणेनाग्रेजानुनाथसव्येनतत्तदितीँ ॥ ३ ॥ चतुरुत्तरैर्वैदेवाश्छंदोभिःसयुग्भूत्वैतांश्रियमारोहन्यस्यामेतएतर्हि
प्रतिष्ठिताअग्निर्गायत्र्यासवितोष्णिहासोमोनुष्टुभाबृहस्पतिर्बृहत्यामित्रावरुणौपंक्त्यैंद्रस्त्रिष्टुभाविश्वेदेवाजगत्यातेएते
अभ्यनूच्यंतेअग्नेर्गायत्र्यभवत्सयुग्वेतिकल्पतेहवाअस्मैयोगक्षेमउत्तरोत्तरिणींहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिप
त्यंयएवमेताअनुदेवताएतामासंदीमारोहतिक्षत्रियःसन्नथैनमभिषेक्ष्यन्नपांशांतिंवाचयतिशिवेनमाचक्षुषापश्यतापः
शिवयातन्वोपस्पृशतत्वचंमे ॥ सर्वांअग्नींरप्सुषदोहुवेवोमयिवर्चोबलमोजोनिधत्तेतिनैतस्याभिषिषिचानस्याशांता
आपोवीर्यंनिर्हणन्निति ॥ ६ ॥ अथैनमुदुंबरशाखामंतर्धायाभिषिंचतीमाआपःशिवतमाइमाःसर्वस्यभेषजीः ॥ इमा
राष्ट्रस्यवर्धनीरिमाराष्ट्रभृतोमृताः ॥ याभिरिंद्रमभ्यषिंचत्प्रजापतिःसोमंराजानंवरुणंयमंमनुं ॥ ताभिरद्भिरभिषिंचा
मित्वामहंराज्ञांत्वमधिराजोभवेह ॥ महांतंत्वामहीनांसम्राजंचर्षणीनांदेवीजनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनदेवस्य
त्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि ॥ बलायश्रियैयशसे
न्नाद्यायभूरितियइच्छेदिममेवप्रत्यन्नमद्यादित्यथयइच्छेद्द्विपुरुषंभूर्भुवइत्यथयइच्छेत्त्रिपुरुषंवाप्रतिमंवाभूर्भुवःस्वरितित

द्वैकआहुःसर्वाप्तिर्वाऽएषायदेताव्याहृतयोंतिसर्वेणहास्यपरस्मैकृतंभवतीतितमेतेनाभिषिंचेद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्वि
नोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि ॥ बलायश्रियैयशसेन्नाद्यायेतितदुपुनःपरि
चक्षतेंयदसर्वेणवाचोभिषिक्तोभवतीश्वरोहतुपुरायुषःप्रैतोरितिहस्माहसत्यकामोजाबलोयमेताभिर्व्याहृतिभिर्नाभि
षिंचंतीतीश्वरोहसर्वमायुरैतोःसर्वमाप्नोद्विजयेनेत्युहस्माहोद्दालकआरुणिर्यमेताभिर्व्याहृतिभिरभिषिंचंतीतितमेदेनै
वाभिषिंचेद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि ॥ ब
लायश्रियैयशसेन्नाद्यायभूर्भुवःस्वरित्यथैतानिहवैक्षत्रियादीजानाद्व्युत्क्रांतानिभवंतिब्रह्मक्षत्रेऊर्गन्नाद्यमपामोषधीनांर
सोब्रह्मवर्चसमिरापुष्टिःप्रजातिःक्षत्ररूपंतंदथोअन्नस्यरसंओषधीनांक्षत्रंप्रतिष्ठांतद्यदेवामूपुरस्तादाहुतीजुहोतितदस्मि
न्ब्रह्मक्षत्रेदधाति ॥ ७ ॥ अथयदौदुंबर्यासंदीभवत्यौदुंबरश्चमसउदुंबरशाखोर्ग्वाअन्नाद्यमुदुंबरऊर्जमेवास्मिंस्तदन्नाद्यं
दधात्यथयद्दधिमधुघृतंभवत्यपांसओषधीनांरसोपामेवास्मिंस्तदोषधीनांरसंदधात्यथयदातपवर्ष्याआपोभवंतितेजश्च
हवैब्रह्मवर्चसंचातपवर्ष्याआपस्तेजएवास्मिंस्तद्ब्रह्मवर्चसंचदधात्यथयच्छष्पाणिचतोक्मानिचभवंतीरायैतत्पुष्ट्यैरूपंम
थोप्रजात्याइरामेवास्मिंस्तत्पुष्टिंदधात्यथोप्रजातिमथयत्सुराभवतिक्षत्ररूपंतंदथोअन्नस्यरसःक्षत्ररूपमेवास्मिंस्तद्दधात्य
थोअन्नस्यरसमथयद्दूर्वाभवतिक्षत्रंवाएतदोषधीनांयद्दूर्वाक्षत्रंराजन्योनिततइवहीहंक्षत्रियोराष्ट्रेवसन्भवतिप्रतिष्ठितइव

नितते वंदूर्वावरोधैर्भूम्यांप्रतिष्ठितेवंतद्यदूर्वाभवंत्योषधीनामेवास्मिंस्तत्क्षत्रंदधात्यथोप्रतिष्ठामेतानिहवैयान्यस्मादीजा
नांद्युत्क्रांतानिभवंतितान्येवास्मिंस्तद्दधातितैरेवैनंतत्समर्धयंत्यथास्मैसुराकंसंहस्तआदधातिस्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्व
सोमधारया ॥ इंद्रायपातवेसुतइत्याधायशांतिंवाचयतिनानाहिवांदेवहितंसदस्कृतंमासंसृक्षाथांपरमेव्योमनि ॥ सुरा
त्वमसिशुष्मिणीसोमएषराजामैनंहिंसिष्टंस्वांयोनिमाविशंतावितिसोमपीथस्यचैषासुरापीथस्यचव्यावृत्तिः पीत्वायंरातिं
मन्येतंतस्माएनांप्रयच्छेत्तद्धिमित्रस्यरूपंमित्रएवैनांतदंततः प्रतिष्ठापयतितथाहिमित्रेप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंवेद
॥ ८ ॥ अथोदुंबरशाखामभिप्रत्यवरोहत्यूर्ग्वाअन्नाद्यमुदुंबरऊर्जमेवतदन्नाद्यमभिप्रत्यवरोहत्युपर्येवासीनोभूमौपादौ
प्रतिष्ठाप्यप्रत्यवरोहमाहप्रतितिष्ठामिद्यावापृथिव्योःप्रतितिष्ठामिप्राणापानयोःप्रतितिष्ठाम्यहोरात्रयोःप्रतितिष्ठाम्य
न्नपानयोःप्रतिब्रह्मन्प्रतिक्षत्रेप्रत्येषुत्रिषुलोकेषुतिष्ठामीत्यंततःसर्वेणात्मनाप्रतितिष्ठतिसर्वस्मिन्हवाएतस्मिन्प्रतितिष्ठं
त्युत्तरोत्तरिणींहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमेतेनपुनरभिषेकेणाभिषिक्तःक्षत्रियःप्रत्यवरोहत्येतेनप्र
त्यवरोहेणप्रत्यवरूह्योपस्थंकृत्वाप्राङासीनोनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणइतित्रिष्कृत्वोब्रह्मणेनमस्कृत्यवरंददामि
जित्याअभिजित्यैविजित्यैसंजित्याइतिवाचंनिसृजतेसयन्नमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणइतित्रिष्कृत्वोब्रह्मणेनमस्क
रोतिब्रह्मणएवतत्क्षत्रंवशमेतितद्यत्रवैब्रह्मणःक्षत्रंवशमेतितद्राष्ट्रंसमृद्धंतद्वीरवदाहास्मिन्वीरोजायतेथयद्वरंददामिजि

त्याअभिजित्यैविजित्यैसंजित्याइतिवाचंविसृजतंएतद्धैवाचोजितंयद्ददामीत्याहंयदेववाचोजितां २॥तन्मइदमनुकर्मसं
तिष्ठाताइतिंविसृज्यवाचमुपोत्थायांहवनीयेसमिधमभ्यादधातिंसमिदसिसम्वेंक्ष्वेंद्रियेणाग्नीर्येणस्वाहेतींद्रियेणैवतद्वी
र्येणात्मानमंततःसमर्धयंत्याधायसमिधंत्रीणिपदानिंप्राङुदङ्ङभ्युत्क्रामतिंक्रूप्तिरसिदिशांमयिदेवेभ्यःकल्पत॥ कल्पतां
मेयोगक्षेमोभयंमेस्त्वित्यंपराजितांदिशमुपतिष्ठतेंजितस्यैवापुनःपराजयायतत्तदितीँ ३ ॥९॥ देवासुरावाएषुलोकेषुसंये
तिरेंतएतस्यांप्राच्यांदिशियेतिरेंतांस्ततोसुराऽअजयँस्तेदक्षिणस्यांदिशियेतिरेंतांस्ततोसुराअजयँस्तेप्रतीच्यांदिशियेतिरें
तांस्ततोसुराऽअजयँस्तउदीच्यांदिशियेतिरेंतांस्ततोसुराऽअजयँस्तएतस्मिन्नवांतरदेशेयेतिरेंयएषप्राङुदङ्तेहततोजिग्यु
स्तंयदिक्षत्रियउपधावेंत्सेनयोःसमायत्योस्तथामेकुरुंयथाहमिमांसेनांजयानीतिंसयदितथेतिब्रूयाद्वनस्पतेवीड्वंगोहिभू
याइंत्यस्यरथोपस्थमभिमृश्यांथैनंब्रूयादातिष्ठस्वैतांतेदिशमभिमुखःसन्नद्धोरथोभिप्रवर्ततांसउदङ्सप्रत्यङ्सदक्षिणास
प्राङ्सोभ्यमित्रमित्यभीवर्तेनहविषेत्येवैनमावर्तयेंदथैनमन्वीक्षेताप्रतिरथेनंशासेनसौपर्णेनेतिंजयतिहतांसेनांयद्युवाए
नमुपधावेंत्संग्राममंसंयतिष्यमाणस्तथामेकुरुंयथाहमिमंसंग्रामंसंजयानींत्येतस्यामेवैनंदिशियातयेंज्जयतिहतंसंग्रामंयद्यु
वाएनमुपधावेंद्राष्ट्रादपरुध्यमानस्तथामेकुरुंयथाहमिदंराष्ट्रंपुनरवगच्छानींत्येतस्यामेवैनंदिशमुपनिष्क्रमयेंत्तथाहराष्ट्रं
पुनरवगच्छंत्युपस्थायामित्राणांव्यपनुत्तिंब्रुवन्गृहानभ्यैत्यपप्राचइंद्रविश्वाँअमित्रानितिंसर्वतोहास्माअनमित्रमभयंभ

वंत्युत्तरोत्तरिणींहश्रियमश्नुतेंश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यँयएवमेताममित्राणांव्यपनुत्तिंब्रुवन्गृहानभ्येत्येत्यगृहान्प
श्चांद्गृह्यस्याग्नेरुपविष्टायान्वारब्धायंऋत्विगंततःकंसेनंचतुर्गृहीतास्तिस्रआज्याहुतीरैंद्रीःप्रपदंजुहोत्यनार्त्याअरिष्ट्यांअ
ज्यान्याअभयाय ॥ १० ॥ पर्यूषुप्रधन्ववाजसातयेपरिवृत्राभूर्ब्रह्मप्राणममृतंप्रपद्यतेयमसौशर्मवर्माभयंस्वस्तये ॥ स
हप्रजयासहपशुभिर्णिसक्षणिर्द्विषस्तरध्याऋणयानईयसेस्वाहा ॥ अनुहित्वासुतंसोममदामसिमहेसमभुवोब्रह्मप्राणम
मृतंप्रपद्यतेयमसौशर्मवर्माभयंस्वस्तये ॥ सहप्रजयासहपशुंभिर्यराज्येवाजांअभिपवमानप्रगाहसेस्वाहा ॥ अजी
जनोहिपवमानसूर्यंविधारेशक्मनापयोगोजीरयारंहमाणःपुरंध्यास्वाहेत्यनार्तोहवाअरिष्टोजीतःसर्वतोगुप्तस्त्रय्यैविद्यायैरूपेणसर्वादिशोनुसंचरंत्यैंद्रेलोकेप्र
तिष्ठितोयस्माएताऋत्विगंततःकंसेनंचतुर्गृहीतास्तिस्रआज्याहुतीरैंद्रीःप्रपदंजुहोत्यथांततःप्रजातिमाशास्तेगवामश्वा
नांपुरुषाणांमिहगावःप्रजायध्वंमिहाश्वाइहपूरुषाः ॥ इहोसहस्रदक्षिणोवीरस्त्रातानिषीदत्विति[2]वहुरहवैप्रजयापशुभि
र्भवतियएवमेतामंततःप्रजातिमाशास्तेगवामश्वानांपुरुषाणांमेषहवावक्षत्रियोविकृष्टोयमेवंविदोयाजयंत्यथहतंव्येवक
र्पतेयथाहवाइदंनिषादावांसेळ[3]गावापापकृतोवांवित्तवंतंपुरुषमरण्येगृहीत्वांकर्तमन्वस्यवित्तमादायद्रवंत्येवमेवतऋ

---

१ 'पशुभीराज्ये' इतिभाष्येपाठः । २ 'वहुर्हवै' इतिभाष्येपाठः । ३ 'सेळगावा' इतिभाष्येपाठः ।

त्विजोयजमानैंकर्तमन्वस्यवित्तमादायद्रवंतिंयमनेवंविदोयाजयंत्येतद्धस्मवैतद्विद्वानाहजनमेजयःपारिक्षितंएवंविदं
हिवैमामेवंविदोयाजयंतितिस्मादहंजयाम्यभीत्वरींसेनांजयाम्यभीत्वर्यासेनयानमादिव्यानमानुष्यइषवऋच्छंत्येष्यामिं
सर्वमायुःसर्वभूमिर्भविष्यामीतिंनहवाएनंदिव्यानमानुष्यइषवऋच्छंत्येतिंसर्वमायुःसर्वभूमिर्भवतिंयमेवंविदोयाजयंति
याजयंति ॥ ११ ॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अथातऐंद्रोमहाभिषेकस्तेदेवाअब्रुवंन्त्सप्रजापतिकांअयंवैदेवानामोजिष्ठोबलिष्ठःसहिष्ठःसत्तमःपारयिष्णुतमंइममे
वाभिषिंचामहाइतितथेतिंतद्वैतादिंद्रमेवंतस्माएतामासंदींसमभरंन्नृचंनामतस्यैबृहच्चरथंतरंचपूर्वौपादावकुर्वन्वैरूपंचवै
राजंचापरौंशाक्वररैवतेशीर्षण्येनौधसंचकालेयंचानूच्येऋचःप्राचीनातानान्त्सामानितिरश्चीनवायान्यजूंष्यतीकाशां
न्यशआस्तरणंश्रियमुपबर्हणंतस्यैसविताचबृहस्पतिश्चपूर्वौपादावधारयतांवायुश्चपूषाचापरौंमित्रावरुणौशीर्षण्येअश्वि
नावनूच्येसएतामासंदीमारोहद्वसवस्त्वागायत्रेणच्छंदसात्रिवृतास्तोमेनरथंतरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिसाम्रा
ज्यायरुद्रास्त्वात्रैष्टुभेनच्छंदसापंचदशेनस्तोमेनबृहतासाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिभौज्यायादित्यास्त्वाजागतेनच्छंद
सासप्तदशेनस्तोमेनवैरूपेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिस्वाराज्यायविश्वेत्वादेवाआनुष्टुभेनच्छंदसैकविंशेनस्तोमेनवै
राजेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिवैराज्यायसाध्याश्चत्वाप्त्याश्चदेवाःपांक्तेनच्छंदसात्रिणवेनस्तोमेनशाक्वरेणसाम्नारोहं

तुंतानन्वारोहामिराज्यायंमरुतश्चत्वांगिरसश्चदेवाअतिच्छंदसाछंदसात्रयस्त्रिंशेनस्तोमेनरैवतेनसाम्नारोहंतुतानन्वारो
हामिपारमेष्ठ्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहामीत्येतामासंदीमारोहंत्तमेतस्यामासंद्यामासीनंवि
श्वेदेवाअब्रुवन्नवाअनभ्युत्क्रुष्टइंद्रोवीर्यंकर्तुमर्हत्यभ्येनमुत्क्रोशामेतितथेतितंविश्वेदेवाअभ्युदक्रोशन्निमंदेवाअभ्युत्क्रो
शतंसम्राजंसाम्राज्यंभोजंभोजपितरंस्वराजंस्वाराज्यंविराजंवैराज्यंराजानंराजपितरंपरमेष्ठिनंपारमेष्ठ्यंक्षत्रमजनिक्षत्रि
योजनिविश्वस्यभूतस्याधिपतिरजनिविशामत्ताजनिपुरांभेत्ताजन्यसुराणांहंताजनिब्रह्मणोगोप्ताजनिधर्मस्यगोप्ताजनी
तितमभ्युत्क्रुष्टंप्रजापतिरभिषेक्ष्यन्नेतयर्चाभ्यमंत्रयत ॥ १२ ॥ निषसादधृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा ॥ साम्राज्यायभौज्या
यस्वाराज्यायवैराज्यायपारमेष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायसुक्रतुरितितमेतस्यामासंद्यामा
सीनंप्रजापतिःपुरस्तात्तिष्ठन्प्रत्यङ्मुखऔदुंबर्यार्द्रयाशाखयासपलाशयाजातरूपमयेनचपवित्रेणांतर्धायाभ्यषिंचदिमा
आपःशिवतमाइत्येतेनतृचेनदेवस्यत्वेतिचयजुषाभूर्भुवःस्वरित्येताभिश्चव्याहृतिभिः ॥ १३ ॥ अथैनंप्राच्यांदिशिव
सवोदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःसाम्राज्यायतस्मादेतस्यांप्रा
च्यांदिशियेकेचप्राच्यानांराजानःसाम्राज्यायैवतेभिषिच्यंतेसम्राळित्येनानभिषिक्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिम
न्वथैनंदक्षिणस्यांदिशिरुद्रादेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्भौज्या

यंतस्मादेतस्यांदक्षिणस्यांदिशियेकेचसत्वतांराजानोभौज्यायैवतेभिषिच्यंतेभोजेत्येनानभिषिक्तानाचक्षतऽएतामेवदे
वानांविहितिमन्वथैनंप्रतीच्यांदिश्यादित्यादेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्च
व्याहृतिभिःस्वाराज्यायतस्मादेतस्यांप्रतीच्यांदिशियेकेचनीच्यानांराजानोयेपाच्यानांस्वाराज्यायैवतेभिषिच्यंतेस्वरा
ळित्येनानभिषिक्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनमुदीच्यांदिशिविश्वेदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिं
चन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्वैराज्यायतस्मादेतस्यामुदीच्यां दिशियेकेचपरेणहिमवंतंजनपदाउत्तर
कुरवउत्तरमद्राइतिवैराज्यायैवतेभिषिच्यंतेविराळित्येनानभिषिक्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनमस्यांध्रु
वायांमध्यमायांप्रतिष्ठायांदिशिसाध्याश्चाप्त्याश्चदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभि
श्चव्याहृतिभीराज्यायतस्मादस्यांध्रुवायांमध्यमायांप्रतिष्ठायांदिशियेकेचकुरुपंचालानांराजानःसवशोशीनराणांराज्या
यैवतेभिषिच्यंतेराजेत्येनानभिषिक्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनमूर्ध्वायांदिशिमरुतश्चांगिरसश्चदेवाःष
ड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःपारमेष्ठ्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वाव ॥१०९॥
श्यायातिष्ठायेतिसपरमेष्ठीप्राजापत्योभवत्सएतेनमहाभिषेकेणाभिषिक्तइंद्रःसर्वाजितीरजयत्सर्वान्लोकानविंदत्सर्वेषां
देवानांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतामगच्छत्साम्राज्यंभौज्यंस्वाराज्यंवैराज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमाहाराज्यमाधिपत्यंजित्वास्मिन्लोके

स्वयंभूःस्वराळमृतौमुष्मिन्त्स्वर्गेलोकेसर्वान्कामानाप्त्वामृतःसमभवत्समभवत् ॥ १४ ॥ इतितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
सयइच्छेदेवंवित्क्षत्रियमयंसर्वाजितीर्जयेतायंसर्वाँल्लोकान्विंदेतायंसर्वेषांराज्ञांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतांगच्छेतसाम्राज्यं
भौज्यंस्वाराज्यंवैराज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमाहाराज्यमाधिपत्यमयंसमंतपर्यायीस्यात्सार्वभौमःसार्वायुषआंतादापरार्धात्पृ
थिव्यैसमुद्रपर्यंतायाएकराळितितमेतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणक्षत्रियंशापयित्वाभिषिंचेद्यांचरात्रीमजायेथायांचप्रेतासित
दुभयमंतरेणेष्टापूर्तंतेलोकंसुकृतमायुःप्रजांवृंजीयंयदिमेद्रुह्येरितिसयइच्छेदेवंवित्क्षत्रियोहंसर्वाजितीर्जयेयमहंसर्वाँल्लो
कान्विंदेयमहंसर्वेषांराज्ञांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतांगच्छेयंसाम्राज्यंभौज्यंस्वाराज्यंवैराज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमाहाराज्यमाधिप
त्यमहंसमंतपर्यायीस्यांसार्वभौमःसार्वायुषआंतादापरार्धात्पृथिव्यैसमुद्रपर्यंतायाएकराळितिसनविचिकित्सेत्सब्रूया
त्सहश्रद्धयायांचरात्रीमजायेहंयांचप्रेतास्मितदुभयमंतरेणेष्टापूर्तंमेलोकंसुकृतमायुःप्रजांवृंजीथायदितेद्रुह्येयमिति ॥
॥ १५ ॥ अथततोब्रूयाच्चतुष्टयानिवानस्पत्यानिसंभरंतनैयग्रोधान्यौदुंबराण्याश्वत्थानिप्लाक्षाणीतिक्षत्रंवाएतद्वनस्प
तीनांयन्न्यग्रोधोयन्नैयग्रोधानिसंभरंतिक्षत्रमेवास्मिंस्तद्दधातिभौज्यंवाएतद्वनस्पतीनांयदुदुंबरोयदौदुंबराणिसंभरंति
भौज्यमेवास्मिंस्तद्दधातिसाम्राज्यंवाएतद्वनस्पतीनांयदश्वत्थोयदाश्वत्थानिसंभरंतिसाम्राज्यमेवास्मिंस्तद्दधातिस्वारा
ज्यंचहवाएतद्वैराज्यंचवनस्पतीनांयत्प्लक्षोयत्प्लाक्षाणिसंभरंतिस्वाराज्यवैराज्येएवास्मिंस्तद्दधात्यथततोब्रूयाच्चतुष्टया

न्यौषधानिसंभरततोक्मकृतानिंव्रीहीणांमहाव्रीहीणांप्रियंगूनांयवानामितिंक्षत्रंवाएतदोषधीनायद्व्रीहयोयद्व्रीहीणांतो
कमसंभरंतिंक्षत्रमेवास्मिंस्तद्दधातिंसाम्राज्यंवाएतदोषधीनांयन्महाव्रीहयोयन्महाव्रीहीणांतोकमसंभरंतिंसाम्राज्यमेवा
स्मिंस्तद्दधातिंभौज्यंवाएतदोषधीनांयत्प्रियंगवोयत्प्रियंगूनांतोकमसंभरंतिंभौज्यमेवास्मिंस्तद्दधातिंसैनान्यंवाएतदोष
धीनांयद्यवायद्यवानांतोक्मसंभरंतिंसैनान्यमेवास्मिंस्तद्दधाति ॥ १६ ॥ अथास्माऔदुंबरीमासंदींसंभरंतिंतस्याउक्तं
ब्राह्मणंमौदुंबरश्चमसोवापात्रीवोदुंबरशाखानेतान्त्संभारान्त्संभृत्यौदुंबर्यांपात्र्यांवाचमसेवासमावपेयुस्तेषुसमाप्तेषु
दधिमधुसर्पिरातपवर्ष्याआपोभ्यानीयप्रतिष्ठाप्यैतामासंदीमभिमंत्रयेतंबृहच्चतेरथंतरंचपूर्वौपादौभवतांवैरूपंचवैराजं
चापरौशाक्वररैवतेशीर्षण्येनौधसंचकालेयंचानूच्येऋचःप्राचीनातानाःसामानितिरश्चीनवायायजूंष्यतीकाशायशआ
स्तरणंश्रीरुपबर्हणंसविताचतेबृहस्पतिश्चपूर्वौपादौधारयतांवायुश्चपूषाचापरौमित्रावरुणौशीर्षण्येअश्विनावनूच्येइत्य
थैनमेतामासंदीमारोहयेद्वसवस्त्वागायत्रेणच्छंदसात्रिवृतास्तोमेनरथंतरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहसाम्राज्यायरुद्रा
स्त्वात्रैष्टुभेनच्छंदसापंचदशेनस्तोमेनबृहतासाम्नारोहंतुतानन्वारोहभौज्यायादित्यास्त्वाजागतेनच्छंदसासप्तदशेनस्तो
मेनवैरूपेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहस्वाराज्यायविश्वेत्वादेवाआनुष्टुभेनच्छंदसैकविंशेनस्तोमेनवैराजेनसाम्नारोहंतुता
नन्वारोहवैराज्यायमरुतश्चत्वांगिरसश्चदेवाअतिच्छंदसाछंदसात्रयस्त्रिंशेनस्तोमेनरैवतेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहपार

मेष्ठ्यायसाध्याश्चत्वाप्त्याश्चदेवाःपांक्तेनच्छंदसात्रिणवेनस्तोमेनशाक्वरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहराज्यायमाहाराज्याया
धिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहेत्येतामासंदीमारोहयेत्तमेतस्यामासंद्यामासीनंराजकर्तारोब्रूयुर्नवाअनभ्युत्क्रुष्टःक्षत्रि
योवीर्यंकर्तुमर्हत्यभ्येनमुत्क्रोशामेतितथेतितंराजकर्तारोभ्युत्क्रोशंतीमंजनाअभ्युत्क्रोशतसम्राजंसाम्राज्यंभोजंभोजपि
तरंस्वराजंस्वाराज्यंविराजंवैराज्यंपरमेष्ठिनंपारमेष्ठ्यंराजानंराजपितरंक्षत्रमजनिक्षत्रियोजनिविश्वस्यभूतस्याधिपतिर
जनिविशामत्ताजन्यमित्राणांहंताजनिब्राह्मणानांगोप्ताजनिधर्मस्यगोप्ताजनीतितमभ्युत्क्रुष्टमेवंविदभिषेक्ष्यन्नेतयर्चा
भिमंत्रयेत ॥ १७ ॥ निषसादधृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा ॥ साम्राज्यायभौज्यायस्वाराज्यायवैराज्यायपारमेष्ठ्या
यराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायसुक्रतुरितितमेतस्यामासंद्यामासीनमेवंवित्पुरस्तात्तिष्ठन्प्रत्यङ्मु
खऔदुंबर्याद्रयाशाखयासपलाशयाजातरूपमयेनचपवित्रेणांतर्धायाभिषिंचतीमाआपःशिवतमाइत्येतेनतृचेनदेवस्य
त्वेतिचयजुषाभूर्भुवःस्वरित्येताभिश्चव्याहृतिभिः ॥ १८ ॥ प्राच्यांत्वादिशिवसवोदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभि
षिंचंत्वेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःसाम्राज्यायदक्षिणस्यांत्वादिशिरुद्रादेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिर
भिषिंचंत्वेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्भौज्यायप्रतीच्यांत्वादिश्यादित्यादेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभि
रभिषिंचंत्वेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःस्वाराज्यायोदीच्यांत्वादिशिविश्वेदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभि

रभिषिंचँत्वेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्वैराज्यायोर्ध्वायांत्वादिशिमरुतश्चांगिरसश्चदेवाःषड्भिश्चैवपंच
विंशैरहोभिरभिषिंचँत्वेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःपारमेष्ठ्यायास्यांत्वाध्रुवायांमध्यमायांप्रतिष्ठायांदि
शिसाध्याश्चाप्त्याश्चदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचँत्वेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभीराज्यायमाहा
राज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायेतिसपरमेष्ठीप्राजापत्योभवतिसएतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणाभिषिक्तःक्षत्रियःसर्वा
जितीर्जयतिसर्वान्लोकान्विंदतिसर्वेषांराज्ञांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतांगच्छतिसाम्राज्यंभौज्यँस्वाराज्यंवैराज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यँ
माहाराज्यमाधिपत्यँजित्वास्मिन्लोकेस्वयंभूःस्वराळमृतोमुष्मिन्स्वर्गेलोकेसर्वान्कामानाप्त्वामृतःसंभवतियमेतेनैंद्रेण
महाभिषेकेणक्षत्रियंशापयित्वाभिषिंचति ॥ १९ ॥ इंद्रियंवाऽएतदस्मिंलोकेयद्दधियद्दध्नाभिषिंचतींद्रियमेवास्मिंस्त
द्दधातिरसोवाएषओषधिवनस्पतिषुयन्मधुयन्मध्वाभिषिंचतिरसमेवास्मिंस्तद्दधातितेजोवाएतत्पशूनांयद्घृतंयद्घृतेना
भिषिंचतितेजएवास्मिंस्तद्दधात्यमृतंवाएतदस्मिंलोकेयदापोयदद्भिरभिषिंचत्यमृतत्वमेवास्मिंस्तद्दधातिसोभिषिक्तो
भिषेक्त्रेब्राह्मणायहिरण्यंदद्यात्सहस्रंदद्यात्क्षेत्रंचतुष्पाददद्याद्थाप्याहुरसंख्यातमेवापरिमितंदद्यादपरिमितोवैक्षत्रियोप
रिमितस्यावरुद्ध्याइत्यथास्मैसुराकंसंहस्तआदधातिस्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया ॥ इंद्रायपातवेसुतइतितां
पिबेद्यदत्रशिष्टंरसिनःसुतस्ययदिंद्रोअपिबच्छचीभिः ॥ इदंतदस्यमनसाशिवेनसोमंराजानमिहभक्षयामि ॥ अभि

त्वावृषभासुतेंसुतंसृजामिपीतये ॥ तृंपाव्यश्नुहीमदमितिंयोहवावसोमपीथःसुरायांप्रविष्टःसहैवैतेनैन्द्रेणमहाभिषेके
णाभिषिक्तस्यक्षत्रियस्यंभक्षितोभवतिनसुरांतांपीत्वाभिमंत्रयेतापामसोमंशंनोभवेतिंतद्यथैवादःप्रियःपुत्रःपितरंप्रिया
वाजायापतिंसुखंशिवमुपस्पृशत्याविस्रसंएवंहवैतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणाभिषिक्तस्यक्षत्रियस्यंसुरावासोमोवान्यद्वान्नाद्यं
सुखंशिवमुपस्पृशत्याविस्रसः ॥ २० ॥ एतेनहवाऽऐंद्रेणमहाभिषेकेणतुरःकावषेयोंजनमेजयंपारिक्षितमभिषिषेचं
तस्मादुजनमेजयःपारिक्षितःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयंन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजेंतदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ आसंदीव
तिधान्यादंरुक्मिणंहरितस्रजं ॥ अश्वंबबंधसारंगंदेवेभ्योजनमेजयइंत्येतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणच्यवनोभार्गवः
शार्यातंमानवमभिषिषेचंतस्मादुशार्यातोमानवःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयंन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजेदेवानांहापिसत्रेगृह
पतिरासैतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणसोमशुष्मावाजरत्नायनःशतानीकंसात्राजितमभिषिषेचंतस्मादुशतानीकःसात्रा
जितःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजंएतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणपर्वतनारदावांबाष्ठ्यमभिषिषिच
तुंस्तस्माद्वांबाष्ठ्यःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयंन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजंएतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणपर्वतनारदौयुधांश्रौ
ष्टिमौग्रसैन्यमभिषिषिचतुंस्तस्मादुयुधांश्रौष्टिरौग्रसैन्यःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयंन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजंएतेनहवाऐं
द्रेणमहाभिषेकेणकश्यपोविश्वकर्माणंभौवनमभिषिषेचंतस्मादुविश्वकर्माभौवनःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयंन्परीयायाश्वे

नचमेध्येनेजेभूमिर्हंजगावित्युदाहरंतिनमामर्त्यःकश्चनदातुमर्हतिविश्वकर्मन्भौवनमांदिदासिथ ॥ निमंक्ष्येहंसलिलस्यम
ध्येमोघंस्तएषकश्यपायाससंगरइत्येतेनहवाऐंद्रेणंमहाभिषेकेणंवसिष्ठःसुदासंपैजवनमभिषिषेचंतस्मादुसुदाःपैजवनःस
मंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजंएतेनहवाऐंद्रेणंमहाभिषेकेणसंवर्तआंगिरसोमरुत्तमाविक्षितमभिषिषे
चंतस्मादुमरुत्तआविक्षितंःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजेंतदप्येषश्लोकोभिगीतोमरुतःपरिवेष्टारो
मरुत्तस्यावसन्गृहे ॥ आविक्षितस्यकामप्रेर्विश्वेदेवाःसभासदइति ॥ २१ ॥ एतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणोदमयआत्रे
योंगमभिषिषेचतस्माद्वंगःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजेंसहोवाचालोपांगोदशनागसहस्राणिदश
दासीसहस्राणिददामितेब्राह्मणोपमास्मिन्यज्ञेह्वयस्वेतितदप्येतेश्लोकाअभिगीताः ॥ याभिर्गोभिरुदमयंप्रैय्यमेधाअ
याजयन् ॥ द्वेद्वेसहस्रेबद्धानांमात्रेयोमध्यतोददात् ॥ अष्टाशीतिःसहस्राणिश्वेतान्वैरोचनोहयान् ॥ प्रष्टींनिश्चृत्य
प्रायच्छंद्यजमानेपुरोहिते ॥ देशाद्देशात्समोढ्वानांसर्वासामाढ्यदुहितृणां ॥ दशाददात्सहस्राण्यात्रेयोनिष्ककंठ्यः ॥
दशनागसहस्राणिदत्त्वात्रेयोवचत्नुके ॥ श्रांतःपारिकुटान्प्रैप्संद्दानेनांगस्यब्राह्मणः ॥ शतंतुभ्यंशतंतुभ्यमितिस्मैवप्र
ताम्यति ॥ सहस्रंतुभ्यमित्युक्त्वाप्राणान्त्सप्रतिपद्यतइति ॥ २२ ॥ एतेनहवाऽऐंद्रेणंमहाभिषेकेणदीर्घतमामाम
तेनोभरतंदौष्यंतिमभिषिषेचंतस्मादुभरतोदौष्यंतिःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वैरुचमेध्यैरीजेंतदप्येतेश्लोका

ऽअभिगीताः ॥ हिरण्येनपरीवृतान्कृष्णाञ्छुक्लदतोमृगान् ॥ मष्णारेभरतोददाच्छतंबद्धानिसप्तच ॥ भरतस्यैषदौ
ष्षंतेरग्निःसाचीगुणेचितः ॥ यस्मिन्त्सहस्रंब्राह्मणाबद्धशोगाविभेजिरे ॥ अष्टासप्ततिंभरतोदौष्षंतिर्यमुनामनु ॥
गंगायांवृत्रघ्नेबध्नात्पंचपंचाशतंहयान् ॥ त्रयस्त्रिंशच्छतंराजाश्वान्बंध्वायमेध्यान् ॥ दौष्षंतिरत्यगाद्राज्ञोमायांमाय
वत्तरः ॥ महाकर्मभरतस्यनपूर्वेनापरेजनाः ॥ दिवंमर्त्यऽइवहस्ताभ्यांनोदापुःपंचमानवाइत्येतंहवाऽऐंद्रंमहाभिषेकं
बृहदुक्थऋषिर्दुर्मुखायपांचालायप्रोवाचतस्मादुदुर्मुखःपांचालोराजासन्विद्ययासमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायैतंह
वाऐंद्रंमहाभिषेकंवासिष्ठःसात्यहव्योत्यरातयेजानंतपयेप्रोवाचतस्माद्वत्यरातिर्जानंतपिरराजासन्विद्ययासमंतंसर्वतः
पृथिवींजयन्परीयायंसहोवाचवासिष्ठःसात्यहव्योजैषीर्वैसमंतंसर्वतःपृथिवींमहन्मागमयेतिंसहोवाचात्यरातिर्जानंतपि
र्यदाब्राह्मणोत्तरकुरूञ्जयेयमथत्वमुहवैपृथिव्यैराजास्याःसेनापतिरेवतेहंस्यामितिंसहोवाचवासिष्ठःसात्यहव्योदेवक्षे
त्रंवैतंनवैतन्मर्त्योजेतुमर्हत्यद्रुक्षोवैमआतइदंददइतिततोहात्यरातिंजानंतपिमात्तवीर्यंनिःशुक्रममित्रतपनःशुष्मिणः
शैब्योराजाजघानतस्मादेवंविदुषेब्राह्मणायैवंचक्रुषेनक्षत्रियोद्रुह्येन्नेद्राष्ट्रादवपद्येयंनेद्वामाप्राणोजहदितिजहदिति
॥ २३ ॥ इतिचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१ 'वद्ध्वायमेध्यान्' इति भाष्यं । सोयंराजादौष्षन्तिः ।

अथातःपुरोधायाएवंनहवाअपुरोहितस्यराज्ञोदेवाअन्नमदंतितस्माद्राजायक्ष्यमाणोब्राह्मणंपुरोदधीतदेवामेन्नमद
न्नित्यग्नीन्वाएषःस्वर्ग्यान्राजोद्धरतेयत्पुरोहितस्तस्यपुरोहितएवाहवनीयोभवतिजायागार्हपत्यःपुत्रोन्वाहार्यपचनःसय
त्पुरोहितायकरोत्याहवनीयएवतज्जुहोत्यथयज्जायायैकरोतिगार्हपत्यएवतज्जुहोत्यथयत्पुत्रायकरोत्यन्वाहार्यपचनएव
तज्जुहोतितएनंशांततनवोभिहुताअभिप्रीताःस्वर्गंलोकमभिवहंतिक्षत्रंचबलंचराष्ट्रंचविशंचतंएवैनमशांततनवोनभिहु
ताअनभिप्रीताःस्वर्गाल्लोकान्नुदंतेक्षत्राच्चबलाच्चराष्ट्राच्चविशश्चाग्निर्वाएषवैश्वानरःपंचमेनिर्यत्पुरोहितस्तस्यवाच्येवैका
मेनिर्भवतिपादयोरेकात्वच्येकाहृदयऽएकोपस्थएकाताभिर्ज्वलंतीभिर्दीप्यमानाभिरुपोदेतिराजानंसयदाहक्कभगवो
वात्सीस्तृणान्यस्माआहरतेतितेनास्यतांशमयतियास्यवाचिमेनिर्भवत्यथयदस्माउदकमानयंतिपाद्यंतेनास्यतांशमय
तियास्यपादयोर्मेनिर्भवत्यथयदेनमलंकुर्वंतितेनास्यतांशमयतियास्यत्वचिमेनिर्भवत्यथयदेनंतर्पयंतितेनास्यतांशमय
तियास्यहृदयेमेनिर्भवत्यथयदस्यानारुद्धोवेश्मसुवसतितेनास्यतांशमयतियास्योपस्थेमेनिर्भवतिसएनंशांततनुरभिहुतो
भिप्रीतःस्वर्गंलोकमभिवहतिक्षत्रंचबलंचराष्ट्रंचविशंचसऽएवैनमशांततनुरनभिहुतोनभिप्रीतःस्वर्गाल्लोकान्नुदतेक्षत्रा
च्चबलाच्चराष्ट्राच्चविशश्च ॥ २४ ॥ अग्निर्वाऽएषवैश्वानरःपंचमेनिर्यत्पुरोहितस्ताभीराजानंपरिगृह्यतिष्ठतिसमुद्रइवभू
मिंयुवमार्यस्यराष्ट्रंभवतिनैनंपुरायुषःप्राणोजहात्याजरसंजीवतिसर्वमायुरेतिनपुनर्म्रियतेयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्र

गोपः पुरोहितः क्षत्रेणक्षत्रंजयतिबलेनबलमश्नुतेयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपः पुरोहितस्तस्मैविशःसंजानतेसंमुखाएक मनसोयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपः पुरोहितः ॥ २५ ॥ तदप्येतदृषिणोक्तंसइद्राजाप्रतिजन्यानिविश्वाशुष्मेणतस्थावभिवीर्येणेतिसपत्नावैद्विषंतोभ्रातृव्याजन्यानितानेवतच्छुष्मेणवीर्येणाधितिष्ठतिबृहस्पतिंयःसुभृतंबिभर्तीतिबृहस्पतिर्हवैदेवानांपुरोहितस्तमन्वन्येमनुष्यराज्ञांपुरोहिताबृहस्पतिंयःसुभृतंबिभर्तीतियदाहपुरोहितंयःसुभृतंबिभर्तीत्येवतदाहवल्गूयतिवंदतेपूर्वभाजमित्यपचितिमेवास्माएतदाहसइत्क्षेतिसुधितओकसिस्वइतिगृहावाओकस्वेष्वेवतद्गृहेषुसुहितोवसतितस्माइळापिन्वतेविश्वदानीमित्यन्नंवाइळान्नमेवास्माएतदूर्जस्वच्छश्वद्भवतितस्मैविशःस्वयमेवानमंतइतिराष्ट्राणिवैविशोराष्ट्राण्येवैनंतत्स्वयमुपनमंतियस्मिन्ब्रह्माराजनिपूर्वएतीतिपुरोहितमेवैतदाहाप्रतीतोजयतिसंधनानीतिराष्ट्राणिवैधनानितान्यप्रतीतोजयतिप्रतिजन्यान्युतयासजन्येतिसपत्नावैद्विषंतोभ्रातृव्याजन्यानितानप्रतीतोजयत्यवस्यवेयोवरिवःकृणोतीतियदाहावसीयसेयोवसीयःकरोतीत्येवतदाहब्रह्मणेराजातमवंतिदेवाइतिपुरोहितमेवैतदभिवदति ॥ २६ ॥ योहवैत्रीन्पुरोहितांस्त्रीन्पुरोधातृन्वेदसब्राह्मणःपुरोहितःसवदेतपुरोधायांअग्निर्वावपुरोहितःपृथिवीपुरोधातावायुर्वावपुरोहितोंतरिक्षंपुरोधातादित्योवावपुरोहितोद्यौःपुरोधातैषहवैपुरोहितोयएवंवेदाथसतिरोहितोयएवंनवेदतस्यराजामित्रंभवतिद्विषंतमपबाधतेयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपःपुरोहितःक्षत्रेणक्षत्रंजयतिबलेनबल

मश्नुतेयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपःपुरोहितस्तस्मैविशःसंजानतेसंमुखाऽएकमनसोयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपःपु
रोहितोभूर्भुवःस्वरोममोहसस्मिसत्वंसत्वमस्यमोहंद्यौरहंपृथिवीत्वंसामाहमृक्त्वंतावेहसंवहावहै ॥ पुराण्यस्मान्महाभ
यात् ॥ तनूरसितन्वंमेपाहि ॥ याओषधीःसोमराज्ञीर्बह्वीःशतविचक्षणाः ॥ तामह्यमस्मिन्नासनेच्छिद्रंशर्मयच्छत ॥
याओषधीःसोमराज्ञीर्विष्ठिताःपृथिवीमनु ॥ तामह्यमस्मिन्नासनेच्छिद्रंशर्मयच्छत ॥ अस्मिन्राष्ट्रेश्रियमावेशयाम्यतो
देवीःप्रतिपश्याम्यापः ॥ दक्षिणंपादमवनेनिजेस्मिन्राष्ट्रइंद्रियंदधामि ॥ सव्यंपादमवनेनिजेस्मिन्राष्ट्रइंद्रियंवर्धया
मि ॥ पूर्वमन्यमपरमन्यंपादाववनेनिजे ॥ देवाराष्ट्रस्यगुप्त्याअभयस्यावरुद्ध्यै ॥ आपःपादावनेजनीर्द्विषंतंनिर्दहंतुमे
॥ २७ ॥ अथातोब्रह्मणःपरिमरोयोहवैब्रह्मणःपरिमरंवेदपर्येनंद्विषंतोभ्रातृव्याःपरिसपत्नाम्रियंतेयंवैब्रह्मयोयंपवतेत
मेताःपंचदेवताःपरिम्रियंतेविद्युद्वृष्टिश्चंद्रमाआदित्योग्निर्विद्युद्वैविद्युत्यवृष्टिमनुप्रविशतिसांतर्धीयतेतांननिर्जानंतिय
दावैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयाद्विद्युतोमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंन
निर्जानंतिवृष्टिर्वैवृष्ट्वाचंद्रमसमनुप्रविशतिसांतर्धीयतेतांननिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयाद्वृ
ष्टेर्मरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंतिचंद्रमावाअमावास्यायामादित्यमनुप्रवि

शतिसोंतर्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयाच्चंद्रमसोमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीय
तांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंत्यादित्योवाअस्तंयन्नग्निमनुप्रविशतिसोंतर्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रियते
थांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयादादित्यस्यमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंत्य
ग्निर्वाउद्वान्वायुमनुप्रविशतिसोंतर्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयादग्नेर्मरणेद्विषन्मे
म्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंतितावाएतादेवताऽअतएवपुनर्जायंतेवायोरग्निर्जायतेप्रा
णाद्धिबलान्मथ्यमानोधिजायतेतंदृष्ट्वाब्रूयादग्निर्जायतांमामेद्विषंजन्यतएवपराङ्प्रजिघ्यत्वित्यतोहैवपराङ्प्रजिघ्यं
त्यग्नेर्वाआदित्योजायतेतंदृष्ट्वाब्रूयादादित्योजायतांमानेद्विषंजन्यतऽएवपराङ्प्रजिघ्यत्वित्यतोहैवपराङ्प्रजिघ्यत्यादि
त्याद्वैचंद्रमाजायतेतंदृष्ट्वाब्रूयाच्चंद्रमाजायतांमामेद्विषंजन्यतएवपराङ्प्रजिघ्यत्वित्यतोहैवपराङ्प्रजिघ्यतिचंद्रमसोवै
वृष्टिर्जायतेतांदृष्ट्वाब्रूयाद्वृष्टिर्जायतांमामेद्विषंजन्यतऽएवपराङ्प्रजिघ्यत्वित्यतोहैवपराङ्प्रजिघ्यतिवृष्टेर्वैविद्युज्जायते
तांदृष्ट्वाब्रूयाद्विद्युज्जायतांमामेद्विषंजन्यतएवपराङ्प्रजिघ्यत्वित्यतोहैवपराङ्प्रजिघ्यतिसएषब्रह्मणःपरिमरस्तमेतंब्रह्म
णःपरिमरंमैत्रेयःकौषारवःसुत्वनेकैरिशयेभार्गायणायराज्ञेप्रोवाचतंहपंचराजानःपरिमम्रुस्ततःसुत्वामहज्जगामतस्यव्र
तंनद्विषतःपूर्वउपविशेद्यदितिष्ठंतंमन्येततिष्ठेतैवनद्विषतःपूर्वःसंविशेद्यद्यासीनंमन्येतासीतैवनद्विषतःपूर्वःप्रस्वप्यांद्य

दिजाग्रतंमन्येतंजाग्रियादेवापिहंयद्यस्याश्ममूर्धाद्विषन्भवतिक्षिप्रंहैवैनंस्तृणुतेस्तृणुते ॥२८॥ इतिपंचमोऽध्यायः ॥५॥
इत्यष्टमपंचिकासमाप्ता ॥ ८ ॥ इत्यैतरेयब्राह्मणं समाप्तं ॥ ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं घैसासोपाव्हहरिशर्मतनुजनुषा वेदाचार्यविनायकशर्मणा
स्वीयघैसासगुरुजीवेदपाठशालाद्वारा प्रकाशितम् ।

शके १९०७, सन १९८६

॥ इति ऐतरेयब्राह्मणं समाप्तम् ॥